

הפילנתרופיה הישראלית

בשנים 2000-2022

הלל שמיד | נטע כהנא

הפילנתרופיה הישראלית

הסדרה למדעי החברה

עורכי הסדרה

ד"ר יצחק בנימיני

עידן צבעוני

חברי הוועדה האקדמית

פרופ' אליעזר (אד) גרינשטיין

פרופ' רבקה פלדחי

ד"ר יותם חותם

הפילנתרופיה הישראלית

מגמות ותמורות

הלל שמיד | נטע כהנא

רסלינג

The Israeli Philanthropy Trends and Changes

Hillel Schmid and Netta Kahana

Social sciences series

Series Editors: Dr. Itzhak Benyamini and Idan Zivoni

Academic Board: Prof. Ed Greenstein, Prof. Rivka Feldhay, Dr. Yotam Hotam

Language Editor: Kineret Luria

Graphic Design: Yair Benyamini

Cover Design: As we Design

All Hebrew rights reserved by

© RESLING Publishing, 2024

Resling, Sderot Yehudit 35, Tel Aviv 6701637

www.resling.co.il

Printed in Israel, 2024

אין לשכפל, להעתיק, לצלם, להקליט, לאחסן במאגר מידע,
לשדר או לקלוט בכל דרך או בכל אמצעי אלקטרוני,
אופטי או מכני או אחר – כל חלק שהוא מהחומר שבספר זה.
שימוש מסחרי מכל סוג שהוא בחומר הכלול בספר זה
אסור בהחלט אלא ברשות מפורשת בכתב מהמוציא לאור.

עריכת לשון: כנרת לוריא

סדר דפוס: יאיר בנימיני

עיצוב עטיפה: As we Design

www.resling.co.il

רסלינג, שדרות יהודית 35, תל אביב 6701637

נדפס בדפוס קורדובה בע"מ, חולון

© כל הזכויות שמורות להוצאת רסלינג
נדפס בישראל, 2024

תוכן העניינים

1	פתיחה / 7
2	פילנתרופיה מהי? הגדרות, מטרות ותפקידים / 17
3	הבסיס התיאורטי של הפילנתרופיה / 31
4	הפילנתרופיה הישראלית בראי המספרים: היקף ומגמות בשנים 2009–2020 / 45
5.	מפילנתרופיה מסורתית להשקעה חברתית ולהשקעות אימפקט / 61
6.	עמדות הציבור בישראל כלפי פילנתרופיה ופילנתרופים / 123
7.	קרנות פילנתרופיות: הגדרה, מטרות, תפקידים ותרומה / 143
8.	יחסי הממשלה והפילנתרופיה: מניכור לשיתוף פעולה / 169
9.	משפחה ופילנתרופיה / 195
10.	דיון וניתוח, מסקנות, תובנות ומבט לעתיד / 217
	מקורות / 239
	מפתח מושגים / 265
	מפתח שמות / 269

פתיחה

את השיעור הראשון בפילנתרופיה עם דגש על גיוס משאבים למדתי מאחד מדיקני בית הספר לעבודה סוציאלית ולרווחה חברתית ע"ש פאול ברוואלד באוניברסיטה העברית. כראש התוכנית ללימודי מוסמך בניהול ארגונים ללא כוונת רווח ע"ש יוסף י. שוורץ שאותה ייסדתי, התוכנית הראשונה בישראל בתחום זה, יזמתי כנס מדעי בהשתתפות אורחים מחו"ל. למטרה זו נדרשתי למשאבים כספיים. פניתי לדיקן בית הספר בבקשה שיקציב לי את הסכום הנדרש למימון הוצאות הכנס. תשובתו הייתה קצרה ובהירה, לפיה בית הספר דל במשאבים ועלי לגייס כספים אלה בכוחות עצמי, ובית הספר ינסה כמיטב יכולתו לסייע לי בארגון הכנס. אף על פי שהתנסיתי בגיוס כספים למחקרים שערכתי מצאתי עצמי נבוך מעט לפנות למקורות חוץ-אוניברסיטאיים בבקשה להשתתף במימון כנס אקדמי. להפתעתי לא נדרשתי להפעיל מיומנויות או כישורים מיוחדים כדי לשכנע גורמים אלה להעניק תמיכה כספית בכנס, והחששות שליוו אותי התבררו.

עם זאת, היה זה שיעור טוב בגיוס משאבים שהכשיר אותי למשימות הבאות שבהן הייתי מעורב. באותו זמן לא חשבתי על

המשמעות והחשיבות של הפילנתרופיה, שהייתה רחוקה מתחומי העניין והמחקר שלי. ניסיון קודם שחווייתי עם מרצה אורחת בבית הספר לימד אותי שבסביבה שבה אני פועל מושג הפילנתרופיה ותרומות של אנשים אמידים לא מתקבל באהדה על ידי סגל בית הספר לעבודה סוציאלית. עושר, פילנתרופיה ופילנתרופים נתפסו כמושגים הרחוקים מאוד משדה העשייה ותחומי העניין של חברי הסגל, שהרימו גבה בכל פעם שבה שמו של פילנתרופ ידוע הוזכר על ידי המרצה האורחת. חוויה דומה חוויתי בהרצאה שנשאתי ובה הזכרתי את שמו של אחד הפילנתרופים הידועים בעולם. התגובה של חברי הסגל ומשתתפים אחרים הייתה שעדיף היה שלא הייתי מזכיר אותו מפני שהוא לא מחפש את טובת האחרים אלא את טובת עסקיו הפרטיים. במהלך השנים הרבות שבהן שימשתי כמרצה וכנושא בתפקידי ניהול שונים בבית הספר לעבודה סוציאלית ולרווחה חברתית ע"ש פאול ברוואלד באוניברסיטה העברית לא נחשפתי כלל לעולם הפילנתרופיה. הוא היה לא מוכר, רחוק ולא רלוונטי לעשייתי. לא השתתפתי בקמפינים לגיוס כספים או בפגישות עם בעלי הון שהיו פוטנציאל לגיוס תרומות. הזיקה היחידה לעולם התרומות היו הצעות המחקר שהגשתי לקרנות למימון המחקרים שערכתי לאורך השנים. כל אלה היו נכונים עד לשלב שבו התמניתי לדיקן בית הספר לעבודה סוציאלית ולרווחה חברתית. כדיקן הבנתי את החשיבות הגדולה של חיזוק המעמד האקדמי של בית הספר ופעלתי למימוש מטרה זו. הבנתי שכדי להשיג את מטרות בית הספר לא ניתן להתבסס רק על התקציב השוטף, אלא יש להשקיע מאמצים רבים בגיוס כספים ממקורות חוץ-אוניברסיטאיים שונים, ארגונים פרטיים וציבוריים כאחד, לקידום המחקר ולייזום תוכניות לימוד חדשות. מאמצים רבים הושקעו על ידי ועל ידי חברי סגל בית הספר, כל אחד בתחומו, לגייס כספים מעבר לתקציב הרגיל, המוגבל לעשיית המינימום ההכרחי ואיננו מאפשר לבית הספר לעשות קפיצת מדרגה

משמעותית בכל הקשור למינוף הפעילות האקדמית של בית הספר. בין הגורמים שתמכו במשך עשרות שנים בתוכניות בית הספר היה ג'וינט ישראל, שהיה גם שותף בכיר להקמת בית הספר. ג'וינט ישראל, ובעיקר מנהלו בשנים 1995-2014 מר ארנון מנטבר, היו אלו שיזמו את הקמת המכון לחקר הפילנתרופיה בישראל בזמן כהונתי כדיקן בית הספר. מר מנטבר הבין היטב את החשיבות של הקמת מרכז מחקר שיתחקה אחר התפתחות הפילנתרופיה בישראל. באחת מפגישות העבודה איתו הוא העלה בפניי את הרעיון של הקמת המרכז ומימון פעילותו בשנים הראשונות בשיתוף עם האוניברסיטה העברית. כאדם ומנהל עם חזון הוא הצליח לרתום את נשיא האוניברסיטה בשנים אלו, פרופ' מנחם בן ששון, והמימן להקמת המרכז נמצא. כשהצגתי הישג זה בפני מועצת בית הספר לעבודה סוציאלית ורווחה חברתית ראיתי את פניהם הנדהמות של חלק מחברי המועצה שהביעו אי שביעות רצון מהקמת המרכז החדש. התנגדותם נבעה משני טעמים. הראשון הייתה הטענה שלא התייעצתי איתם והשני הייתה התהייה "מה עושה פילנתרופיה של עשירים בתוך בית ספר לעבודה סוציאלית שהערכים המקצועיים והאידיאולוגיה שלו שונים לחלוטין מזו של הפילנתרופיה?". כמו בכל תוכנית אקדמית נדרש זמן רב לשכנוע ולהצדקת חיוניותה ותרומתה המדעית של התוכנית.

לבסוף נתקבלה ההחלטה על הקמת המרכז, שהחל בפעילותו ב-2008. היה זה המרכז הראשון בישראל שריכוז מאמץ מחקרי בניסיון להבין טוב יותר את מקומה ותפקידה של הפילנתרופיה בישראל לצד המוסדות האחרים הפועלים במרחב הציבורי, הממשלה והארגונים הלא ממשלתיים. עד להקמת המרכז עסקו חוקרים מתחומי ידע שונים בלימוד הפילנתרופיה, מקורותיה, שורשיה הדתיים, התפתחותה לאורך השנים, הגלגולים השונים שעברה, תרומתה להקמת היישוב היהודי בתקופת טרום המדינה ולאחר הקמתה, יחסי ישראל והתפוצות על רקע התרומות הפילנתרופיות,

וכן בנושאים רבים אחרים. אלה העשירו את ארון הספרים בכל הקשור לפילנתרופיה יהודית ולמסורת הנתינה ביהדות. תשומת לב מחקרית פחותה ניתנה לפילנתרופיה של ישראלים. את הריק הזה ביקש למלא המרכז לחקר הפילנתרופיה באוניברסיטה העברית. המחקרים שהופקו במרכז לאורך השנים התמקדו בחקר ההיסטוריה של הפילנתרופיה בישראל, התפתחותה לאורך השנים והשינויים שחלו בה בשני העשורים האחרונים. תחילת שנות ה-2000 מהווה ציון דרך חשוב בהתפתחות הפילנתרופיה הישראלית, שאותו נסקור בהרחבה בספר זה. מחקרים רבים נערכו במרוצת השנים במסגרת המרכז והם עסקו במניעים, בחסמים ובאתגרים שבנתינה מצד הפילנתרופים הישראליים, בהערכת האפקטיביות של הפילנתרופיה בכלל ושל פעילות הקרנות הפילנתרופיות בפרט, היקף הנתינה בישראל בהשוואה למדינות אחרות, מגמות ותמורות בפילנתרופיה הישראלית, עמדות הציבור כלפי הפילנתרופיה והפילנתרופים, מאפייניה של פילנתרופיית העילית בישראל, הקשר בין מימון ממשלתי למימון פרטי של ארגוני המגזר השלישי, קרנות פילנתרופיות, מדיניות מס כלפי הפילנתרופיה, חקר שותפויות בין-מגזריות שבהן אחד השותפים היא הפילנתרופיה, יחסי הפילנתרופיה והממשלה, נתינה והתנדבות במגזר הערבי בישראל בתקופת משבר הקורונה, נשים ופילנתרופיה, וכן חקר תופעת ההעברה הבין-דורית של נתינה כספית והתנדבות בקרב משפחות פילנתרופיות בישראל ובקרב הציבור הרחב (את המחקרים ניתן למצוא באתר "המרכז לחקר החברה האזרחית והפילנתרופיה בישראל").

מחקרים אלה התפרסמו בכתבי עת שונים, ועד היום הם לא אוגדו לאכסניה אחת משותפת, כזו שתוכל לשמש את אלה המתעניינים במעשה ובתרומה של הפילנתרופיה לחברה בישראל, ותוכל לספק להם את הבסיס הנדרש להבנה של עולם הפילנתרופיה בכלל והפילנתרופיה הישראלית בפרט, והכרתם. מכאן מטרתו הראשונה של הספר היא לסכם את הידע האמפירי שנצבר במהלך השנים. הספר

מוקדש לתיאור התמורות שחלו בפילנתרופיה הישראלית בעיקר ב-20 השנים האחרונות, והוא מהווה חוליה נוספת בבניית התשתית התיאורטית והאמפירית של העשייה הפילנתרופית בישראל.

מטרתו השנייה של הספר היא לספק תמונה עדכנית למצבה של הפילנתרופיה הישראלית המהווה תוספת לידע התיאורטי והאמפירי. לצורך כך, ערכנו ד"ר נטע כהנא, שותפתי לכתיבת הספר, ואנוכי ראיונות עומק עם 37 פילנתרופים ישראלים, מנהלי קרנות ומנהלי ארגוני תשתית ומעטפת, מהם ותיקים בעשייה הפילנתרופית, מהם כאלה שהצטרפו לא מכבר לשרה הפילנתרופי. על בסיס ראיונות אלה הספר מספק מידע על התפתחותה ואתגריה העכשוויים של הפילנתרופיה בישראל. הספר מציג בפני הקוראים היבטים שונים של הפילנתרופיה, הן תיאורטיים והן אמפיריים. הוא נפתח בשני פרקים תיאורטיים המספקים תמונה רחבה על המחקר האקדמי על פילנתרופיה. פרק 2 מתבסס על עבודתה החלוצית של אבישג רוזין (2007) ומוקדש להצגת "הגדרות, מטרות ותפקידים של הפילנתרופיה". בפרק מוצגות ההגדרה הקלאסית וההגדרה המודרנית של מושג הפילנתרופיה. הפרק דן גם בהבדלים בין צדקה ופילנתרופיה. פרק 3 מציג את התיאוריות המסבירות את התהליך הפילנתרופי ואת הקשר להתנהגות פרו-חברתית של בני אדם והמניעים שלהם לנתינת כסף וזמן. בהיבט האמפירי מציג הספר ממצאים הן ממחקרים שנערכו על ידי מחברי הספר והן ממחקרים שנערכו על ידי חוקרים אחרים. פרק 4 מציג ממצאים המתייחסים להיקף הנתינה הכספית בישראל והשינויים שחלו בה בשני העשורים האחרונים. פרק 5 מוקדש לתיאור השינויים שחלו בפילנתרופיה הישראלית החל מסוף המאה ה-19 ועד ימינו. הפרק עוסק בפילנתרופיה בתקופת הישוב היהודי עוד בטרם הוקמה המדינה ובפעילות הנדבנים הגדולים למימוש החזון הציוני ובתקופת הקמת המדינה ועד לשנות ה-2000 (לעניין זה התבססנו על עבודתן החשובה של חסקיילווטל וקבלו, 2009). בתחילת שנות ה-2000

מופיעים "הפילנתרופים החדשים" בזירה הפילנתרופית ובתקופה מאוחרת יותר מצטרפים "המתעשרים החדשים" הנמנים על יזמי ההייטק. פרק 6 מציג ממצאים מסקרי דעת קהל שעוסקים בעמדות הציבור כלפי פילנתרופיה ופילנתרופים. בהתבסס על הראיונות שנערכו לצורך מחקר זה מתוארת בפרק התייחסות לתגובת הפילנתרופים לדעת הקהל הציבורית. פרק 7 מציג את מוסד הקרן הפילנתרופית, מעמדה החוקי והגורמים להקמתה. הפרק פורש את תפקידי הקרן בפיתוח תוכניות, בתרומה לחלוקה מחדש של משאבים ציבוריים, בעידוד חדשנות, בייזום שינויים חברתיים וכן בהשתתפות בתהליכי קביעת מדיניות.

גם יחסי הפילנתרופיה עם הממשלה והשינויים שחלו ביחסים אלה בשני העשורים האחרונים לא נעלמו מעינינו והם מוצגים בהרחבה בפרק 8. עמדות הפקידות הממשלתית כלפי הפילנתרופיה וכן תפיסתה את חלוקת העבודה בינה לבין הפילנתרופיה נדונים בהרחבה. הפרק מתאר גם את עמדת הפילנתרופים כלפי הממשלה ואת השינויים שחלו בעמדות אלו בשני העשורים האחרונים.

נושא ההעברה בין-דורית חותם את החלקים העיוניים והאמפיריים בפרק 9, שעוסק ביחסים ובדינמיקות המשפחתיות סביב נתינה כספית, נתינת זמן-התנדבות, במקומה של המשפחה במעשה הפילנתרופי, ובהעברה בין-דורית של ערכים פילנתרופיים בתוך התא המשפחתי. הפרק מציג את התיאוריות המרכזיות המתארות תהליכי סוציאליזציה בדגש על העברה בין-דורית של התנהגות פרו-חברתית. הפרק מציג ממצאים ממחקרים שנערכו לאחרונה על העברה בין-דורית בקרב משפחות פילנתרופיות ובקרב הציבור הרחב. פרק 10, הוא הפרק האחרון, מוקדש לניתוח של ממצאי המחקרים שהוצגו בספר בניסיון להבין טוב יותר תהליכים ושינויים בפילנתרופיה הישראלית. הפרק מציג תובנות על מקומה ותרומתה של הפילנתרופיה למדינה ולחברה בישראל וכן כיוונים ומגמות לעתיד בהתפתחות הפילנתרופיה הישראלית.

הספר נכתב בימים שבהם ההצעות לשינויים במערכת המשפט הידועים גם כ"הפיכה משטרית" מאיימים על מבנה השלטון ועל הדמוקרטיה הישראלית. לחקיקה המוצעת השפעות ישירות על החברה האזרחית. מצד אחד, היא טומנת בחובה איומים על ארגוני חברה אזרחית שמשמשים ערוצים ליוזמות פילנתרופיות רבות. הארגונים האזרחיים, שמציגים עמדות שונות מאלו של מפלגות הקואליציה, נתפסים על ידי הממשלה הנוכחית כחותרים תחת יסודות המשטר, וישנם ניסיונות להגביל את צעדיהם. ביטוי לעמדה זו מצאנו בשנות משבר הקורונה, כשהיינו עדים ליחס האמביוולנטי והחשדני של הממשלה כלפי ארגוני החברה האזרחית (Schmid, 2021). מן העבר השני, החשש וההתנגדות לחקיקה העניקו רוח גבית לארגוני חברה אזרחית ותיקים, ויצרו כר פורה להתארגנויות אזרחיות חדשות שמתקיימות תודות להתנדבות של פרטים ותרומות הן מהציבור הרחב והן מבעלי הון. הספר, כאמור, נכתב בעיצומה של החקיקה והמחאה נגדה, אך בזווית המתבקשת נדון בפרק הסיום בהשלכות האפשריות של החקיקה על החברה האזרחית בישראל, ועל תפקידה של הפילנתרופיה בזמני משבר.

ספר זה מיועד לקהלים שונים ומגוונים, הכוללים בראש וראשונה את הפילנתרופים. תרומותיהם ועשייתם במהלך עשרים השנים האחרונות, שאותן סוקר הספר, מורגשות בתחומי חיים שונים בעלי השפעה על איכות חייהם של אזרחים רבים. פילנתרופים רבים הם מודל לחיקוי לנתינה נדיבה ולעשייה מתמשכת לאורך שנים לטובת החברה בישראל. הספר מיועד גם לכל אלה המתעניינים במקומה ובתפקידיה של הפילנתרופיה במדינה המודרנית, ביניהם חוקרים באקדמיה ומחוצה לה, וכן סטודנטים בתוכניות לימוד הכוללות קורסים וסמינרים בתחום הפילנתרופיה. אנו מקווים שהספר יתרום להבנה טובה יותר של השדה הפילנתרופי, שהוא מרכיב חשוב ולגיטימי במרחב הציבורי.

לרבים וטובים אנו חבים תודה והוקרה על תרומתם לפרסום הספר. בראש וראשונה ברצוני להודות לקרן המשפחתית ע"ש תד אריסון ולקרן אדמונד דה־רוטשילד, שהכירו בחשיבות ההוצאה לאור של ספר המתאר ומנתח סוגיות מרכזיות העומדות לפתחה של הפילנתרופיה בישראל בשני העשורים האחרונים. פנייתנו לקרנות אלו בבקשה לסיוע בהכנת הספר נענתה בחיוב וללא היסוס. הנהלות הקרנות האלו מכירות בחשיבות המחקר והתיעוד של התהליכים חברתיים שבהם מעורבת הפילנתרופיה הישראלית. תמיכתן של הקרנות בפעילויות המחקר שלנו, כמו גם בעריכת כנסים מדעיים ופעילויות אחרות, נמשכת שנים רבות ואנו מודים להן מקרב לב.

תודה מיוחדת לכל הפילנתרופים, מנהלי הקרנות הפילנתרופיות והמנהלים והעובדים בארגונים פילנתרופיים שהסכימו להתראיין לצורך כתיבת הספר. במהלך שעות רבות של ראיונות עם 37 מרואיינים נגלו בפנינו עולמם ועשייתם הפילנתרופית ההתנדבותית למען החברה בישראל. פגשנו פילנתרופים ותיקים, חדשים וחדשים־מאוד שהצטרפו לא מכבר לחוג הפילנתרופים. כאמור, חוג זה עדיין מצומצם בהיקפו, ותקוותנו שיגדל בשנים הבאות לאור חשיבות העשייה והתרומה הפילנתרופית.

תודתנו נתונה גם לאלה שתמכו בנו במשך שנים רבות בעשייה המחקרית במסגרת המרכז לחקר הפילנתרופיה בישראל, ששינה את שמו למכון לחקר החברה האזרחית והפילנתרופיה בישראל באוניברסיטה העברית. ביניהם נציין את ג'וינט ישראל, שמנהלו בעבר מר ארנון מנטבר היה היוזם של הקמת המרכז לחקר הפילנתרופיה, והיה שותף לחשיבה על כיווני העשייה וההתפתחות שלו.

תודה לאכסניה המכובדת והיוקרתית של האוניברסיטה העברית בירושלים ולנשיאה בעת הקמת המרכז פרופ' מנחם בן ששון, שתמך במרכז בתחילת דרכו בעצה טובה ותרם לנו את הידע והניסיון שלו בתחומים שבהם עסק המרכז. אנו גם מודים

לחוקרים שתחום העניין שלהם הוא השדה הפילנתרופי. נעזרנו רבות בחומרים שהם הפיקו ושולבו בפרקי הספר.

אין לנו ספק שהקמת המרכז הראשון לחקר הפילנתרופיה בישראל באוניברסיטה העברית ולאחריו המכון לחקר המשפט והפילנתרופיה באוניברסיטת תל אביב תרמו תרומה משמעותית להבנה טובה יותר של מהות הפילנתרופיה והעשייה ההתנדבותית בישראל. המחקרים שנערכו ועדיין נערכים בשני מכונים אלה מתעדים, מתארים, מנתחים ומעריכים את העשייה הפילנתרופית, ותורמים תרומה חשובה לתיאוריה של הפילנתרופיה, ולא פחות מכך לפרקטיקה שלה. המחקרים אינם מנותקים מהעשייה הפילנתרופית, והממצאים, המסקנות והתובנות העולים מהם תורמים תרומה חשובה לעשייתם של הפילנתרופים, מנהלי הקרנות וארגונים אחרים בעלי זיקה לשדה הפילנתרופי.

תודה גדולה לשותפתי לכתיבת הספר ד"ר נטע כהנא, שהמפגש הראשון שלה עם עולם הפילנתרופיה היה בעת עריכת הסקר שערכנו בשנתיים האחרונות עם פילנתרופים, מנהלי קרנות ומנהלי ארגוני תשתית. ד"ר כהנא, סוציולוגית וחוקרת איכותנית, הציצה לעולם הפילנתרופיה ו"נפגעה". הסקרנות האינטלקטואלית שלה, הגישה הביקורתית והתובנות שלה, הן מהעשייה הפילנתרופית והן מממצאי המחקרים שנערכו על ידנו ועל ידי אחרים, מהוות תרומה חשובה למימוש המטרות שהצבנו לעצמנו בכתיבת הספר.

מעל כולם אני חב חוב גדול למשפחתי, התומכת בי במסע הארוך באקדמיה. תודה מיוחדת לרעייתי תקוה, המלווה אותי עשרות שנים עוד בהיותנו סטודנטים לתואר ראשון באוניברסיטה העברית. המפגש בינינו יצר עבורי סביבת עבודה יציבה שאפשרה לי להשקיע במשך כ-50 שנה במחקר, הוראה, הנחיה וייעוץ בתחומי העניין שלי. ללא תמיכתה ומידותיה הטובות לא יכולתי להשקיע את מרבית שעות היום ספון בחדרי ושקוע בעבודתי. אני מקדיש ספר זה לה ולילדיי האהובים ירון, מיכל ונעם ולבני ובנות

זוגם, גיא וענת, אותם שיתפתי בחוויות מעבודתי כמרצה, חוקר ונושא בתפקידים שונים באוניברסיטה ומחוצה לה. מעל לכולם אני מקדיש באהבה רבה את הספר לנכדיי האהובים והמוכשרים תומר, עינב, בר, שי, רון, זיו ודניאל. יבואו כולם על הברכה.

פרופ' הלל שמיד

פילנתרופיה מהי? הגדרות, מטרות ותפקידים

מקור המילה פילנתרופיה הוא ביוונית העתיקה במאה ה-5 לפנה"ס והיא מורכבת משתי מילים: "פילו", שפירושה אהבה, משיכה ותשוקה, ו"אנתרופוס", שפירושה אדם. וביחד: אהבת האדם, ויש המוסיפים: אהבת האל (פרק זה מתבסס על עבודתה החלוצית של אבישג רודיך: "לא רק אהבת האדם: הפילנתרופיה בראי התיאוריה והמחקר", המרכז לחקר הפילנתרופיה בישראל, האוניברסיטה העברית בירושלים, 2007).

ביטוי למושגים אלה ניתן למצוא בסיפורו של פרומתאוס מהמיתולוגיה היוונית. מתוך אהבת המין האנושי, גנב פרומתאוס את האש מהאלים והביאה לבני האדם. בכך שהקריב את עצמו סייע לבני האדם לעבור מתלות מוחלטת באלים ובכוחות הטבע אל הציוויליזציה, חברה של אזרחים בעלי תרבות, ונענש על מעשיו (Hubert, 1961) אצל רודיך, 2007: עמ' 9).

הפילנתרופיה ביוון העתיקה ביטאה גם ערכים אזרחיים של נתינה והשתתפות במרחב החיים האזרחיים, של עשיית צדק חברתי וגילוי נדיבות כלפי האחרים. דמוסתנס בנאומיו מדגיש שהכרחי הוא שפילנתרופיה תלווה במחשבה מעמיקה, בנדיבות, ברוחב

לב ובגילויי ידידות ואמפתיה לזולת (נאומי דמוסטנס 8, פרק א', סעיף 70). אפלטון מתייחס לפילנתרופיה כפעילות מבוססת ערכים הנובעים מחינוך טוב המושפע מהבית ומונעת מתוך אהבה לאדם. האקדמיה שהקים אפלטון במאה ה-4 לפנה"ס פעלה כ-900 שנה בזכות קרן שנוסדה למטרה זו. אריסטו, שהיה תלמידו של אפלטון (322-384 לפנה"ס), השתמש במילה פילנתרופיה בהקשרים הפילוסופיים של מושגים כמו אסתטיקה, אתיקה ופוליטיקה. פילנתרופיה אצל אריסטו מבטאת רגש מוסרי טבעי וגילוי נדיבות כלפי האחרים (רודיק, 2007). בתקופות מאוחרות יותר אנו פוגשים את המושג פילנתרופיה בלקסיקון של השפה האנגלית העתיקה כמונח המתאר צמחים שהזרעים שלהם נתפסים בבגדיהם של בני אדם, ובכך מבטאים את אהבתם אליהם (רודיק, 2007).

השימוש המודרני במילה פילנתרופיה נעשה שנים רבות לאחר מכן על ידי סר פרנסיס בייקון (1561-1626), שהיה הסופר האנגלי הראשון שהעניק למושג את המשמעות המודרנית שלו (Bacon, 2014). בייקון התייחס למושג הפילנתרופיה כאל גילוי של טוב לב במובן זה שהוא גורם לאושרם של בני אדם. הוא מגדיר פילנתרופיה כהתנהגות הומנית כלפי הזולת, ולתפיסתו היא מילה נרדפת לטוב לב ועשיית טוב למען האחר (רודיק, 2007). במובן זה תפיסתו של בייקון דומה לזו של אריסטו, שטען שהיא מושרשת באדם באופן מודע וטבעי. טוב הלב של האדם מקביל גם למידה הטובה של צדקה, שהיא עשיית חסד עם הזולת. השימוש במושג "טוב לב" מקבל ביטוי במילון המקיף הראשון בשפה האנגלית שהתפרסם על ידי הנרי קוקראם (1623-1658), המגדיר אף הוא פילנתרופיה כהומניות, כנדיבות לב ואהבה לאדם ולאלוהים (רודיק, 2007).

פילוסופים ואנשי הגות אנגלים בולטים במאות ה-17 וה-18, ביניהם ג'ון לוק (1632-1704), אדם סמית (1723-1790), ואדוארד גיבון (1737-1794), נמנעו מהשימוש במילה פילנתרופיה. הם אימצו את המושג "אהבת האנושות". המילון של סמואל

ג'ונסון (1709-1784) וכן ג'וזף ווצ'סטר (1784-1865) מגדירים פילנתרופיה כ"אהבת האנושות, נדיבות, הומניות ואופי טוב". מילון וובסטר במהדורה הראשונה שלו הגדיר פילנתרופיה כ"אהבת האנושות, נדיבות לב כלפי משפחת בני האדם, רצון טוב אוניברסלי לגמול טובה לאחרים" (מוצג אצל רודיק, 2007). במילון של וובסטר ופורטר (1913) מוגדרת הפילנתרופיה כאהבת האנושות, נדיבות לב כלפי כל משפחת האדם, רצון טוב אוניברסלי, תשוקה ונכונות לעשות את הטוב לכל בני האדם, והיא מנוגדת למיזנתרופיה, שמקורה אף היא בשפה היוונית ומשמעותה הבעת שנאה, חוסר אמון ובוז כלפי המין האנושי (Worcester, 1860). רודיק, 2007). קאנט (1785) בהתייחסו למושג פילנתרופיה עשה הבחנה בין ידידות, הנובעת מחיבה לאנשים כבני אדם, לבין נדיבות לב, שהמניע שלה הוא עשיית טוב אוניברסלי (רודיק, 2007).

במאה ה-19 נעשה שימוש במילה פילנתרופיה כאשר תיארו את פעילותן של אגודות צדקה שקמו לאחר המהפכה האמריקאית ועסקו ביישום רפורמות חברתיות ופוליטיות. השימוש במילה פילנתרופיה התייחס באותה תקופה למתן תרומות למוסדות צדקה על ידי תעשיינים עשירים ובעלי הון, כמו קרנגי, גייטס ומוריסון ואחרים (Harvey, Maclean, Gordon and Shaw, 2011).

נקודת מבט אחרת, ובמידה מסוימת תיאורטית, על הפילנתרופיה הוצעה על ידי חוקרים מתחומי ידע שונים, ביניהם כלכלה, מדעי המדינה, סוציולוגיה ועבודה סוציאלית, שתחומי העניין שלהם הם נתינה למען האחרים והמבטאים גישה חדשה להבנת מושג הפילנתרופיה.¹

פייטון ומודי (Payton and Moody, 2008) ופייטון (Payton, 2008) מייחסים לפילנתרופיה שלושה מרכיבים של פעילויות וולונטריות הקשורות זו לזו. הראשונה קשורה לנתינה מרצון, השנייה קשורה

1. Anderson, 2006; Sulek, 2009a; Sulek, 2009b.

לשירות התנדבותי והשלישית להתאגדות התנדבותית. הנתונה הכספית איננה מתייחסת דווקא לאנשים בעלי הון רב, אלא גם לאנשים פרטיים התורמים מכספם למטרות ציבוריות הנתפסות בעיניהם כמטרות נורמטיביות, ראויות, איכותיות ומוסריות.² תרומה איננה בהכרח כספית, אלא יכולה להיות גם תרומת דם, תרומת איברים, תרומת חלב אם, ועוד.

יש המרחיבים את ההגדרה ומדגישים את ההיבט המוסרי והדתי של הפילנתרופיה. פילנתרופיה היא אמצעי שאנשים משתמשים בו כדי לקדם ערכים מוסריים אוניברסליים לטובת החברה (Payton and Moody, 2008; Schervish, 1988). פילנתרופיה קשורה להתערבות וולונטרית לטובת הזולת והתועלת שהוא מפיק ממנה. הפילנתרופיה חותרת להפוך את האנשים לטובים יותר, וכן לקדם את הטוב הציבורי. בדרך זו נעשית הפילנתרופיה ערכית ומוסרית והפעילות שלה קשורה למתן עזרה, ולסיוע ותמיכה באנשים הנמצאים במצוקה (רודיך, 2007). ההתנדבות, שהיא חלק מהפילנתרופיה, מסמלת ערכים של נתינה כאשר אנשים מקדישים מזמנם וכישוריהם לטובת האחרים. עשיית הטוב מתגמלת אותם, הם מקבלים סיפוק מהנתינה, מממשים את עצמם וחיים חיים משמעותיים (Sulek, 2009a; Tobias, Phillips and Harrow, 2016).

הבחנה נוספת מוצעת על ידי פרומקין (Frumkin, 2006) בין שני סוגי פילנתרופיה: אקספרסיבית ואינסטרומנטלית. פילנתרופיה אקספרסיבית היא אמפתית באופייה, נובעת מרגש ומצורך פנימי של הנותן, מונעת מחמלה ואף מרחמים שחש התורם כלפי הנתרם. פילנתרופיה אינסטרומנטלית היא אסטרטגית באופייה, מגדירה את תחומי העניין והתרומה שלה ומכוונת לחולל שינוי משמעותי בשדה הפעילות שלה. הפילנתרופיה האינסטרומנטלית היא פרו-

2. Adam, 2004; Anheier and List, 2005; Daly, 2012; Salamon, 1992.

אקטיבית באופייה, יזמית וממוקדת בהשגת תשואה חברתית על הנתינה שלה. תשואה חברתית יכולה להימדד בשיפור רווחתן של אוכלוסיות בסיכון ובמצוקה, שדרוג מערכות חינוך, ויישום תוכניות חברתיות חדשניות המשלימות תוכניות קיימות או מוסיפות להן.

מה ההבדל בין פילנתרופיה לצדקה?

פילנתרופיה בהגדרתה המודרנית נבדלת ממושג הצדקה המקובל בכל הדתות המונותאיסטיות.³ צדקה נקשרת לנתינה לאנשים עניים: מתנות לעניים ולאביונים, חסרי משאבים, במטרה לספק את הצרכים הפיזיולוגיים שלהם כמו מזון, דיור וביגוד, והיא נעשית ישירות על ידי האדם הנותן לאדם הנצרך (דהאן, 2017). המניע לצדקה היא החמלה והרצון להקל על סבל האדם הנמצא במצוקה. מענה הצדקה הוא קצר-טווח ומעניק לנצרך דגים, אך לא חכה (כץ וחסקי-לוונטל, 2009). במובן זה הצדקה איננה מספקת כלים להתמודדות עצמית עם האתגרים הניצבים בפני האדם הנמצא במצוקה, בעוני או בסיכון (מראני, 2019).

הצדקה היא רעיון מרכזי בשלוש הדתות המונותאיסטיות והיא נעשית לאור ציווי דתי ומוסרי (לימור, 2009). בנצרות ערך הצדקה הוא אחד משלושת ערכי היסוד של הדת, לצד האמונה והתקווה (רודיק, 2007: 13). הברית החדשה מביאה את דברי ישו הקורא למאמיניו לעשות מעשה חסד, לפרוס לחמם לעני ולתת לו מכסותם (הברית החדשה, מתי ה, הדרשה על ההר; מתי ו, 1-4). בימי הביניים האליטות ובהן הכנסייה, שליטים ואנשים פרטיים, הקימו בתי חולים, חילקו מזון וייסדו מסגרות סיוע לעניים. הם פעלו גם בתחום החינוך, הבריאות והסעד לנזקקים (רודיק, 2007). באסלאם הצדקה ("זכאת") היא המצווה השלישית מבין חמש

3. Anheier and List, 2005; Schervish, 2005; Wiepking and Handy, 2015.

אבני היסוד של הדת, שהן האמונה, התפילה, הצדקה, הצום והעלייה לרגל. מצוות הצדקה על פי האסלאם היא מתן עזרה לאלמנות, יתומים ונזקקים, סיוע לבעלי חוב, למתנדבים, לפדיון שבויים ולמטרות חברתיות אחרות. במאה ה-7 לספירה התפתחו בעולם המוסלמי קרנות הוואקף, בהן מוחזקות תרומות למטרות דת או צדקה (רודיך, 2007: 13).

ביהדות המקור למצוות הצדקה הוא בספר דברים, בו נאמר: "...כי יהיה בך אביון מאחד אחיך כי פתח תפתח את ידך לו, ותעבט תעביטנו, די מחסרו אשר יחסר לו" (דברים טו, ז-ח), וכן נאמר כי "צדקה תציל ממוות" (משלי י, ב). צדקה ביהדות איננה רק חמלה ועזרה לזולת, אלא תפיסת עולם חברתית, משפטית ומוסרית. צדקה ועשיית חסד מהוות את הקשר בין העם לאלוהיו (רודיך 2007: 13). גם נביאי ישראל הטיפו לנתינה, ביניהם ירמיהו: "עשה חסד משפט וצדקה בארץ כי באלה חפצתי נאום ה' (ירמיהו ט, כג) וישעיהו: "הלוא פרס לרעב לחמך ועניים מרודים תביא בית כי תראה ערם וכסיתו מבשרך לא תתעלם" (ישעיהו נח, ז). ישנה גם אמירתו הידועה של שמעון הצדיק: "על שלושה דברים העולם עומד, על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים" (משנה אבות א, ב).

הרמב"ם אף הוא מתייחס בהרחבה למושג הצדקה, שעיקרה סיוע ותמיכה בחלש כדי שיוכל לבנות עצמו, להתקיים מיגיע כפיו ולחדול להזדקק לסיוע החברה: "הנותן צדקה לעניים ולא ידע העני ממי לקח שהרי זו מצווה לשמה". זאת התרומה הנעלה ביותר, "שאין למעלה ממנה" (רמב"ם, זרעים, מתנות עניים ו, יז). ועוד הוסיף: "חייבים אנו להיזהר במצוות צדקה יותר מכל מצוות עשה" (רמב"ם, שם י, א). הרמב"ם מונה שמונה מעלות של נתינה:

מעלה גדולה שאין למעלה ממנה זה המחזיק ביד ישראל שמך ונותן לו מתנה או הלוואה או עושה עמו שותפות או ממציא לו מלאכה כדי לחזק ידו עד שלא יצטרך לבריות לשאול, ועל זה

נאמר והחזקת בו עד שלא יפול ויצטרך לבריות ולא ישאל; ועל זה נאמר והחזקת בו, גר ותושב וחי עימך (משנה תורה, זרעים, מתנות עניים, 10, 7-14).

פחות מזה הנותן צדקה לעניים ולא ידע למי נתן ולא ידע העני ממי לקח.

פחות מזה שידע שהנותן למי יתן ולא ידע העני ממי לקח, כגון גדולי החכמים שהיו הולכין בסתר ומשליכין המעות בפתחי העניים. וכזה ראוי לעשות ומעלה טובה היא אם אין הממונין בצדקה נוהגין כשורה.

פחות מזה שידע העני ממי נטל ולא ידע הנותן, כגון גדולי החכמים שהיו צוררים המעות בסדיניהן ומפשילים לאחוריהן ובאים העניים ונוטלים כדי שלא יהיה להם בושה.

פחות מזה שיתן לו קודם שישאל.

פחות מזה שיתן לו אחר שישאל.

פחות מזה שיתן לו פחות מן הראוי בסבר פנים יפות.

פחות מזה שיתן לו בעצב (הרמב"ם, שולחן ערוך, יורה דעה רמ"ט).

היהדות מכירה בשלושה מסלולי נתינה: מעשר המיועד למשרתים בקודש; לקט, פאה ושכחה, שהם נתינה עקיפה לנזקקים; ועזרה ישירה להם. וכדברי חז"ל: "צדקה וגמילות חסדים שקולין כנגד כל מצווה" ו"צדקה תציל ממוות".

רבי עקיבא ורבי חנניה ייעדו את הקופה הציבורית להכנסת כלה, טיפול בחולים, אלמנות ויתומים, ביקור חולים, עיוורים, קבורת המת, ניחום אבלים, פדיון שבויים ופדיון עבד עברי. בימי הביניים היו קרנות הקשורות למוסדות דת לצד מעורבות מוסדות וארגונים אלה בתחומי החינוך והבריאות.⁴ הכנסייה, שליטים ואנשים פרטיים עשירים הקימו בתי חולים, חילקו מזון והקימו

4. Roberts, 1996; Bremner, 1996; אצל רודיק, 2007.

מסגרות שונות לתמיכה, עזרה וסיוע לאנשים עניים ונזקקים (Davis, 1996). בנימין מטודלה בספרה של מירה מאיר ספר המסעות של בנימין מטודלה (1984) מספר על מוסדות הצדקה שהתפתחו באנג'לים הים התיכון בימי הביניים באיטליה, יוון, טורקיה ומדינות אחרות. במיוחד הוא מתעכב על ה"מתן בסתר" כדי לא לבייש עניים וחסרי כול הנדרשים לסיוע, עזרה ותמיכה (רודיך, 2007). החל מהמאה ה-13 התפתחו בקהילת אשכנז מוסדות קהילתיים ו"בתי אורחים" ו"הקדשים" ששירתו עובדי אורח חסרי כול, עניים וחולים. רבי יוסף קארו, שהגיע לישראל מספרד במאה ה-16, קבע בספרו השולחן ערוך הלכות צדקה, לפיהן "כל עיר שיש בה יהודים חייבים להעמיד בהם גבאי צדקה, אנשים ידועים ונאמנים שיהיו מחזרים לגבות מכל אחד מה שהוא ראוי ליתן ודבר הקצוב עליו, והם מחלקים את המעות מערב שבת לערב שבת ונותנים לכל עני מה שיספיק לו לשבעה ימים" (השולחן ערוך, ו).

בניגוד לצדקה, שעיקרה מתן סעד ועזרה לנצרך, הפילנתרופיה איננה מכוונת לפרט אלא לציבור הרחב ולמימון השגתן של מטרות ציבוריות. יעדי הפילנתרופיה הם קהלים גדולים ומגוונים וכן פעילויות בהיקפים גדולים. הפילנתרופיה היא נתינה פרטית למטרות ציבוריות, שמטרתה להשפיע, לשנות, לשדרג או לשמר את רווחתם ואיכות חייהם של אלה הנדרשים לתמיכתה לאורך זמן. הנתינה היא פעילות וולונטרית של יחידים, קבוצות וארגונים התורמים כסף, זמן וידע לאחרים.⁵ הפילנתרופיה מאפשרת לאנשים לרכוש ידע, מיומנויות וכלים היכולים להבטיח את עצמאותם, בעוד הצדקה מקלה באופן זמני על האדם במצבי משבר. הצדקה נותנת מענה לתסמינים של מצוקות אנושיות אך לא מטפלת במחלה עצמה.

5. Payton, 1988; Payton and Moody, 2008.

תחילתה של הפילנתרופיה המדעית

בסוף המאה ה-19 ותחילת המאה ה-20 חלה תפנית משמעותית בעשייה הפילנתרופית ברחבי העולם (Bremner, 1996). זו תחילת "הפילנתרופיה המדעית", המציינת את הקמת הקרנות החדשות על ידי אילי הון כמו קרנגי, פורד ורוקפלר, שתרמו מכספם למוסדות תרבות, מדע, רווחה, בריאות ותחומים נוספים (Smith, 1999). "הפילנתרופיה המדעית" מניחה שניתן לשנות את ההתנהגות האנושית ולמנוע מבני אדם להיקלע למצבי מצוקה שרק התערבות חיצונית יכולה לחלץ אותם מהם. פילנתרופיה זו מבקשת למנוע היווצרות בעיות חברתיות, ומעדיפה שלא להשקיע את כספה בטיפול בבעיות שעלותן גבוהה מעלות פעילות מניעתית. הפילנתרופיה מסייעת לבניית יכולות אישיות המאפשרות התמודדות אפקטיבית עם מצבי מצוקה והיחלצות מהם באופן עצמאי וללא הסתמכות על רצונם הטוב של האחרים. "הפילנתרופיה המדעית" מבטאת בצורה הטובה ביותר את משנתו של הרמב"ם, לפיה המעלה הגבוהה ביותר של הנתינה היא זו המאפשרת את עצמאות הפרט.

הקמת המסגרות הארגוניות החדשות המיועדות לנתינה כספית על ידי בעלי הון סימנה כיוון חדש: המעבר מפילנתרופיה אישית לפילנתרופיה ארגונית, שהביטוי שלה הוא הקמת קרנות המתווכות בין התורמים למקבלים. היחסים הלא פורמליים שאפיינו את מוסד הצדקה מתמסדים ומנוהלים בצורה פורמלית ופחות מתבססים על הקשר האישי בין הנותן למקבל. הקרן מנטרלת את היחס האישי והרגשי ומנוהלת על פי אמות מידה אובייקטיביות ורציונליות. בין השאר, מטרת הניסיון למסד את הפילנתרופיה על בסיס מדעי ואמפירי הייתה גם מניעת הפעלת לחצים על בעלי הון להיעתר לבקשות של אלה שנזקקו לתמיכה ופנו ישירות לתורם (רוזר, 2007). תוצאת המיסוד של הנתינה היא גיוס אנשי מקצוע שגישתם מאופיינת באימפרסונליות (לא אישית) וברציונליות, תוך שימוש

במידע אמפירי לאיתור וזיהוי צורכיהם ומצוקותיהם של המבקשים תמיכה כספית. הקמת הקרנות הפילנתרופיות החדשות מציינת את המעבר מהנתינה האישית לנתינה למטרות ציבוריות, מצדקה ממוקדת בצורך אישי לפילנתרופיה ממוקדת בציבור הרחב, מתלות הפרט בחסדי הנותן לעצמאות כלכלית המאפשרת חיים בכבוד (רודיק, 2007).

תפקידי הפילנתרופיה במדינה דמוקרטית

לפילנתרופיה המודרנית תפקידים רבים במדינה הדמוקרטית. ראשית, היא ממלאת חללים הנוצרים בעטיים של כישלון הממשלה, השוק החופשי והוולונטריזם לספק מענים אפקטיביים לבני אדם הזקוקים לעזרה (Salamon, 1987). היטיב לבטא זאת אחד המרואיינים למחקר זה:

אני חושב שבתחומים מסוימים אנחנו נכנסים למלא ואקום שאני חושב שזה חבל שהוא קיים. באותה מידה אפשר להגיד מה פתאום פילנתרופיה בונה בית משפט עליון? אני חושב שהשאלה היא במקומה וכל אחד יחליט היכן הוא רוצה להיכנס. לנו יש את האפשרות להתחייב על דברים לטווח הארוך שלא תמיד קל לממשלה. אנחנו יכולים לקחת סיכונים במובן הזה שאנחנו לא צריכים להיבחר. אין לנו צורך בדיווחיות לבוחרים אם כי אנחנו לא חסינים בפני ביקורת.

ממשלות מוגבלות במשאבים וביכולות שלהן לספק שירותים לצרכים הרבים והמגוונים של האזרחים. השירותים שהממשלה מספקת לאזרחיה מכוונים בעיקר ל"אזרח הממוצע" ואילו אלה שאינם נמנים על הגדרה זו מפני שיש להם צרכים שונים מאלה של "האזרח הממוצע" נקלעים למצוקות כלכליות, פיזיות, נפשיות, בריאותיות ואחרות (Hansmann, 1987). לטובת אזרחים אלה מתגייסת הפילנתרופיה ומעמידה את משאביה כדי להקל על

מצוקתם, לייצר להם הזדמנות לשקם את חייהם ולצייד אותם בכלים ובידע שישחררו אותם מתלות באחרים. גם כישלון השוק החופשי מחד וזה של המגזר הוולונטרי מאידך לספק מענים אפקטיביים לצרכים של אוכלוסיות הנמצאות במצוקה יוצר חלל שאליו נכנסת הפילנתרופיה. כישלונם של אלה נובע מסיבות שונות, שהעיקריות הן סדר עדיפויות, אידיאולוגיות ותפיסות עולם שונות, חוסר הבנה ורגישות לבעיות חברתיות לצד מחסור במשאבים והיעדר יכולות ארגוניות ומקצועיות.

שנית, לפילנתרופיה תפקיד בעידוד, ייזום ופיתוח חדשנות חברתית וחשיבה לא שגרתית על תוכניות ומיזמים פורצי דרך (Anheier and Leat, 2006). פילנתרופיה היא יזמית הלוקחת סיכונים מחושבים להצלחה וכישלון. היא משוחררת מכבלים בירוקרטיים ופורמליים המאפיינים את התרבות הארגונית של הממשלה. הפילנתרופיה גמישה, מהירה וזריזה יותר בייצור מענים בהשוואה לסרבול המאפיין את עבודת הממשלה. אחד המרואיינים שאותו ראיינו לצורך ספר זה הסביר את חלוקת העבודה בין הפילנתרופיה והממשלה כך:

תפקיד הפילנתרופיה הוא לא לגדל מודלים קטנים ותוכניות קטנות. זה לא מעניין. יש לך כפילנתרופ עניין שהמיזם שהגית יגיע למספרים גדולים והמדינה צריכה להיות חלק מזה. היכולות והאפשרויות של הפילנתרופיה לפתח תוכניות חדשות ולגייס מומחים מתחומי ידע שונים הן גדולות בהרבה מאלו של הממשלה, כפי שמבטא זאת אחד ממנהלי הקרנות הפילנתרופיות, יש לנו את היכולת להביא את מיטב המומחים. רוצים ללמוד על נזקי הסביבה על בריאות האדם, מביאים את מיטב המומחים מהמרכז לבקרת מחלות בארצות הברית ואת ראש המחקר מהארוורד, ומקימים ועדה בינלאומית שהנגישות אליה בלתי מוגבלת. היכולת ללמוד בעיה ולהבין אותה לעומק עם טובי המומחים בכל תחום היא באמת יוצאת דופן.

שלישית, לפילנתרופיה תפקיד חשוב בצמצום אי השוויון והפערים החברתיים בין בעלי אמצעים לחסרי אמצעים. התמיכה באוכלוסיות קשות יום חסרות עורף כלכלי הנמצאות בסיכון מסייעת להם לשרוד, לא להידרדר למצוקה עמוקה, ובמידה מסוימת אף לשפר את איכות חייהם.⁶

רביעית, תפקיד הפילנתרופיה הוא לעודד ולתמוך בפעילויות בעלות אופי אזרחי ופלורליסטי שבמסגרתן האזרחים מבטאים ללא חשש את דעותיהם, הגם שאינן ערבות לאוזני הממשלה (Smith, 1999). הפילנתרופיה תומכת, אם כי לדעת רבים לא בצורה מספקת, בפעילויות אזרחיות נגד מדיניות הממשלה או עוולות שהיא עושה. לפילנתרופיה המשאבים הדרושים לבניית חברה תוססת וערנית, שאיננה אדישה או מתגוננת בפני עריצות שלטונית גם במשטרים דמוקרטיים. הפילנתרופיה מעודדת סובלנות בין אנשים, קבוצות, ארגונים וקהילות ומאפשרת להם לממש מטרות ורעיונות המקדמים חברה אזרחית חזקה המגיבה למדיניות ממשלתית הפוגעת בזכויות אזרח, ובמידת הצורך בולמת אותה (לדוגמא, מימון פעילותה של תנועת המחאה נגד הרפורמה המשפטית וההפיכה המשטרית).

חמישית, הפילנתרופיה עוזרת לאזרחים רבים לממש את מטרותיהם והשאיפות האישיות שלהם בהיעדר משאבים מספיקים העומדים לרשותם. כמו כן, היא מאפשרת ליחידים להוציא לפועל תוכניות שהם אינם יכולים לממש בכוחות עצמם. הפילנתרופיה תומכת ביזמות חברתית המקדמת רעיונות חדשים התורמים לשיפור איכות חייהם ורווחתן של אוכלוסיות שונות.

ששית, לפילנתרופיה תפקיד חשוב בתהליך קביעת מדיניות ציבורית וחברתית. הפילנתרופיה המשתתפת במימון תוכניות ומיזמים חברתיים איננה רק ספק של משאבים כספיים, אלא גם מביאה עמה ידע מקצועי בתחומי ההתמחות שלה, ניסיון ויכולות

6. Frumkin, 2006; Havens et. al., 2006; Prewitt, 2001.

ארגוניות ומקצועיות, שהם נכסים חשובים בתהליך קביעת מדיניות ציבורית. דעתה של הפילנתרופיה צריכה להישמע בעת הייזום, העיצוב והיישום של מיזמים ותוכניות שבהם היא שותפה עם הממשלה ועם ארגונים נוספים (ללא כוונת רווח ועם כוונת רווח). בשנים האחרונות אנו עדים לפיתוח ידע מקצועי וניסיון רב בהפעלת תוכניות חברתיות על ידי פילנתרופים וקרנות פילנתרופיות המשתתפים בזירות שבהן נקבעת מדיניות ציבורית ומתקבלות החלטות על הקצאת המשאבים (Hammack and Anheier, 2013).

נתינה למטרות חברתיות מלווה את האנושות מקדמת דנא. היא ציווי מוסרי בכל שלושת הדתות המונותאיסטיות, וחלק מהותי מהמרקם החברתי. אולם הפילנתרופיה אינה מבטאת רק רגש מוסרי ורצון לסייע לאביונים, למסכנים ולמוחלשים. תכליתה היא קידום מטרות חברתיות, חינוכיות, תרבותיות, טכנולוגיות ואחרות. תכלית זו, כמו גם התפתחותה של הפילנתרופיה המדעית, מייצגת לפילנתרופיה תפקיד משמעותי בחברות מודרניות ובמדינות דמוקרטיות. בפרק הבא נציג תיאוריות שונות המתארות ומסבירות מהי פילנתרופיה בהיבטים ובהקשרים שונים. התיאוריות מתייחסות גם למניעים הדוחפים בני אדם לנתינה כספית והקדשת זמן לטובת אחרים. כמו כן, נציג ממצאי מחקרים אמפיריים המתייחסים לקשרים בין משתנים סוציו-דמוגרפיים ונתינה כספית.

הבסיס התיאורטי של הפילנתרופיה

פרק זה פורש את התיאוריות המרכזיות שמנסות להסביר את מושג הפילנתרופיה ואת הקשר להתנהגות פרו-חברתית של בני אדם והמניעים שלהם לנתינה של כסף וזמן לטובת האחרים. מטרת הפרק להציג לקורא תיאוריות אלו המאפשרות הבנה טובה יותר את השדה הפילנתרופי המתפתח במדינות שונות ובהן מדינת ישראל. לצורך מטרה זאת נציג להלן תיאוריות שפותחו במהלך השנים המתמקדות בהיבטים שונים של התהליך הפילנתרופי בשתי רמות הנתינה: רמת המיקרו ורמת המקרו. בכל אחת מהרמות נציג את התיאוריות הרלוונטיות הממקדות את תשומת הלב להיבטים שונים הקשורים למניעים לנתינה, לתגמולים שבצידה, לציפיות הגורמים הנותנים והמקבלים, ליחסי הגומלין המתפתחים ביניהם וכן ליחסי הפילנתרופיה לגורמים שונים הפועלים במרחב הציבורי, כגון הממשלה, ארגוני החברה האזרחית וארגונים עסקיים (Muller, Pfarrer and Little, 2014).

הרמה המיקרו חברתית כוללת תיאוריות המתמקדות בהתנהגות של יחידים. תיאוריות אלו מפנות את תשומת הלב לגורמים המניעים בני אדם לתרום לטובת האחרים. מניעים אלה יכולים להיות

אינטרניזיים (פנימיים) אך הם אינם מנותקים מההקשר החברתי שבו פועל היחיד. להקשר זה השפעה על התנהגות היחיד ומניעיו, כלומר הנורמות והציפיות הקיימות בסביבה החברתית, הכלכלית, הפוליטית והדתית משפיעות על נכונות היחיד להיות חלק מהתהליך הפילנתרופי ולהעמיד את משאביו הפרטיים לטובת האחרים.

בין התיאוריות הבולטות הממוקדות ביחיד היא תיאוריית האלטרואיזם. המונח הלועזי אלטרואיזם, שמשמעו זולתנות, הוטבע על ידי הסוציולוג הצרפתי אוגוסט קונט (Conte, 1973) והוא נגזר מהמילה הלטינית "אלטר", שפירושה "האחר". המילה "זולתנות" מבטאת את העזרה לזולת ללא קבלת תמורה (מילון אבן שושן, 1974) והיא היפוכה של המילה "אנוכיות", המבטאת את עניינו של היחיד בצרכיו האישיים ללא עניין באחר. רצון האדם לעזור נובע מהאמפתיה שיש לו למצבו של האחר הזקוק לעזרה נפשית או חומרית במצבי משבר ומצוקה (Aaker and Akutsu, 2009).

באמצעות בחינת דפוסי תרומות דם במדינות שונות, הסיק החוקר הבריטי ריצ'רד טיטמוס (Titmus, 1971) כי אצל כל בני האדם קיים אינסטינקט אלטרואיסטי המתבטא בצורך לתת. המונח שטיטמוס משתמש בו לתאר מערכות יחסים של נתינה אלטרואיסטית טהורה הוא "יחסי תשורה", והכוונה היא לנתינה אנונימית ללא כל רצון או דרישה, מפורשת או מובלעת, לקבל תמורה או תגמול על המעשה האלטרואיסטי. נמצא גם שאנשים שתורמים דם נוטים להיות בעלי גישה אלטרואיסטית לחיים, תשוקה ונכונות להקרבה עצמית, וצורך חזק להעניק ולעזור לאחר (Bekkers and Wiepking, 2011a, 2011b).

המניע האלטרואיסטי נובע מתוך דאגה ואמפתיה לזולת הנדרש לסיוע ולתמיכה, וכן להקלה על מצבו ולסיוע בהיחלצות ממצבי משבר שהוא נקלע אליהם.⁷ הנותן מכספו או זמנו איננו

7. Andreoni, 2002; Bagwell, De Las Casas and Matt, 2013; Rashton, 1980.

מצפה לקבל תגמול או פרס על נתינתו (Boston and Shaw, 1991), היות שהנתינה ותחושת הסיפוק שהוא חווה בעקבותיה הן חלק מהמימוש העצמי שלו. התנהגות אלטרואיסטית מונעת לא רק מרגש פנימי עמוק אלא גם מנורמות מוסריות ומתפיסת העולם של הנותן השוקל על פי הערכים שלו למי הוא נותן ועוזר וממי הוא מתעלם.⁸ מחקרים מראים שרגש אמפתיה וערכים המבטאים את תחושת הצדק וההכרה בעוולות הנגרמים לבני אדם הם מניעים חשובים לפעולות של נתינה.

התייחסות של פסיכולוגים למושג האלטרואיזם מדגישה את קיומם של שני משתנים: ציפייה ושקלול התועלת שמפיק הנותן בהשוואה לתשומות אישיות, חומריות, נפשיות, ומנטליות שהוא משקיע בנתינה. אלטרואיזם טהור שולל ציפייה כלשהי של היחיד לתגמול. אלטרואיזם מדגיש את הרצון להיטיב עם האחר ולהקריב למענו תוך ויתור עצמי על רצונותיו ומאווייו של הנותן (Myers, DeLamater and Michner, 2004). אנשים התורמים מכספם ומזמנם מרווחים שהתרומה היא חלק מהאישיות שלהם (Smith, 2010).

לצד תיאוריית האלטרואיזם, שרואה את המניע לנתינה כפנימי ולא קונטקסטואלי, ישנן תיאוריות המדגישות את החברות בקהילה כגורם שמניע התנהגות פרו-חברתית. כך למשל, סקוט דייוויס (Davis, 1996) מראה שהתפיסה הדתית המעודדת את צמצום ה"אני" ואת הדאגה לאחר, דוגמת הציווי הנוצרי ל"אהבת השכן", מעודדת נתינה. הציווי הדתי של נתינה לנזקק חסר האמצעים נמצא בכל הדתות והוא מעוגן בערכי מוסר וצדק משולבים עם מודעות חברתית לתמיכה בחלשים. עדות לגישה זו נמצא במקורות ובכתובים של כל הדתות. בהקשר זה מעניין לראות שאמונה דתית נמצאה כמשפיעה על נתינה למוסדות וארגונים חילוניים ודתיים כאחד (Schervish, 2006), ושישנו קשר בין אמונה דתית,

8. Adena and Huck, 2022; Macaskill, 2017.

ערכים אלטראיסטיים, נתינה כספית ונכונות להתנדב.⁹ מחקרים מראים שהנטייה לתרום גדולה יותר בקרב אנשים דתיים מאשר בקרב חילונים וכאלה המגדירים עצמם מסורתיים, ומי שהתחנכו במוסדות דת תורמים יותר ממי שהתחנכו במוסדות חילוניים.¹⁰

על פי "תיאוריית הקורבן המזוהה", הנכונות לעזור לאחר מתחזקת כאשר קיים מידע כלשהו אודות האדם הנזקק המוגדר "קורבן מזוהה", המבחיץ אותו מ"קורבן לא מזוהה". "קורבן מזוהה" הוא בעל צרכים מיוחדים ושונים מאלה של אחרים. היכרות אישית של הנותן עם האדם המוגדר כקורבן מחזקת את הנכונות לתמוך בו ולסייע לו להיחלץ ממצבי מצוקה או משברים שבהם הוא נמצא, גם כאשר המידע על מצבו איננו מלא (קוגוט וריטוב, 2005). המחקר שערכו קוגוט וריטוב מראה שהשפעת הזיהוי מתרחשת רק כאשר קיים קורבן אחד ייחודי. כתוצאה מהתגובה האוהדת כלפי היחיד המזוהה, קורבנות יחידים מזוהים זוכים לעזרה רבה יותר מזו שמקבלת קבוצה של קורבנות לא מזוהים הנמצאים במצב דומה. התגובה הרגשית כלפי הקורבנות מהווה גורם מרכזי המשפיע על סדר העדיפויות של הנותן. עוצמת הרגשות המתעוררים כלפי קורבן יחיד מזוהה חזקה יותר מזו שמעורר היחיד הלא מזוהה, או מזו שמעוררת קבוצת קורבנות, מזוהים או שאינם מזוהים. מאפיין חשוב המשפיע על נכונות של אנשים לעזור לקורבנות מזוהים הוא השתייכות הקורבן לקבוצה חברתית כלשהי והיחס בין התורם הפוטנציאלי לקבוצה זו. כמו כן, למבנה הקבוצה, הגורמים המשפיעים על התהוותה והרכבה האנושי ישנו תפקיד חשוב בהשפעת הזיהוי של הקורבן על התורם הפוטנציאלי. ממצאי מחקרים מראים שזיהוי הקורבן עשוי להגביר את הנכונות לתרום לחברי קבוצה מסוימת שעמה התורם מזדהה ביחס לקבוצה שעמה הוא איננו מזדהה (קוגוט וריטוב, 2005).

9. Bekkers and Wiepking, 2011a; Schmid, Almog-Bar and Nirel, 2023.

10. Bekkers, 2011b; Pharoah, 2016.

בעוד שתיאוריית הקורבן המזוהה מדגישה את ההיכרות האישית של התורם עם הנתרם, תיאוריית ההזדהות מתייחסת להזדהות עם מצוקות של יחידים או קהילה, צורך או בעיה חברתית, מבלי להניח קשר או היכרות בין התורם לנתרם. תיאוריית ההזדהות מאמצת את המסרים של התיאוריה האלטרואיסטית ומדגישה את ערך האהבה בין בני אדם המזדהים עם זולתם ועם אלוהים. ההזדהות של הנותן עם המקבל נובעת מתפיסה ערכית ומוסרית של הנותן המבין, החשוף והאמפתי לצורכי האחר. בבסיס תפיסה זו ישנו רגש של דאגה לאחר, שאותו מכנה שרוויש (Schervish, 2005) "דאגה רדיקלית", שהביטוי המעשי שלה הוא נתינה למען האחר.

מקור ההשראה של תיאוריית ההזדהות היא התפיסה הנוצרית של "אהבת השכן", ובעיקר אתיקת ההזדהות של תומס אקווינס, לפיה על בני האדם לחזק את אהבתם לאחר. לפי אקווינס, רגש אמיתי של אהבה משלב אהבה עצמית, אהבת השכן ואהבת האל. כמו שבאהבה ישנה הכלה של הנאהב, במעשה המוסרי של נתינה ישנו שילוב בין אהבת העצמי ואהבת האחר, שילוב המוגדר "יחסי דאגה".¹¹ המעשה המוסרי מאחד בין רצונות התורם והנתרם והוא מעשיר ומיטיב עם שניהם. כתוצאה מכך מתפתחים מעין יחסים אינטימיים של מפגש פנים אל פנים של תורם ונתרם, הדומים ליחסים משפחתיים.

הבסיס לפעילות הפילנתרופית הוא רגש של הזדהות עם הצרכים של האחר בשילוב עם הצרכים העצמיים. התיאוריה מזהה שני רכיבים מרכזיים בקיומו של רגש הזדהות: האחד הוא נטיות אישיות המעודדות מעשים פילנתרופים ותומכות במעשים אלה, והשני הוא קיומן של קהילות תומכות שאליהן התורם משתייך. על פי תיאוריית ההזדהות ישנם ארבעה גורמים שמשפיעים על הנתינה הפילנתרופית, ואין הכרח שכולם יתקיימו בו זמנית כדי

11. Schervish, 2006; Schervish and Havens, 1997.

לקיים את הנתינה הפילנתרופית. כל אחד מהגורמים עומד בפני עצמו או בצירופים שונים ביניהם. להלן ארבעת הגורמים:

חברות ורצון לשייכות חברתית: בני אדם חברים בארגונים פורמליים ולא פורמליים. הם רוצים להשתייך לקבוצה מסוימת, להזדהות אתה ולחלוק עם חבריה את חוויותיהם, הניסיון והידע שלהם, רגשותיהם ומצוקותיהם. ההשתתפות והמעורבות בקהילה מחזקות את תחושת ההשתייכות וההזדהות של הפרטים עם מסגרות אלו (Putnam, 2000). אנשים הם "חיות חברתיות" ולא זאבים בודדים. בתוכם פועל המניע של ההשתייכות לצד מניעים אחרים המחזק את ההזדהות של הפרט עם הקבוצה הקרובה לו ועם הקהילה שהוא חלק ממנה. מודעות לבעיות חברתיות הפוגעות במרקם החברתי, מערערות את היציבות החברתית ומשפיעות על חוסנן של אוכלוסיות שונות, מניעה תורמים לתרום לפתרון בעיות אלו. הללו מאמינים שהחוסן החברתי לא פחות חשוב מהחוסן הביטחוני או החוסן הכלכלי. באמצעות תרומה הם מבקשים לחולל שינוי חברתי משמעותי בעל השפעה על תהליכים שונים בחברה, על אנשים וקהילות.

חברות במסגרות ארגוניות וקהילתיות: חברות במסגרות אלו (בית כנסת, מרכז קהילתי, תנועת נוער, ארגון התנדבותי) משפיעה על תהליך הסוציאליזציה של אנשים להתנהגות פרו-סוציאלית, על הערכים האישיים ועל סדרי עדיפויות של יחידים, ומעודדת תחושת שייכות, נתינה ומעורבות קהילתית ואזרחית. למסגרות ארגוניות וקהילתיות ישנה השפעה על עיצוב התנהגות היחיד, על דרכי חשיבתו, על רגשותיו, ערכיו, יחסו לאחר ותפיסת הצדק שלו (Andolina et al., 2003).

פנייה ישירה ליחידים: יחידים תורמים ביוזמתם על ידי פנייה ישירה לאלה הנזקקים לתמיכה, לעזרה ולסיוע. לפי גישה זו, ככל שתיווצרנה הזדמנויות רבות יותר לאנשים לתרום מכספם או מזמנם כך הם יגדילו את תרומתם ויקדישו יותר מזמנם לטובת האחרים (Brown and Ferris, 2007).

ניסיון וחוויות בעברו של היחיד: אלה משפיעים על נכונותו לתרום מכספו או זמנו. בין הגורמים שנמצאו כמשפיעים על הנתינה נציין חוויות מלימודים במוסד חינוכי או מוסד להשכלה גבוהה שבו התחנך התורם (Burgoyne, Young and Walker, 2005). בעלי הון רבים תורמים סכומים משמעותיים לאוניברסיטאות שבהן למדו, המיועדים לפיתוח תוכניות חדשניות או להקמת מבנים שאמנם מנציחים את שמם אך משרתים גם את תוכנית הפיתוח של האוניברסיטה. לעיתים אירוע אישי מכונן בחיי אדם, כמו אובדן בן משפחה, מחלה או אירוע טראומטי, מוביל אנשים לתרום למטרות שונות (Schmid, Shaul Bar Nissim and Nirel, 2020). במקרים רבים נתינה המושפעת מהאירוע מיועדת למטרות ולתוכניות בעלות זיקה לאופי האירוע. כך, למשל, מחלה של בן משפחה נמצאה כמשפיעה על תרומה לחקר המחלה או למוסד רפואי המתמחה בחקר וטיפול במחלה שממנה סבל בן המשפחה.

לצד תיאוריות שמדגישות את המימד הרגשי של הנתינה יש תיאוריות שמדגישות את המימד הרציונלי שמאחוריה. אחת מהן היא תיאוריית החליפין לפיה ניתן לתאר כל התנהגות בין אנשים במונחים של יחסי חליפין של "תן וקח".¹² החליפין מתבטא בנתינת תשומות אישיות של המעורבים בתהליך (זמן, מיומנויות, יכולות אישיות, ידע, ניסיון מקצועי וניסיון חיים, כסף ועוד) בציפייה לקבל תגמול על התשומה. התגמול יכול להיות חומרי (כסף או שווה כסף) ויכול להיות לא חומרי (כבוד, סטטוס, הכרה, הוקרה, חיזוק האגו, סיפוק ועוד).¹³

תיאוריית החליפין מניחה שהאדם הוא יצור רציונלי המחפש מענים לצרכיו, ומשתמש במשאבים העומדים לרשותו כדי להשיג

12. Blau, 1964; Emerson, 1962; Ostrander, 2007; Adloff, 2016; Berman, 2017.

13. Emerson, 1962; Blau, 1964; Ostrander, 2007.

מענים אלה. בני אדם הנמצאים בתהליך חליפין מבקשים להפיק את התועלת והרווחים האישיים הגדולים ביותר מיחסי החליפין של תרומות אישיות בקבלת תמורה על התרומה. לכל אחד מהצדדים המעורבים בתהליך החליפין ישנם יתרונות יחסיים כלכליים, חברתיים, טכנולוגיים או אחרים, ורק באמצעות חליפין ביניהם הם יכולים להפיק את המירב. כל אחד מהשחקנים מנסה למקסם את התועלת האישית בעלות הנמוכה ביותר עבורו (Smith, 2010). בני אדם נכנסים לתהליך החליפין רק כשהם משוכנעים שהתגמולים והתועלת האישית שיפיקו מהחליפין גדולים ומשמעותיים יותר מהתרומה האישית שלהם ליחסי "התן וקח". לתועלת שמפיק התורם פנים רבות. היא יכולה לחזק את מעמדו החברתי, יוקרתו והמוניטין האישי שלו, והיא יכולה להיות הימנעות מביקורת ציבורית על חוסר נדיבות שמגלה כל אחד מהצדדים כלפי האחר (Osili, Clark, Bergdoll, Kalugyer and St. Claire, 2016).

מרכיבים חשובים ביחסי החליפין הם ההדדיות, האמון ויחסי הוגנות בין הצדדים. כל עוד הצדדים המעורבים מאמינים שתהליך החליפין מתנהל על בסיס אמון אישי ובהוגנות יחסי החליפין ימשיכו להתקיים. אמון מבוסס על תיאום ציפיות, הערכה הדדית, הכרה בתרומות האישיות של האחר, ניסיון חיובי בהתנסויות קודמות, שיתוף פעולה שהניב ערך מוסף לכל אחד ושפה משותפת. בניית האמון היא תהליך בינאישי ארוך התובע מכל אחד מהצדדים לגלות פתיחות ורגישות לצרכים של הצד השני. האמון הוא אחד מהגורמים העיקריים המבטיחים את קיום יחסי החליפין. הפרה ופגיעה באמון האישי, ותחושת חוסר הוגנות של כל אחד מהצדדים כלפי האחר, מביאים לסיום תהליך החליפין.

תיאוריית החליפין מאפשרת לנו להסביר את היחסים הנוצרים בין הפילנתרופ התורם מכספו לבין אלה הנזקקים לתרומתו. לפילנתרופ מניעים רבים לנתינה בציפייה לקבל תגמול על נתינתו בין אם התגמול הוא אינטרינזי (סיפוק אישי מהנתינה, תחושה של

עשיית הטוב) ובין אם התגמול הוא אקסטרינזי (הכרה בחשיבות התרומה על ידי מקבליה, הוקרה ציבורית על התרומה, הנצחת שם התורם על מבנה ציבורי, פרסום שם הנותן ומטרת הנתינה). התגמול על הנתינה מתבטא בתוצרים שמפיקה התרומה ובהכרת התודה של המקבל את נדיבות התורם (Ben-Ner and Puterman, 1998).

בעוד שתיאוריית החליפין מדגישה את ההדדיות שיש בין התורמים לנתרמים, תיאוריית פילנתרופית הצריכה (Consumption Philanthropy Theory) מדגישה את האינטרס האישי של התורמים. לפי תיאוריה זו בני אדם כיצורים רציונליים תורמים מתוך אינטרס עצמי מובהק לקבלת הטבות פרטיות. כלומר, תיאוריה זו מדגישה את המניע האנוכי של התורם לקבלת תמורה על תרומתו.¹⁴ מניעים אלה הם אנוכיים באופיים, ובני אדם המתגייסים לטובת האחרים מצפים לתגמול כלשהו על נתינתם. לנתינה מסוג זה ישנו היבט תועלתני, כגון הפקת רווחים אישיים המתבטאים בקידום העסקים שלהם, יצירת קשרים עם קובעי מדיניות ומקבלי החלטות, שליטה על משאבים וצבירת כוח המאפשר שליטה על האחרים, ויצירת תלות שלהם בגורם הנותן. ככל שעלויות הנתינה גדולות יותר (השקעת מאמצים גדולים הנדרשים מהנותן, עלויות כספיות הקשורות בנתינה כגון תשלום הוצאות שונות לניהול הנתינה או הקמת מנגנונים ניהוליים כמו הקמת עמותה או הקמת משרד משפחתי המנהל את הנתינה המשפחתית בתוספת של הקדשת זמן לניהול תהליכים הקשורים בנתינה) כך תקטן הנכונות לתת לאחרים. נמצא גם שככל שעלויות אי-מתן עזרה גדולות ויכולות לפגוע אישית בתורם או בעסקיו (כמו ביקורת חברתית, עמדות שליליות של הציבור כלפי אנשים עשירים שאינם תורמים או תורמים מעט) כך יגדלו הסיכויים לנתינה כספית ועזרה לאחרים (Karlan and List, 2007).

14. Duncan, 2004; Schervish, 2005.

לצד הטבות חומריות, ישנן הטבות שאינן חומריות כמו כבוד, הכרה במעמד התורם בחברה, חיוזק סטטוס חברתי, הוקרה על תרומתו ופועלו, נגישות לקובעי מדיניות ומקבלי החלטות, השתייכות לאליטות חברתיות.¹⁵ דוגמאות לתרומות שכוללות מתן כבוד לתורם הן, בין היתר, הנצחת שמו בתוכנית לימודים אקדמית (לדוגמא, תוכנית לימודי רפואה, תוכנית לימודים לתלמידי חו"ל, בית ספר למדיניות ציבורית), הנצחת שמו על מבנה ציבורי (תיאטרון, היכל תרבות, מרכז קהילתי), או עריכת טקס שבו מציינים את תרומתו לקידום מיזמים חברתיים, בריאותיים, קהילתיים או טכנולוגיים חדשניים (Andreoni and Petri, 2004).

הקבוצה השנייה של התיאוריות ממוקדת ברמה המקרו-חברתית של הפעילות הפילנתרופית. תיאוריות אלו מתייחסות ליחסי הגומלין שמקיימת הפילנתרופיה עם הגורמים השונים הפועלים בסביבה החיצונית המוגדרת אף כאקוסיסטם. בסביבה החיצונית פועלים גורמים שונים ביניהם גורמים פוליטיים, כלכליים, חברתיים, דתיים, טכנולוגיים, דמוגרפיים המשפיעים על הפעילות הפילנתרופית.¹⁶ לגורמים אלה השפעה על האידיאולוגיה של הארגונים הפילנתרופיים, כמו הקרנות הפילנתרופיות, השליחות שלהם, המטרות והיעדים, אסטרטגיות הפעולה ותוכניות העבודה (Basil, 2007). קרנות ומוסדות פילנתרופים פועלים בסביבות המשתנות באופן תדיר ומהיר ועליהם להתאים עצמם לשינויים אלה כדי להבטיח את הישרדותם. הסביבות עצמן מאופיינות בדינמיות המתבטאת במעברים ממצבי ודאות למצבים של אי ודאות וחוסר יציבות פוליטית, כלכלית וחברתית המשפיעים על התפקוד של המוסדות הפילנתרופים, על היעילות והאפקטיביות שלהם. למאפייני הסביבה גם השפעה על הנכונות של אנשים

15. Vesterlund, 2006; Ottoni-Wilhelm, Vesterlund and Xie, 2017

16. Aaker and Akutsu, 2009; Reich, 2011

לתרום ועל היקף הנתינה. צורת הממשל הנהוגה במדינה נתונה משפיעה אף היא על מקומה של הפילנתרופיה ועל הנכונות של פילנתרופים לתרום למטרות חברתיות.¹⁷ כך למשל משטרים דמוקרטיים מעודדים נתינה בעוד סוגי משטרים אחרים אינם מאפשרים זאת ותופסים גורמים חוץ ממשלתיים כעוינים לפעילות הממשלה (Einoff, 2017).

תיאוריות כלכליות ופוליטיות מפנות את תשומת לבנו ליחסים המתפתחים של הפילנתרופיה עם ארגונים ממסדיים וחוף ממסדיים. תיאוריות אלו מדגישות את הצורך ביצירת בריתות ושיתופי פעולה עם ארגונים אחרים שהשילוב ביניהם מאפשר יצירת אימפקט משמעותי בסביבות הפעילות של הארגונים. הפעילות הפילנתרופית איננה מתמקדת רק ביחיד או בקבוצת פילנתרופים העושה מעשה. עניינה של הפעילות הפילנתרופית הוא המרחב הציבורי עליו הפילנתרופיה רוצה להשפיע באמצעות המשאבים הכספיים והאנושיים וכן משאבי הידע המקצועי והניסיון שצברה ביזום ותכנון חברתיות (Phillips and Smith, 2016).

הסברים מקרו חברתיים למקומה ותפקידיה של הפילנתרופיה נמצא בתיאוריות המסבירות כשלים בתפקוד הממשלה, השוק החופשי והוולונטריזם.¹⁸ תיאוריות אלו מתייחסות לצד הביקוש ולצד ההיצע בכל הקשור לאספקת שירותים חברתיים ושירותים אחרים על ידי הממשלה, השוק החופשי וארגונים וולונטריים. מה שנקרא בספרות כ"כשל הממשלה" נובע מהעובדה שממשלות במדינות דמוקרטיות מספקות שירותים למי שמוגדר כ"אזרח הממוצע". הממשלה מפתחת שירותים ומציעה מענים לכלל האוכלוסייה, אך אלה לא נותנים מענה לצרכים של אוכלוסיות מיוחדות עם צרכים

17. Cameron, 2015; Healy and Donnelly-Cox, 2016; Sievers, 2010

18. Hansmann, 1987; Payton and Moody, 2008; Moody, 2008; Weisbrod, 1977.

מיוחדים החורגות מהגדרת "האזרח הממוצע" ומהיצע השירותים המסופקים לו. באותו אופן ניתן להסביר את "כשל השוק" ו"כשל הוולונטריות" לפיהם השירותים שהאזרח יכול לרכוש באמצעות מנגנוני השוק החופשי או באמצעות ארגונים וולונטריים אינם נותנים מענה לצרכים הייחודיים שלו. לטובת אותן אוכלוסיות מתגייסת הפילנתרופיה וממלאת את החלל שהותירו הממשלה, השוק החופשי והמגזר הוולונטרי. כך הופכת הפילנתרופיה לאחד השחקנים במרחב הציבורי המשלים את פעילויות השחקנים האחרים. במקרים רבים הפילנתרופיה מציעה שירותים ייחודיים שהשחקנים האחרים מתקשים בפיתוחם בגלל מגבלות תקציביות, סדרי עדיפויות, לחצים פוליטיים, ריבוי קבוצות אינטרס, מורכבות ארגונית וגורמים נוספים (Kramer, 2019).

השילוב בין התיאוריות השונות מאפשר לנו להבין טוב יותר את מקומה ותפקידה של הפילנתרופיה. התיאוריות מתארות ומנתחות את הפעילות הפילנתרופית בהיבטים שונים. לכל אחת מהתיאוריות תרומה לתיאור והבנה טובה יותר של הפילנתרופיה בהיבטים שונים ברמת המיקרו וברמת המקרו. תיאוריות מיקרו חברתיות מתמקדות במניעים של אנשים לתרום מכספם, זמנם, כישוריהם והידע שלהם לאחרים. בין המניעים בולטים המניע האלטרואיסטי, מניע ההזדהות עם הצרכים של האחרים שאינם מקבלים מענה ממוסדות אחרים כמו הממשלה או הארגונים ההתנדבותיים וכן המניע של חיזוק ומיצוב הסטטוס החברתי של הנותן. ברמת המיקרו נכללות גם תיאוריות המדגישות את יחסי החליפין הנוצרים בין תורם לנתרם, נותן ומקבל. יחסים אלה מתבססים על המניעים האידאולוגיים, התועלתניים והאינטרסנטיים שיש לתורמים המעניקים מכספם לאחרים. התיאוריות ברמת המקרו מתארות ומסבירות את מקומה ויחסיה של הפילנתרופיה עם מערכות האקו-סיסטם ובמילים אחרות עם גורמי הסביבה השונים עמם מקיימת הפילנתרופיה שיח על חלוקת העבודה ועל אופי יחסי הגומלין

ביניהם. השילוב בין תיאוריות המיקרו לתיאוריות המקרו מציג את הפילנתרופיה מנקודות מבט שונות שהרי יש דרכים רבות להבין ולהסביר מהי הפילנתרופיה. התיאוריות מרחיבות את היריעה בכל הקשור למקומה של הפילנתרופיה במרחב הציבורי לצידם של שחקנים נוספים ומדגישות את התרומה הייחודית שלה ליחידים, לקהילות ולחברה בכללותה.

הפילנתרופיה הישראלית בראי המספרים: היקף ומגמות בשנים 2009–2020

פרק זה עוסק בנתונים המספריים והדמוגרפיים שמאחורי הפילנתרופיה בישראל. מטרתו היא להציג בפני הקוראים תמונת מצב על היקף הפילנתרופיה בישראל והשינויים שחלו בה בעשור האחרון. בחלקו הראשון של הפרק מוצגות מגמות של נתינה כספית, וזאת על בסיס סקרים שנערכו במרכז לחקר הפילנתרופיה באוניברסיטה העברית, הודעות לתקשורת של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה על היקף הפילנתרופיה בישראל, וכן על סקרים שנערכו על ידי המכון למשפט ופילנתרופיה באוניברסיטת תל אביב. בחלקו השני של הפרק מוצגים המאפיינים הדמוגרפיים של תורמים ותורמות.

במשך שנים לא היו נתונים מספריים מהימנים באשר להיקף הפילנתרופיה בישראל, עד שביוזמה של קבוצת פילנתרופים הידועה בשם "יכולים נותנים" (ראו בפרק "מפילנתרופיה מסורתית להשקעה חברתית ולהשקעות אימפקט: התפתחותה של הפילנתרופיה בישראל") החלה הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה לאסוף נתונים על פילנתרופיה של ישראלים (הודעה לתקשורת של הלשכה

המרכזית לסטטיסטיקה ו"יכולים נותנים" מיום 3.3.2014, פרסום 053/2014, "פילנתרופיה של ישראלים לשנים 2009-2011"). לפי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, פילנתרופיה של ישראלים כוללת את סך ההעברות הכספיות (תרומות) המגיעות למוסדות ללא כוונת רווח (מלכ"רים) ממשקי בית ומעזבונות בישראל (הודעה לתקשורת של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה מיום 3.3.2014, פרסום 053/2014, "פילנתרופיה של ישראלים 2009-2011").

בשנים אלו (2009-2011) סך הפילנתרופיה של ישראלים נע בין 4.7 מיליארד ש"ח ב-2009 ל-5.7 מיליארד ש"ח ב-2011, גידול של 21% בהיקף הפילנתרופיה בהשוואה לשנים קודמות. לעומתה הפילנתרופיה מחו"ל עלתה מ-7.3 מיליארד ש"ח ב-2009 ל-8 מיליארד ש"ח ב-2011, גידול של כ-10% בהשוואה לשנים קודמות. הפילנתרופיה מישראל ומחו"ל הסתכמה ב-2011 ב-13.7 מיליארד ש"ח.

ב-2011 הפילנתרופיה מישראל ומחו"ל היוותה 11.4% מהכנסות המוסדות ללא כוונת רווח (מלכ"רים). ההכנסות מפילנתרופיה של ישראלים היו כ-4.7% ואילו מחו"ל הן היו כ-6.7%. באותן שנים סך הפילנתרופיה של ישראלים לנפש נע בין 628 ש"ח ל-748 ש"ח. זאת לעומת הפילנתרופיה לנפש בארה"ב, שנעה בין 767 ש"ח ל-845 ש"ח. התרומות ממשקי בית בשנים אלו היוו 1.2% מההכנסה הפנויה של כלל משקי הבית, לעומת 1.9% בארה"ב.

סקר נוסף של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה מראה שבשנים 2012-2015 חל שינוי גדול יחסית בחלקה של הפילנתרופיה של ישראלים (הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, הודעה לתקשורת מיום 30.11.2017, מספר 353/2017, "פילנתרופיה של ישראלים 2012-2015"). היקף התרומות שלהם נע בין 5.4 מיליארד ש"ח ב-2012 ל-5.9 מיליארד ש"ח ב-2015. התרומות מחו"ל באותן שנים נעו בין 9.5 מיליארד ש"ח ב-2012 ל-11.3 מיליארד ש"ח

ב-2015. סך כל ההכנסות מפילנתרופיה בשנה זו היו 17.2 מיליארד ש"ח. בשנים אלו הפילנתרופיה של ישראלים גדלה ב-10.3%, בדומה לגידול של 10% בפילנתרופיה בארה"ב.

ממצאי הסקר מראים שב-2013 מגמת הגידול נמשכה והתבטאה בגידול של 2.8% לעומת 2012, ב-2014 גידול של 5.8% בהשוואה לשנה קודמת, וב-2015 גידול של 1.4% בהשוואה לשנה קודמת. היקף התרומות ממשקי בית ב-2015 היה כ-4 מיליארד ש"ח. כמחצית מהסכום הגיעה מתרומות של עד 2,000 ש"ח. סך הפילנתרופיה של ישראלים לנפש נע בין 682 ש"ח ל-714 ש"ח, הרבה פחות מאשר במדינות מערביות שונות, ודומה לנתונה בארה"ב (Giving USA, 2022). היקף התרומות שהגיעו מחברות עסקיות בשנה זו היה כ-1.6 מיליארד ש"ח, ומחצית הסכום הגיעה מתרומות של מעל 500 אלף ש"ח.

באותן שנים גדלה גם הפילנתרופיה מחו"ל אבל בתנודות גדולות יותר. ב-2013 הפילנתרופיה מחו"ל גדלה ב-5.8% לעומת השנה הקודמת, ב-2014 היא גדלה ב-10.9% וב-2015 ב-1% בלבד לעומת שנה קודמת. בסך הכל בשנים 2012-2015 גדלה הפילנתרופיה הישראלית ב-10.3% לעומת 18.5% גידול של הפילנתרופיה מחו"ל (הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, הודעה לתקשורת מיום 30.11.2017, מספר 353/2017, "פילנתרופיה של ישראלים 2012-2015"). בשנים אלו סך הפילנתרופיה של ישראלים לנפש נע בין 682 ש"ח ל-714 ש"ח.

ב-2017 סך הפילנתרופיה של ישראלים היה 6 מיליארד ש"ח (34% מסך כל הפילנתרופיה), ואילו הפילנתרופיה מחו"ל עמדה על כ-11.7 מיליארד ש"ח (66% מסך כל הפילנתרופיה). סך כל הפילנתרופיה הייתה 17.7 מיליארד ש"ח (הודעת הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה והמכון למשפט ופילנתרופיה באוניברסיטת תל אביב, 2018). הסכום הכולל של הפילנתרופיה על פי מקורות אלה דומה לסכום הכולל של הפילנתרופיה שהתפרסם בשנתון רשות

התאגידים לשנת 2018, שהוא 17.6 מיליארד ש"ח. באותה שנה היה גידול בפילנתרופיה של ישראלים וירידה קטנה בפילנתרופיה מחו"ל. סך כל הפילנתרופיה מישראלים היה כ-7 מיליארד ש"ח (40%) ואילו הפילנתרופיה מחו"ל כ-10.6 מיליארד ש"ח (60%). סך כל הפילנתרופיה לשנה זו הוא 17.6 מיליארד ש"ח, סכום הדומה לזה של שנת 2017. בשנה זו חלקה של הפילנתרופיה מישראל היה כ-13% מהכנסות המלכ"רים והפילנתרופיה מחו"ל 9%. סך כל תרומות הפילנתרופיה למלכ"רים הוא 22% (שנתון העמותות, 2020, משרד המשפטים, רשם העמותות וחל"צ, המכון למשפט ופילנתרופיה, הפקולטה למשפטים ע"ש בוכמן, אוניברסיטת תל אביב). ב-2018 היה גידול של כ-4% בהשוואה לשנים 2015-2017. בהקשר זה נציין שחלקן של התרומות מפילנתרופיה למוסדות ללא כוונת רווח במדינות המערב נע בין 18%-22%. נראה שחלקה של הפילנתרופיה בהכנסות המוסדות ללא כוונת רווח בישראל עומד בסטנדרט הלא רשמי של נתינה למגזר ארגונים זה (שנתון העמותות 2018, משרד המשפטים, רשם העמותות וחל"צ, המכון למשפט ופילנתרופיה, הפקולטה למשפטים ע"ש בוכמן, אוניברסיטת תל אביב). מגמת הגידול נבלמה ב-2020 וחל קיטון בפילנתרופיה של ישראלים, והסך הכל עמד על 6 מיליארד ש"ח בעוד שהפילנתרופיה מחו"ל הייתה בגידול ועמדה על 12 מיליארד ש"ח. עם זאת, סך כל הפילנתרופיה באותה שנה הוא כ-18 מיליארד ש"ח, סכום הגדול אך במעט מהסכום הכולל ב-2018 (17.6 מיליארד ש"ח).

פילנתרופיה של ישראלים מהווה 0.52% מהתוצר המקומי הגולמי. זאת בהשוואה, למשל, לפילנתרופיה בארה"ב, המהווה 1.7% מהתוצר המקומי הגולמי. אם מצרפים את הפילנתרופיה מחו"ל לפילנתרופיה מישראלים מגיע שיעור התרומות ל-1.2% מהתוצר המקומי הגולמי (הודעה לתקשורת של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, מיום 30.11.2017, מס' 353/2017, "פילנתרופיה של ישראלים 2012-2015").

סקרי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה והמכון למשפט ופילנתרופיה באוניברסיטת תל אביב מציגים לנו גם את התפלגות התרומות על פי מקורות שונים של הפילנתרופיה. התפלגות זו דומה לאורך השנים והיא מראה שמרבית התרומות מגיעות משלושה מקורות: משקי בית (65%-74%), חברות עסקיות (25%-31%) ועזבונו (3%-4%) (האחוזים בסוגריים הם ממוצעים לאורך השנים ומציינים את הטווח של אחוז התרומה בשנים הנסקרות כאן) (הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, הודעה לתקשורת מיום 30.11.2017, "פילנתרופיה של ישראלים 2012-2015"). בשנים 2012-2015 התרומות ממשקי בית גדלו ב-15%-20% בממוצע ואילו מחברות עסקיות קטנו התרומות ב-3%. מגמה זו נמשכה גם בשנים לאחר 2015. אחוז התרומות מחברות עסקיות לא גדל, ובשנים מסוימות אף קטן. נציין שגם בארה"ב אחוז התרומות ממשקי בית הוא הגבוה ביותר מבין שלושת המקורות (כ-70%). ללמדנו שהפילנתרופיה מתבססת בעיקר על תרומות משקי הבית ופחות על תרומותיהם של החברות העסקיות והתאגידים הגדולים שפוטנציאל התרומה שלהם גדול בהרבה מתרומתם בפועל.

מגמה בולטת במיוחד הוא השינוי בחלקה של הפילנתרופיה של ישראלים בהשוואה לפילנתרופיה מחו"ל. בפילנתרופיה מישראל חל גידול מ-33% מסך כל הפילנתרופיה ב-2009 ל-40% ב-2020. באותן שנים חל קיטון בפילנתרופיה מחו"ל מ-67% ב-2009 ל-60% ב-2020 (כץ ופיט, 2020). תרגום אחוזי הגידול לסך כל השקלים שנתרמו בשנים שאליהן מתייחסים הסקרים מראה שסך כל הפילנתרופיה מישראל ומחו"ל גדל ב-4 מיליארד ש"ח בין השנים 2011-2020 (כ-14 מיליארד ש"ח ב-2011 לעומת כ-18 מיליארד ש"ח ב-2020). אחוז התרומה הוא כ-0.25% בממוצע מהרווח לפני מס של התורמים. מרבית התורמים הישראלים אינם מגיעים אף לסטנדרט הלא רשמי הקיים בעולם הפילנתרופיה, שהוא תרומה של לפחות 1% מהרווח לפני מס (Wiepking and Heijmen, 2011).

את הגידול בתרומות מישראל ניתן לייחס למאמצים שנעשו הן על ידי פילנתרופים יחידים והן על ידי קבוצות של פילנתרופים כגון "יכולים נותנים" והתארגנויות אחרות דוגמת "רשת התורמים היהודים" (Jewish Funders Network), שפתחה סניף בישראל וחיזקה את השיח בין תורמים יהודים מחו"ל לבין תורמים מישראל (ראו בהמשך בפרק "מפילנתרופיה מסורתית להשקעה חברתית ולהשקעות אימפקט: התפתחותה של הפילנתרופיה בישראל"). התארגנויות אלו חיזקו את המודעות של בעלי הון מישראל לצורך בנתינה לטובת מטרות חברתיות ואחרות. השיח בין התורמים היהודים מחו"ל לתורמים מישראל העלה על סדר היום את שאלת המחויבות של התורמים הישראלים לעשות יותר למען הפילנתרופיה הישראלית ולהסתמך פחות על הפילנתרופיה מחו"ל. התוצאה הייתה שמעגל הנתינה של יחידים ואנשי עסקים בעלי הון רב גדל ועמו סך כל התרומות. בהקשר זה נציין שאחוז התרומות ממשיך בית נשאר יציב לאורך השנים. לעומת העלייה בפילנתרופיה של ישראלים חלה ירידה יחסית בפילנתרופיה מחו"ל, הנובעת מסיבות שונות וביניהן חילופי הדורות בקרב יהודי ארה"ב והיחלשות הנתינה על ידי הדור הצעיר. דור זה מרגיש עצמו פחות מחויב למדינת ישראל, הוא הרבה יותר ביקורתי כלפיה וכלפי השליטה שלה על עם זה. מצבה הכלכלי היציב יחסית של מדינת ישראל בהשוואה למדינות אחרות מחזק את חוסר הנכונות של הדור הצעיר בארה"ב לתרום למדינה ולחברה בישראל.¹⁹ כל זאת עוד לפני הניסיון לחולל את הרפורמה המשפטית, המשפיע על עמדתם של חוגים נרחבים בקרב יהדות ארה"ב בנוגע לתמורות שתחולל הרפורמה בישראל.

מגמה נוספת הבולטת מאוד מניתוח ממצאי הסקרים הוא השיעור הקטן יחסית של התרומות המגיעות מהמגזר העסקי, חברות ותאגידים. גם התחום הידוע בשם "עסקים למען קהילה"

19. Fleisch and Sasson, 2012; Wertheimer, 2018.

ו"אחריות תאגידית" איננו מצליח לגייס כספים רבים לטובת הארגונים החברתיים. מחד יש לשבח את עבודת אלה המנסים בהתמדה לתמרץ ולהניע את העסקים להגדיל את תרומותיהם וכן את מעגל העסקים התורמים. מאידך נראה שההצלחה מוגבלת, גם אם יש שינויים מזעריים במהלך השנים. לא אחת נשמעת הטענה מצד חוגים שונים על שהארגונים העסקיים מנסים למרק את מצפונם באמצעות תרומה מוגבלת של מענקים כספיים, או לחלופין לעודד את עובדיהם להתנדב בארגונים חברתיים. מחקרים מראים שהתנדבות זו "מהונדסת" ובמקרים רבים נכפית על העובדים. התוצאה היא שההתנדבות היא קצרת ימים, לא רציפה ולא מתמשכת (פיטובסקי-נווה, אלמוג-בר ושמיד, 2022). קשיים רבים מתגלים במהלך ההתנדבות הנובעים מפערי תפיסה, גישה ושיטות עבודה שונות של המתנדבים הבאים מהעולם העסקי לבין עובדי הארגונים החברתיים. כמו כן פערים קיימים גם בין המתנדבים והלקוחות של הארגונים החברתיים המדברים בשפות שונות שהתוצאה שלהם היא היעדר תקשורת אפקטיבית בין הצדדים.

המסקנה העולה ממציאות זו (פיטובסקי-נווה, אלמוג-בר ושמיד, 2022) היא שארגונים עסקיים נוטים לאמץ מיתוסים וסמלים, כמו החשיבות של התרומה לעסקים חברתיים כחלק מקבלת הלגיטימציה של גורמים ממסדיים וחוץ-ממסדיים לפעילותם. כך נמצא חברות עסקיות שתהליך הייצור בהן מזהם את הסביבה אך הן תורמות למיזמים סביבתיים ואקולוגיים ובדרך זו בולמים את הביקורת הציבורית עליהן. באותו אופן נמצא את הבנקים הגובים מלקוחותיהם דמי עמלה וניהול גבוהים, תורמים לארגונים חברתיים או מנדבים את עובדיהם למספר מוגבל של ימי התנדבות. מאפיין בולט נוסף של הפילנתרופיה בישראל הוא השיעור הנמוך של התורמים המבקשים הטבות מס בגין תרומותיהם. זאת בהשוואה לארה"ב בה מרבית התרומות מדווחות לצורך קבלת זיכוי מס: כ-95% מסך התרומות של חברות ו-80% מסך התרומות של

משקי בית (חזן, 2010, 2022). לפי חזן, 2022 בשנים 2009–2011 רק 22% מהתורמים הישראלים דיווחו לרשות המסים לצורך קבלת זיכוי ממס. בשנים 2012–2015 סך כל התרומות המדווחות לצורך זיכוי מס עמד על 1.4 מיליארד ש"ח ב-2012, 1.6 מיליארד ש"ח ב-2013, 1.7 מיליארד ש"ח ב-2014 ו-1.4 מיליארד ש"ח ב-2010 (להרחבה ראו מחקריה המעמיקים של חזן, 2010, 2022). בשנים אלו כ-37% בממוצע מכלל התרומות של ישראלים דווחו לצורך זיכוי ממס (בממוצע 48% מכלל התרומות המגיעות מחברות מדווחות לצורך זיכוי ממס, לעומת 20% מכלל התרומות המגיעות ממשקי בית). חלק הארי של התרומות המדווחות על ידי חברות עסקיות מגיע מתרומות גדולות, הגבוהות מ-500 אלף ש"ח (61%-66% מסך התרומות המדווחות מחברות). בכל השנים (למעט 2015) החלק הגדול ביותר מסך התרומות המדווחות על ידי משקי הבית הגיע גם הוא מתרומות גדולות הגבוהות מ-500 אלף ש"ח (34%-41%). (חזן, 2022).

ב-2018 למעלה מ-110 אלף אנשים פרטיים דיווחו על תרומות בסך 1.315 מיליארד ש"ח, ו-15.127 חברות עסקיות דיווחו על תרומות בסך 1.166 מיליארד ש"ח לצורך קבלת זיכוי ממס. מספר התורמים המדווחים (חברות ויחידים) גדל כמעט פי ארבעה במהלך עשרים שנה, אך סך התרומות המדווחות מיחידים וחברות גדל כמעט פי עשרה באותן שנים (חזן, 2022). היחידים המדווחים על תרומה היוו 2.6% מכלל הנישומים בישראל, וחלקם של המדווחים בכלל התורמים מוערך בפחות מ-10% מהתורמים בישראל באותה שנה. כלומר למעלה מ-90% מהיחידים בישראל שתורמים לארגונים חברתיים לא מדווחים על תרומותיהם לצורך קבלת זיכוי ממס, שיעור נמוך בהשוואה למדינות מפותחות אחרות (חזן, 2022). תרומות יחידים מהוות את חלק הארי של התרומות שבגינן לא ממצים את הטבת המס (2.3 מיליארד ש"ח), ובעיקר תרומות שמתחת ל-20 אלף ש"ח. ב-2018 סך הזיכוי שניתן בפועל הסתכם בכ-577 מיליון ש"ח (חזן, 2022). הכסף שנשאר בקופת המדינה

בגלל אי מיצוי ההטבה באותה שנה נאמד בכ-900 מיליון ש"ח, מתוכם 80% הם בגין תרומות יחידים של עד 20 אלף ש"ח (חזן, 2022). מכל אלה עולה שמיצוי ההטבה בישראל הוא חלקי בלבד. ב-2018 יחידים וחברות דיווחו על תרומות בסך 2.5 מיליארד ש"ח לצורך קבלת זיכוי מס, מתוך סך תרומות יחידים וחברות לארגונים חברתיים, הנאמד בכ-7 מיליארד ש"ח. נראה שרק 36% מסך התרומות שניתנו מדווחות לצורך קבלת זיכוי מס (חזן, 2022).

חזן (2022) מסבירה גם את הסיבות לאי-מיצוי הטבת המס והניתוח שלה מראה שחברות יותר מיחידים מבקשות את הזיכוי. לדבריה, חברות נעזרות ברואי חשבון ויועצי מס המבצעים עבור החברות את העבודה הכרוכה בהגשת הבקשה לקבלת הזיכוי. לעומת זאת יחידים רבים נמנעים מלבקש החזר מס בהיעדר חובה כללית של הגשת דו"ח שנתי לרשות המסים, כפי שיש לדוגמא בארה"ב. כמו כן, בישראל לא כולם מודעים להטבה של הזיכוי ממס על תרומות למוסדות ציבור מוכרים למרות האפשרות העומדת בפני עובדים שכירים לקבל את הזיכוי דרך תלוש השכר. המעביד מקבל מהעובד את הקבלות המקוריות של התרומה ומבצע את התהליך הבירוקרטי, בעוד העובד לא צריך לבקש בעצמו החזר או תיאום מס. בפועל רוב המעסיקים לא מציעים את השירות הזה לעובדיהם, עובדה המסבירה שמיצוי הטבה זו מוגבל למדי (חזן, 2022).

סיבות אחרות הקשורות להימנעות היחידים מהגשת הבקשה נובעות מהיעדר מוטיבציה ונכונות של יחידים להשקיע מזמנם בבירוקרטיה הכרוכה בהגשת הבקשה וכן חשש מרשות המסים. תביעת הזיכוי ממס מאפשרת לרשות המסים להתחקות אחרי מקורות ההכנסה של מבקשי הזיכוי ולפתוח להם "תיק נישום" שבעקבותיו יידרשו לדווח על הכנסותיהם. הם מעדיפים לא לקבל את הזיכוי ולהימנע מהמפגש עם הבירוקרטיה של רשויות המס. בנוסף, יחידים ברובם גדול אינם נעזרים בשירותים של אנשי מקצוע מסיבות שונות, ביניהן עלות השירותים הכרוכה בהגשת הבקשות.

בחלק זה של הפרק הצגנו את המגמות והיקף הנתינה הכספית בשנים 2009-2020. עיון בסקרי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה מראה גידול עקבי בתרומות של ישראלים למטרות שונות, וניתן להסבירו בעזרת העלייה ברווחה הכלכלית ואיכות החיים בישראל בשנים אלו, שבאה לידי ביטוי גם בחוזק המשק הישראלי בתקופת המשבר הפיננסי העולמי ב-2008 (שוורץ וצדיק, 2009). המקורות העיקריים של הפילנתרופיה בישראל הם משקי הבית (שהם המקור המרכזי), המגזר העסקי ועזבונות. לצד העלייה העקבית בתרומות של ישראלים, הנתונים מראים ירידה בתרומות מחו"ל, אף על פי שהן עדיין מהוות נתח משמעותי מסך כל התרומות. את המגמה הזו ניתן להסביר לאור תהליכים פנימיים שעוברת החברה היהודית אמריקאית לצד התרחקות רעיונית, תפיסתית וערכית מישראל. גם חלקה של הפילנתרופיה במימון פעילותם של הארגונים החברתיים שלא למטרת רווח עלה בצורה משמעותית בשנים אלו. ממצאי הסקרים מראים גם שיחידים בניגוד לחברות אינם מנצלים את ההטבה הניתנת להם באמצעות קבלת זיכוי מס בשיעור של 35%. הכרה של היחידים ביתרונות שמקנה להם הזיכוי ממס על תרומתם יכולה להוות תמריץ לנתינה כספית בהיקפים גדולים בהרבה מאלה הקיימים כיום.

מאפיינים דמוגרפיים מאחורי נתינה

לצד סקרים שביצעה הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה באשר למגמות נתינה כספית, מחקרים שנעשו על ידי חוקרים שונים שעסקו בחקר פילנתרופיה בישראל ובמדינות שונות מספקים תמונה באשר למאפיינים הסוציו-דמוגרפים של התורמים. בחלק הזה של הפרק אנחנו מציגים את המאפיינים הסוציו-דמוגרפיים המרכזיים שליקטנו ממחקרים המתייחסים לקשרים בין מאפייני התורמים לבין הנתינה הכספית שלהם, וזאת בהשוואה למחקרים דומים שנערכו בעולם (Havens, O'Herlihy and Schervish, 2007).

- **גיל התורמים:** מחקרים מראים שקבוצת הגיל 35-65 היא הקבוצה שבה שיעור התורמים וגובה התרומה הם הגדולים ביותר. קבוצת הגיל "הצעירה" (עד גיל 35) ו"הזקנה" (מעל 65) נמצאו כפחות נדיבות בתרומה (Wiepking and James, 2013). התפלגות זו מוסברת בכך שצעירים טרם ביססו עצמם כלכלית, הם מחפשים דיור, משלמים משכנתאות, מטופלים בילדים קטנים, עסוקים בפיתוח הקריירה שלהם, והכנסתם איננה גבוהה. בעוד הצעירים אינם מבוססים כלכלית, ה"זקנים" חווים בגיל השלישי ירידה בהכנסות ועלייה בהוצאות בריאות או מימון של שהייה בדיור מוגן. התוצאה היא שהכנסתם הפנויה קטנה יותר ומכאן גם חוסר היכולת שלהם לתרום תרומה משמעותית למטרות חברתיות ואחרות (Zhang, Gong and Fung, 2018). בשונה מ"צעירים" ו"זקנים", מצבה הפיננסי של קבוצת גיל הביניים איתן יחסית, ולכן הפוטנציאל לתרומות גדול בקרב קבוצה זו. התפלגות דומה נמצאה גם במחקר שבחן תרומה למסגרות פורמליות ובלתי פורמליות (כץ ופיט, 2020). ממצאי המחקר מראים שבתרומה הפורמלית בולט בעיקר שיעור התורמים הנמוך בקרב צעירים (גילאי 18-24) (26%) יחסית לקבוצות הגיל האחרות (34%-39%), ובתרומות הבלתי פורמליות בולט שיעור התרומה הנמוך של מבוגרים בגילאים 51-64 והוותיקים (65 ומעלה) (12% ו-14% בהתאמה) יחסית לקבוצות הגיל הצעירות.
- **השכלה ורמת הכנסה:** מחקרים רבים מראים שבעלי השכלה גבוהה תורמים יותר מאשר בעלי השכלה נמוכה (תיכונית, יסודית),²⁰ כאשר הנטייה לתרום תרומות פורמליות גדלה עם רמת ההשכלה (כץ ופיט, 2020). אם קושרים השכלה והכנסה הרי שבעלי השכלה גבוהה נהנים מרמת הכנסה גבוהה יותר

20. רודיך, 2007; Breeze, 2006; Schmid, Almog-Bar and Nirel, 2023.

ולכן נכונותם לתרום גדולה יותר ביחס לבעלי השכלה והכנסה נמוכות יותר. מחקרים רבים בישראל ובחו"ל מראים שישנו קשר ישיר בין רמת הכנסה ומצב כלכלי ונכונות לתרום (Bandy and Ottoni-Wilhelm, 2012), ככל שרמת ההכנסה עולה שיעור התרומה מההכנסה הפנויה עולה גם כן. יש לציין שבעלי הכנסה גבוהה אמנם תורמים יותר מבעלי הכנסה נמוכה, אם כי הקשר איננו לינארי.²¹

- מעבר לנתינה כספית, בעלי השכלה גבוהה נוטים גם להתנדב ולהיות פעילים ומעורבים בפעילויות בעלות אופי אזרחי (השתתפות בהפגנות, מחאה חברתית, הגשת עצומות וכד') יותר מאשר בעלי השכלה נמוכה (Schmid, Almog-Bar and Nirel, 2023). כמו כן, בעלי השכלה גבוהה מודעים וחשופים יותר לבעיות חברתיות מאשר חסרי השכלה גבוהה. הם מבינים טוב יותר את המצוקות של אוכלוסיות מוחלשות, הקשיים שבפניהם הן ניצבות, את הפערים החברתיים ואת הצרכים הייחודיים של אוכלוסיות מיעוט.
- מגדר: אין הסכמה באשר לקשר שבין מגדר ונתינה. לצד מחקרים שלא מצאו הבדלים בנתינה של נשים לעומת גברים,²² ישנם מחקרים שמצאו הבדלים שכאלה והראו שההסתברות שנשים תתרומנה גדולה במעט מזו שגברים יתרמו.²³ חיזוק לטענה שישנו קשר בין מגדר לבין תרומות עולה ממחקרים המראים שמשקי בית המנוהלים על ידי נשים נדיבים יותר בתרומות שלהם ממשקי בית המנוהלים על ידי גברים. מאידך נמצא שהיקף התרומות של גברים היה גדול יותר משל נשים

21. בר-דבי ויונה, 2017; Schmid and Rudich-Cohen, 2012.

22. Bekkers and Wiepking, 2011a, b; כץ ופיט, 2020.

23. Osili, Mesch, Hayat and Dale, 2016; Andreoni and Vesterlund, 2001; Knusston, Martinsson, Persson and Wollbrant, 2019.

- בעיקר בגלל פערי הכנסה (De Wit and Bekkers, 2015).
- **דת ומידת דתיות:** מחקרים רבים מראים שאנשים דתיים תורמים יותר מחילונים, הן תרומות למוסדות פורמליים והן למסגרות לא פורמליות.²⁴ כמו כן, נמצא שדתיים תורמים גם יותר מאלה המגדירים עצמם מסורתיים.²⁵ ההסבר לנתינה גדולה יותר בקרב דתיים מקורו בציווי המוסרי המופיע במקורות היהודיים המחייב נתינה לחסרי אמצעים. בנוסף, המערכת הארגונית התומכת בגיוס תרומות בקרב האוכלוסייה הדתית והחרדית מפותחת יותר מאשר בקרב האוכלוסייה החילונית (Schmid and Rudich-Cohen, 2012). מחקרים מראים שהמסגרות הארגוניות הדתיות, הכוללות את בית הכנסת, המקווה, מוסדות לעזרה הדדית, בית המדרש, הישיבה, ארגון צדקה ומסגרות ארגוניות וקהילתיות אחרות מעודדים נתינה והתנדבות הנובעים, בין היתר, מתחושת הסולידריות של "כל ישראל ערבים זה לזה" (שמיד ורודיך, 2010).
- **מצב משפחתי:** מחקרים מראים כי למצב המשפחתי השפעה על הנכונות והאפשרות לתרום: נשואים תורמים יותר מיחידנים הכוללים רווקים, אלמנים, גרושים ופרודים.²⁶ ההסבר לממצא זה נובע מהעובדה שרמת ההכנסה של משפחה שבה שני בני הזוג עובדים גבוהה יותר מהכנסתו של יחיד. ממצא זה עולה בקנה אחד עם הממצא לפיו הנטייה לתרום מתחזקת עם העלייה ברמת ההכנסה. כמו כן, נמצא שמשפחות עם ילדים תורמות יותר ממשפחות ללא ילדים. קשרים נמצאו גם בין מספר הילדים במשפחה לבין נתינה למוסדות דת. משפחות עם ילדים תורמים

24. Osili, Clark and Bergdoll, 2016; Andreoni, Payne, Davis Smith and Karp, 2011; כץ ופיט, 2020.

25. Bekkers and Schuyt, 2008; Herzog and Mitchell, 2006.

26. Andreoni, Brown and Richall, 2003; Schmid, Almog-Bar and Nirel, 2023.

בדרך כלל למוסדות לילדים. לעומת זאת, ככל שהילדים מתבגרים כך קטנה הנכונות של המשפחה לתרום למוסדות אלה (Osili, Clark, Bergdoll, Kalugyer, and St. Claire, 2016).

- **תעסוקה:** אנשים העובדים במשרה מלאה נדיבים יותר מאלה המועסקים בחלקיות משרה (Schmid, Almog-Bar and Nirel, 2023). ההסבר לכך הוא הביטחון התעסוקתי שיש לשכירים המועסקים במשרה מלאה בהשוואה לאלה המועסקים בחלקיות משרה. מחקרים הראו גם שאנשים בסטטוס של עצמאיים תורמים פחות משכירים (Carroll, McCarthy and Newman, 2006). ההסבר לכך נעוץ בעובדה שעצמאיים פועלים בתנאי אי ודאות תעסוקתית גדולה יותר מזו של שכירים ולכן הם פחות נדיבים בתרומתם.
- **ארץ מוצא:** עולים חדשים, בעיקר מארצות המערב (ארה"ב, קנדה, אנגליה, אוסטרליה) תורמים סכומים גדולים יותר מילידי הארץ ועולים ותיקים (בר-רבי ויונה, 2017). אולם ככל ששהייתם בישראל מתארכת והם מתערים בחברה הישראלית התרומה שלהם פוחתת ודומה יותר לתרומה של הישראלים והוותיקים שביניהם. התרומה מהווה מעין תעודת כניסה לחברה הישראלית המאפשרת לעולים להרגיש חלק מהחברה הישראלית. לאחר תקופת ההתערות והקבלה של העולים הם מאמצים את הנורמות המקובלות בחברה הישראלית ונוהגים ככל היתר, בין השאר בכל הקשור לנתינה כספית. נדבנים המוגדרים כפילנתרופים שעלו לישראל מארה"ב נדיבים יותר בתרומתם מאלה שעלו לישראל ממדינות אסיה, אפריקה ומזרח אירופה, וכן בהשוואה לילידי הארץ (בר-רבי ויונה, 2017).
- **מוצא אתני:** שיעור התורמים וגודל התרומה גדולים יותר בקרב האוכלוסייה היהודית מאשר בקרב האוכלוסייה הערבית.²⁷

27. זיידאן, 2005 ; זיידן וגאנם, 2000 ; אשקר, 2018 ; בר-רבי ויונה, 2017.

בהבחנה בין תרומה פורמלית ולא פורמלית נמצא כי בקרב היהודים שיעור התורמים תרומה פורמלית לארגוני חברה אזרחית גבוה משיעור התורמים תרומה בלתי פורמלית. בקרב הערבים הנטייה לתרום באופן בלתי פורמלי גדולה מהנטייה לתרום באופן פורמלי (כץ ופיט, 2020).

התבוננות על הקשרים בין המשתנים הסוציו-דמוגרפיים לבין הנתינה הכספית מראה שישנו דמיון רב בקשרים אלה במדינות שונות למרות הבדלים תרבותיים, חברתיים, כלכליים ופוליטיים (Bekkers and Wiepking, 2011c). עובדה זו מחזקת את מהימנות הממצאים באשר להתנהגות הפרו-חברתית של אלה התורמים מכספם הפרטי למטרות חברתיות. בנוסף, הפילוח לפי מאפיינים סוציו-דמוגרפיים מספק מידע חשוב על הגורמים המנבאים נתינה כספית למען האחרים. הפילוח והקשרים בין מאפיינים אלה והנתינה תורמים להבנה טובה יותר של היחידים והאוכלוסיות פוטנציאליות לגיוס תרומות. המידע על הקשרים בין המאפיינים הסוציו-דמוגרפיים והנתינה מאפשר למקד את המאמצים הארגוניים להגדלת מעגל התורמים על פי חתכי אוכלוסייה שונים. הפילוח מספק גם מידע על אותן אוכלוסיות שאינן פוטנציאל לגיוס תרומות בגלל מאפיינים שונים הקשורים ברמת ההשכלה שלהם, הגיל, רמת ההכנסה ומאפיינים אחרים. כל אלה מאפשרים לעוסקים בעידוד הנתינה ובגיוס כספים קביעת סדר עדיפויות ומיקוד המאמצים באוכלוסיות בעלות פוטנציאל גבוה לתרומה כספית. באשר לנתינה הכספית, הבטחת המשך הגידול מותנית בהתגייסות של בעלי הון רב למעגל הנתינה וכן זו של המגזר העסקי שחלקו מסך כל הפילנתרופיה הוא קטן יחסית בהשוואה לתרומות משקי הבית. ככל שהמגזר העסקי יפנים את חשיבות התרומה לפיתוח מיזמים חברתיים כן יגדל הסיכוי שהתרומות ממגזר זה יגדלו אף הן. אמנם חלק מהעסקים מעלים על נס

את חשיבות הנתינה לקהילה ומקצים להם משאבים אך בפועל תרומותיהם אינן משקפות את ההון הרב ואת רווחיהם, כאשר במקרים רבים התרומות של העסקים לארגונים חברתיים הן קטנות, וכן התנדבות של עובדי המגזר העסקי בארגונים אלה היא קצרת טווח, ספורדית ואיננה מאורגנת דיה (פיטובסקי-נווה, אלמוג-בר ושמיד, 2022). הבטחת המשך הגידול בפילנתרופיה הישראלית מותנה גם בהשקעת מאמצים בהגדלת מספר התורמים ובהיקף הנתינה. הפילנתרופיה הישראלית הוכיחה כבר את יכולותיה בגיוס כספים למטרות חברתיות ובמיוחד בעתות משבר (מגפת הקורונה) וחירום (מלחמת "חברות ברזל"). היכולות הללו צריכות לעמוד לרשות הפילנתרופיה הישראלית בשנים הבאות לאור הצרכים הגדלים של אוכלוסיות רבות שנפגעו הן מהמשבר הבריאותי והן מהמלחמה, שעדיין בעיצומה בעת כתיבת ספר זה.

מפילנתרופיה מסורתית להשקעה חברתית ולהשקעות אימפקט

אם מסתכלים על היסטוריה של פילנתרופיה או של פילנתרופ, פילנתרופ לפני חמישים שנה או לפני מאה שנה כתב צ'ק, ומי שבא לבקש סיפר לו סיפורים והוא האמין להם וזהו. הוא לקח את הכסף חזרה לאיפה שהוא הלך, אם זה היה בית כנסת, חברה קדישא, חברת נשים, גם לילדים או למדינה, לארץ ישראל הקדושה], ועשה מזה מה שהוא עשה, ואולי גם קצת שחיתות, או לא, who knows, אוקיי? היום זה לא עובד. היום אתה passionate בנושא, ועל הנושא הזה אתה מתחיל להיות פילנתרופ באותו נושא, ואתה נותן כסף, אבל גם יושב ב-board, אתה הולך לראות, רוצה דו"ח, עושה הסכם עם העמותה ולא סתם כותב צ'ק, ועובד עם milestones, אני תורם לכם, מאתיים חמישים אלף דולר לשנתיים או לחמש שנים הקרובות, אבל כל שנה אני רוצה שאתם תספרו לי מה הספקתם, מה השגתם, מה זה, ולראות אם אתם רוצים עכשיו לפתוח גנים, אז אם פתחתם רק גן אחד אז אני עוד לא מביא את הכסף, אני רק מביא כסף שיהיה לשלושה גנים, ואז לששה גנים ואז תשעה ואז שמונה-עשרה, עשרים ושבע, whatever. זה הרבה יותר דין וחשבון, הרבה יותר business language, גם בתוך הפילנתרופיה. זה, זה אחד הדברים שאני רואה שמשתנה.

דברים אלה שנאמרו על ידי פילנתרופ שרואיין לצורך מחקר זה מסכמים בקצרה את השינויים המרכזיים שחלו בפילנתרופיה בישראל מראשיתה בסוף המאה ה-19 ועד ימינו אנו. בפרק זה נפרוס ביתר פירוט את השינויים שחלו במאפיינים הביוגרפים של התורמים, בתפיסת הנתינה שלהם, בכלים לנתינה, ונסביר אותם על רקע תמורות מקרו חברתיות, פוליטיות ותרבותיות גלובליות ומקומיות. במילים אחרות, בפרק זה אנחנו משרטטים בקצרה את ההשתלשלות ההיסטורית של הפילנתרופיה בישראל מימי תקופת הישוב ועד ההווה, כאשר הרציונל שמנחה אותנו הוא שעל מנת להבין את ההווה של הפילנתרופיה יש צורך לבחון את שורשיה ההיסטוריים (הסקירה ההיסטורית המתומצתת המוצגת להלן מתבססת ברובה על המחקר המקיף שנערך על ידי חסקי-לוונטל וקבלו, 2009). בהתאם לרציונל זה נתחיל את מסענו בתקופת הישוב הישן טרם הקמת המדינה, ולאחריה נציג את "התקופה הפלורליסטית" של שנות ה-70 של המאה ה-20 עד תחילת שנות ה-2000 (Katz and Greenspan, 2015). נתאר את "הפילנתרופיה החדשה" של תחילת שנות ה-2000 (שמיד, 2011), ולבסוף ועל בסיס מחקר שביצענו לצורך זה, נתאר מגמות עדכניות המתפתחות בשדה הפילנתרופי עם הופעת "מתעשרי ההייטק" והשקעות האימפקט המיועדות להשאת רווחים חברתיים ופיננסיים.

תקופת היישוב והפילנתרופיה המסורתית: הנדבנים הגדולים ותרומות למימוש החזון היהודי

שורשיה של הפילנתרופיה בישראל נעוצים בפילנתרופיה של נדבנים יהודים וקהילות יהודיות מהתפוצות שתרמו ליישוב הארץ עוד בטרם הקמת המדינה. גם כיום, התרומה של יהדות התפוצות משמעותית ביותר (הסקירה ההיסטורית המוצגת להלן מתבססת ולקוחה ברובה מהמחקר המקיף שנערך על ידי חסקי-לוונטל

וקבלו, 2009). בשלהי התקופה העות'מאנית התבסס היישוב בארץ ישראל על התרמות מצד יהדות התפוצות. קופות צדקה שהוצבו בבתי כנסת ברחבי העולם סייעו לפעילותם של מוסדות צדקה וגמילות חסדים בארץ ישראל. מגמה זו נמשכה גם על רקע שינויים דמוגרפיים, פוליטיים ואידאולוגיים שעברו על היישוב היהודי בתחילת המאה ה-20.

המבנה הדמוגרפי והפוליטי של היישוב השתנה בעקבות גלי העליות מאירופה, שכללו ברובן צעירים עם אידאולוגיה ציונית שפעלו למימושה על ידי ישוב הארץ. בתקופה זו הפילנתרופיה בנוסף לפעילות הצדקה והתמיכה בעניים, הפנתה משאבים רבים לפיתוח תעסוקה ותעשייה, בהקמת מוסדות להשכלה גבוהה, ובישוב הארץ. תרומות פילנתרופיות שמקורן ביהדות התפוצות סייעו במימוש החזון הציוני. מסיבה זו חוקרים רבים ראו בפילנתרופיה המסורתית כחולייה המקשרת בין יהדות התפוצות לבין היישוב העברי בארץ, ואפיינו אותה כפילנתרופיה שעוצבה על ידי תפיסה אידאולוגית ציונית.²⁸

לצד ארגונים כמו "חובבי ציון", דרכו העבירו יהודי התפוצות כסף שהופנה לתחום החינוך והתרבות (לסקוב, 1987), נדבנים יהודים תרמו רבות לישוב העברי. בהקשר זה חשוב לציין את התרומה של משפחת רוטשילד על ענפיה הצרפתיים והאנגליים. ב-1854 הקים הברון ג'יימס יעקב דה-רוטשילד (1792-1868) את בית החולים היהודי הראשון בארץ ישראל. הברון יזם גם הקמת קופות גמילות חסדים לסוחרים ולבעלי מלאכה זעירים, וכן תרם לנזקקים ולמוסדות חינוך. בנו הברון אברהם בנימין אדמונד ג'יימס דה-רוטשילד (1845-1934), הידוע גם בתור "הנדיב הידוע" ו"אבי הישוב", המשיך במסורת הנתינה המשפחתית. הנדיב הידוע תרם רבות לבניין הארץ דרך רכישת אדמות, הקמת מפעלים, מתן חסות

28. חסקי-לוונטל וקבלו, 2009; ברטל, 1995; לסקוב, 1987; אליאב, 1987

למושבות שונות, ביניהן זיכרון יעקב, מזכרת בתיה וראשון לציון, וסיוע בהקמת כ-40 ישובים (חסקי-לוונטל וקבלו, 2009: 22).

פילנתרופ בולט נוסף שפעל בתקופה זו הוא משה מונטיפיורי, יהודי ממוצא איטלקי שהתגורר באנגליה, ותרם לקהילות יהודיות. תרומותיו לקהילה היהודית בארץ ישראל כללו הקמת מוסדות בתחום החינוך והבריאות, קידום תעסוקה מודרנית, וגם יסוד מושבות ושכונות חדשות שהמפורסמות שבהן הן משכנות שאננים וימין משה בירושלים. יוזמותיו לא היו מתוכננות כראוי ורבות מהן נכשלו (למשל בית הספר לבנות) ונסגרו שנים ספורות לאחר תחילתן (אליאב, 1978 אצל חסקי-לוונטל וקבלו, 2009: 23).

פילנתרופ חשוב נוסף שפעל בתקופה זו הוא נתן שטראוס, יהודי שחי בארה"ב ותרם למוסדות בירושלים. ביניהם מוסדות חסד ובריאות, וכן בתי תמחוי. הוא ייסד את ה"תחנות לתיקון הבריאות" בשכונות בירושלים. ב-1912 הוא ייסד את תחנת הבריאות העברית ובה מחלקה לחינוך והיגיינה, מחלקה למחלות עיניים ומחלקה לבקטריולוגיה למלחמה במגפות, שייצרה חיסונים נגד טיפוס וכולרה ופיתחה חומרי הדברה נגד מזיקי שדה.²⁹

הפילנתרופיה של הנדבנים הגדולים הייתה הצגה של איש אחד סביבו התנהלה הפעילות הפילנתרופית. היא שילבה מניעים וגשיים של מחויבות עמוקה כלפי המתיישבים בארץ ישראל עם התנהגות רציונלית המכוונת לביסוס כלכלי של היישוב המתהווה. הריכוזיות והסמכותיות שאפיינה את "משטר החסות" שהנהיגו הנדיבים הגדולים נתפסה בעיני המתיישבים העבריים כפטרנליסטית ומתנשאת (חסקי-לוונטל וקבלו, 2009). כך לדוגמה המתיישבים כינו בלעג את המומחים מטעמו של הברון רוטשילד שניהלו את עניינו בארץ "פקידי הברון".³⁰ לתדהמת המתיישבים הועברה

29. חסקי-לוונטל וקבלו, 2009: 23; שילוני, 1990.

30. אליאב, 1978; ברטל, 1995.

החסות על המושבות מהברון ליק"א, החברה היהודית להתיישבות (Jewish Colonization Association), שנוסדה ב-1891 על ידי משה הירש, נדבן יהודי שסייע רבות להתיישבות היהודית בארגנטינה. אל מול מורת רוחם של המתיישבים היהודיים, יק"א הנהיגה שיטת חסות גמישה יותר שחתרה לעצמאות המושבות (חסקי-לוונטל וקבלו, 2009: 24).

תקופת המנדט: הקמת מוסדות לאומיים

הסתמכות הישוב העברי על תרומות של יהדות הגולה נמשכה גם לאחר מלחמת העולם הראשונה ובתקופת המנדט הבריטי בארץ ישראל. לאור התוצאות של מלחמת העולם הראשונה הפכה יהדות ארה"ב למקור העיקרי של התרומות לארץ ישראל. כמו כן, תקופה זו מאופיינת בהקמת מוסדות לאומיים שהפעילו מגביות מסודרות. מוסדות כגון הסוכנות היהודית, קרן קיימת לישראל וקרן היסוד פעלו בארה"ב, אנגליה, אוסטרליה, דרום אפריקה ומדינות נוספות, ועסקו הן בגיוס כספים והן בהסדרת חלוקת הכספים. לצד המוסדות הלאומיים המשיכה פעילותם של נדבנים פרטיים (חסקי-לוונטל וקבלו, 2009: 27-28).

בדומה ליחס האמביוולנטי של הישוב העברי לפקדי הברון, גם המוסדות הציוניים גילו יחס אמביוולנטי לתרומות מהתפוצות. מצד אחד המוסדות הציוניים הכירו בחשיבות התרומות שנועדו לבנייתה ופיתוחה של המדינה. מצד שני הסתמכות עליהן עמדה בסתירה לניסיונות הישוב הציוני המתחדש לבדל עצמו מהישוב הישן, שהסתמך על כספי החלוקה, ומיהדות הגולה, שבה שלטה תרבות ה"שנור". אם כן, התרומות של פילנתרופים יהודים סייעו רבות להתפתחותה וביסוסה של מדינת ישראל.

הקמת המדינה: התפיסה הממלכתית

עם הקמת מדינת ישראל התרומה למדינה מחליפה את התרומה לישוב העברי. התרומות הופנו למוסדות המדינה, שהתמודדה עם אתגרים רבים כמו קליטת גלי העלייה העצומים והתמודדות עם מציאות ביטחונית מורכבת. אתגרים אלו לא הותירו למדינה אפשרות לדחות את התרומות מחו"ל, וזאת חרף הרצון ליצור יהדות זקופת קומה שאינה זקוקה ל"שנור" כספים (חסקי-לוונטל וקבלו, 2009). יהדות ארה"ב, המהווה את הריכוז הגבוה ביותר של יהודים החיים מחוץ למדינת ישראל, הייתה ועודנה המקור העיקרי של הפילנתרופיה בישראל. בהיבט זה נחשבת מדינת ישראל ליבואנית הגדולה ביותר בעולם של תרומות, כאשר רק בשנים האחרונות (החל מ-2012) אנו עדים לגידול בתרומות של ישראלים וקיטון בחלקה של הפילנתרופיה מחו"ל, במיוחד זו המגיעה מארה"ב (ראו פרק הפילנתרופיה בראי המספרים 2009–2020).

הנדרבים הגדולים שינו עם הקמת המדינה את אופי הנתינה שלהם והעבירו חלק מהמפעלים שלהם למדינת ישראל. כך ב-1957, זמן קצר לפני פטירתו, הודיע הברון ג'יימס דה-רוטשילד לראש הממשלה דוד בן גוריון על החלטתו לתרום שישה מיליון לירות ארץ ישראליות להקמת משכן הכנסת. כמו כן, העביר הברון לקק"ל את כל האדמות שהוחזקו בידי פיק"א (חסקי-לוונטל וקבלו, 2009). בתחילת שנות ה-60, הברון אדמונד דה-רוטשילד, נכדו של "הנדיב הידוע", עיגן את הפעילות הפילנתרופית של הענף הצרפתי של משפחת רוטשילד והקים את קרן אדמונד דה-רוטשילד, שלה מבנה ייחודי, כפי שמסביר מנהל הפילנתרופיה בקרן:

הקרן הזו היא בכלל חברה ממשלתית מעורבת, וזה למה? למה? כיוון שבבואו של הנכד להקים קרן פילנתרופית, הוא בא ולחץ יד לשר האוצר ואמר, בואו תהיו שותפים, זה מה שאנחנו זה, והמדינה בעצם חמישים אחוז שותפה בקרן. זאת אומרת, ה-board

של הקרן הוא חמישים אחוז נציגי מדינה.

הענף הבריטי של המשפחה עיגן אף הוא את פעילותו בארץ ב-1958 והקים את קרן "יד הנדיב", שמנוהלת בידי חבר נאמנים בהובלת בני המשפחה. במרוצת השנים תרמה הקרן כספים רבים להקמת מוסדות חשובים במדינת ישראל, ביניהם האוניברסיטה הפתוחה, הטלוויזיה החינוכית, מכון וייצמן, בית המשפט העליון, הספרייה הלאומית ומבני ציבור רבים אחרים. לדברי אחת המנהלות הבכירות של הקרן, יש "בכל זמן נתון פרויקט בנייה אחד גדול", וזאת למרות מדיניות הקרן שלא לבנות בניינים. פער זה הוסבר לנו בראיונות עם בכירים בקרן כחלק מהמורשת ההיסטורית של הקרן ותפקידה בסיוע לבניית המוסדות הלאומיים:

הקרן עברה שלבים מאוד מעניינים ושינויים שונים שאני חושבת שקשורים חלקם להתפתחות הפילנתרופיה וחלקם להתפתחות של מדינת ישראל ואיך השירותים החברתיים ואיך ההשפעה נמצאת. אז אם אני מסתכלת ביד הנדיב, בצורתה הנוכחית, לא פקידי הברון ולא העבודה של הברון. היא התארגנה בסוף שנות ה-50. אז אני חושבת שהיו עשורים שזה היה מאוד בניית מוסדות, הקמת מוסדות, כי זה היה מאוד חסר. האוניברסיטה הפתוחה ומרכז המוזיקה ומט"ח ומנוף - פנימייה בצפון ועוד כל מיני. וברבות הזמן - וחמד"ע [חינוך מדעי] בתל אביב. וברבות הזמן זה היה פחות רלוונטי למצב של מדינת ישראל.

בנוסף לפעילות של משפחת רוטשילד על ענפיה השונים, משפחות יהודיות בעלות אמצעים תרמו גם הן. כך לדוגמא משפחת וולפסון הבריטית החלה לתרום לישראל, ואף הרימה את התרומה הראשונה לבניית בית החולים "וולפסון" שנקרא על שמה. כמו כן, משפחות רקנאטי ושראוס, לדוגמא, על ענפיהם השונים תרמו ותמכו במטרות חברתיות מגוונות. בשונה מהנדבנים הגדולים שהוזכרו עד כה משפחות אלו חיות בישראל.

משנות ה־70 עד שנות ה־2000: התקופה הפלורליסטית

שנות ה־70 של המאה ה־20 מסמלות את סוף התקופה הממלכתית והריכוזית, ותחילת התקופה הפלורליסטית בלשונם של גדרון ועמיתיו (2003). בתקופה זו ארגוני מגזר שלישי, שאינם לכוונת רווח, הפכו לספקים של שירותים חברתיים, חינוכיים, תרבותיים, שירותי דת ושירותים רבים אחרים, ולמעשה הפכו להיות יותר דומיננטיים בתחום הרווחה והשירותים החברתיים (Salamon, Wojciech, Sokoloski and List, 2003). הגידול והיקף הפעילות של ארגונים אלה אינם ייחודיים בשנים אלו רק לישראל. מדובר בתהליכים שהתרחשו בדמוקרטיות מערביות רבות. חסקי־לוונטל וקבלו (2009) מציינות שתי סיבות מרכזיות לכך. הראשונה היא חוסר שביעות רצון של אזרחים מהשירותים החברתיים שסופקו על ידי המדינה, והשנייה היא התחזקותה של אידיאולוגיה שמרנית הרואה במדינת רווחה דגם לא יעיל שבו משאבים לאומיים מופנים לרווחה ולא לענפים יצרניים בעלי ערך חברתי, כלכלי וטכנולוגי התורמים לתוצר הלאומי. אידיאולוגיה זו רואה בממשלות כגופים שקובעים מדיניות, מממנים את השירותים שניתנים בהתאם למדיניות ומפקחים על הנגשתם לאלה הזכאים להם. הארגונים הלא ממשלתיים הם הגופים האחראים לאספקה הישירה של השירותים. למעשה אידיאולוגיה זו הובילה להפרטה או ל"מיקור חוץ" של השירותים הציבוריים.

נסיגת מדינת הרווחה בישראל הואצה על רקע שני אירועים היסטוריים שהתרחשו במהלך שנות ה־70. הראשון הוא מלחמת יום הכיפורים ותוצאותיה, שפגעו בתחושת האמון הציבורי במערכת הפוליטית וסדקו את האתוס הקולקטיביסטי שאפיין את החברה בישראל בשנותיה הראשונות (דורון, 1995). הלאום איבר את בכרותו כמוקד הזהות המרכזי למוקדי זהות מרובים וסקטוריאליים (קטן, 2008). כלומר החברה הפכה להיות יותר פלורליסטית, וכך גם החברה האזרחית הפכה למגוונת יותר. קבוצות אינטרס הקימו

עמותות או קרנות על מנת לקדם מטרות סקטוריאליות, או לחלופין לקדם נושאים שלא היו בסדר העדיפויות של הממשלה מסיבות פוליטיות ואחרות (חסקי-לוונטל וקבלו, 2009). האירוע השני שהאיץ מגמות של הפרטה הוא המהפך הפוליטי שחל ב-1977 והוביל, בין היתר, לשינוי במדיניות הכלכלית הישראלית. ממשלת הליכוד, בראשותו של מנחם בגין, קידמה אידיאולוגיה כלכלית ניאור-ליברלית שאחד ממרכיביה הוא הפרטת שירותים ממשלתיים.³¹ כך בסוף שנות ה-70 הממשלה חדלה להיות הגורם הבלעדי להפעלת שירותים חברתיים. אמנם היא המשיכה להיות הגורם המממן של השירותים, אך ארגוני חברה אזרחית וארגונים עסקיים למטרת רווח הם אלה שסיפקו את השירותים. אם כן, הפלורליזם החברתי מחד והמדיניות הכללית הליברלית מאידך הגבירו את המרכזיות של ארגוני מגזר שלישי בתחום הרווחה. כפועל יוצא מכך קמו יותר ארגונים, ובשנים 1980-1991 נרשמו אצל רשם העמותות כ-1,500 עמותות במוצע בכל שנה.

אופני גיוס תרומות

במחצית השנייה של המאה ה-20 החלו העמותות לגייס כספים מהציבור הרחב דרך קמפיינים ומבצעי התרמה שנתיים (חסקי-לוונטל וקבלו, 2009). לדוגמא, ב-1960 החלה האגודה למלחמה בסרטן ביוזמתה של סוזי אבן, סגנית יו"ר האגודה למלחמה בסרטן, ולימים נשיאת האגודה, לגייס כספים במסגרת קמפיין "הקש בדלת". במסגרת הקמפיין עברו תלמידים מבתי ספר שונים בין בתים פרטיים והתרימו כסף. כמו כן, מבצעי התרמה טלפוניים מלווים במשרדי טלוויזיה בהשתתפות אמנים וידוענים

31. דורון, 1995; קטן, 2008; גל, 2002; כורזים, לייבוויץ ושמיר, 2005; שמיר, 2010.

סייעו בגיוס כספים מהציבור הרחב. אפילו הצבא, שלמרות נסיגת המדינה בכל הקשור לאספקת שירותי רווחה ושירותים חברתיים, עודנו נתפס כאחת המסגרות המרכזיות שמזוהות איתה (Lomsky-Feder and Sasson-Levy, 2015), עסק בהתרמות מהציבור. בשנים 1979-2012 התקיים אחת לשנה "השירותים", יום שידורים מיוחד בגלי צה"ל שבו נאספו כספים עבור חיילי צה"ל. לאחר 33 שנים הוחלט בוועדה שכונסה על ידי דובר צה"ל לבטל את "השירותים" בעקבות סכומי הכסף הנמוכים שנתרמו והקולות מתוך צה"ל שראו בבקשה לתרום התבזות מול גופים מסחריים (זיתון, 2011).

צמצום היקף פעילות הממשלה העלה את חשיבות הקרנות הפילנתרופיות, גופים ממוסדים עם מנגנון להעברת כספים בשונה מתרומות פרטיות (עוד על כך ראו בפרק על קרנות פילנתרופיות). בישראל פועלות קרנות זרות רבות או שמקור הכנסתם הוא כסף שמקורו לא בישראל. בין הקרנות שהחלו לפעול בתקופה הפלורליסטית ניתן למנות את הקרן החדשה לישראל שהוקמה ב-1979 במטרה מוצהרת לקדם נושאים אזרחיים כמו זכויות אדם, יחסי יהודים ערבים, מאבק בכיבוש ופעילויות נוספות. היא מורכבת מאמריקאים ומישראלים, ותומכת במיזמים שאינם בלב הקונצנזוס. דוגמא נוספת לייבוא הון לישראל היא הקרן לירושלים שהוקמה על ידי טדי קולק בהיותו ראש עיריית ירושלים. במשך שנות קיומה גייסה הקרן יותר ממיליארד וחצי דולר שהושקעו בפרויקטים שונים בעיר (הקרן לירושלים, 2023).

הירידה בדומיננטיות של המחשבה הקולקטיביסטית, שבירת הריכוזיות של רשויות השלטון, הפרטת שירותים ביחד עם עידוד מצד גופים, כמו החברה למתנ"סים, לפעילות עצמית של התושבים שינו את מדיניות הרווחה בישראל. בעקבות מגמות של הפרטת שירותים ומיקור חוץ, המגזר השלישי הפך להיות אחד השחקנים המרכזיים בזירת השירותים הציבוריים לצד הארגונים הפרטיים למטרת רווח אשר חדרו לזירות שירות שנשלטו בעבר על ידי

הארגונים ללא כוונת רווח (שירותים לילדים ונוער בסיכון, שירותים לאזרחים ותיקים, שירותים לאנשים עם מוגבלויות, שירותים בתחום האומנה ושירותים נוספים). להפרטת השירותים השלכות רבות שנדונו בהרחבה בשלל מחקרים אקדמיים.³² התוצאה הבולטת של הפרטת השירותים היא הגדלת אי השוויון והפערים החברתיים בין בעלי אמצעים לחסרי אמצעים. רבים טוענים שתהליך ההפרטה מאופיין ב"גריפת הקצפת" (creaming) על ידי הארגונים הפרטיים למטרות רווח. משמעות הדברים היא שאזרחים בעלי הכנסה גבוהה נהנים משירותים חברתיים ברמת האיכות הגבוהה יותר, ואילו מעוטי משאבים מסתפקים בשירותים איכותיים פחות, ואף פחות זמינים ונגישים. ממסלות שנקטו במדיניות זו מצאו עצמן לא אחת חסרות יכולת ומשאבים לספק מענים איכותיים לצורכי האזרחים, ובמיוחד לאוכלוסיות מוחלשות ומודרות שאינן נהנות מעוגת המשאבים הלאומיים.

שנות ה-2000: מפילנתרופיה מסורתית לפילנתרופיה חדשה

נסיגת המדינה מחד וחוסר היכולת של הגורמים השונים הפועלים במרחב הציבורי מאידך להספקת שירותים חברתיים יצרו חלל שאליו נכנסו בתחילת שנות ה-2000 פילנתרופים פרטיים. הללו העמידו משאבים לתוכניות חדשות בתחום החברתי והחינוכי או לטובת חיזוק תוכניות קיימות הנותנות מענה לצרכים של אוכלוסיות שונות. במובנים רבים שנות ה-2000 מסמלות את התחזקתה של הפילנתרופיה הפרטית, ובמיוחד זו של אנשים עשירים מאד (Drezner, Greenspan, Katz and Feit, 2017). אולם התורמים הגדולים של תחילת שנות ה-2000 לא היו ברונים או אריסטוקרטים ממשפחות עשירות שתרמו ממקום מושבם בחוץ

32. דורון, 1995; גל, 2002; שמיד, 2010.

לארץ, כי אם ישראלים דור ראשון להון, שעשו אותו בתעשיות ההייטק, האלקטרוניקה והידע, וכוננו בספרות האקדמית "הפילנתרופים החדשים" (שמעוני, 2011; סילבר, 2008).

מעבר לפרופיל הדמוגרפי השונה, הפילנתרופים החדשים נבדלו מהפילנתרופים המסורתיים בכל האמור לניהול התרומות. בדומה לנסיגת מדינת הרווחה, כך דרכי הפעולה של הפילנתרופים החדשים אינם מייצגים תופעה הייחודית לישראל, כי אם מגמה כלל עולמית של מעבר מפילנתרופיה "ישנה" או "מסורתית" לפילנתרופיה חדשה (שמעוני, 2011). הפילנתרופיה החדשה מאופיינת בהעברת עקרונות, פרקטיקות ומושגים ניהוליים מעולם העסקים לזה הפילנתרופי.

הפילנתרופים החדשים לא ראו את עצמם כתורמים אלא כ"משקיעים חברתיים" (Shimoni, 2019). בהתאמה בראיונות שקיימנו עם פילנתרופים העונים להגדרה של פילנתרופים חדשים, רובם המכריע הגדירו את פעילותם כהשקעה חברתית ואת עצמם כמשקיעים או יזמים. כך לדוגמא בתחילת הריאיון הדגיש אחד מהם: "קודם כול אני נמנע מלקרוא לזה, לפעילות שלי פילנתרופיה, כי אני קורא לזה השקעה חברתית". לאחר מכן הוא הסביר את הסיבות לבחירתו:

פילנתרופיה, יש לזה קונוטציה לשים כסף, וזה בסדר. אני חושב שהשקעה ב-, בזמן ובלנסות לשנות תרבויות ארגוניות וניהוליות, לא פחות חשוב[ה] מהשקעה כספית. אז אני בכוונה קורא לזה השקעה חברתית או יזמות חברתית ולא פילנתרופיה, בגלל הקונוטציה של הפילנתרופיה, זה הדור האמריקאי הגדול [ש]זורק לנו כסף ואנחנו עושים בו מה שהוא רוצה. אני חושב שזה לא נכון, לתפיסה שלי. אז זה, זה כללית להגדרה וזה גם מאוד מנחה אותי בפעילות החברתית שלי, במה אני מעורב, במה אני לא מעורב, ובמה המדינה צריכה לעשות, מה הפילנתרופיה צריכה לעשות ודברים כאלה.

כדומה לדובר, מרואיינים נוספים הציגו שוני בין פילנתרופים למשקיעים חברתיים, ושוני בין פילנתרופיה לבין השקעה חברתית. השוני הראשון מתייחס לתורם, למוטיבציה שלו, וליחסו לנתרמים. פילנתרופים מסורתיים היו גבירים עשירים שתרמו למסכנים ונדכאים כמעשה שבסיסו צדקה. בפרט בהקשר הישראלי, הפילנתרופים המסורתיים לא היו חלק אינטגרלי מקהילה לה הם תרמו. לרוב הם ניהלו את תרומתם "מרחוק" מבלי להכיר לעומק את הצרכים והאתגרים שיש לקהילה הנתרמת, מה שנתפס לא פעם כפטרונות, יהירות והתנשאות (חסקי-לוונטל וקבלו, 2009). מהסיבות ההיסטוריות הללו פילנתרופים סובלים מדימוי ציבורי שלילי (ראו הרחבה בפרק עמדות הציבור). השייך השונה מאפשר לתורמים להציג את עצמם כחלק מהקהילה לה הם תורמים, ולא כדברי המרואיין " הדוד האמריקאי הגדול [ש]זורק לנו כסף ואנחנו עושים בו מה שהוא רוצה". עדות נוספת לתפיסה העצמית של הפילנתרופים החדשים את עצמם כחלק מהחברה בישראל עולה ממחקרה של סילבר (Silber, 2011) על פילנתרופית העילית של תחילת שנות ה-2000. דרך ראיונות עומק עם 26 תורמים ישראלים גדולים, סילבר חשפה שהתרומה מצדם לא הייתה אוטומטית, כלומר נובעת מהעובדה שהם בעלי אמצעים כמו במקרה האמריקאי, אלא כתגובה אזרחית למה שהם ראו כאוזלת ידה של המדינה, ומתוך חשש לעתיד הקולקטיב הלאומי.

השוני בין פילנתרופים למשקיעים חברתיים בכל הנוגע למוטיבציות לתרומה וליחס לקהילת הנתרמים משליך גם על השוני בכל האמור למעשה עצמו. הפילנתרופיה החדשה היא פילנתרופיה מעורבת, יזמית ואסטרטגית, המאמצת שיטות ניהול עסקיות המכוונות להשגת מטרות מוגדרות והניתנות לכימות, להערכה ולמדירה.³³ הפילנתרופים החדשים לא הסתפקו בתרומה כספית

33. Salamon, 2014; Shimoni, 2019.

ולעיתים אפיזודית, כפי שהיה נהוג בפילנתרופיה המסורתית. הם היו מעורבים באופן מתמשך בפרויקטים להם הם תורמים, ולצד תרומה כספית הם ביקשו לתרום מהידע המקצועי והניסיון שלהם. את הרציונל מאחורי החלטה להיות מעורב בעמותות להם הוא תורם הסביר לנו אחד המרואיינים:

אני גם בגישה שלי, בגלל שאני איש עסקים, אז בעמותות שבהן אני פעיל, אני משקיע זמן בוועדות, בוועדות הניהול ובמפגשים שונים כדי לסייע להם, כי הניסיון העסקי והקשרים שיש לי עם עולם העסקים, יכולים לעזור לעמותה. יש כמובן חזון חוזר. אתה פוגש אנשים טובים בעמותות, ואז אתה יכול יחד איתם לעשות דברים נוספים ואחרים גם כן, גם בנושא הזה של פילנתרופיה וגם בנושאים עסקיים, כי אתה מגלה אנשים שיש להם ראייה, חזון, הבנה, התייחסות אנושית דומה לשלך, וזה חשוב.

דברים דומים הושמעו גם מפיה של פילנתרופית ותיקה: "אני תופסת את הפילנתרופיה שלי בתור שותפות. אני לא נותנת כסף ולא נמצאת שם, ואיפה שעשיתי את זה, שנתתי ולא הייתי שותפה, אז באמת התאכזבתי". המעורבות הפעילה שחורגת ממתן תרומה כספית מאפשרת לפילנתרופים לתרום בדרכים נוספות למושאי התמיכה, וכפי שעולה מהציטוט למעלה גם יכולה לסייע לתורם בשדות פעילות עסקיים. המעורבות של הפילנתרופים החדשים אף תוארה בראיונות כדרך נוספת להתרחק מהדימוי השלילי שדבק בפילנתרופיה: "אני באתי מרקע של יזמות טכנולוגית אז אני יזם ואני איש שמקים דברים ואני איש שפועל במיזמים. בכל דבר שאני מעורב בו אני צריך להיות לא רק מעורב כספית אלא גם בפעילות עצמה. ולכן לא הרגשתי פילנתרופ כמובן הקלאסי של העניין של מישור שנותן את הכסף ומחלק אותו לפי איזשהם קריטריונים". הדובר בציטוט מסביר את ההחלטה שלו להיות מעורב, ואף יוזם, כדרך פעולה שמאפיינת אותו בשדות פעולה נוספים. התייחסותו

להיבט היזמי בפעילותו עולה בקנה אחד עם איפיון מרכזי נוסף של הפילנתרופיה החדשה והוא היותה פילנתרופיה יזמית (Defourney, Nyssens and Thys, 2016). הפילנתרופיה היזמית מאיצה ודוחפת לעיצוב מתקדם של דרכי חשיבה ותהליכי עבודה חדשים. היא חותרת להשיג אימפקט משמעותי בתחומי ההתערבות והתמיכה שלה.³⁴ היא איננה מסתפקת בנתינה כספית אלא חותרת לקבל החזר חברתי על ההשקעה המתבטא בתרומה ליצירת ערך חברתי, חינוכי, השכלתי, תרבותי או אחר (Moody, 2006). האופי היזמי מתבטא בהעלאת רעיונות חדשים כפי שביטא זאת בפנינו אחד הפילנתרופים: "את השקעתי הכספית אני מוכן לתת רק לארגונים ומוסדות המציגים גישה חדשנית פורצת גבולות או מוצר או שירות חדש עליהם לא חשבתי ואשר יש בהם פריצת דרך משמעותית".

לצד ההשקעה בעמותות קיימות וחיוזוק שירותיים קיימים, פילנתרופים חדשים בישראל משקיעים משאבים בפיתוח רעיונות חדשים ובלתי שגרתיים. בין היתר הם הקימו עמותות ייעודיות שנועדו לממש את חזונם, כפי שתיארה אחת המראיינות את הסיבה שהובילה אותה להקים עמותה: "לא רצינו לתת צ'ק. לא עניין אותנו לבנות בניין. לא עניין אותנו שיהיה משהו עם השם שלנו. רצינו לעשות שינוי." מגמה זו של פתיחת עמותות על ידי תורמים, נקראת מונגו (Mongomy own nongovernmental organization), והיא מושא תדיר לביקורת בשל כפילויות במתן שירותים וכן גורמות לבזבוז משאבים ולא ניצולם היעיל שנוצר עקב ריבוי עמותות. חשוב לציין שמהראיונות שקיימנו עולה שמגמה זו נמצאת בירידה בשנים האחרונות כפי שמעידה על כך עובדת ותיקה באחד מארגוני המעטפת:

אם תשאלו מה השתנה בשלוש עשרה שנה, זה שכבר לא רוצים להקים עמותות. למה? כבר כולם מבינים שיש יותר מדי. על כל

34. Bishop, 2006; Bishop and Green, 2008.

מאתיים איש יש עמותה. בכל תחום כולם יודעים לזהות שיש כמה עמותות שהן פחות או יותר אותו דבר. אז האמירה הזאת היא אפילו לפעמים יותר מדי מוחשית. יותר מדי אנשים לוקחים את זה לאקסטרים ואומרים שהמגזר השלישי הוא לא יעיל בגלל שיש כל כך הרבה עמותות שאי אפשר להחליט מה לתרום. אז אני לא תורמת.

מעורבותם הממוקדת של הפילנתרופים החדשים בתחומים ייחודיים, אפשרה להם לפתח ידע ומומחיות בתחומים בהם הם מעורבים. לדוגמא, אחד מהמרוויגים שהחל את הפעילות הפילנתרופית בתחילת שנות ה-2000 הצהיר:

היום אני יודע [על תחום הפעילות שלן] יותר טוב מכל בנאדם אחר במדינת ישראל, ואת לא תשמעי אותי אומר דברים כאלה בדרך כלל, אני די צנוע, אבל למדתי את זה. בנושאים של כפרי נוער אני מבין היטב, אני מבין היטב, ומקצוע אפשר לרכוש, אפשר ללמוד, אם אתה רוצה.

הפילנתרופיה החדשה פעלה במובנים רבים כהון סיכון (שמעוני, 2010). היא מימנה מחקר ופיתוח של תוכניות חדשות תוך לקיחת סיכונים מחושבים. פילנתרופית ההון סיכון המאפיינת את הפילנתרופיה החדשה קושרת את השקעותיה במיזמים ארוכי טווח שבהם נדרשת השקעה גדולה לצד גילוי סבלנות רבה, ובמיוחד סובלנות לעמימות ואי ודאות המאפיינים תהליכי מחקר ופיתוח. בניגוד לפילנתרופיה המסורתית, הפילנתרופיה החדשה היא אסטרטגית באופייה, וכוללת הגדרת מטרות, הקצאת אמצעים וחשיבה ארוכת טווח. הפילנתרופים כמשקיעים חברתיים רוצים לייצר ערך מוסף חברתי מההשקעה שלהם, המתבטא בין היתר בשיפור איכות החיים ורווחתן של אוכלוסיות מיוחדות, של שיפור איכות וטיב התוכניות החברתיות המסופקות לקהלי יעד מגוונים עם צרכים מיוחדים, של יצירת זמינות ונגישות של שירותים חברתיים

תוך יצירת אימפקט משמעותי על סביבת הפעילות והחיים של האוכלוסיות הנדרשות למענים איכותיים לצורכיהם המיוחדים (שמעוני, 2008). כלומר, פילנתרופ מגדיר מראש את תחומי העניין ואוכלוסיות היעד שבהם הוא עוסק. החלטה אסטרטגית של הפילנתרופ יכולה להיות נתינה לאוכלוסיית יעד מוגדרת, בניגוד לכאלו שאינן מוגדרות ולכן לא זוכות לתמיכה. תפיסה זו ניכרת בדברים של המרואיין הבא:

אנחנו לא עושים גרנטים ו־recomplicated בקשות, אנחנו פריפריה וזה, יש לי אפילו אתר, אנחנו תורמים לדברים שאני רוצה, ושהם בטווח לכמה שנים, לא כל שנה משהו אחר, זה, אין flavor of the week... כל מיני דברים שהם, שהם הגיעו אליי איכשהו דרך משהו ואני מאמין במטרה ואני גם יושב ב־board או בא ל־round tables או בא ל־, מעורב ורוצה לדעת מה קורה ומתנדב שם או מחשבות, אני, הרבה מהעמותות איפה שאני עוזר הם יושבים פה מדי פעם, פעם בשלושה חודשים, פעם בחצי שנה, פשוט באים to pick my brain על איך אנחנו יכולים ללכת לכיוון הזה, מה אנחנו יכולים לעשות, איפה אפשר לגייס עוד כסף.

הדובר בציטוט אמנם הצהיר שהוא תורם לפי העדפות אישיות וכפועל יוצא מהחיבור האישי שלו למטרה, אולם אין לראות בכך עדות לשיקולים רגשיים גרידא. הספרות האקדמית מאפיינת את הפילנתרופים החדשים כשחקנים רציונליים שמבססים את החלטותיהם על בסיס בדיקת אלטרנטיבות, ניתוח עלות-תועלת והערכת התוצאות האפשריות של התרומה (Shimoni, 2019). בדומה, בהמשך הריאיון כאשר התבקש לפרט על תהליך בחירת העמותות לתרומה, הפילנתרופ תיאר כיצד מניעים אישיים ואינטואיציה מונחים על ידי שיקולים רציונליים קרים, תוך בדיקת חישובי עלות-תועלת הקשורים למיזם או תוכנית כלשהם. ראשית, הוא הסביר את השיקולים שלו כתורם בעל אמצעים מוגבלים שמעוניין במקסום התרומה:

אני לא צריך לתרום לאילן ולא ללקט. לקט רוצים ממני כל הזמן תרומות. אני אומר, "חמוד, אתה, יש לך מיליוני תורמים". אני עם הקצת כסף שאני יכול לתרום, באבסולוטית זה לא הרבה כסף, אני מעדיף איזה נישה, אני מעדיף איזה עמותה קטנה שעם עשרים וחמש אלף שקל או עם מאה אלף שקל אני [מזניז] דברים. אם אני אתן לאיכילוב עשרים וחמש אלף שקל, מה עשיתי? לא עשיתי כלום. אני אומר, ברור שהתקציב יותר טוב אבל אני לא עשיתי כלום, ואם אני נותן עשרים וחמש אלף שקל לאיזה מישוה שעושה summer camp לילדים עם צרכים מיוחדים, אז לפחות אני רואה שב־summer camp יש חיוכים של הילדים, ואני מבין שעשיתי משהו לעשר ילדים. אני לא יכול לעשות את זה למאה אלף. אני רק יכול לעשות את זה לעשר ילדים.

שנית, ולאחר הגדרת המטרות ובדיקת האמצעים העומדים לרשותו, תיאר המרואיין כיצד הוא בודק עמותה או גוף שהוא שוקל לתרום להם, ומפעיל הן שיקולים קרים כמו ניהול תקין והן שיקולים אישיים יותר:

כל ה־take the boxes, שיש להם עורך דין כמו שצריך, רואה חשבון כמו שצריך, ש־, שהם, ניהול תקין, שיש board עם אנשים משמעותיים ולא סתם איזה סכתא וזה. יש את זה גם בקרנות הייטק, תמיד שמים איזה איש צבא או איש משטרה בגלל שזה נשמע טוב. לא, צריך עמיתים שהם, שהם עובדים, ו־passion. כמו שאני משקיע בסטרטאפ, גם צריך לראות את ה־passion בעיניים של הבן אדם. אם יושב מולי מישוה שאומר, אנחנו בעמותה מנסים ככה וככה, אז אני מבין שזה מישוה שמקבל שכר בשביל לבוא אליי ולא ממש יש לו passion.

התמהיל שהציג הדובר בין שיקולים רגשיים לשיקולים רציונליים הוצגו גם בדברי מרואיינים נוספים, שטענו שיש צורך בחיבור אישי לתופעה או לנושא כתנאי מחייב, אך חיבור אישי אינו תנאי מספיק. המרואיינים העידו על עצמם כמי שמבססים את החלטותיהם על

מודלים רציונליים של קבלת החלטות המלווים בבדיקת יחס עלות-תועלת של המיזמים החדשים. כחלק מבדיקות שכאלה וכפועל יוצא מהחלת שיטות ניהול מעולם העסקים, הפילנתרופיה החדשה מכוונת לכימות מספרי, הערכה ומדידה של התרומות וההשפעה שלהן.³⁵ מרואיינים רבים, פילנתרופים פעילים וגם מנהלים בקרנות פילנתרופיות, הצהירו שהם מודדים ומעריכים את ההשקעות שלהם בצורות וכלים שונים. כך, לדוגמא, הסביר אחד המרואיינים כיצד מדידה והערכה, והתיקונים וההתאמות שנעשו לאחר מכן בפרויקט החברתי שאותו הוביל היו בין הגורמים שסייעו להצלחתו:

הדבר השני, שאני חושב שזה נורא מאפיין יזמים חברתיים שבאים מההייטק, אנחנו נורא נורא הקפדנו על הערכה ומדידה מהתחלה, כולל תוצאות מאוד מאוד, מדדים מאוד טנג'ייליים שמדדנו כל שנה, והדבר השני זה שעשינו הערכה מעצבת. זאת אומרת, עבדנו בהתחלה עם נייר בסיסי, ואחרי זה עם המכון של, עם ברוקדייל מתוך הג'וינט, ולקחנו, ממש כל שנה היינו עושים הערכה וכל שנה היינו מתקנים אלמנטים בתוך התוכנית שאנחנו חושבים שהם צריכים להיות מתוקנים.

בדומה, פילנתרופ נוסף ששוחחנו איתו קישר בין מדידה והצלחה בהשקעה: "כששואלים אותי, מה אתה עושה וזה, אני אומר, אני משקיע חברתי, כי אני חושב שזה, שזה מה שאני עושה. זאת אומרת, אני לא, לא יכול להגיד שאני מודד בדיוק כמה השקעתי וכמה זה הביא, אבל אני מקים עמותות או פעיל בעמותות, שמביאות לתוצאות שאתה יכול למדוד אותן ולראות אותן".

חשוב לציין שפיתוח כלים ומדדים, כמו גם ביצוע מדידה לאורך זמן, דורשים השקעה כספית ומקצועית רחבת היקף. פילנתרופים ומנהלי קרנות ותיקים הציעו במהלך ראיונות להתייחס לשיטת המדידה ואיכותה עם "קורטוב של מלח", כפי שעולה מדבריה

35. אלמוג וחביב, 2013; בן משה וראביד, 2009; Salamon, 2014.

של מנהלת בכירה בקרן פילנתרופית: "היום זה כבר כולם מדברים [הערכה ומדידה]. כמה מהמקרים - באיזה אחוז מהמקרים האלה יש באמת הערכה ומדידה שהיא ברזולוציה הנכונה, באמת משרתת גם את ניהול ההשקעה וגם למידה ארוכת טווח וכולי. עוד יש פער גדול לדעתי. אבל - כבר יש התכווננות. זה יפה".

דוגמא בולטת לפעילות הפילנתרופים החדשים היא יוזמת "רשת הון סיכון לישראל" (IVN). ב"רשת" חברים יזמים ומשקיעים חברתיים מישראל ומחו"ל התורמים מזמנם, הידע והניסיון שלהם בניהול עסקים לקידום וביסוס פעילותם של עסקים חברתיים במטרה להבטיח את קיומם לאורך זמן. חברי הרשת מלווים את מנהלי העסקים החברתיים בהדרכה, הנחייה וייעוץ. ה"רשת" באמצעות חברה מבצעת עבור העסקים החברתיים בדיקת נאותות (דיו-דיליגנס) בטרם תתקבלנה החלטות על כיווני הפעולה של העסקים החברתיים. ההשקעה של ה"רשת" התבצעה לאורך השנים באמצעות קרנות השקעה אותן הקימה ה"רשת" אשר יזמה וקידמה את בית הספר למנהיגות חינוכית "אבני ראשה" בשיתוף פעולה עם קרנות אחרות כמו קרן "יד הנדיב" וכן בעידוד ותמיכה של משרד החינוך. חזון בית הספר הוא קידום מערכת החינוך ושיפור המיומנויות של מנהלים בדרגים שונים במערכת החינוך (מתוך אתר האינטרנט של הקרן).

דוגמא נוספת היא הקמת עמותת אור ירוק על ידי אבי נאור, בעבר מראשי חברת אמדוקס, ב-1997 לאחר מות בנו בתאונת דרכים. מטרת העמותה היא להפחית את הקטל בדרכים, והיא פועלת במספר אפיקים, ביניהם מדיניות וחקיקה, הסברה לציבור וידע ומחקר. כך לדוגמא מציעה העמותה פעילויות מגוונות בנושא זהירות בדרכים שמותאמות לגילים שונים במערכת החינוך, מגן הילדים עד לתיכון. פעילויות אלו ניתנות לרכישה על ידי המוסד החינוכי כאשר כספי הרכישה משמשים להמשך פעילותה של העמותה. כמו כן, העמותה עורכת מחקרים, מנסחת ניירות

מדיניות ועוסקת בשתדלנות במטרה לקדם יוזמות חקיקה ותוכניות ברמה ארצית למיגור הקטל בדרכים. דוגמאות אלו ממחישות את המשמעות של הפילנתרופיה היזמית המזוהה בעיקר עם הפילנתרופים החדשים, אך היא אינה נחלתם הבלעדית (מתוך אתר האינטרנט של הקרן).

בשנות ה-90 של המאה ה-20 החלו גם צאצאים למשפחות פילנתרופיות ותיקות כמו משפחת שטראוס, אריסון ורקנאטי, לפעול בצורה שיכולה להתפרש כפילנתרופיה יזמית. ב-1998 ייסדה יהודית (יודי) רקנאטי, בת למשפחה פילנתרופית ותיקה, את עמותת נט"ל (נפגעי טראומה על רקע לאומי). העמותה נותנת מענים לנפגעי טראומה על רקע לאומי, כגון סדנאות חוסן וקבוצות תמיכה לנפגעי טרור ומלחמה. לפי אתר העמותה, כ-75% מתקציבה מגיע מתרומות פרטיות ומכירת שירותים (נט"ל, 2023). כמו כן, ב-2004 הקימה רקנאטי ביחד עם בעלה ד"ר ישראל יובל ו"ל את קבוצת גנדיר, שמשלבת בין פעילות עסקית ופילנתרופיה. קרן גנדיר, הזרוע הפילנתרופית של הקבוצה, מתמקדת בצעירים בישראל (גילאי 18-30), ותומכת במיזמים רבים שתכליתם סיוע ומתן כלים לצעירים לטובת השתלבות מיטבית בחברה הישראלית. הקרן פועלת במודל ח.ש.מ.ל, שכולל חדשנות, שיתופי פעולה, מימון ולמידה ופיתוח תשתיות. הקרן תומכת כספית ומקצועית בארגונים חברתיים שעוסקים בקידום צעירים. כמו כן, הקרן פועלת בשותפות הן עם הממשלה והן עם קרנות פילנתרופיות אחרות במיזמים לקידום צעירים. אחד המיזמים שהקרן שותפה להם עם המדינה עוסק בהכשרת רכזי מעורבות חברתית. בתוכנית זו הקרן שיתפה פעולה עם המשרד לשוויון חברתי, רשות הצעירים, צעירי ישראל – רשת מרכזי צעירים, מרכז השלטון המקומי ומרכז המועצות האזוריות לשם קידום מעורבות חברתית של צעירים במרכזי צעירים (מתוך אתר האינטרנט של קרן גנדיר).

ביקורות על הפילנתרופיה החדשה וחיכוכים בינה לבין הממשלה

כניסת אנשי עסקים הנושאים איתם מושגים ופרקטיקות כמו השקעה, תשואה, אסטרטגיות יציאה, מדידה וחדשנות לתוך עולם הפילנתרופיה, הפכה את הפילנתרופיה בישראל לעשירה, מגוונת ויש אומרים גם יעילה יותר. יחד עם זאת, אופייה האסטרטגי-עסקי של הפילנתרופיה החדשה והיותה פילנתרופיה מעורבת גררו גם ביקורות רבות.

מעורבותם הפעילה של הפילנתרופים במיזמים פילנתרופיים והבאת הגיונות וכלי עבודה מעולם העסקים, הובילה לא פעם לחיכוכים בינם לבין פקידי הממשלה הפועלים לפי הגיונות ושיטות העבודה המקובלים במגזר הציבורי. ממשלות הן גופים גדולים ומורכבים שפועלים לפי עקרונות ניהול בירוקרטיים כגון חלוקת תפקידים, היררכיה ארגונית, סמכות פורמלית, מנגנוני תקשורת ותיאום פורמליים. במתכונתם המקורית העקרונית הבירוקרטיים אמורים לשמר את יעילות הארגון, אולם בפועל נוצרת לא פעם סחבת פקידותית מסורבלת. יתר על כן, הממשלה נתונה ללחצים פוליטיים המופעלים עליה על ידי קבוצות עניין שונות. הפילנתרופים החדשים מתחו ביקורת חריפה על פקידי ממשלה שלא עמדו בהבטחותיהם או על כך שלא פעלו על בסיס מקצועי אלא פוליטי (Silber, 2011). הם אף ביקשו לשנות דפוסי התנהלות ואת התרבות הארגונית של הממשלה, כדי להניע תהליכים ולקדם תוכניות חדשות שמטיבות עם האזרחים.

הביקורת שהביעו הפילנתרופים כלפי פקידי הממשלה יצרה אנטגוניזם אצל האחרונים, שפגעה ביחסי העבודה בין הצדדים, ואף הביאה לסיומם של מיזמים שונים כפי שביטאה זו מנהלת בכירה במשרד החינוך "מי החליט שמי שניהל מפעל אדיר ועשה אקזיט מוצלח הוא בדיוק האיש שיודע ללמד מנהל בית ספר איך לנהל? מי שמך? מהי הסמכות שלך? זה סוג של פילנתרופיה שאני מאוד

חוששת ממנה". דוגמא נוספת לאנטגוניזם בין הפילנתרופים לבין פקידי הממשלה אפשר לראות בניסיון של "מיזם יניב" לילדים ונוער בסיכון שלא התממש, בין היתר, עקב יחסיים עכורים בין הפילנתרופים לבין נציגי הממשלה. אחד הפילנתרופים שראינו הזכיר במהלך הריאיון פגישת עבודה בין הצדדים כאנקדוטה שדרכה אפשר ללמוד על יחס של הפילנתרופים לנציגי הממשלה, ועל תוצאות יחס זה להמשך המיזם: "יניב עשה מיזם כזה, שרש"י ואבי נאור ישבו במרכז ומשרד החינוך ישבו מסביב. לא עובד בחיים".

מעבר לאנטגוניזם שעוררה התנהלותם של הפילנתרופים, היו בין פקידי הממשלה מי שהביעו אי שביעות רצון מכניסת אנשים פרטיים לתחומים שאמורים להיות באחריות המדינה, אקט שאותו ראו ככזה שעוקף למעשה את המנגנון הבירוקרטי והדמוקרטי (שמיד ושאול בר-ניסים, 2015). הגדיל לעשות פקיד ממשלה בכיר, שבמהלך טקס הפתיחה של המכון לחקר הפילנתרופיה באוניברסיטה העברית שנערך ב-2008 כינה את הפילנתרופים "אויבי הדמוקרטיה". פקידי ממשלה התלוננו גם על כך שהתרומות הכספיות של הפילנתרופים למיזמים שונים חייבו את הממשלה לשאת בהוצאות המימון והתחזוקה, כפי שביטא זאת מנהל כללי של אחד ממשרדי הממשלה בעת שנחנך מרכז הגנה לילדים באחד מבתי החולים במרכז הארץ. בראיונות שקיימנו וימי עיון שבהם נכחנו ניכר שה"מלחמה הקרה" בין הצדדים שככה. ישנם עדיין חיכוכים וביקורות בין הצדדים, אך בד בבד ישנה גם יותר מוכנות מבעבר לשיתוף פעולה (עוד על כך ראו בפרק יחסי ממשלה-פילנתרופיה).

אם כן, כניסתם של "הפילנתרופים החדשים" בתחילת שנות ה-2000 שינתה את השדה החברתי בישראל, והביאה לכניסה של תפיסות, כלים ושיטות עבודה חדשות מעולם העסקים אל העולם החברתי. אף על פי שהפילנתרופים החדשים מחו ואף כעסו על

אוזלת ידה של המדינה, הם נמנעו מפילנתרופיה שעשויה להיות מזוהה עם סוגיות פוליטיות נפיצות (Silber, 2011). כניסתם קשורה במישרין לנסיגת המדינה מתחומי הרווחה, וכעסם על אוזלת ידה.

העשור האחרון: הקמת ארגוני מעטפת והתמסדות של שדה הנתניה

כשאנחנו מדברים על ראייה של שלושים שנה, איפה היינו ואיפה אנחנו היום, אז אני חושבת שיש התקדמות, זה עדיין לא מה שזה יכול להיות, אבל אני חושבת שבאמת היכולת של הפילנתרופיה לקחת חלק פעיל ולפתח את השדה הזה, אני חושבת שזה גם החובה שלה, כי אם אנחנו רוצים באמת לייצר את הדור הבא של הפילנתרופים, אז צריך לייצר פה תשתית שהיא תהיה פעם אחת עבורם, ופעם שנייה עבור אנשי המקצוע שעובדים בעבורם, ובאמת שיתופי הפעולה עם פורום הקרנות ועם JFN, כל הארגונים השיתופיים, כל מה שקרה במהלך השנים, אני חושבת שנורא נורא תורם.

רצינו לעשות, לתרום לחברה כי קיבלנו הרבה כסף מהמכירה של ידיעות אחרונות. ואמרנו, חלק גדול מזה צריך לחזור לחברה. אז גם לא היו כל המוסדות שיש היום שעוזרים לפילנתרופים מתחילים... כמו "יכולים נותנים", שאני חברה כבר הרבה שנים. כמו JFN עוד לא היה. כל מיני.

ציטוטים אלו, שנאמרו בהתאמה מפי מנהלת קרן משפחתית גדולה ומפי פילנתרופית ותיקה, מציגים התפתחות מרכזית שחלה בפילנתרופיה הישראלית בעשור האחרון, והיא צמיחתם של ארגוני מעטפת (או לחלופין ארגוני תשתית). ארגונים אלה מספקים שירותים ייחודיים התומכים בפעילות של פילנתרופים וארגונים ללא כוונת רווח. ארגוני המעטפת אמנם פועלים בנפרד, פונים לקהלים נבדלים ומציעים שירותים שונים, אך הם גם יוצרים שיתופי

פעולה שביחד מרכיבים ומפתחים את שנקרא בפי המרואיינים האקוסיסטם (ecosystem) של הפילנתרופיה בישראל. המרכזיים שבארגונים הללו הם JFN ישראל, "יכולים נותנים" וקש"ת.

רשת התורמים היהודית: פיתוח קהילת תורמים בישראל

JFN ישראל היא חלק מ-Jewish Funders Network העולמי, שהיא רשת של תורמים יהודים. הרשת הוקמה בישראל ב-2008, וכיום לדברי מנהלת בכירה ברשת: "יש 145 משפחות ישראליות שחברות ב-JFN [ישראל] שזה מתוך כ-500 משפחות שחברות גלובלית ב-JFN". תנאי הכניסה לחברות ב-JFN ישראל הוא תרומה של לפחות 25 אלף דולר בשנה למטרות חברתיות. בראיונות שאלנו נשות צוות ברשת ופילנתרופים החברים בה למה לפילנתרופים כדאי להיות חלק מהרשת. ממגוון התשובות שקיבלנו ניתן לזקק את היתרון הבולט המקצועי, שקשור במישרין לפעולה הפילנתרופית וכולל התמקצעות, למידת עמיתים ויצירת שותפויות. כך לדוגמא אמר פילנתרופ ותיק:

אני חושב חלק ממה שה-JFN הביא... לישראל. כן. [זה] את הרעיון שהוא יהיה אסטרטגי... אני מניח שהיו אסטרטגים לפני ה-JFN, אבל זה שחיברו את כולם ביחד והביאו אותם למקום אחד שהם יכלו להפיץ את תורתם בעניין הזה. זאת אומרת, אני חושב שרעיה שטראוס הייתה אסטרטגית לפני שהיא הצטרפה להיות בין המייסדים... של ה-JFN. אבל כשהיא התחברה ל-JFN, כשאבי נאור הגיע ושאוירי רקנטי הגיע ועוד אחרים, רוני דואק, זה הפך את העניין לכבר משהו שאפשר לדבר עליו. וברגע שאתה מדבר על זה אז עוד אחרים מצטרפים.

לפי המרואיינים המפגשים שיצרה הרשת אפשרו לחזק ולטייב מגמות שהתפתחו בפילנתרופיה הישראלית. בעוד הדובר האחרון התייחס ממעוף הציפור לתרומת הרשת לשרה הפילנתרופי, היו

בין המרואיינים גם מי שהתייחסו בצורה קונקרטית לתרומת הרשת לעשייה הפילנתרופית שלהם: "ל-JFN יש מקום של כבוד בשדה הפילנתרופי הישראלי וגם במסע הפרטי שלי, שאני הרגשתי שאני צריכה ללמוד מניסיונם של אנשים אחרים וזאת הסיבה שאני הצטרפתי". במהלך הריאיון הזכירה הדוברת דוגמא קונקרטית ללמידת עמיתים, וסיפרה איך בעקבות מפגש עם עמיתה ב-JFN ושיחת "קישורים" הן הקימו מיזם משותף רחב היקף. מעבר ללמידת עמיתים אפיזודית או לחיבורים אד-הוק שמתרחשים בצורה אורגנית, הרשת פועלת בצורה מכוונת ליצירת קואליציות פעולה, למשל דרך הקמת קבוצות עניין נושאיות, כפי שמספרת מנהלת בכירה ברשת:

רשת זה לא רק חיבורים כדי ללמוד אחד מהניסיון של השני. יש קבוצות עניין סביב נושאי נתינה משותפים, יש קואליציות שנוצרות ואחרי זה מונבטות אצלנו ויוצאות החוצה. הקואליציה לשילוב חרדים בתעסוקה. Co-impact לשילוב תעסוקת ערבים. קואליציית STEM... אז תורמים באים אלי כי מעניין אותם נושא. אני יודעת שזה מעניין עוד שבעה. אני מושיבה אותם באותו חדר. אני מנחה ישיבה במשך תקופה של כמה חודשים. אם הדבר הזה קורם עוד וגידים זה יכול לצאת לדרך עצמאית. לפעמים זה גווע בקול ענות חלושה. נורא תלוי בחברים.

אחת מקבוצות העניין המעניינות שקמו במסגרת הרשת וששמה עלה בראיונות שקיימנו, היא "פורום תורמים צעירים". הפורום, שהוקם ב-2016, מקבץ פילנתרופים בגילאי 35-50 ומוביל על ידי שלושה יושבי ראש (פילנתרופים) ואשת צוות מתוך JFN. במסגרת הפורום מתקיימים חמישה מפגשים קהילתיים בשנה והוא מהווה מרחב ללמידה הדדית, התייעצות, ושיתופי פעולה בין התורמים, שמכוונים לאתגרים שמייחדים את הקבוצה הפילנתרופית הזאת (מתוך אתר האינטרנט של הרשת). בראיון שקיימנו עם אחת

ממובילות הקבוצה היא תארה בפנינו את מטרותיה וחזונה:

המטרה שלנו באמת לחשוב איך, מה, מה נכון להביא לקבוצה הזאת, איזה מפגשים נכון לקיים, איך אנחנו, אני למשל פוגשת המון המון, מפגשים אותי עם המון המון אנשים בתחילת דרכם הפילנתרופית, שזה מאוד משמעותי בעיניי, שהם נכנסים לפורום וצריכים איזה רגע אוקיי כאילו, ול-JFN, אז כאילו רגע להתאפס ו-, אוקיי, מה זה אומר שאני רוצה להתחיל לעשות פילנתרופיה או שאני דור שני ואני נכנס כאילו וההורים שלי היום עושים ואיך אני עושה ו-, אז יש לי המון אחד-על-אחדים, שזה גם חלק מהתפקיד שלי, אני חושבת, אהההה, זהו בגדול, כאילו ב-, בחזון שלי בסוף, מתוך הקבוצה הזאת זה, באמת מי שיוביל בסוף, אתה יודע, זה אבי נאור [פילנתרופ ישראלי] הבא. זאת אומרת, אין מה לעשות, זה, זה מה ש-, זה טבעי שזה יקרה, ועדיף שזה יהיה educated.

זאת ועוד, הרשת מקיימת במהלך כל שנה סדנאות מעשיות בפילנתרופיה אסטרטגית. הסדנאות שהתרחשו בעבר עסקו בנושאים כמו "מיזוגים בין עמותות בעקבות משבר הקורונה, אבחון עצמי לשינויים באסטרטגיה בעתות חירום, תפקיד התורמים החברים בוועד מנהל של עמותה ועוד" (JFN ישראל). באתר האינטרנט של הרשת ניתן גם למצוא מדריכי מידע שעוסקים בתחומי תרומה כמו למשל נוער בסיכון או מידע בסוגיות כמו שיתופי פעולה עם הממשלה.

יתרון בולט נוסף של חברות ברשת שעולה מדברי המרואיינים הוא ההדרכה והליווי של תורמים ומשפחותיהם בסוגיות מגוונות, כגון העברה בין-דורית של ערכים ונתינה פילנתרופית מהורים לילדיהם, ניהול הון ועוד. דוגמא מעניינת לתהליך ליווי הוא זה המוענק לתורמים בתחילת דרכם הפילנתרופית. בראיונות עם מנהלות ברשת ועם פילנתרופים פעילים, תוארו הפילנתרופים "החדשים" כמי שניצבים בפני דילמות אישיות, ערכיות ומוסריות, ולעיתים נדרשים להדרכה והכוונה בצעדיהם הראשונים בעולם

הפילנתרופיה, וכן להכרות עם עולם העמותות. לרברי נשות צוות בארגון בעלי אמצעים יכולים להיות בעלי כוונות מטיבות לחברה, אולם היכרות מועטה עם השדה החברתי עלולה למנוע מהכוונות הטובות להתממש. מכאן, כניסה לא מתואמת של תורמים לעשייה הפילנתרופית, עלולה להזיק לתורם, לחברה האזרחית ולחברה בכללותה. ראשית, חוויה שלילית לתורם עשויה להוביל להפסקת פעילותו. שנית, השקעה שאינה מדויקת כמו הקמת ארגון בשוק רווי, היעדר התאמה בין המטרה לבין האמצעים שעומדים לרשות התורם, עלולה אף לגרום נזק ולא תועלת. על מנת למנוע מכוונות טובות לא להתממש, צוות הארגון נפגש עם אנשים בעלי אמצעים שמעוניינים להיכנס לעולם החברתי. בפגישות ממופים תחומי העניין של בעל האמצעים והיצע הקיים בתחומים הללו. כך מתארת אחת המרואיינות את כניסתה לעולם הפילנתרופי ואת הליווי והכוונה שסיפקה לה הרשת:

דיברתי עם מישו שסיפר לי על ארגון JFN – Jewish Funders Network. ואז הגעתי לשם ואז התחיל מסע הלימוד שלי שנמשך בסביבות שבעה חודשים, עד שהבנתי איפה אנחנו רוצים להיות ובאיזה דרך אנחנו רוצים להיות. וככה התחלתי להכיר עמותות. מה ש-JFN עושה למישהו חדש שנכנס זה קודם כול בחירת תחום ואחר כך היכרות בין התורמים באותם תחומים ואז בחירת העמותות בתחומים האלה. אז ככה הכרתי פילנתרופית ותיקה והחלטתי להצטרף לעמותה שהיא מפעילה.

מנהלת בכירה בארגון תיארה בראיון את המפגשים עם תורמים פוטנציאליים כמפגשי היכרות של התורם עם עצמו, העדפותיו האידאולוגיות, יכולותיו הכלכליות, ועם השדה החברתי. מפגש ההיכרות הזה נועד לתיאום ציפיות ריאליסטיות:

אז מה שקורה זה שאני אומרת להם, קודם כול תראה כמה כסף יש לך. זה עולם, עולם הנתינה הפילנתרופית זה לא רק עשיית טוב

והתנדבות, וזה deployments of funds. אתה מתייחס לכסף שלך כמו שאתה מתייחס להשקעות שלך. כמה כסף? בתוך זה מה אתה רוצה לעשות? מה מדבר אל הערכים שלך? ואז בתוך הערכים שלך מה נכון כרגע לבחור, בתווך, בחיבור בין ערכים לכמה כסף יש לך, כי אם יש לך מאה אלף שקל ואתה רוצה לעבוד בעולם החינוך, חוץ מלקנות עפרונות אתה לא תשיג הרבה.

תיאום הציפיות מונע אכזבה עתידית מצד התורם שיכולה להוביל, כאמור, לנסוגה מפעילות חברתית. מעבר לכך, לתיאום הציפיות מטרה אסטרטגית והיא כולל מדויק של אמצעים ומטרות, ומכאן תרומה חברתית משמעותית. מלבד מיפוי השדה ובירור תחומי עניין הרשת אינה מתערבת בתהליך הנתינה של חבריה. בראיונות עם מנהלות ברשת הן הדגישו שוב ושוב שבמסגרת הליווי אין המלצה על ארגונים ועמותות או התערבות בשיקולי הנתינה של התורם. ההמלצה היחידה שכן ניתנת, כפי שהסבירה לנו מנהלת ברשת, היא לא להקים עמותות: "היום כשתורם מגיע אליי בתחילת הדרך, אני קודם כול אומרת לו – hold your horses, אל תקים עמותה. בוא נבין מה אתה רוצה ובוא נבין אם יש מסגרות קיימות שדרכם אתה יכול לפעול". בהמשך דבריה המנהלת הסבירה כיצד היא מחברת בין מי שמעוניין לתרום בתחום מסוים לבין פילנתרופים שפועלים בו, ובכך למעשה מתאפשר תהליך למידה: "אז החיבורים הרוחביים האלה מקצרים לו מאוד, מאוד את תהליך הלמידה. מייצרים לו רשת של peers שמתעניינים בתחומים דומים לשלו שהוא יכול להתייעץ איתם. והם יכולים לעשות עבורו משהו שאני נמנעת בכוונה מלעשות וזה להמליץ על עמותה ספציפית".

עדויות לתהליך הלמידה שנעשה דרך חיבורים שנוצרים ב־JFN עלו גם בראיונות עם פילנתרופים. כך לדוגמא תיארה פילנתרופית בתחילת דרכה:

עוד משהו שנחשפתי אליו דרך ה־JFN זה עמותה שמאוד התחברתי אליה, שהיא בעצם, היא, ענתה לי בדיוק על מה שחיפשתי לתרום אליו. לצורך העניין אני אמרתי שהייתי מעוניינת בתחום של החינוך לגיל הרך, ודרך ה־JFN הם חיברו אותי למי שהיה נראה להם רלוונטי באותו זמן, זה לא בדיוק תפס, אבל אז משהו בהמשך דווקא התבשל כאילו כשנחשפתי לאיזושהי עמותה אחרת שדווקא תפסה בדיוק את, את מה שחיפשתי, ומשם אני מרגישה שגם הקשרים שיש דרך הרשת מאפשרים לי גם להגדיל שם את הנתונה. לצורך העניין אני יכולה למצוא, נפגשתי עם חברים חדשים ב־JFN שגם מעוניינים באותו תחום כמוני, ואני יכולה לעזור להם בעצם למצוא איפה רלוונטי בשבילם לתת, שזה בעיניי משהו שהוא מבורך מאוד.

מעבר ליתרונות המקצועיים שיש לרשת כקהילה המרואיינים תיארו גם יתרונות חברתיים "רכים" שיש בה. בראיונות הודגש תדיר הצורך של בעלי ממון בכלל ושל תורמים בפרט, בתמיכה באתגרים אישיים ומשפחתיים ייחודיים, במיוחד במדינה קטנה כמו ישראל. היטיבה לתאר זאת אחת הפילנתרופיות שאותן ראינו:

זה כשאתה יודע שיש עוד אנשים כמוך, אני תמיד צוחקת ש JFN זה כמו סוג של AA לעשירים סלאש תורמים כי אתה לא... תראה, מדינת ישראל היא חברה שטוחה. רוב החברים שלי, הרוב המוחלט של החברים שלי הם לא אנשים אמידים בהכרח והם לא יכולים לתרום סכומים גבוהים ואני צריכה מאד להיות זהירה באופן שבו אני מדברת איתם על הדברים האלה... אני אומרת שהרישות הוא חשוב מאד מבחינת התמיכה. שאתה עושה משהו יש מישהו שאתה יכול לשתף אותו ויש כן החלפת דעות, לאו דווקא שוב אני אומרת את ההתמקצעות המקצועית. אז זה דבר... זה גם... אני חושבת מחנך את הסביבה. מחנך את החברה.

הרשת מספקת מענים פורמליים לצרכים ה"רכים" הללו, כחלק מתהליך הליווי האישי וגם בקבוצות עניין ייחודיות, כפי שמספרת

פילנתרופית בתחילת דרכה:

נפגשנו עם המנכ"לית, משהו באמת בשיחה איתה כאילו פתאום כזה הפיל אסימון, וגרם לזה [נתינה] להיראות ממשי, והעידוד שלה של תצאו לדרך ותעשו את זה וזה יכול להיות כל סכום בהתחלה, כי אני כל הזמן הייתי באיזה עמדה כזאת של, רגע, כמה ואיך ואני לא יודעת, ובאמת אני, אני, לקח לי יותר זמן, אני חושבת, להרגיש יותר בנוח בכיסא הזה מאשר בן זוגי, וגם הדבר הזה דובר מולה, גם עוד במפגשים, במפגש האישי, אבל גם בקבוצות שהיו אחר-כך זה באמת היה מאוד פתוח ו-, ומכיל כזה ומאוד נכון, ואני חושבת ששם [בפגישות] באמת התחילה יותר להיות ההכרה שזה [להיות תורמת] אפשרי, אפשר לעשות את זה [לתרום], ו[מ]שם יצאנו לדרך.

אחת הסדנאות שעוסקות באתגרים האישיים ומשפחתיים שייחודיים לבעלי הון נקראת "מהגרים להון". זוהי סדנא שמורכבת ממספר מפגשים, ומשתתפים בה חברים ברשת שזה עתה התעשרו. בפגישות הקבוצה אין עיסוק במעשה הפילנתרופי, אלא בדרכי התמודדות עם אתגרים שהעושר מביא איתו לפרט ולמשפחתו, או במילותיה של מנהלת ברשת, ב"צרות של עשירים":

המונח צרות של עשירים הוא נכון. זה מגיע עם כלבול. זה מגיע עם בוש. זה מגיע עם מבוכה. והם לא יודעים להתמודד עם זה. ואין להם עם מי להתייעץ כי בין רגע הם מרגישים זרים בעור של עצמם פתאום. אז לפעמים הם אומרים, אני לא עושה כלום. יש לנו מלא כאלה ברשת ששלוש שנים החזיקו מיליונים בעו"ש. פחדו לגעת בכסף. לא ידעו אפילו ללכת למישהו שיעזור להם להשקיע. פשוט פחדו.

הבנת הצורך במסגרת תומכת להתמודדות עם "צרות של עשירים" עלתה לרברי המנהלת מהשטח. "מהגרת טרייה להון", אותה ליוותה המנהלת, הציפה לעיתים קרובות דילמות משפחתיות עמן

היא מתמודדת, המנהלת תיארה: "באיזשהו שלב היא אמרה לי, לא יכול להיות שאני היחידה שמרגישה ככה. אז אמרתי לה, את לא. אז היא אמרה לי, בואי נעשה משהו. ואז לקחתי עוד מישהי מהצוות ובנינו את התוכנית הזאת שנקראת מהגרים להון שאנחנו מנחות אותה." המחזור הראשון של הקבוצה התקיים ב־2022 ומנה תשעה זוגות שהתעשרו בחמש שנים האחרונות. במהלך הפגישות הם חלקו ושיתפו באתגרים שאיתם הם מתמודדים, וכן נפגשו עם פילנתרופים ותיקים או עם דור שני למשפחות פילנתרופיות במטרה לשמוע וללמוד מניסיונם של אחרים שמתמודדים או התמודדו עם אתגרים דומים. פילנתרופית בתחילת דרכה מספרת: "הפגישו אותנו בעצם עם אנשים שהם הילדים של, של כל מיני פילנתרופים יותר, שהם כבר יותר זמן שם, כדי להראות לנו קצת לאן הילדים שלנו הולכים להגיע באיזשהו שלב. זה היה מאוד מעניין". מנהלת ברשת הציגה בראיון את הרציונל מאחורי המפגשים בתוכנית תוך שהיא מדגישה את הערך המוסף של הרשת עבור החברים בה:

יושב מישוהו בחדר, יושבים שבעה זוגות שיש להם ילדים בגילאים מגיל שנה ועד אחד שבצבא. יש לי משרה כזאת בתוך שבע הזוגות האלה. הילדים שלהם. אבל אם הם מסוגלים לשמוע מנועם לאוטמן איך הוא גדל. כי נועם, אבא שלו התעשר בימי חייו. זה שהוא כבר זה לא רקנאטי שזה כבר דור ארבע וחמש. אז הוא יכול לספר איך הוא גדל ואיך סיפרו לו ומה עבד בשבילו ומה לא ואיך הוא בוחר לגדל את הילדים והם יכולים להתייעץ. אף אחד לא מפגיש אותם, את החברים, עם מישוהו כמו שאנחנו מסוגלים להפגיש בצורה כזאת.

תפקידה של רשת התורמים הוא לספק תמיכה וליווי לפילנתרופים ישראלים דרך יעוץ וסיוע פרטני או דרך הפלטפורמה הקהילתית. הרשת עושה סוציאליזציה לפילנתרופיה ברמת הפרט באמצעות הליווי הפרטני וגם ברמת הקהילה דרך קיום אירועים חברתיים.

למעשה האירועים הללו מאפשרים לאגד תורמים שונים שפועלים בישראל וליצור קהילה פילנתרופית מקומית תוססת. הרשת לא משדלת לנתינה, כלומר היא לא עוסקת באיתור בעלי ממון והכנסתם למעגל הנתינה, והיא אינה מתערבת בשיקולי התרומה של חבריה או מספקת כלים פיננסיים לתרומה. כיום ישנם שני ארגוני מעטפת שעוסקים בפעילות זו, ונתאר אותם לפי מועד היווסדותם בעמודים הבאים. בין הארגונים האלה יש תקשורת ושיתופי פעולה, לעיתים אף בתמיכת JFN. הקשר בין הארגונים הוא חלק מפעולות JFN לפתח את שדה הנתינה בישראל (ראו פירוט על כך בהמשך).

יכולים נותנים: הכנסת בעלי יכולות למעגל הנתינה

יוזמת "יכולים נותנים" הוקמה ב-2012 על ידי מספר פילנתרופים ותיקים, ביניהם יהושע (שוקי) ארליך, רעיה שטראוס, שולה מוזס, רוני דואק, אבי נאור ואחרים, ובסיוע של JFN ישראל ועמותת "שיתופים". מטרת היוזמה היתה להגדיל את היקף הנתינה הפרטית של בעלי יכולת, ובכך לחזק את המגזר השלישי ולצמצם פערים חברתיים. ההרכב האנושי של חברי היוזמה השתנה במרוצת השנים, אך משימתה העיקרית נותרה ללא שינוי, כפי שהצהירה מנהלת בארגון:

"יכולים נותנים" פועלת כבר עשור, קצת יותר מעשור. הרעיון של היוזמה במקור נשאר אותו רעיון [עד] היום. איך באמצעות הגדלת [מספר] בעלי היכולת, התורמים למטרות חברתיות, אנחנו עוזרים ומסייעים לחיזוקו של המגזר השלישי, של החברה האזרחית, של המגזר השלישי בעיקר, ובאמצעות ה-, זאת אומרת, זאת המטרה, שבסופו של דבר החזון הוא צמצום פערים חברתיים בחברה הישראלית. זאת הדרך שבה "יכולים נותנים" בחרה לעשות את זה, לסייע לחיזוק המגזר השלישי באמצעות העלאת [מספר] בעלי היכולת שתורמים למטרות חברתיות.

הצורך בשידול לנתינה הוסבר בראיונות כביטוי להיעדר מסורות פילנתרופיות בחברה בישראל, ולהיעדר הפנמה בקרב אנשים בעלי אמצעים שהמדינה נסוגה מאחריותה הבלעדית בתחומי הרווחה, וכי על בעלי אמצעים לפעול היכן שהמדינה אינה נוכחת:

בימי מפא"י והציונות הסוציאליסטית היא... אנחנו היום עושים בשביל האזרח את כל מה שצריך, נותנים לך את כל מה שאתה צריך וכל מה שאתה צריך זה לתת לנו את הכסף והמיסוי ואת הדם בצבא ואנחנו דואגים לך. זאת הגישה הסוציאליסטית. והיא הייתה פה עד שמונים וחמש. במהפך הכלכלי אז עשו את השינוי המשמעותי שהורידו את רמת המיסוי משישים אחוז מהתל"ג לשלושים אחוז. אבל בו זמנית הורידו את התקציב האזרחי משישים אחוז לשלושים אחוז שהוא היום הכי נמוך ב... ישראל היום ב־OECD הכי נמוכה, גם במיסוי הישיר וגם בהוצאה האזרחית. עכשיו כאן לא עשו את המהלך המשלים שהיה צריך להגיד רגע, אתה האזרח היקר קיבלת עכשיו כסף פנוי שעומד לרשותך שאתה אמור בין השאר לחלוק אותו עם החברה כי אנחנו יצאנו מהחברה ואנחנו השארנו לך מקום פעולה. זה המשמעות של מה שקרה בשמונים וחמש. גם הורידו את המיסוי, גם הורידו את המחיר ואמרו. רגע, במגזר השלישי זה הבריאה שלו מהדבר הזה, ככה הוא נולד, אבל כמסר וכתרבות לא באה ההשלמה של המעגל. וזה מה שאנחנו מנסים לבוא ולומר "רבותי, אתם יש לכם בעצם מקום פעולה כי הממשלה נסוגה מהעשייה, היא נותנת לכם את הכסף, היא נתנה לכם את הכסף ואתם משלמים - ולכן אתם צריכים להיכנס לפה לפעולה להשלים כל אחד לפי איפה שכן מתאים לו, זה המסר".

במשך העשור הראשון לקיומה, פעלה היוזמה במספר ערוצים למימוש מטרותיה. אחד המרכזיים שבהם הוא שידול לפילנתרופיה דרך חוגי בית. חברות וחברי היוזמה קיימו מפגשים עם בעלי אמצעים, במהלכם הם סיפרו לנוכחים על הפעילות שלהם וניסו

לשכנע אותם להצטרף למעגל הנתינה, כפי שסיפרה אחת מחברות היוזמה:

זה בדרך כלל היה ללכת לבית מאוד יפה בסביון או בכפר שמריהו או בכל מיני מקומות כאלו שידעו מראש למה הם מזמינים אותנו, והזמינו - זה בדרך כלל נשים שהזמינו חברות, והיו שם 20, 30. הכינו כיבוד מאוד נחמד. ואנחנו היינו באות שלוש או ארבע, או שלושה, ארבעה - זה לא דווקא נשים. וקצת דיברנו על מה אנחנו עושים וענינו על שאלות ולמה זה חשוב, ומה דרוש. זה לא היה תמיד נעים.

בהמשך הריאיון, כאשר אותה שותפה ליוזמה הרחיבה על תחושות האי נעימות שליוו לעיתים את חוגי הבית, היא סיפרה על התנגדויות שעלו מהקהל לניסיונות השכנוע של חברי היוזמה, והסבירה אותן כתגובה לכך שהקהל הרגיש כמי שנתון לביקורת. חברה נוספת ביוזמה, שגם היא העידה על התנגדות שעלתה תדיר מהקהל, תלתה אותה בפחד שיצרו שלא במתכוון חברי היוזמה: "אנחנו יצאנו להמון מפגשים עם אנשים ודיברנו, ודיברנו על עצמנו, ואני חושבת היום בדיעבד שהפחדנו אותם בגודל שאנחנו נותנים, כי אני מאמינה באמת שצריך בקטן. אפילו שאמרנו את זה, זה לא שכנע לדעתי, לא הצלחנו".

ערוץ פעולה נוסף של היוזמה היה פיתוח ידע. היוזמה לקחה חלק בהקמת מאגר הנתונים והפקת הסקר הראשון על היקף הנתינה של ישראלים (הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ו"יכולים נותנים"; הודעה לתקשורת מיום 3.3.2014 על פילנתרופיה של ישראלים 2009-2011). קדם לסקר זה פרסום של המרכז לחקר הפילנתרופיה בישראל באוניברסיטה העברית שהציג מידע על היקף התרומות בישראל בהשוואה למדינות אחרות (שמיד ורודיק כהן, 2009). סקר נוסף הופק במימון הקבוצה בשיתוף פעולה עם המכון למשפט ופילנתרופיה בפקולטה למשפטים באוניברסיטת

תל אביב ועם הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה; הודעה לתקשורת מיום 30.11.2017 על פילנתרופיה של ישראלים 2012-2015). הסקרים הציגו מידע רשמי על הנתינה בישראל מהם ניתן ללמוד על היקף הנתינה, דפוסי הנתינה, התחומים והארגונים הנהנים מתרומות הפילנתרופים הישראלים, ניתוח השוואתי עם היקף ודפוסי נתינה בעיקר בארה"ב ועם מדינות מערביות אחרות. חשיבות הסקרים איננה רק באיסוף שיטתי של מידע אודות הנתינה בישראל. חשיבותם בהצגת מאפייני הנתינה בישראל וניתוח המגמות המאפשר התחקות שיטתית אחרי השינויים בפילנתרופיה של ישראלים. בנוסף, הקבוצה שותפה עם המכון למשפט ופילנתרופיה באוניברסיטת תל אביב, רשות התאגידים וג'וינט אלכ"א להפקה ופרסום של שנתון העמותות לשנת 2018. השנתון מפרט את מקורות ההכנסה ומרכיבי ההוצאה של העמותות בישראל, מציג תמונה מקיפה על מספר העמותות, תחומי הפעילות שלהן ומידע חשוב נוסף המאפשר למידה על פעילות העמותות בישראל.

ערוץ נוסף שדרכו ניסתה היוזמה להגדיל את הנתינה הפרטית בישראל היה מיזם "Cangive". המיזם פנה ליזמים מעולמות ההייטק והפיננסים, שבמסגרתו הם התבקשו לחתום על כתב התחייבות לפיו יתרמו 2% מהרווח האישי שלהם, לאחר הנפקה בבורסה או אקזיט. בראיון שנערך עם חבר ביוזמה, הוא דיווח בסיפוק: "הפתעתנו ב-Cangive היא שיש היום כמעט מאה פאונדרים שנתנו, התחייבו לתת אחוז מההכנסה שלהם, ויש כבר אקזיט או שניים". מנהלת ביוזמה סיפקה נתונים כמותיים: "[ב] שנה וחצי, היו שני סטראטאפיסטים שעשו אקזיטים, ושלושה מיליון שקלים חדשים נכנסו למגזר החברתי בזכות ה-pledge".

במסגרת המיזם נפגשו חברי הקבוצה הוותיקים עם החותמים, מה שהוביל לדברי המנהלת להתפתחות לא מתוכננת, והיא התחלת מהלך להעברת השרביט בין תורמים ותיקים לתורמים צעירים:

מסתבר שהיה צמא מאוד גדול לתחושה חברתית למרות חוסר הזמן של ה-, של המנכ"לים של סטרטאפים, והם [חברי היוזמה הוותיקים] לקחו אותם לכמה פעילויות וממש ניסו לייצר שם קהילה, וזה דבר שנתן בעצם איזושהי, איזושהו אורך רוח ונשימה מחודשת לחברים ביוזמה, שאמרו, הנה, זה הדור החדש, ואז פתאום נהיה מאוד ברור שמה שהם מחפשים זה בעצם להעביר את הלפיד או להעביר את המקל לדור החדש של הפילנתרופיה הישראלית, לחברה הצעירים יותר.

ואכן, בשנתיים האחרונות אנו עדים לתחלופה בקרב חברי הקבוצה, שמלווה בתהליך תכנון אסטרטגי. בראיונות שקיימנו עם נציגים נבחרים שלה ועם ההנהלה הבכירה (יו"ר ומנהלת כללית) למדנו שחלק ממייסדי הקבוצה הקטינו את מעורבותם בה, ולעיתים הפסיקו אותה לגמרי, בנימוקים שונים כמו מיצוי אישי, היעדר הסכמה על כיווני הפעולה שלה, ואף בטענה שהיוזמה השיגה את מטרתה.

בכנס הישראלי לפילנתרופיה שנערך באביב 2022 הצהירה יו"ר "יכולים נותנים" על שתי מטרות שאותן שמה לעצמה היוזמה. הראשונה היא הכנסת הדור החדש לעושר לשדה החברתי, ודרך הגדלת מספר התורמים להגדיל גם את היקף סך התרומות. המטרה השנייה משלימה, לדבריה, את הראשונה והיא חיזוק הסינרגיה בין ארגוני המעטפת. בדבריה היא לא התייחסה ליחסי עבודה פורמליים אלא כמאמץ משותף לייצר שיח פילנתרופי חדש. כחלק מתהליך התכנון האסטרטגי גיבשה ההנהלה צוותי חשיבה (think tanks) של פילנתרופים ותיקים וחדשים שעוסקים במיפוי צורכי השדה ובאופנים שבהם היוזמה יכולה לספק מענים לצרכים הללו. כמו כן, כחלק מתהליך התכנון האסטרטגי היוזמה עוסקת בזיהוי ואיתור תחומי פעילות חדשים כמו גם קהלים חדשים ודרכי פנייה אליהם. אם כן, יוזמת "יכולים נותנים" נמצאת כעת בפרשת דרכים ועוסקת בגיבוש אסטרטגיות פעולה על מנת למשוך קהלים חדשים למעגל

הנתינה, וימים יגידו האם תצליח במשימתה. להערכתנו, למרות הישגי הקבוצה ביצירת תשתית להתהוות תרבות נתינה בישראל, וחרף העובדה שלפעילותם של חברי הקבוצה ישנה השפעה על הגידול בהיקף הנתינה בשנים 2009–2022, עדיין התרומה שלהם לא משקפת נאמנה את הכוחות הרבים שיש לכל אחד מחבריה. אין בקביעה זו להמעט בחשיבות התרומה האישית של כל אחד מחברי הקבוצה בנפרד לפיתוח מיזמים חדשים, אך האימפקט המצטבר של פעילות הקבוצה שנוי במחלוקת. קביעה זו מתייחסת בעיקר להצלחה החלקית למדי ביצירת תרבות נתינה בישראל, שינוי עמדות הציבור כלפי הפילנתרופיה וצירוף פילנתרופים חדשים לקבוצה.

קש"ת (קרן שיתוף תורמים): כלי פיננסי לניהול תרומה

בעוד JFN עוסקים בטיפוח הקהילה הפילנתרופית הקיימת, ו"יכולים נותנים" עוסקת בהכנסת תורמים חדשים למעגל הנתינה קש"ת (קרן שיתוף תורמים), מציע כלי פיננסי חדש לניהול השקעות. קש"ת הוקמה בסוף שנת 2019 כחברה לתועלת הציבור (חל"צ) ופועלת במודל ה-DAF (donor-advised fund) האמריקאי.³⁶ במודל זה בעל ההון מעביר כסף המיועד לתרומה לקרן, במקרה זה קש"ת, שלה יש אישור מרשות המסים למתן זיכוי בשיעור 35% מסך התרומה, על פי סעיף 46 לפקודת מס הכנסה. בעל ההון מקבל זיכוי מס על סכום הכסף שתרום, אולם הוא אינו מחויב מיד להחליט למי הוא רוצה לתרום את הכסף. למעשה המודל מאפשר הפרדה בין מועד החלטה לתרומה לבין מועד העברת הכסף לעמותה, וזאת מבלי לוותר על יתרונות מיסויים שיש בתרומה. בזמן שבין העברת הכסף לקרן והעברתו למוטבים, יכול התורם ללמוד על הנושאים והתחומים שמעניינים אותו ולתכנן את אפיקי השקעתו. חשוב

36. (Heist, Farwell, Cummings, Cnaan, Andrews and Shamash, 2023).

לציין שלאחר העברת הכסף לקרן, בעל ההון אינו יכול למשוך אותו חזרה לכיסו. הסכום המינימלי להשקעה בקש"ת הוא 50 אלף ש"ח, כאשר המשקיעים יכולים לתרום מגוון של נכסים כמו מניות סחירות, כסף מזומן, נדל"ן ואף חפצי אמנות (מתוך אתר האינטרנט של הקרן). קש"ת היא יוצאת חלציה של JFN, והוקמה לאור צורך בחיפוש אפיקי השקעה שעלה במפגשים שהתקיימו ב-JFN. היא מהווה חלק ממהלך רחב של הרשת לפתח את שדה הפילנתרופיה המקומי. כך סיפרה מנהלת בקש"ת:

הם [JFN] נכנסו לרמת האקוסיסטם, ואז הם אמרו, אוקיי, מה צריך להשתנות בפילנתרופיה בישראל, באופן כללי, כדי שהתחום הזה יזוז קדימה, והדבר שהכי עלה מתוך השיחות וההתבוננות שלנו על עשר שנות עבודה, הדבר שהכי עלה זה המחסור בתשתיות זמינות וזולות לביצוע פילנתרופיה, שהיא פילנתרופיה מממנת שתעלה את האחוז של הכסף שנותנים לעמותות, ומתוך העולם הזה אנחנו, זה כן איזושהי החלטה להקים קרן שפועלת במתכונת של DAF הגיעה בעקבות סמינר שנערך במכון למשפט ופילנתרופיה באוניברסיטת תל אביב, שבמהלכו נסקרו מודלים שונים שמספקים כלים זמינים ונוחים לפילנתרופיה.

חשיבותו של הכלי הפיננסי שמספקת קש"ת עלתה גם בראיונות עם הפילנתרופים הוותיקים, שהצביעו על ערכו של הכלי בהקשר המיסוי הישראלי. כך לדוגמא הצהיר פילנתרופ ותיק:

אם כל אחד יקים קרן, עם כל הבירוקרטיה מסביב לזה שהיא ממש קשה, וגם זה שדורשים ממך שנתיים פעילות לפני שדנים בכלל, אני מדבר איתך על סעיף 46, אז מחמת הזהירות זה בסדר, אבל מה עושים בינתיים בשנתיים הראשונות? אז אם אדם פילנתרופ רוצה לעשות והוא לא מספיק בקיא ולא יודע ו-, אז הוא נותן את זה לקש"ת ואומר לקש"ת לאן להעביר את הכסף, והוא לא חייב לעשות את זה מיד אלא לאורך זמן, אז, אז זה כלי נהדר.

אחד החברים החדשים בקש"ת סיפק עדות נוספת לערכו של הכלי בהקשר מיסויי:

היינו מבין הראשונים שהצטרפו, וזה, זה פתר עניין מאוד טכני של, אקזיט זה אירוע כאילו דליק בזמן, אתה יכול, ולתרום כאילו עשרה אחוז ממנו כאילו בבת אחת זה קשה, אז זה איפשר לנו כאילו לשים את זה בקש"ת, לקבל את הזיכוי ממס, ואז במשך כמה שנים לנהל את התרומות משם.

מעבר להעברת הכספים עצמה, קש"ת מבצעת עבור המשקיעים בדיקת נאותות פיננסית וכן מלווה את המשקיעים ומסייעת להם בתהליך קבלת ההחלטות על ההשקעה שלהם. המשקיעים משוחררים מהניהול הפיננסי ומהבירוקרטיה הקשורה לניהול ההשקעה המתבצע על ידי הצוות המקצועי של קש"ת. כמו כן, קש"ת מספקת למשקיעים מידע על הארגונים, על התוכניות וקהלי היעד שלהם. המידע מתייחס גם לאיתנות הפיננסית והכלכלית של הארגונים, איכות הגורם האנושי ומידע נוסף הנותן למשקיע תמונה מקיפה על הארגון שבו הוא מתעניין כאובייקט לתרומה. התרומה עצמה מועברת ישירות על ידי המשקיע או באמצעות מערך השירותים של קש"ת.

נכון לפברואר 2022 קש"ת ניהלה כ-200 מיליון ש"ח, שהגיעו מכ-100 משפחות. בשנה וחצי הראשונות להפעלתה העבירה הקרן סכום של 30 מיליון ש"ח לעמותות. מוקדם עדיין להעריך את מידת הצלחתה של קש"ת, אך הקמתה ופעילותה עוררו התלהבות רבה בקרב המוראיינים, כפי שניכר מהציטוט הקודם, וגם לפי ההיענות של תורמים להפקיד את כספם בקש"ת, היענות שהפתיעה גם אנשים בשדה וגם את קש"ת עצמה: "אני שומע שהסכומים שהם [קש"ת] גייסו הם הרבה יותר ממה שהם ציפו, ואני כאמור הייתי סקפטי בכלל מלכתחילה, זה התרומם, זה אפילו יותר ממה שהאופטימיים חשבו. זה יוצא דופן. זה מעיד באמת על משהו".

האקוֹרְסִיסְטֵם: עבודה משותפת לקידום שדה הנתינה בישראל

בשדה הפילנתרופיה בישראל, JFN, "יכולים נותנים" וקש"ת הם ארגוני המעטפת המרכזיים שמתמקדים בפילנתרופים עצמם. כל אחד מהם מתרכז בהיבט מסוים של הפילנתרופים והפילנתרופיה ומספק שירותים שונים שאף משלימים זה את זה: JFN מסייעת ותומכת בפילנתרופים פעילים, "יכולים נותנים" עוסקת בהכנסת בעלי הון למעגל הנתינה, וקש"ת מעניקה כלי פיננסי לניהול השקעות. מראיונות עם מנהלות בשלושת הארגונים שמענו על שיתוף פעולה ביניהם ועל ישיבות עבודה משותפות שמתרכזות בחשיבה על אמצעים לפיתוח שדה הנתינה בישראל. יתרה מזאת, שלושת הארגונים בקשרי עבודה עם ארגוני תשתית שעוסקים בפיתוח שדה הפילנתרופיה, אך אינם מלווים את הפילנתרופים עצמם כמו פורום הקרנות, שעובד עם הדרג המקצועי בקרנות פילנתרופיות, וכן מכוני מחקר שעוסקים בחקר הפילנתרופיה באוניברסיטה העברית ובאוניברסיטת תל אביב.

ב"פורום הקרנות" חברות כמאה קרנות, ביניהן קרנות ישראליות, קרנות פרטיות מחו"ל ופדרציות יהודיות. בפורום משתתפים מנהלי הקרנות, המופקדים על הניהול המקצועי והאדמיניסטרטיבי של הקרנות. כך על פי האתר הרשמי של הפורום:

הפורום עוסק בטיוב העבודה הפילנתרופית הבין מגזרית יחד עם נציגי החברה האזרחית, אנשי אקדמיה ומקבלי החלטות מהמגזר הציבורי והעסקי. הפורום היא קהילת עמיתים. מטרתו יצירת קהילה מקצועית של אנשי מקצוע המובילים את העשייה הפילנתרופית של הקרנות בישראל. זאת גם במטרה ליצור שפה משותפת באמצעות שיתוף הידע והניסיון הנצבר ותוצרי מחקר של ארגונים פילנתרופים בארץ ובעולם. [...] הפורום מהווה מסגרת לחילופי ידע וניסיון בין אנשי המקצוע, למידה משותפת ויצירת שותפויות בין קרנות וכן שותפויות בין-מגזריות. הפורום

מקנה למשתתפים בו ידע עדכני בנושאי ניהול להם זיקה לתחום עיסוקם של מנהלי הקרנות וכן בנושאים העומדים על סדר יומה של החברה בישראל. הפורום מפעיל קבוצות עניין בנושאים כמו נשים ושוויון מגדרי, יהדות, השכלה ותעסוקה, לכידות חברתית, סביבה, אמנות ותרבות. הנהלת הפורום מייצגת את הקרנות בפני הממשלה ומקיימת שיח שוטף עם ארגוני החברה האזרחית במטרה לאתר את הצרכים המשתנים והדרישות שלהם למימון פעילויות ותוכניות המופעלות על ידי ארגונים אלה (מתוך אתר פורום הקרנות).

הקמתם ופעילותם של ארגוני המעטפת והפעילות המשותפת שלהם היא דרמטית שכן היא תורמת לפיתוח שדה הפילנתרופיה ומחזקת את עמידותו. הפעילות המשותפת של ארגוני התשתית מאפשרת חשיבה אסטרטגית ופיתוח מענים ברמת השדה, ולא ברמת הפילנתרופ הבודד או הקרן. כך, לדוגמא, הקושי המעשי בקבלת זיכוי מס, שאיתו התמודדו פילנתרופים במשך שנים ובצורה עצמאית, קיבל מענה בצורת הקמת קש"ת, שהקמתה קרמה עור וגידים במסגרת פעילות של JFN והמכון למשפט ולפילנתרופיה באוניברסיטת תל אביב. ארגוני התשתית מאגדים ידע נצבר ומעבירים אותו בין שחקנים בשדה, דוגמת המדריכים לפילנתרופיה שזמינים באתר JFN, ופגישות הליווי האישי שמציע JFN. איגום והפצת הידע מאפשרים לעוסקים בפילנתרופיה ללמוד מ"ניסיונם של אחרים", ולא מתוך ניסוי וטעייה. שיתוף בידע הנצבר מאפשר גם יצירת נורמות וסטנדרטים של פילנתרופיה "ראויה" ושל עבודה יעילה וראויה. לארגוני התשתית אמנם אין כוח כופה או סמכות גולטורית לאכוף את הנורמות והסטנדרטים, אבל יש להם את היכולת לבצע סוציאליזציה של הארגונים לנורמות אלו. דוגמא לכך היא המלצה גורפת ב-JFN לפילנתרופים חדשים לא להקים עמותה חדשה אלא לבחון אלטרנטיבות קיימות. כמו כן, ארגוני המעטפת אמנם עובדים עם הפילנתרופים אך הם נפרדים

מהם ואינם כפופים להם. במילים אחרות, הארגונים לא תלויים בגחמות של פילנתרופים. החלטה של תורם או תורמת לסיים את התקשרותם עם אחד הארגונים לא תוביל לסיום עבודת הארגון, כמו למשל המקרה של יוזמת "יכולים נותנים".

ארגוני התשתית הללו מתייחסים לפילנתרופיה יהודית, כאשר במקרה של JFN היהדות היא חלק משם הרשת. לצד פילנתרופיה יהודית, ישנה פילנתרופיה ערבית בישראל, שמוכחנת מפילנתרופיה יהודית שעוסקת בפרויקטים בחברה הערבית בישראל. בשנתיים האחרונות אנחנו עדים להקמתה של "קודרה" - רשת התורמים הערבים" (قودة - شبكة المتبرعين العرب), שפועלת במתכונת דומה לזו של JFN.

קודרה

"קודרה", שמשמעותה בערבית היא יכולת, החלה לפעול ב-2019. נכון לחודש מרץ 2022 הרשת כוללת 18 בעלי הון ערבים שתורמים לפחות 60 אלף ש"ח בשנה לארגון חברתי באופן אסטרטגי. במהלך ראיון שנערך איתו, תיאר מנהל קודרה למה הכוונה בארגון חברתי ובאופן אסטרטגי: "ההגדרה, זה ארגון שיש לו סעיף 46, יש לו ניהול תקין, זה לא לתרום למסגר או לקבוצת כדורגל או לתת מתחת לשולחן למשפחה נזקקת".

בין הגורמים להקמת הרשת ב-2019 היו חקיקת "חוק הלאום", המדיר את האזרחים הערבים, והכעס כלפי הממשלה על אוזלת ידה בטיפול בבעיות יסוד של החברה הערבית. מקרי האלימות והפשע הרבים בחברה הערבית וקוצר ידן של הממשלה והרשויות המקומיות הערביות האיצו את הצורך בהתארגנות ובגיוס משאבים למציאת מענים אפקטיביים להתמודדות עם חוללי החברה הערבית. על רקע זה התארגנה קבוצה של אנשי ונשות עסקים ערבים ושל תורמים בולטים בקהילה. קבוצה זו החליטה על הקמת הארגון,

שמטרתו לאגד את התורמים בחברה הערבית, לפתח את תחום הפילנתרופיה לחיזוק הארגונים החברתיים הפועלים במגזר הערבי, ולקדם תוכניות ומיזמים לשיפור איכות חייהם של האזרחים הערבים. הרעיון העומד בבסיס ההקמה של קודרה דומה מאוד לרעיון שעומד מאחורי JFN, והוא שחיבור בין תורמים ערבים ושיתוף בידע ובמידע בתחום הפילנתרופיה יסייעו להגדלת מעגל התורמים והתרומות ולהשפעה שתהיה להם על החברה. למעשה, כפי שהתברר לנו בראיון עם מנהל הרשת, ההשראה להקמת קודרה הגיעה מ-JFN, שגם תומכת בה:

[חלק מ] החברים שהיו פעם במפגש של ה-JFN, וישבו סביב שולחן, של אירוע למידה ו-"networking", ודיברו ביניהם, אמרו, טוב, אנחנו לא יהודים, אנחנו ערבים, אבל אנחנו נהנים פה בכנס הזה, למה לא נעשה משהו דומה, ואז אחד מהאנשים שישבו בשולחן אמר לנו, אז תכירו את המנהלת, ותתייעצו איתה איך היא הקימה את הדבר הזה, והתחיל באמת במשך שנה שנתיים שיח והתעניינות הדדית כדי לנסות לייצר את הדבר הזה.

פרויקט אחד שבו JFN וקודרה שיתפו פעולה הוא פרויקט מענק משלים, שבו יצא קול קורא לפילנתרופים ערבים לתרום לשדה החברתי הערבי, כאשר כל תרומה שכזאת הוכפלה באמצעות פילנתרופיה יהודית. מטרת הפרויקט, כפי שסיפר המנהל, היא "להביא אנשים סביב השולחן כדי שיתחילו לדבר על הקמת פילנתרופיה ערבית ופתוחה".

בדומה לרשת התורמים היהודים (JFN), גם קודרה מספקת שירותי ייעוץ, הדרכה וליווי לפילנתרופים, וכן מסייעת להם בפיתוח תהליכי חשיבה אסטרטגיים על כיווני הפעולה שלהם. הצוות חושף בפני התורמים את הארגונים ללא כוונת רווח הפועלים בחברה הערבית, מפגיש אותם עם הנהלות הארגונים, עם פילנתרופים יהודיים ועם נושאי משרה בכירים במשרדי הממשלה ובמגזר העסקי.

מוקדם עדיין להעריך את תרומת הארגון לקידום הנתינה הפילנתרופית במגזר הערבי ושינוי תרבות הנתינה על ידי בעלי הון בחברה זו. אין בידינו ממצאים המראים שהפילנתרופים הערבים תורמים תרומות משמעותיות לעמותות הערביות. עם זאת, ההתארגנות של בעלי הון ערבים למלא את הצרכים המגוונים של החברה הערבית היא חשובה בפני עצמה, ומעידה על הערך המוסף שיש לפילנתרופיה כגורם משלים ומוסיף לשירותים שהממשלה מספקת לאזרחיה בכלל ולאזרחיה הערבים בפרט.

מהשקעה חברתית להשקעות אימפקט

לצד הקמתם של ארגוני מעטפת, בעשור האחרון אנו עדים למספר מגמות חדשות שעדיין קשה לאמוד את השפעתם על השדה הפילנתרופי בישראל (Salamon, 2014). המגמה הראשונה היא כניסה של דפוס חדש של נתינה והוא ביצוע השקעות אימפקט ושימוש באגרות חוב חברתיות, כלומר תרומות בעלות שתי שורות רווח: חברתית וכלכלית. המגמה השנייה כניסתם (או אי כניסתם) של בעלי הון חדשים שכוננו בראיונות כ"מתעשרים החדשים" או "מתעשרי הייטק". קבוצה זו מורכבת ממי שעשו את הונם בשנים האחרונות בעיקר בתעשיות ההייטק כחלק מפריחת תעשייה זו בישראל, אך גם בתחומי הפיננסים והנדל"ן.

השקעות אימפקט ואגרות חוב חברתיות

השקעות אימפקט מרחיבות את ההגדרה הקלאסית המסורתית של מושג הפילנתרופיה מפני שהן מכוונות להניב תשואה חברתית לצד עשיית רווחים פיננסיים. השקעות אלו תופסות תאוצה בשנים האחרונות הן בקרב יזמים והן בקרב משקיעים. הן מהוות במידה רבה ביטוי ליישום ומימוש יעדים חברתיים כמו צמצום מימדי

העוני, שוויון מגדרי, הוגנות תעסוקתית וצמיחה כלכלית לצד עשיית רווח פיננסי. בעוד שפילנתרופיה קלאסית מכוונת למטרות חברתיות בלבד השקעת אימפקט מחפשת גם תשואה חברתית וגם תשואה כלכלית הניתנות למדידה. ניתן לראות בהופעתם של השקעות האימפקט זליגה נוספת של עקרונות שוק לתוך העולם החברתי. כלומר אם הפילנתרופים החדשים הביאו את הרעיון של השקעה חברתית, שמחפשת החזר חברתי על ההשקעה הכלכלית (Moody, 2006), אז השקעת האימפקט מחפשת גם תשואה כלכלית. בהשקעות אימפקט הכספים מושקעים לא רק בחברות עם תחזית הרווח הכלכלי הגבוה ביותר אלא גם בחברות הצפויות להיות רווחיות, הן ברמה הפיננסית והן ברמה החברתית. ישנם מודלים שונים בהשקעות אימפקט, החל מקרנות הון סיכון וכלה באגרות חוב חברתיות. משקיעי אימפקט עוסקים בנושאים עכשוויים שזוכים לתשומת לב גלובלית, כגון איכות הסביבה, אקולוגיה ואיכות חיים, קיימות, אנרגיות מתחדשות, שיקום פיזי וחברתי, וכן בסוגיות לאומיות בעלות זיקה ל-17 היעדים שעליהם הצהיר ארגון האו"ם כייעדי פיתוח ברי קיימא (SDG-Sustainable Development Goals). השקעות אימפקט זכו גם להתייחסות ברו"ח שחיבר ב-2011 פרופ' עמנואל טרכטנברג ושעסק בפיתוח שוק הון חברתי בישראל (רו"ח הוועדה לשינוי כלכלי חברתי, 2011). הרו"ח מגדיר השקעה חברתית כהשקעה פיננסית שבמסגרתה מובאים בחשבון בעת ההחלטה על ההשקעה שיקולים חברתיים או סביבתיים בנוסף על שיקולים הקשורים בתשואה כלכלית.

שיטות כמו אגרות חוב חברתיות (social impact bonds) ו"התשלום עבור הצלחה" (pay for success) הן שיטות חדשות יחסית שאומצו על ידי משקיעי האימפקט המכוונים להשגת הטוב הציבורי, כפי שהגדיר זאת סר רונלד כהן, אבי שיטת האג"ח החברתי. האג"ח החברתי הוא חוזה בין המשקיע לגוף הנתרם הנהנה מההשקעה

עבור ביצועים מוצלחים שלו.³⁷ אם תוצאות המיזם חיוביות, הגוף הציבורי (בדרך כלל המדינה) משלם בחזרה למשקיעים תשלומים ההולכים וגדלים ככל שהתוצאות החברתיות טובות יותר. לעיתים מבוסס תשלום זה על תועלות כלכליות הנוצרות לגוף המשלם בגין התוצאות החברתיות (למשל חיסכון בקצבאות, גידול בהכנסה ממיסים). תועלות אלו ניתנות לכימות והן חלק מהדגם של אגרת חוב חברתית (Social Finance Israel, 2023). על ידי מתן תשואה כלכלית, האג"ח החברתי מאפשר לגייס הון חדש ממשקיעים לטובת מימון תוכניות חברתיות מוגדרות מראש (כמו צמצום מימדי העוני), ההשכלה הגבוהה (מניעת נשירה ממוסדות להשכלה גבוהה), החינוך (שיפור הישגי התלמידים), הבריאות (הקטנת מספר המתים בבתי חולים כתוצאה מזיהום) ובתחום של קיימות ושמירת הסביבה (התמודדות עם משבר האקלים).

שיטת איגרות החברתיות הושקה לראשונה בבריטניה ב-2010 על ידי Social Finance UK. ההתעניינות העולמית במכשיר החדש הביאה להקמת רשת בין לאומית (Social Finance Global Network). בשנת 2013 נפתח הסניף של Social finance Israel כחברה לתועלת הציבור (Social finance Israel, 2023). מדובר בחברה הראשונה והמרכזית העוסקת בפיתוח שוק אגרות החוב החברתיות בישראל. היא מפעילה מספר תוכניות בתחומי הבריאות והרווחה (Social Finance Israel, 2023). דוגמא לתוכנית כזו היא התוכנית לצמצום התחלואה בסכרת מבוגרים על ידי שינוי אורחות החיים של אנשים בקבוצת סיכון לסכרת. דחיית המחלה יכולה לחסוך כסף לקופות החולים ולביטוח הלאומי ואלה הסכימו לשלם למיזם על בסיס הצלחה הנמדדת במונחים כמותיים. תוכנית אחרת התבצעה בעיר תל אביב בניסיון להתמודד עם הפגת הבדידות של זקנים. באמצעות תוכנית האג"ח החברתיות הצליחה התוכנית להפחית

37. Giacomantonio, 2017; לוי, כץ ורמי, 2022.

את הבדידות בקרב זקנים בעיר תל אביב ב-26% (וורגהאפט, 2022). משמעות ההצלחה המדווחת היא שכ-200 משתתפים בתוכנית שיזמה SFI הרחיבו את המעגל החברתי שלהם, הכירו את הפעילויות החברתיות שיש בעיר ולמדו להשתמש בפלטפורמה דיגיטלית ייעודית. החברה דיווחה על ירידה של 26% בבדידות. 60% מהמשתתפים דיווחו על כך שחל שיפור במצבם ומתוכם כ-72% אמרו שהשיפור נשמר גם בחלוף חצי שנה מתום הפרויקט. עיריית תל אביב וקרן תל אביב משלמים עבור הפרויקט והמשקיעים יקבלו את כספם בחזרה בתוספת תשואה קטנה.

קרן אדמונד דה-רוטשילד, אחת הקרנות הוותיקות בישראל (פועלת החל מ-1962), החלה בשנים האחרונות לפעול דרך השקעות אימפקט בשני אפיקים. האפיק הראשון הוא עידוד והצמחת האקוסיסטם של השקעות אימפקט בישראל. דוגמא לאפיק זה הוא הקמת מרכז ACTO המרכז להשקעות ויזמות אימפקט. המרכז שנמצא במכללה למינהל הוא מיזם לו שותפים קרן אדמונד דה-רוטשילד, המכללה למינהל וקרן דואליס. המרכז מספק תשתית אקדמית ומקצועית לפיתוח התחום של השקעות אימפקט בישראל. המרכז הוא מרכז לימודי-הכשרתי וגם מחקרי-יישומי. מתקיימים בו קורסים אקדמיים על יזמות אימפקט לסטודנטים במכללה, כמו גם כנסים והכשרות לקהל הרחב ונעשה בו מחקר. כמו כן, במרכז יש חממה ליזמות לסטודנטים. בראיון שערכנו מנהל בכיר בקרן הסביר את הקמת המרכז כחלק מהתפיסה הרחבה של הקרן באשר לפילנתרופיה:

כל הדברים האלה שאנחנו מדברים עליהם זה, זה, זה התחלה של הדבר הזה. אנחנו עוזרים קצת, אנחנו נותנים עוצמות לפילנתרופיה, יש פה משקיעים ויש פה רגולציה ויש פה מיליון דברים. התפקיד של הפילנתרופיה זה לעזור בכסף פילנתרופי לייצר תשתיות. מה זה לייצר תשתיות? שאנחנו מקימים במוסד אקדמי מרכז אימפקט כזה, שפעם אחת הוא עוזר ליזמים

שמקימים מיזמים כאלה שיש להם השפעה חברתית ועסקית, ופעם שנייה, ובקורסים אקדמיים שמלמדים את הדור הבא של המשקיעים, של היזמים, של העורכי דין, איך העולם הזה ייראה, וכו' וכו'. אז זה, זה המקום שלנו בתוך ה-, בתוך השדה הזה. אז זה מה שאנחנו עושים באימפקט.

האפיק השני, הוא שימוש בכלי של השקעות אימפקט בתוכניות הקרן. כך לדוגמא מפעילה הקרן את תוכנית אגרת החוב (אג"ח) חברתית בתחום ההשכלה הגבוהה. התוכנית פועלת בשיתוף אלומה SFI-Social Finance Israel, אוניברסיטת חיפה והמכללה האקדמית תל אביב-יפו. תכליתה של התוכנית היא צמצום נשירה של סטודנטים במדעי המחשב. התוכנית נותנת מעטפת הוליסטית לסטודנטים במדעי המחשב כמו סיוע אקדמי (פרטני וקבוצתי) וכלכלי. התקציב לתוכנית מושג באמצעות כספי משקיעים. בהתאם להצלחתה (צמצום נשירה שנמדד ביחס לנשירה לפני התוכנית) המוסד האקדמי מחזיר את ההשקעה למשקיעים בתוספת ריבית. לפי הנתונים שמופיעים באתר מאות סטודנטים השתתפו בתוכנית מיום הקמתה ויש נתונים על צמצום משמעותי בנשירה מהתוכנית בתום השנתיים הראשונות ללימודי תואר בחוג למדעי המחשב באוניברסיטת חיפה (מתוך אתר האינטרנט של הקרן).

השקעות אימפקט: האם זו פילנתרופיה?

במובנים רבים השקעות אימפקט מרחיבה את ההגדרה הקלאסית המסורתית של מושג הפילנתרופיה, ויש מי ששואלים האם השקעות מסוג זה יכולות בכלל להיקרא פילנתרופיה. עובדת באחד מארגוני התשתית תיארה את ההתנגדות להשקעות אימפקט שנשמעה בקרב מנהלי קרנות: "מגמות של העשר שנים האחרונות, השקעות אימפקט זה, זה נושא, בהתחלה אני זוכרת שהייתה מאוד, הייתה התנגדות בכלל אצל מנהלי הקרנות הוותיקים לסוגייה הזו של

השקעות אימפקט, כי הם אמרו, זה לא, זה לא שייך לפילנתרופיה, זה לא פילנתרופיה".

בעוד בציטוט האחרון הדוברת לא מפרטת מדוע חיבור בין השקעות אימפקט לבין פילנתרופיה מעורר התנגדות כה עזה, מרואיינים אחרים פירטו. אחת הפילנתרופיות שאיתה שוחחנו על השקעות חברתיות והשקעות אימפקט הכריזה כי "מאוד מסובך לייצר השקעות חברתיות שיש איתן אחר-כך איזושהו אלמנט כלכלי. אני לא חושבת שזה וזה [פילנתרופיה והשקעת אימפקט] עומדים באותה נשימה, ואני חושבת שבסופו של דבר מייצרים תוכניות שאין להן משמעות, סליחה שאני אומרת את זה". לאחר מכן היא הרחיבה ואמרה:

על ההשקעה שאומרת, בסופו של דבר אני רוצה לקבל את הכסף שלי בחזרה, זה לא עסק, זה לא עסק. אתה לא יכול באמת לייצר עסקים משמעותיים מאלמנטים חברתיים, אין מה לעשות עם הסיפור הזה. אתה צריך את הפילנתרופיה כדי לעזור במקומות שבהם אנשי העסקים לא ייכנסו אליהם, ואי אפשר לעשות מישמש מהדבר הזה. אני לפחות, מהניסיון שלי, לא ראיתי, לא ראיתי שזה מקדם משהו.

בראיונות נוספים שקיימנו עלה גם החשש או הסכנה שהחיפוש אחר רווח או החזר כלכלי כלשהו ישאיר את התחומים החברתיים, כגון איכות חיים של מתמודדים עם מוגבלויות נפשיות ופיזיות, ללא מענה, שהרי בהם לא ניתן לבצע מדידה כמותית-איכותית ולכן גם לא לבצע השקעות אימפקט. באופן מפתיע החשש הזה משותף גם למי שעוסק בהשקעות אימפקט. אלי בוך, מנהל הפילנתרופיה בקרן רוטשילד, שכאמור עוסקת בפיתוח תחום השקעות אימפקט, פרסם במרץ 2020 מאמר בעיתון "דה מרקר" שכותרתו "מהפכת ההשקעות החברתיות מאיימת על הפילנתרופיה" (בוך, 2020). במאמר רואה בוך את הפוטנציאל החיובי של השקעות האימפקט

להרחיב את מעגלי והיקפי הנתינה. לצד זאת מביע בוך דאגה מהאפשרות שכניסתן של השקעות האימפקט עשויות להוביל להידלדלות המשאבים שהופנו באופן מסורתי למיזמים ותוכניות חברתיות ללא כוונת רווח על ידי התורמים. בוך קורא לתורמים שמשתמשים גם בהשקעות אימפקט ליצור תמהיל מאוזן בין תרומות למטרות חברתיות שיש בהן גם אפשרות לרווח לבין תרומות למען מטרות חברתיות שאין בהן שורת רווח.

את אחת ההתנגדויות העזות ביותר לערבוב בין השקעות אימפקט ורווח לבין פילנתרופיה שמענו מאחת הפילנתרופיות הוותיקות שעמן שוחחנו. בראיון הדוברת איבדה את שלוותה כאשר הזכרנו את כניסת השקעות האימפקט. היא הצהירה שהתרומות שלה אינן מכוונות להשגת תשואה כלכלית, ומיד פסקה: "השקעות זה השקעות ופילנתרופיה זה פילנתרופיה וזה לא הולך ביחד. השקעות זה ביזנס ופילנתרופיה זו נתינה מתוך הידע שלי, מתוך מה שאני מבינה ומתוך גיוס כספים לצוות המקצועי שאני משלמת לו". ההפרדה שמציעה הפילנתרופית בצייטוט זה מייצגת את אחת הגישות הדומיננטיות שעלו מהראיונות בכל האמור ליחס שבין השקעות אימפקט לפילנתרופיה. את הגישה הזו אנחנו מכנים גישת "או או", כיוון שלפיה או שעושים פילנתרופיה ומחפשים תשואה חברתית או שעושים השקעות עסקיות ומחפשים רווח כלכלי. כלומר, הרצון לתשואה כלכלית אינו יכול לדור יחד עם הרצון לתשואה החברתית.

מול גישת ה"או או" עלתה גישה דומיננטית נוספת מהראיונות, והיא גישת ה"גם וגם". גישה זו הוצגה על ידי מרואיינים שעוסקים בהשקעות אימפקט, ולדידם לא רק שאין סתירה בין אימפקט לבין פילנתרופיה, אלא שכפי שהם רוצים לתרום לחברה דרך פילנתרופיה כך הם רוצים לתרום לחברה דרך עסקיהם. פילנתרופית צעירה שבין היתר עושה השקעות אימפקט הסבירה כיצד רצון לרווח הוא חלק מהשקעותיה החברתיות, כך גם הרצון לתרומה חברתית כלשהי מאפיין את השקעותיה הפיננסיות:

פעם היה יותר מקובל אולי להסתכל על כיס אחד שבו אתה מרוויח כסף וכיס אחד שבו אתה תורם, אז לתפיסתי יש לי כיס אחד, ואני מחפשת ב-, יש לי מעין משקולות בין מיזמים שאני מחפשת בהם יותר תשואה כלכלית לצד התשואה החברתית והסביבתית, לצד פרויקטים שהם, התשואה הכלכלית שלהם תהיה יותר נמוכה ויהיה tradeoff יותר גדול. אבל אין אצלי, לדוגמא נגיד, השקעות שהן רק money for money. תמיד יהיה בהן גם את האספקטים הנוספים, וזה קצת השינוי, אני חושבת, מ-, נקרא לזה, מהכלכלה שבה גדלתי.

באופן דומה, אחד הפילנתרופים הצעירים שאיתם שוחחנו הציג תמונה לפיה אם איש עסקים רוצה לתרום ולסייע לחברה, פילנתרופיה אינה צריכה להיות הכלי היחיד עבורו:

אני גם שמח על כך שהגבולות קצת בין הפילנתרופיה לבין עולם ההשקעות קצת מתחילים להיטשטש. אני חושב שזה דבר חיובי, כי הרבה אנשים מחליטים שזה חג ושמים חמישה אחוז או לא חשוב מה, בפילנתרופיה. אבל מה עם התשעים וחמש? שם נמצא רוב ההון שלך בסופו של דבר, ואם אתה לא חושב חברתית או סביבתית, אלא משקיע בבזון ובקולה ובדובק, אז אולי אתה עושה יותר נזק ממה שאתה עושה עם החמישה אחוז, ולכן אני חושב שלפעמים השקעות האימפקט זה באמת, זה לא, זה לא פילנתרופיה, ובסוף הדבר הראשון שאני רוצה לעשות שם זה, זה עוד כסף, אבל, אבל זה נורא משמעותי. שוב, זה יותר משמעותי מהחמישה אחוז היוצא, אם מנווטים את עיקר ההון לכיוון משפיעים אפילו עוד יותר.

חשוב לציין שמשקיעי האימפקט שרואיינו לצורך מחקר זה ציינו והדגישו במהלך הראיונות שהם משתמשים בהשקעות אימפקט לצד תרומות שאינן אמורות להביא גם רווח כלכלי. זאת ועוד, בראיונות שררה הסכמה שהשקעות אימפקט אינן יכולות לספק תשובה לכל בעיה חברתית.

מכל אלה עולה שלפנינו דפוס חדש של נתינה באמצעות השקעות המכוונות להשגת תשואה חברתית ורווח פיננסי. ניתן לראות בהשקעות האימפקט שלב נוסף בחדירה של הגיונות שוק לתחום הנתינה. תופעת השקעות אימפקט רווחת יותר בקרב פילנתרופים צעירים מאשר הוותיקים, אם כי גם קרנות ותיקות דוגמת קרן רוטשילד מבצעות השקעות אימפקט. קיימת עדיין מחלוקת, דורית בעיקרה, האם ניתן לראות בהשקעות האימפקט פילנתרופיה לשמה, כאשר ישנה תמימות דעים שהשקעות אימפקט אינן תחליף לפילנתרופיה ושישנם תחומים שאינם בנויים להשקעות אימפקט. לאור זאת אפשר להתייחס להשקעות האימפקט כמשלימות ומוסיפות לפילנתרופיה מסורתית. כך גם נוצר תמהיל חדש של השקעות שחלקן מופנה לתרומות וחלקן הן השקעות אימפקט המהוות הזדמנות עבור הפילנתרופיה לקדם נושאים חברתיים, סביבתיים, חינוכיים, טכנולוגיים ואחרים. אם רק חלק קטן מכספי ההשקעות של הקרנות הפילנתרופיות יופנה להשקעות אימפקט, היקף המשאבים הפרטיים המופנים לקידום מטרות חברתיות יגדל בצורה משמעותית. בדרך זו תצטרף הפילנתרופיה המסורתית למאמץ להפוך את העולם שאנו חיים בו לטוב יותר.

המתעשרים החדשים

פריחתה של תעשיית ההייטק בעשור האחרון הכניסה לישראל עושר רב שספק אם נראה עד כה. לפי דו"ח של הרשות לחדשנות, ב-2020 ענף ההייטק היה אחראי ל-40% (50 מיליארד דולר) מסך הייצוא של מדינת ישראל, ועובדי ההייטק השכירים אחראים על כרבע מסך כל מס ההכנסה שמקורו בשכירים (בן טובים, 2021). לפי דו"ח של האיגוד לתעשיות מתקדמות, ב-2021 תעשיית ההייטק הייתה כבר אחראית על 54% (67 מיליארד דולר) מסך הייצוא של ישראל, ושכירי ההייטק אחראים על 34% ממס ההכנסה

שמקורו בשכירים. זאת ועוד, הדו"ח מראה שב-2021 התרומה של תעשיית ההייטק לתמ"ג הייתה בשיעור של 240 מיליארד שקלים שהם כ-16% מסך התמ"ג של מדינת ישראל (אביטל, 2023). חרף העושר הרב שסובב את תעשיית ההייטק בישראל ואת עובדיה, לא פעם נשמעות טענות על כך שחרף הונם הרב הם לא ששים לתרום למטרות חברתיות. ביטוי פומבי לטענות הללו הושמע על ידי היזמית החברתית עדי אלטשולר במוסף "הארץ". בראיון איתה, שכותרתו הייתה "מתעשרי ההייטק, שזה רוב תל אביב בגדול, הם קמצנים ויהירים", סיפרה היזמית על הקשיים שבהם היא נתקלת בניסיון לגייס כספים ממתעשרי ההייטק וזאת חרף עושרם הרב (גלזר, 2022).

בראיונות שקיימנו עם פילנתרופים ותיקים ועובדים בארגוני התשתית עלתה לעיתים אכזבה מכך שאין כניסה מסיבית של מתעשרי הייטק לעולם החברתי, אולם האכזבה הזו לא התגבשה לכדי ביקורת נוקבת כמו זו שהשמיעה עדי אלטשולר, כפי שניכר בקטע הבא הלקוח מתוך ראיון עם פילנתרופ ותיק:

לשמחתי יש עלייה גם בצד הישראלי, שאני הייתי מצפה, כמו שאתם בוודאי הייתם מצפים, שככל שיש פה יותר התעשרות של אנשים שעוסקים בהייטק ושקיבלו מה שנקרא אקזיטים משמעותיים, שאנשים יתרמו, וההערכה שלי האישית היא שאנשים שהתעשרו פתאום לא ממש מבינים את המשמעויות ואת היכולות, וכשלמישהו יש אפשרות בכל זאת לעשות אז הוא מנסה לאמץ עמותה ספציפית אחת ולא, ולא להמטיר גשם על מספר עמותות.

כדומה לדברים אלה בציטוט גם בדבריהם של מרואיינים אחרים הוצגה תמונה מורכבת לפיה יש בין המתעשרים החדשים מי שמתחילים עקב בצד אגודל להיכנס לשדה החברתי, אולם כניסתם אינה משקפת את עושרה של הקבוצה. כלומר, בראיונות שערכנו,

כניסתם האיטית או אי כניסתם של המתעשרים החדשים הוסברה כזמנית. מעבר לכך, מרואיינים רבים ראו את התמהמהותם של המתעשרים החדשים כמובנת לאור היעדר מסורת של פילנתרופיה בישראל, והדרמה האישית והמשפחתית שמתרחשת סביב אירוע התעשרות, כפי שסיפרה מנהלת באחד מארגוני המעטפת: "יש כניסה, לא מסיבית, כי זה עדיין, בואו נגיד, אתה צריך רמת נינוחות מסוימת עם הון כדי להיות, כדי לתת אותה למישהו".

בנוסף לסיבות הללו, מאפיינים פרטיקולריים של המתעשרים החדשים, בדגש על מתעשרי ההייטק, הוצגו כמאפיינים שמאטים את כניסתם. פילנתרופים ותיקים שניתן לשייכם לדור הפילנתרופיה החדשה של שנות ה-2000, הבדילו בינם לבין המתעשרים על בסיס גיל, שלב בקריירה שלהם ואף מהלך חייהם. בשונה מהפילנתרופים החדשים של שנות ה-2000, מתעשרי ההייטק לא פורשים מעשייה עסקית וממשיכים לפעול בתחומי הטכנולוגיה, מה שמשאיר להם פחות זמן בחשיבה על פיזור ההון הנצבר שלהם גם למטרות חברתיות, כפי שהסביר אחד המרואיינים:

הדור של אמדוקס וכולי הגיע לפילנתרופיה אחרי שהוא פרש מעסקים... אני עזבתי בגיל 45, 50, 60. מה אני אעשה? כסף יש לי? יזמות יש לי? הנה. נחזיר לחברה וכולי. ההייטקיסט ב-IronSource הוא קם בבוקר, יש לו על השולחן, מעל הראש, עניין של שרידות. הוא גם, דרך אגב, לא בטוח, ולפעמים מי שקיבל את הכסף כזה בכום, לא בטוח עד כמה זה יישאר לו. ולפעמים הוא נורא חושש. אולי הוא צריך יותר. התוחלת, הוא יחיה עד 100.

כמו כן, המשך הפעילות העסקית הוצגה כחסם לפילנתרופיה מעורבת עבור מי מהם שכן תורם:

אז איך אתה מוצא את ה-balance שאפשר לשבת בכסף שלהם והם יודעים להיות מעורבים בצורה מסוימת שבגיל חמישים הם יהיו יותר מעורבים ב-, בעשייה ולא רק בכסף, זה, זה סימן

שאלה, אבל יש שם אנשים מאוד מאוד טובים שאני יודע ששמו עשרות מיליונים של שקלים אם לא יותר בפעילות חברתית והם מתלבטים מה לעשות בה, לאן ללכת ומה לעשות בה ואיזה מעורבות תהיה בה.

יתר על כן, המשך המעורבות הפעילה של מתעשרי ההייטק אינה רק מונעת מהם לתרום בשל הזמן הרב שבו הם משקיעים בפעילות עסקית, אלא משאירה את ההון שלהם במצב שבו הם צריכים לקבל החלטות על ייעודו:

בסופו של דבר לפעמים אתם רואים נגיד, שווי המניה הנחתך בשישים אחוז, תחשבו רק על ה־state of mind של הבנאדם אם הוא עובר, מי שיש לו מאה מיליארד ב־whatever לחמישים, ואז גם יש מלא מלא מחזיקי עניין בדבר הזה, שהם מקבלים כסף לפני שהיזם מקבל כסף, אוקיי? שזה בכלל קרנות זרות וכל מיני אנשים, בכלל הכסף הזה בכלל לא נשאר בישראל, אוקיי?

דברים אלו נאמרו על ידי מנהלת בכירה באחד מארגוני המעטפת טרם המשבר הנוכחי בתעשיית ההייטק הגלובלית ובתוכה גם הישראלית. נכון לפברואר 2023 יש קושי בגיוס משקיעים חדשים, ירידת שווי של חברות וקיצוצים בכוח האדם ובמשכורות בכירים בחברות הייטק רבות.³⁸ המשבר השהה מיזם חברתי גדול שעליו עבדו מספר מתעשרי הייטק, ועל העבודה עליו שמענו בראיונות עם מספר פילנתרופים ותיקים ועובדים בארגוני התשתית.

יוזמה שהושקה וניסתה להכניס את המתעשרים החדשים לתוך העולם החברתי היא "יוזמת 1.8". בדומה, למיזם Canguve של "יכולים נותנים", יוזמת 1.8 ביקשה מיזמים לחתום על כתב התחייבות לא משפטי (pledge) לפיו ברצונם להעביר 1.8% מהאופציות, המניות או כל אירוע נזילות אחר שלהם למיזמים

38. דור, 2022; ברון, 2022.

חברתיים. היוזמה נולדה על ידי יזמים וסטרטאפיסטים מחברות מובילות כמו MELIO, Bired ו-Lemonade, ועתידה הייתה להיות מנוהלת בשיתוף פעולה של כל המשקיעים. הכסף היה אמור לעבור דרך קש"ת לעמותות שעברו בדיקות נאותות על ידי 1.8. היוזמה שהושקה ב־2022, חודשים ספורים לפני המשבר בהייטק, לא התרוממה. מרואיינת שליוותה את הקמת היוזמה, כמו גם יוזמות אחרות בתחום ההייטק, קשרה בין הפסקת הפעילות למשבר:

וצריך להגיד גם את זה בכנות, שגם רחשי המשק מאוד משמעותיים, היא הושקה, חודשיים אחרי, והיא הושקה וחודשיים אחרי התחיל הזעזוע, מה שנקרא, ב־tech, וכרגע יש הרבה מאוד בעולמות ה־tech שמרגישים שראו עליהם. אני יודעת באופן אישי על שתי יוזמות ענקיות שהיו אמורות לקרות, ענקיות, אני מדברת איתך שמשנות את פני מה שהכרנו, שהוקפאו אם לא נכנסו לבורדעם ונעלמו, בעקבות המצב, וצריך גם בזה להכיר. אז, אז עקב בצד אגודל.

אם כן, היעדר תרבות המעודדת נתינה, הדרמה האישית שסביב התעשרות, היעדר זמן ופנאי לניהול השקעות ותנודתיות השוק, הוצגו כחסמים שמאטים או מונעים מתעשרים חדשים להיכנס למעגל הנתינה. כניסת המתעשרים החדשים לעולם הפילנתרופיה תוארה כראיונות עם פילנתרופים פעילים ועובדים של ארגוני המעטפת כאחד האתגרים הגדולים שעומדים בפני הפילנתרופיה הישראלית. זאת בעוד שישנן יוזמות שונות שבהן מעורבים גם פילנתרופים ותיקים וגם ארגוני המעטפת, ותכליתן רתימת המתעשרים החדשים למאמץ הפילנתרופי. כך לדוגמה JFN מספקת ליווי ותמיכה בתהליך הסתגלות לעושר. צוותי החשיבה ביוזמת "יכולים נותנים" מגבשים דרכי פנייה לקבוצת היעד של מתעשרים חדשים שתכליתם לעורר רגש ומודעות לנתינה. כמו כן, מיזם Can-Give של "יכולים נותנים" נועד למשוך קהל יעד של מתעשרים חדשים, וליצור תוכניות נוספות, כפי שהסבירה לנו פילנתרופית ותיקה ביוזמה "מעגלים":

"יכולים נותנים" גם יצרה תוכניות נוספות כמו CanGive. שמעתם על זה? CanGive זה בעצם אנשי הייטק, יזמים, שמתחייבים היום שאם יעשו אקזיט, הם יתרמו שני אחוז לפחות. זה משהו. אז יוצרים נטו - מעגלים כאלו. ולפני חודש הם באו, קבוצה אחת כזאת היו פה למטה באחת הכיתות והיה להם יום עיון שלם. וביקשו ממני לבוא לדבר על העמותה שלי ועל פילנתרופיה. זה מעניין אותם.

ברומה לדוברת האחרונה, פילנתרופים ותיקים הביעו תדיר את הרצון והמחויבות שלהם לסייע לקידום כניסתם של המתעשרים החדשים לפעילות פילנתרופית. כך, לדוגמא, במהלך ראיון עם פילנתרופ שהחל את פעילותו בתחילת שנות ה-2000 כחלק ממה שהוגדר אז "הפילנתרופיה החדשה" סיפר על הערוצים השונים שבהם הוא פועל:

אני עובד בכמה מסגרות, גם במסגרת של הג'וינט וגם במסגרת של קרן קש"ת, ובעוד כמה קבוצות קטנות, על ניסיון לפצח ולהגדיר איך אנחנו רותמים את המתעשרים הצעירים החדשים של ההייטק הישראלי לעשייה חברתית. לא שאין להם, יש להם דרייב אדיר משל עצמם והם, יש להם גם רעיונות איך הם רוצים לעשות את זה, אבל אני חושב שבפירוש אחת המשימות שלנו, של, אני, אני, אני רואה את עצמי צעיר אבל אני מגדיר את עצמי פילנתרופ זקן, אחת ה-, אני חושב שהדור הקודם של הפילנתרופיה כמונו צריך להיות מאוד מעורב בלהבין לאן הרוח נושבת, איזה מודלי השקעה חברתית מתאימים להם, הם, הם שונים מאתנו, הם לא דומים לנו, לא ב-flavor ולא באיך הם רוצים לעשות את זה ולא בסוג המעורבות שהם יכולים לתת, זה אחד הדברים שאני מאוד מתעסק בו.

הקמתה של קש"ת צוינה בראיונות ככלי אופטימלי עבור מתעשרי הייטק כיוון שהיא מספקת מענה לתורמים פוטנציאליים שטרם גיבשו את זהותם כתורמים, אינם מכירים את העולם החברתי או

אינם יכולים להקדיש זמן לניהול שוטף וקפדני של תרומותיהם, כפי שטען אחד המרואיינים:

אני רואה את זה [קש"ת] כהזדמנות פז לבוא לאדם שנופל עליו הכסף וקודם כול אתה יכול לשים את הכסף בצד ולא להחליט כרגע מה לעשות, קח את השלושים וחמישה אחוז בחזרה שגנבו ממך ותלך. זה אמצעי פיתוי שזה גם חלק מהסיפור. לא רק צריך לדבר שזה עושה לך טוב לנשמה והכל. יש לך גם בנפית כספי. אז הטיימינג לא יכול היה להיות טוב יותר לדונר אדווייס פאנרס ואני צופה להם עתיד מאוד...

קולות דומים הושמעו בכנס הישראלי לפילנתרופיה ב־2022. כך לדוגמא בפאנל שהתקיים תחת הכותרת "כל מה שרציתם לדעת ולא העזתם לשאול", שהתנהל במתכונת דומה לזו של תוכנית הטלוויזיה "סליחה על השאלה" (כאן 11), השאלה הראשונה שנשאלו הפאנליסטים הייתה: "אומרים שהייטקיסטים חיים בבוועה ולא תורמים, מה דעתכם?". ארבעת הפאנליסטים, צעירים שעוסקים בפילנתרופיה, ציינו את היעדר המסורת בישראל, הסגנון של אנשי ההייטק והדרמה של התעשרות כגורמים שמעכבים את כניסת המתעשרים החדשים (פורום הקרנות, 2023).

במסגרת המחקר ראינו שישה תורמים שעונים להגדרה של מתעשרים חדשים. מלבד אחד, כולם חברים ב־JFN, חלקם משתמשים בשירותיה של קש"ת, ואחת מהם חברה ב"יכולים נותנים". כל השישה הזכירו סיבות דומות לאלו שלמעלה, כאלו שמונעות מהמתעשרים החדשים להיכנס למעגל הנתינה, ודיווחו גם הם על חוסר הנוחות שלהם עם הון או עם המונח פילנתרופיה. בדומה למתעשרים החדשים של תחילת שנות ה־2000, גם המתעשרים החדשים שראינו העדיפו להיקרא "יזמים חברתיים", והצהירו על מעורבותם במיזמים החברתיים שלהם הם תורמים. מעבר לחובה אזרחית, המתעשרים החדשים תיארו מספר סיבות

לכניסתם לעולם החברתי, ולאור המספר המצומצם של המרואיינים אי אפשר לקבוע האם המניעים שלהם שונים מאלו של הדור הקודם, או מתמקדים באופן מובהק בתחומים שונים. בכלל, לאור המשבר בתעשיית ההייטק, כמו גם לאור תפקידה של התעשייה בהתנגדות לצעדי הממשלה במחצית הראשונה של שנת 2023, מעניין לראות מה יקרה עם קבוצה זו בעתיד.

הערות לסיכום: פילנתרופיה בישראל עד עכשיו ולאן?

בפרק סקרנו את התפתחותה של הפילנתרופיה בישראל מימי תקופת היישוב ועד לימינו, והצבענו על תמורות מרכזיות שחלו במאפייני התורמים והתרומות, מבנה השדה וכלים לתרומה. הפילנתרופיה המסורתית של המאה ה-19 התבססה בעיקר על תרומות מחוץ לארץ והתאפיינה בפעילות הנדבנית של פילנתרופים אמידים בעלי הון רב שראו ביישוב היהודי הקם בארץ ישראל את מושא התרומות שלהם. היו אלה "הפילנתרופים הגדולים" שהשפעתם הייתה משמעותית ביותר בהקמת ישובים חדשים, מוסדות ציבור ומיזמים ששירתו את הישוב היהודי המתהווה בארץ ישראל. המורשת שלהם היא חשובה ביותר והם הנחילו מסורת של נתינה באמצעות הקמת מוסדות פילנתרופים שחלקם מתקיים עד לימים אלה והן במורשת שהנחילו למשפחותיהם הממשיכות בנתינה לאורך השנים. תחילת שנות ה-2000 הצמיחו דור חדש של "פילנתרופים חדשים" שאת מאפייניהם תיארנו בהרחבה בפרק זה. הפילנתרופים החדשים הגיעו לשדה הפילנתרופי מתחומי התעשייה האלקטרונית ותעשיית ההייטק והביאו עמם גישה וראייה חדשה של הפילנתרופיה, בנוסף לאימוץ שיטות ניהול הלקוחות מהעולם העסקי. תוצאות פעילותם ניכרות בתחומי חיים רבים ואין ספק שהם הטביעו חותמם על אופיו של השדה הפילנתרופי ועל הגידול שחל בתרומות של ישראלים. עם זאת, ישנה תמימות דעים

לגבי כך שפוטנציאל העושר הקיים בישראל איננו מנוצל לטובת הגדלה משמעותית של נתינה ותרומה. יש עוד בעלי הון רבים, ובכללם המגזר העסקי, העומדים מהצד ואינם מתגייסים למאמץ להגדלת היקף התרומות. לכך ישנן סיבות רבות, ביניהן בין היתר היעדר תרבות נתינה.

בתחילת שנות ה-2000 לצד ובאופן משלים להופעת הפילנתרופים החדשים, קמו אירגוני המעטפת דוגמת JFN ישראל, "יכולים נותנים" וקש"ת. ארגוני המעטפת השונים פועלים באופן משלים זה לזה. הם מספקים שירותים מגוונים אשר תומכים בפעילות פילנתרופית, וחלק מהארגונים מנסה באופן יזום להגדיל את מעגל הנתינה בישראל. בכל הראיונות שקיימנו הקמתם של ארגוני המעטפת תוארה כנקודת מפנה משמעותית בהתפתחותה של הפילנתרופיה בישראל בשלושת העשורים האחרונים.

בעשור השני של שנות ה-2000 אנו עדים לשתי מגמות שמעוררות עניין וסביבן יש מחלוקות. הראשונה היא כניסתם של כלים חדשים של נתינה דוגמת השקעות האימפקט. לא רק שאין תמימות דעים האם שימוש בכלים הללו הינו פילנתרופיה ויש אף כאלה שמזהירים מפני הסכנה שבהכנסת סוגיות של רווח לשדה הפילנתרופיה. השנייה היא כניסתם האיטית או אי כניסתם של מתעשרי הייטק למעגל הנתינה. אי הוודאות הפוליטית והכלכלית שחווי מדינת ישראל בימים אלה, עת נכתב הספר, איננה מקלה על קבלת ההחלטות של המתעשרים החדשים באשר למעורבותם ותרומתם לחברה בישראל.

עמדות הציבור בישראל כלפי פילנתרופיה ופילנתרופים

פרק זה עוסק בעמדות הציבור כלפי הפילנתרופיה ובתגובת הפילנתרופים לדעת הקהל הציבורית. בחלק הראשון של הפרק נציג את סקרי דעת הקהל שנערכו בשלושת העשורים האחרונים על פילנתרופיה בישראל. סקרים מראים, באופן עקבי, שהציבור הישראלי רואה בעין יפה את המעשה הפילנתרופי, אך בו בזמן מגלה חשדנות באשר למניעים שעומדים מאחוריו. לשון אחר, דעתם של הישראלים חיובית כלפי מעשה הנתינה וחשדנית כלפי המניעים לו. יחס הציבור לפילנתרופים הוא מרכיב חשוב במתן לגיטימציה ציבורית לפעילות הפילנתרופית. מעבר לכך יחס הציבור כלפי העוסקים במלאכה, ובמיוחד כלפי הפילנתרופים, יכול להשפיע במידה רבה על המוטיבציה והנכונות שלהם לתרום מכספם לקידום תוכניות חברתיות להן השפעה על הרווחה האישית ואיכות חייהם של אוכלוסיות שונות. לכן חלקו השני של הפרק יעסוק באופנים שבהם פילנתרופים התייחסו ליחס הציבור החשדני והסבירו שהם עדיין תורמים.

עמדות הציבור: תמיכה מול חשדנות

משנת 1999 נערכו שלושה סקרים שמטרתם הייתה ללמוד על יחס הציבור הישראלי כלפי הפילנתרופיה. הראשון נערך על ידי שי ועמיתיו (1999) במסגרת המרכז הישראלי לחקר המגזר השלישי באוניברסיטת בן גוריון. דרך נתוני סקר טלפוני של 1,500 איש ואישה מיפו שי ועמיתיו את דפוסי הנתינה, תרומה חומרית והתנדבות בחברה הישראלית. כמעט עשור מאוחר יותר נערך הסקר השני ע"י שמיד ורודיך (2008) מהמכון לחקר החברה האזרחית והפילנתרופיה בישראל באוניברסיטה העברית. מטרת הסקר של שמיד ורודיך הייתה ללמוד על עמדות הציבור הרחב כלפי הפילנתרופיה והפילנתרופים החדשים, ששנת 2000 מסמלת את כניסתם לשדה הפילנתרופי. הסקר האחרון בנושא נערך ב-2017 על ידי קבוצת "יכולים נותנים" בשיתוף המכון למשפט ופילנתרופיה בפקולטה למשפטים באוניברסיטת תל אביב (2017). כל אחד מהסקרים בחן סוגיות מגוונות ולעיתים אף נבדלות באשר לתפיסת הציבור את הפילנתרופיה. יחד עם זאת משלושת הסקרים ניתן לזקק מספר נקודות השוואה ודרךן להראות את עמדות הציבור לאורך שלושת העשורים האחרונים.

ממצאי שלושת הסקרים מראים שלציבור הישראלי יחס חיובי כלפי המעשה הפילנתרופי. כך לדוגמא הסקר של שי ועמיתיו (1999) מצא שרוב הציבור בישראל מייחס ערך ייחודי לתרומות הציבור (67% בקרב היהודים לעומת 52% בקרב הערבים). היחס החיובי כלפי המעשה הפילנתרופי עולה גם מממצאי סקר שערכו שמיד ורודיך (2008), לפיהם 80% מקרב הציבור היהודי הכללי, 95% מבין הציבור החרדי ו-89% מקרב אזרחי ישראל הערבים סבורים שהפילנתרופיה היא תופעה חיובית. ביטוי נוסף ליחס החיובי של הציבור כלפי הפילנתרופיה ניכר בהסכמה הרחבה שיש לעודד פילנתרופיה באמצעות מתן זיכוי במס על תרומות. אולם

נראה שישנה שחיקה להסכמה זו כאשר ב-2008 84% מאזרחי המדינה תמכו במתן זיכוי מס על התרומות, בעוד שב-2017 רק כ-64% תמכו בכך (סקר תל אביב). מעבר לכך, לפי הסקרים שנערכו באוניברסיטה העברית ובאוניברסיטת תל אביב עולה שהציבור בישראל תומך ברובו (68%) בשיתוף פעולה בין הפילנתרופיה והמדינה (שמיד ורודיך, 2008), ורובו (77%) סבור שהפילנתרופיה נחוצה גם כאשר המדינה דואגת לכלל צרכי הציבור (סקר תל אביב). הציבור רואה באור חיובי גם את הנתינה שמקורה בישראל וגם את הנתינה שמקורה מחו"ל. ממצאי הסקר של שמיד ורודיך (2008), עולה כי 88% מהציבור היהודי הכללי והחרדי מגלים יחס חיובי מאוד כלפי תרומות מחו"ל, בעוד ש-57% מהציבור הערבי מגלה יחס דומה לתרומות אלו. בתפיסת הנחקרים, למעט ערביי ישראל, התרומות מחו"ל מבטאות את הקשר העמוק בין יהדות התפוצות ומדינת ישראל (שמיד ורודיך, 2008). התרומות מיהדות התפוצות והיחס החיובי כלפיהן מצד הציבור הישראלי והיהודי מהווים שיקוף של חלוקת העבודה בין יהודי התפוצות לבין יהודי הארץ (Silber, 2012), לפיה הראשונים תומכים במפעל הציוני ובמדינת ישראל דרך סיוע כלכלי ולוגיסטי, בעוד שהאחרונים תומכים במעשים הפיזיים בקיומה וקידומה של מדינת ישראל. חלוקת עבודה זו מתערערת בשנים האחרונות.

הציבור הישראלי, אם כן, חיובי בדעתו למעשה הפילנתרופי, אולם בו בזמן ובאופן פרדוקסלי למדי הוא מגלה יחס חשדני ואף ביקורתי כלפי מניעי הפילנתרופים. מרבית הציבור מייחס לפילנתרופים מניעים אינטרסנטיים ותועלתניים, כמו צבירת יוקרה, מוניטין וכוח, ויצירת קשרים עם קובעי מדיניות ומקבלי החלטות בדרג הבכיר של הממשלה והמגזר העסקי. לפי שמיד ורודיך (2008), 66% מכלל הציבור היהודי הכללי, 53% מהציבור החרדי וכ-55% מהציבור הערבי מייחסים מניעים אינטרסנטיים לפילנתרופיה, ולפי סקר תל אביב (2017) מדובר ב-71% מכלל

הציבור בישראל. יתרה מזאת, לפי סקר זה, 59% מהציבור סבורים במידה רבה עד רבה מאוד שהפוליטיקאים בישראל משרתים את העשירים, שבתמורה גומלים להם על חשבון הציבור.

באופן מעניין ייחוס מניעים תועלתניים לפילנתרופים נעשה ללא תלות בהכרות של הציבור עמם, כאשר לפי הסקר של אוניברסיטת תל אביב רק 58% מהציבור מכיר שם של פילנתרופ אחד. את ייחוס המניעים השליליים מחד גיסא והיעדר הכרות מאידך גיסא אפשר להבין לאור ביקורות ציבוריות חריפות על הסדר הניאו ליברלי ועל האליטה הכלכלית. ביקורות מעין אילו רווחות במדינות פוסט תעשייתיות רבות מאז המשבר הפיננסי העולמי של שנת 2008 (Singh, 2023), ובישראל ביתר שאת מאז המחאה החברתית של שנת 2011,³⁹ והתפוצצותם של מספר פרשיות שוחד גדולות בתחילת שנות ה-2000. הפרשיות הללו כללו קשרי תן וקח בין אנשי עסקים לבין פוליטיקאים בהן נמצא שאנשי עסקים תרמו למטרות חברתיות לקידום אינטרסים עסקיים. כך לדוגמא, יזמי פרויקט "הולילנד" בירושלים העבירו תרומות נכבדות ל"יד שרה", ארגון שייסד אורי לופוליאנסקי. אותו לופוליאנסקי ששימש באותה עת יו"ר הוועדה לתכנון ובנייה היה אחד מהלוביסטים הנמרצים של הפרויקט (חובל, 2014).

ממחקרים על פילנתרופים ישראלים (Silber, 2012; Krauz-) (Lahav and Kemp, 2020), וגם מהראיונות שנערכו עבור מחקר זה, עולה שפילנתרופים ישראלים מודעים לעמדות הציבור כלפיהם. מעבר לכך, בראיונות שקיימנו דעת הקהל השלילית כלפי הפילנתרופיה הייתה התשובה הרווחת לשאלה מהם האתגרים שעומדים בפני הפילנתרופיה הישראלית, כפי שניכר בתשובות של אחד הפילנתרופים שרואינו למחקר זה: "מתייחסים לעשירים כחשדנות. אם אתה עשיר, סימן שאתה גנב. אם אתה נותן, סימן

39. Silber, 2012; Krauz-Lahav and Kemp, 2020.

שמשו מעיק על מצפונך ואתה רוצה לעשות את זה, וזה דבר שצריך שינוי, שינוי תרבותי, צריך שינוי תרבותי". פילנתרופ נוסף סיפק תשובה דומה לאותה שאלה: "יש תדמית וזה משהו שניסינו גם ב'יכולים נותנים' לטפל בו. לשנות אותה. אם אתה תורם זה סימן שאתה צריך למרק את מצפונך. סימן שגנבת קודם ועכשיו אתה נותן". מרואיין נוסף, פילנתרופ ותיק, התייחס גם הוא לדעת הקהל השלילית כלפי פילנתרופים ותיאר את הקמת "יכולים נותנים" כחלק מהניסיון לשנות את דעת הקהל, אך בדבריו הוא לא התייחס לכלל הציבור, אלא לציבור בעלי ההון שנמנעים מתרומות למען החברה בישראל בשל החשש להיות מוקד לביקורת:

[התארגנה קבוצה] שנקראת "יכולים נותנים", זה התחיל בזה שגייסנו כעשרים חברים שכולם גם בעלי אמצעים וגם פילנתרופים, כדי לנסות לראות איך אפשר להשפיע על קהל יותר רחב של בעלי אפשרויות לתרום ולא להירתע מלתרום, כי לצערנו, כמו שאתה ודאי יודע, בציבור יש, רואים את זה בעין קצת עקומה. אומרים לך, אם אתה תורם אז סימן שיש לך איזה בעיה מצפונית, עשית משהו, למה אתה תורם? בטח עשית או איזושהי, הרווחת כסף אולי לא ביושר ואתה עכשיו רוצה לנקות את המצפון, וכיוצא באלה.

אם כן, סקרי דעת קהל מראים בצורה עקבית שהציבור רואה בפילנתרופים כמי שפועלים ממניעים תועלתניים לחיזוק כוחם, פילנתרופים מודעים לעמדות הציבור אולם חרף מודעות זו הם ממשיכים לפעול בשדה הפילנתרופי. עובדה זו מפתיעה לאור ממצאי מחקרים בפסיכולוגיה חברתית וסוציולוגיה תרבותית,⁴⁰ שהראו שאנשים נמנעים מלקחת חלק בפעילות שבמחלוקת או תחת ביקורת ציבורית כיון שהם חוששים מתיוג שלילי, שבתורו יפגע בערך העצמי (self-worth) שלהם. בערך עצמי כוונתנו היא

40. Lamont, 2018; Stets and Carter, 2012 ; Hookway, 2018.

למתן הכרה (recognition) או אי מתן הכרה לתכונות ומאפיינים פרטיקולריים של שחקנים חברתיים כבעלי ערך (Sayer, 2005). הכרה בערכו של אדם חשובה כשלעצמה. היא קשורה לסוגיות בסיסיות של כבוד האדם וצדק חברתי, שלהם ישנה השפעה ישירה על רווחת הפרט. מעבר לחשיבותה של הכרה ברמת הפרט, מחקרים בסוציולוגיה תרבותית הראו שחשש לפגיעה בערך מוסרי איננו עניין אישי בלבד אלא גם קהילתי, כאשר קבוצות פועלות ביחד על מנת להציג את עצמן באור חיובי למול אתגרים חיצוניים, לרבות ביקורת חברתית.⁴¹ לאור העובדה שאנשים שואפים להציג את פעולותיהם ככאלו שעומדות בסטנדרטים מוסריים, ומתוך כך את עצמם כאנשים ראויים, עולות שתי שאלות, האחת היא מדוע חרף המודעות של הפילנתרופים לדעת הקהל השלילית כלפיהם הם ממשיכים בפעילותם הפילנתרופית, ואף (כפי שניכר בציטוטים למעלה) מנסים לעודד בעלי ממון נוספים לתרום מהונם? והשנייה היא כיצד הם שומרים על תחושת ערך חרף הביקורות?

תגובות הפילנתרופים לדעת הקהל

מניתוח הראיונות עולות שלוש אסטרטגיות מרכזיות שבהן השתמשו המרואיינים על מנת לענות לביקורות חברתיות, ובכך להמשיך להציג את פעילותם הפילנתרופית כראויה מוסרית. ככל אחת מהאסטרטגיות האלה המרואיינים הציגו את הביקורת כלא עניינית, לא מדויקת ואף שגויה, ועל כן לא רלוונטית לפעילותם הפילנתרופית. במילים אחרות, כדרך "להתגונן" מביקורות חברתיות שמערערות על הלגיטימיות של הפעולות שלהם, המרואיינים ערערו את הלגיטימיות של הביקורות עצמן, ולמעשה ביטלו אותן. ביטול הביקורות מאפשר להם להציג את

41. Lamont, 2000; Cohen and Dromi, 2018; Karazi-Presler, 2021.

הפילנתרופיה כפעולה שתורמת לטוב הכללי, ומכאן מציגה את מי שפעיל כפילנתרופ כמי שתורם לטוב הכללי.

'מעבירים פה ביקורת על כל העולם ואשתו' – הצגת הביקורות על רקע ההקשר התרבותי

באסטרטגיה זו המרואיינים הציבו את הביקורות על רקע אלמנטים תרבותיים שלדעתם מאפיינים את החברה בישראל. באופן ייחודי מרואיינים טענו שהתרבות הישראלית מאופיינת ברמות גבוהות של ציניות, חשדנות וביקורתיות, ומכאן שישראלים מחפשים תמיד את חצי הכוס הריקה. הצבת הביקורות על רקע ההקשר החברתי-תרבותי הזה אפשרה למרואיינים להציג את הביקורות הציבוריות כלא ענייניות למעשה הפילנתרופי עצמו, אלא כביקורת שרלוונטית לכל מי שעושה ופועל בישראל, ומכאן אין "בעיה מוסרית" בפילנתרופיה. לדוגמא כך הגיב מנהל קרן פילנתרופית גדולה וותיקה לסקרי עמדות הציבור ביחס לפילנתרופיה: "אבל הציניות הזאת... נמצאת בכל מקום, לא? מי פטור מזה? מי מעל זה?" מנהלת באחד מארגוני התשתית השמיעה קול דומה: "מעבירים פה ביקורת על כל העולם ואשתו. מה, כולם לא ילכו להיות חברי כנסת כי מעבירים עליהם ביקורת? על שוטרים, על זה? כולם פה כבר העבירו עליהם ביקורת על כולם כולל ההייטקיסטים בעצמם, נכון? אז מה? זה ימנע מכם לעשות משהו?".

על ידי התייחסות לביקורות המופנות כלפי פוליטיקאים, שוטרים והייטקיסטים, הדוברת הדגישה כי יחס ביקורתי אינו מופנה רק לפילנתרופים והוא אינו תחום לסקטורים או פרופסיות מסוימות. לפי הלוגיקה שהציגה הדוברת וקיבלה הר בריונות נוספים, כיוון שכל מי שעושה משהו בישראל זוכה לביקורות, אין לביקורות ערך של ממש ואי אפשר להתייחס אליהן ברצינות. כמו כן, כפי שהביקורת הציבורית על נבחרי הציבור לא מונעת מאנשים להיכנס

לפוליטיקה, כך הביקורת לא צריכה למנוע עשייה מפילנתרופים. בעוד שהדוברים בשני הציטוטים האחרונים התייחסו למאפיינים תרבותיים כללים שמובילים לביקורות כלפי כל מי שעושה, מרואיינים אחרים התייחסו למאפיין תרבותי ייחודי שמוביל לחשדנות כלפי מי שבוחר לתרום מהונו הפרטי, והוא שנאת עשירים שקיימת בישראל. לפי המרואיינים החברה הישראלית אינה מפרגנת ולעיתים אף עוינת לאנשים אמידים. עדות לתפיסה זו עולה מדבריה של פילנתרופית צעירה ובת למשפחת פילנתרופים ותיקה, שהתייחסה בשלוות נפש לביקורת הציבורית:

לסנטימנט הציבורי מאוד מאוד אמביוולנטי כלפי אנשים שיש להם כסף וכלפי אנשים שרוצים לעשות כסף, בין זה שכולם רוצים לעשות כסף ואז כאלה שעושים כסף אז אוהבים לשנוא אותם. אז נראה לי שזה משהו ישראלי כזה שאי-אפשר גם לצאת ממנו כאילו, אתה בפלונטר anyway.

הדוברת הדגישה בדבריה את המוסר הכפול שמאפיין את הציבור הישראלי והיחס שלו לבעלי הון. מצד אחד כולם רוצים להיות עשירים, ומן הצד השני ישנה שנאה כלפי מי שהצליח לצבור הון. דברים אלה, שמייצגים את אחד הקולות הדומיננטיים בראיונות שערכנו, מצביעים על הצביעות שמאפיינת את דעת הקהל. כיוון שהביקורת צבועה אין בא ערך של ממש, ואפשר להציגה כביקורת לא עניינית למעשה הפילנתרופי עצמו, ומכאן כלא רלוונטית. אמנם מרבית המרואיינים התייחסו בשלוות נפש ואף באדישות כלשהי לחוסר הפרגון הישראלי וליחס החשדני כלפי הפילנתרופיה, אך היו גם מי שהגיבו ברוגז ובכעס לנושא. כך, למשל, כשנשאל במהלך הריאיון על החשדנות הציבורית, פילנתרופ ותיק מיהר לקבוע בביטול שמדובר ב"דמגוגיה". אולם כשהזכרנו את סקרי דעת הקהל שמספקים עדות אמפירית ליחס החשדני, הוא איבד משלוות רוחו, הרים את קולו ופסק: "זה בעיקר מונע מקנאה

של אנשים קטנים שלא רואים את התמונה הגדולה". בדומה למרואיינים אחרים, גם מרואיין זה קבע שיש טעם לפגם בדברי הביקורת, והאשים את המבקרים בכך שאין להם תמונה מייצגת או נכונה של העולם, ומיד הציג מהי התפיסה הנכונה:

רוב האנשים שעוסקים בפילנתרופיה ועשייה חברתית במדינת ישראל, בטח בעולם הקרנות, זה אנשים טובים, הם באים ממקום טוב, עם כוונות טובות, ועושים הרבה מאוד טוב לחברה, ברוב המקרים הם גם לא במיוחד מפרסמים את זה ולא מדברים על זה, מה, אני לא חושב שתמצא הרבה מקומות שאני התראיינתי ודיברתי על הפילנתרופיה שאני עושה.

מעניין לראות שהיעדר הרצון להכרה פומבית מוצג בציטוט כסממן לצניעות וכעדות לכך שהוא ואחרים אינם מחפשים הכרה, תפוקים ושררה. אולם במרבית הראיונות שערכנו הרצון להישאר אנונימיים הוצג כאמצעי להימנעות מביקורות. כך, לדוגמא, תיאר את הדברים פילנתרופ שהוא דור שני לפילנתרופיה: "אנחנו יודעים במדינה, איזה חוסר פרגון [יש] לאנשים עם ממון, אז הרבה אנשים לא כל-כך רוצים להרים את הראש ולדבר יותר מדי על הפילנתרופיה שלהם, ויש גם כאלה שכבר נכוו פה ושם וזה, ולא, ונזהרים מזה". לפי הדובר הביקורות עצמן מסכנות את הטוב הכללי בכך שהן גורמות לבעלי הון להירתע או לשקול בכובד ראש מתן תרומה. גם בראיונות אחרים היחס הציבורי הוצג כסיבה לבחירה של פילנתרופים רבים לבחור להישאר אנונימיים, ואף להימנע מלתרום או להפסיק לתרום, כפי שמשקף בציטוט הבא הלכות מראיון עם פילנתרופ: שרי אריסון פעם כמעט עזבה את ישראל בגלל שכל כך לא היה לה טוב פה, שכולם אמרו לה, רק את, את, את, את. את. הקנאה פה מטורפת.

באופן פרדוקסלי הבחירה של פילנתרופים להישאר אנונימיים מזינה בתורה את היחס החשדני של הציבור הישראלי. הבחירה באנונימיות גורמת לכך שהציבור הישראלי אינו מכיר פילנתרופים

או אינו מצוי בפועל (ראו סקר תל אביב), ומייצרת חוסר שקיפות. היעדר ההיכרות וחוסר השקיפות הם כר פורה להתפתחות הסנטימנט הציבורי כי בתרומה הפילנתרופית יש מעין השפעה פסולה על המרחב הציבורי.

לצד מודעות ליחס הביקורתי של הציבור ויחסו למאפיינים תרבותיים ישראלים, היו מרואיינים שהצביעו על שינוי מגמה בכל האמור ליחס הציבורי להון ולפילנתרופיה. שינוי זה נקשר למקורות חדשים לעושר בחברה הישראלית, ובעיקר למתעשרי ההייטק שעשו את הונם בעצמם, כפי שמתארת פילנתרופית שאותה ראינו: "הרבה מאוד מהפילנתרופיה היום מגיעה מכיוון ההייטק, שזה נחשב בתרבות הישראלית כמשהו נקי, ואנשים שמגיעים מההייטק ועושים פילנתרופיה, יותר קל לקבל מהם, אז זה אני רגע סוגרת את זה". קול דומה הושמע גם בראיון עם פילנתרופ נוסף: "אני חושב שישנה הסתכלות שונה ותהייה נגד מתעשרי הייטק שהם חבר'ה שבנו משהו לבין מתעשרים שרכשו את הכסף מההורים שלהם, יש משהו שונה ברספקט לאנשים".

התרשמות דומה לאלו שמופיעים בשני הציטוטים האחרונים, כי הציבור פחות ביקורתי כלפי כסף שמגיע מהייטק, הושמעה גם בראיונות נוספים והיא איננה משקפת תחושת בטן או משאלת לב. היא עולה בקנה אחד עם ניסוי שנערך על ידי המכון לפילנתרופיה ומשפט בתל אביב (2017). בניסוי התבקשו הנשאלים להעריך תרומה שנעשתה על ידי פילנתרופים ואת המגיעים לה מבלי לדעת פרטים על התורמים. לאחר מכן, נמסרו לנשאלים פרטים על הפילנתרופים כמו מקור הונם ומידת מעורבותם בפרויקט. ממצאי הניסוי הראו שהיחשפות לפרטים ולרקע אודות הפילנתרופים משפיעה בצורה חיובית על תפיסתם בעיני משתתפי הניסוי, ובפרט שהציבור הישראלי מעריך יותר תרומה שניתנה על ידי העוסקים בהייטק, מאשר זו שניתנה על ידי מי שעוסקים בבנקאות וביטוח. יחד עם זאת, ובוהירות המתבקשת, ייתכן שבשנים האחרונות

אנו עדים לירידה באהדה הציבורית גם לאנשי ההייטק ותעשיית ההייטק, על רקע ביקורות על הראויות שמאפיינת את התעשייה. ביקורות מעין אלו הועלו בין השאר בכתבות בעיתון, וכן בסדרת המערכונים על יום ההייטק נדיר אקרמן בתוכנית הסאטירה "ארץ נהדרת", שהנכיחה את תרבות העבודה בעולם ההייטק. הגדילה לעשות היזמית החברתית עדי אלטשולר, שבראיון לעיתון הארץ באפריל 2022 תקפה את מתעשרי ההייטק, וטענה שהם תורמים סכומים נמוכים מבעלי הון ותיקים ומתייחסים באופן יהיר ופטרוני לארגוני המגזר השלישי (גלזר, 2022).

מהראיונות שערכנו למדנו שהמרוויינים ניתקו את הקשר שבין הביקורות הציבוריות כלפיהם לבין המעשה הפילנתרופי עצמו. הם ערערו על הלגיטימיות של הביקורות הציבוריות כלפי פילנתרופים על ידי הצגתם כמעין רפלקס ציבורי כלפי כל מי שעושה בישראל, ומכאן הן חסרות תוכן של ממש, לא רציניות וחשוב מכך אין בהן בכדי להכתיים מוסרית את הפילנתרופיה. לכן אין טעם לפגם בפעילות פילנתרופית והערך המוסרי של התורם לא נפגע. מעבר לכך, לפי המרוויינים לא רק שהביקורות אינן רלוונטיות, הן אף פוגעות בטוב המשותף כיוון שהן מונעות מאנשים בעלי רצון לתרום, ובכך לתרום לטוב המשותף. באופן מעניין הציניות, הביקורתיות ושנאת העשירים של החברה הישראלית הוצגו בראיונות כידיע חברתי שגור (common knowledge) שידוע לכול, וככזה הוא אינו מצריך פירוט או הסבר מהדוברים.

'עשבים שוטים שהיו ועשו נזק עמוק' – עבודת גבול מוסרית וטמפורלית

בשונה מהאסטרטגיה הראשונה, באסטרטגיה הזאת המרוויינים הבינו, ואף הצדיקו באופן מסוים, את הסיבות ליחס החשדני מצד הציבור. יחד עם זאת, הם הציגו את הביקורות ככאלו שאינן מופנות

אליהם, ולכן כלא רלוונטיות לפעילות שלהם. לדעתם, הביקורות הציבוריות מופנות כלפי פעילותם של פילנתרופים שניצלו לדעה כספית תאגיד (ולא הון פרטי) לצורך האדרת שמם, או כפי שאמר אחד הפילנתרופים שהתראיינו למחקר: "עשבים שוטים שהיו ועשו נזק עמוק". במילים אחרות, לפי המרואיינים אין שום פגם מוסרי בפילנתרופיה הישראלית, אלא ישנו פגם מוסרי בהתנהלותם של אותם "עשבים שוטים", אולם האחרונים הם מיעוט לא מייצג שבקרב הפילנתרופים או אינם כלל ראויים להיקרא פילנתרופים.

בשני המקרים המרואיינים הפרידו עצמם מאותם "עשבים שוטים" דרך "עבודת גבול" (Boundary Work), מושג המתייחס לעבודה התרבותית שבאמצעותה שחקנים חברתיים יוצרים דמיון ושוני בינם לבין אחרים המבצעים פעילויות דומות או נמצאים במיקום דומה במבנה החברתי (Gieryn, 1983). בסוציולוגיה של ערך והערכה, עבודת גבול מאפשרת לשחקנים חברתיים ליצור בידול באמצעות ייחוס ערך מוסרי לקבוצה או לאדם (Lamont, 2000, 2018). כך לדוגמא קראוס-להב וקמפ (Kraus-Lahav and Kemp, 2020) הראו כיצד בנות ובני הדור השני להון ולפילנתרופיה בישראל משתמשים במעשה הפילנתרופי על מנת לסמן גבול בינם לבין קבוצות אחרות מהאליטה הכלכלית, לרוב מתעשרים חדשים (newcomers), שאינן תורמות למטרות חברתיות או מגלות מעורבות חברתית.

בראיונות שנערכו לצורך מחקר זה המרואיינים ביצעו עבודת גבול בתוך קבוצת תורמים ישראלים. הם הבדילו בין פילנתרופים "אמיתיים" לכאלה שאינם, קרי "פילנתרופים מזויפים", תוך התייחסות לגורמים כמו סוג המשאבים שיש להם, המניעים שלהם לנתינה והמטרות שהציבו לעצמם. לדוגמא, אחת הפילנתרופיות שאיתן שוחחנו, התייחסה למקור הכסף ואופן השימוש בו על מנת לאפיין שני טיפוסים תורמים, והשתמשה בשורש א.מ.ת כדי להבדיל ביניהם:

יש אנשים שהם אולי קיבלו את הונם שלא בצדק או, אבל הם המעטים, ולכן זה, זה בעצם מביא את הציבור לראות את הפילנתרופים הגדולים כמי שמכבס כספים ועושה, ומפעיל את המדינה ואת בעלי השררה עם ההון שלהם, אבל אלה המיעוט בעיניי. רוב ה-, רוב הפילנתרופיה היא פילנתרופיה באמת אמיתית, של אנשים שבאמת מאמינים שאנחנו פה כדי לייצר חברה טובה יותר, מדינה טובה יותר, לגדל את כל מה שיש לנו לטובת הילדים והנכדים שלנו, ואני חושבת שרובם כן עובדים קשה.

בדומה פילנתרופ נוסף, הפריד בין פילנתרופים עם אג'נדה אמיתית של נתינה לבין פילנתרופים עם אג'נדה עסקית, קרי לא אמיתית, והדגיש לאיזו קטגוריה הוא והמעגלים החברתיים שלו משתייכים:

זה היה מאג'נדה מאוד מאוד ברורה, וברור שיש כאלה, ואני חושב שהיו כאלה יותר באמת פעם, או יותר נכון, אני חושב שאז הם בלעדי, אני חושב שהיום אפשר להגיד שהפילנתרופיה החדשה יותר, שהיא יותר, קיימת יותר מאשר לפני עשרים שנה, היא פילנתרופיה באמת עם אג'נדה אחרת, באמת עם אג'נדה אמיתית של נתינה. כאילו, אני רואה את זה ב-, בחוגים, נקרא לזה שלי, JFN, "יכולים נותנים" וכו', הרבה מאוד אנשים שבאמת באים בשביל לתת, לא, אין להם שום אג'נדה, כאילו, האג'נדה האישית היא בדיוק האגואיזם שדיברנו עליו, שזה בסופו של דבר נותן סיפוק מאוד גדול, אבל זה לא בשביל איוזה, לקדם איוזה אג'נדה עסקית או להרוויח ממשהו.

הפילנתרופ לא רק הבדיל בין פילנתרופיה אמיתית לזו שאינה, אלא גם מיקם את סוגי הנתינה האלה על ציר הזמן. לפי דורו, בעבר הפילנתרופים בעלי האג'נדה העסקית במסווה של אג'נדה של נתינה היו הדומיננטיים, ואילו היום הפילנתרופים בעלי האג'נדה "האמיתית" של נתינה הם הדומיננטיים. מנהלת באחד מארגוני התשתית, הציגה ציר זמן דומה, וטענה שהפילנתרופים בעלי האג'נדה העסקית הם נחלת העבר והם אינם מייצגים את הפילנתרופיה העכשווית:

הפילנתרופיה בבסיסה היא באמת רצון לעשות טוב, אבל זה בדיוק העניין שמבריל בין פילנתרופיה של פעם, לצורך העניין, לבין השקעה חברתית. האנשים האלה משקיעים את הזמן שלהם, מביאים את הקשרים שלהם, פותחים את הדלתות במקומות שצריך, שמים את השם שלהם, את המוניטין המקצועי והאישי שלהם, לפעמים נרמסים ועוברים בוץ בגלל זה, ברמה הכי אישית שלהם, ואת ההון האישי שלהם כמובן. למה הם צריכים לעשות את זה? למה? משהו הכריח אותם לשים מיליונים מהכסף שהם הרוויחו במטרה מסוימת? למה שהם יעשו את זה? זה, המניעים הם הטהורים, האמיתיים ביותר. האם יש בתוך זה אינטרסים? בסדר גמור, אינטרס זה חלק מהחיים.

מהציטוטים שמובאים למעלה, ניתן לאפיין את שני הטיפוסים של תורמים. מצד אחד הפילנתרופים ה"מזויפים", שפעלו בעבר. התורמים הללו קיבלו את הונם שלא ביושר והשתמשו בו למטרות אישיות כמו האדרת שמם וקידום אינטרסים עסקיים או פוליטיים. כלומר, התרומה שלהם לא שירתה את הטוב הכללי אלא קידמה אינטרסים אישיים צרים ולעיתים אף מפוקפקים. מהעבר השני, ישנם הפילנתרופים "האמיתיים" אשר מייצגים את הפילנתרופיה העכשווית. התורמים הללו מעניקים מהונם הפרטי וגם משקיעים זמן, אנרגיה ומוניטין בקידום הטוב המשותף מתוקף מחויבות חברתית.

המוראיינים הפרידו בין שני הטיפוסים גם מבחינה מהותית וגם טמפורלית, אך באותה הנשימה הלינו על כך שהציבור ברובו עדיין רואה את כל התורמים מקשה אחת, תפיסה שגורמת לתורמים להתרחק מהמושג פילנתרופיה כפי שתיארה מנהלת באחד מארגוני התשתית: "לפעמים אנשים מתרחקים מה-[זה], שיקראו להם פילנתרופ 'אל תקראו לי פילנתרופ'... אנשים קוראים לעצמם משקיע חברתי". פילנתרופ נוסף התייחס אף הוא לנפיצות של המושג פילנתרופיה בחברה הישראלית ולשימוש שעושים

פילנתרופים בטרמינולוגיה חלופית כדרך לעקוף את הנפיצות שהמושג פילנתרופיה מזמן: "אנחנו מזמן החלטנו לא להשתמש בפילנתרופיה [אלא] משקיעים חברתיים. המילה הזאת [פילנתרופיה] כל כך טעונה בעסק אז... חבל... אי אפשר לשנות את זה כבר כי זה טבוע".

במובן זה מיצוב הפילנתרופיה כ"השקעה חברתית" והפילנתרופים כמשקיעים פילנתרופים, אינו רק פועל יוצא של חרירת הגיונות שוק לעולם החברתי כפי שטען שמעוני (שמעוני, 2010), אלא גם דרך לאותת לציבור ולהדגיש בפניו את ההבדל בין סוגים שונים של פילנתרופים.

לסיכום, באסטרטגיה הזו המרואיינים מבינים, ולעיתים אף מצדיקים את חשיבות הציבור כלפי הפילנתרופיה, ואת הביקורות הנלוות לה. אולם לדידם, הביקורות הללו לא ממוענות אליהם אלא לתורמים "מזויפים", שפוגעים פעמיים בטוב המשותף; פעם ראשונה כשעברו על החוק והשתמשו באופן לא חוקי בכספי תאגיד, ופעם שנייה כשפגעו באמון הציבור בפילנתרופיה. במילים אחרות, הפילנתרופים המזויפים פגומים מוסרית ולכן הם ראויים לביקורות ואילו הם, הפילנתרופים ה"אמיתיים", אינם ראויים לביקורת זו.

ביטול הביקורת על רקע החובה האזרחית שבפילנתרופיה

בשונה משתי האסטרטגיות הקודמות, שבהן המרואיינים ביטלו את הביקורות החברתיות כלפיהם, תפיסות לא מדויקות של הציבור ביחס לאנשים אמידים בכלל ותורמים בפרט, באסטרטגיה הזו מרואיינים פסלו את הביקורות לאור הבנה לא מדויקת של הציבור את המעשה הפילנתרופי. באופן ייחודי מרואיינים הציגו את הפילנתרופיה כפעולה אזרחית לגיטימית ואף הכרחית לאור הבעיות החברתיות שאיתן מתמודדת החברה הישראלית. תפיסה זו השתקפה בחלק מהראיונות שבהם מרואיינים הסבירו כיצד ומדוע

הגיעו לפעילות פילנתרופית. לדוגמא פילנתרופ שעשה את הונו בסוף שנות ה-90 סיפר במהלך הריאיון:

בתחילת שנות ה-2000 מצאתי את עצמי בלי בעיות של פרנסה ועם הרבה דאגות למדינה. שקעתי יותר עמוק בדברים ה... ואז התחלתי לשאול את עצמי איך אני פועל ומה אני צריך לפעול והאם יש לי אחריות ויש לי איזושהי מחויבות, האם יש לי רצון לנסות לשפר דברים.

מרואינת נוספת שהיא דור שלישי להון ולנתינה, הציגה את הפילנתרופיה אף כהתאמה עכשווית למעשה הציוני:

אני חושבת שמי שהיו מעורבים בבניין הארץ הזאת, התפיסה שלהם הייתה שעצם העשייה שלהם היא העשייה החברתית המשמעותית ביותר... אם הייתי צריכה לתאר את התפיסות של סבא ושל אבא שלי בהקשר הזה... עצם זה שהם בנו את התעשייה בישראל הם נתנו פרנסה לכל-כך הרבה, לאלפי אנשים, זה מבחינתם היה עיקר הזה. תמיד פילנתרופיה היה איזה משהו ככה ליד, אני חושבת שבמקרה גם הדברים מאוד מאוד השתנו, זאת אומרת, הוקמה המדינה והבנו שיש הרבה מאוד בעיות חברתיות שצריך להסתכל ולראות איך בעצם אנשים אמידים יכולים לעזור.

חרף החשדנות והיעדר הלגיטימיות מצד הציבור, השימוש של בעלי הון בפילנתרופיה כערוץ לפעילות אזרחית, רווח בישראל החל משנות ה-90 של המאה ה-20 (Silber, 2012). על סמך ראיונות שקיימה בתחילת שנות ה-2000 עם תורמים ישראלים, טענה סילבר שלאחרונים אין שפה מוסרית ופוליטית שמצדיקה את פעילותם האזרחית כפי שיש לתורמים אמריקאים. בעוד שבארה"ב פילנתרופיה מוצדקת כחלק מהחובה או מהאחריות של אזרחים (בין אם הם עשירים ובין אם לא) לעצב את המרחב הציבורי, בישראל פילנתרופיה מוצדקת כפעולת אד-הוקית בעתות משבר

וחירות הנעשית בהיעדר אלטרנטיבות אחרות. שוני זה מסביר, לדעת סילבר, את הבחירה של פילנתרופים ישראלים להתמקד יותר בתחומים כמו חינוך ורווחה על חשבון תחומים כמו תרבות או אומנות.

מראיונות שקיימנו לצורך מחקר זה ניתן להצביע בזהירות על שינוי מגמה. המרואיינים הציגו את הפילנתרופיה כפעולה שתכליתה להתמודד עם בעיות חברתיות בוערות בישראל, אך הם לא ראו זאת רק כתגובה נקודתית בצוק העיתים. במקום זאת, הם הציגו את הפילנתרופיה כאופן שבו הם מגלים אחריות ואף חובה אזרחית, כפי שמשתקף בדבריו של אחד המרואיינים: "יש בי משהו שאומר שאנחנו, זאת המדינה שלנו ואנחנו לא יכולים לוותר לה, ולוותר לעצמנו מלנסות ולהמשיך ולעשות תהליכי שינוי... פשוט אין לנו את הפריווילגיה לא להיות שם, אין לנו את הפריווילגיה להרים ידיים". לאחר שהסביר על החשיבות שבמעורבות חברתית, הוסיף המרואיין כיצד הוא רואה את המעורבות שלו כאדם בעל אמצעים: "כמאמר הקלישאה עם הזכות באה האחריות. זאת אומרת, אם יש לי את היכולת ואת הזמן ואת המשאבים לעשות, אז אני לא... אני, לפחות, מרגיש שאני לא יכול, לא יכול לא לעשות". מרואיינים שהציגו את הפילנתרופיה כאחריות וכמילוי חובה אזרחית, הדגישו תדיר שאין פגם מוסרי בתרומה כלכלית וכי בישראל ישנה תפיסה ציבורית שגויה, לפיה הפילנתרופיה היא פעולה אזרחית לא לגיטימית שעוקפת את המנגנונים הדמוקרטיים. כך לדוגמא, מנהלת קרן ותיקה טענה שאפשר להתווכח על הכיוון של הפעולה האזרחית הפילנתרופית, אך אי אפשר להתווכח על הלגיטימיות שלה:

באמת הסיפור של התפיסה הציבורית של פילנתרופיה. אני מוצאת את עצמי, גם עם משפחתי יושבת פה ושומעת דברים שנאמרים עליהם? "מה הוא חושב החצוף הזה? שאם הוא ישים

את הכסף שלו הוא יכול להשפיע?" אני, זה - אני לא יודעת מאיפה להתחיל בכלל. הרים זורם לי. כן הוא חושב שהוא יכול להשפיע. זו דרך לגיטימית להשפיע. אפשר להעביר ביקורת על האם הוא משפיע על דברים שהיית רוצה להשפיע עליהם ומה הכוח של זה והאם יש דרכים אחרות לפעול. והכול בסדר. אבל גם זו היא דרך לגיטימית להשפיע וצריך להפוך אותה לכזו גם בתפיסה הציבורית.

הדהוד לטענותיה של מנהלת הקרן הוותיקה בדבר הבנה שגויה של הציבור מהי פילנתרופיה אפשר למצוא בדבריו של אחד הפילנתרופים הצעיר בגיל ובוותק שאותם ראיינו:

אני מסתכל על זה [פילנתרופיה] כחובה אזרחית. כאילו, אני, מפריע לי שכאילו בשיעורי אזרחות לא מלמדים מה המשמעות של להיות אזרח. מלמדים על המבנה של הממשלה ו... לא מלמדים מה זה אומר להיות אזרח פעיל בדמוקרטיה, שמביע את הדעה שלו של איך דברים צריכים להיות ואיך עושים את זה ו-, זה לא חייב להיות עם כסף, באמת אפשר להתנדב, אפשר לכתוב.

לפי הדובר, פילנתרופיה היא פעולה אחת מני פעולות אזרחיות רבות שאנשים יכולים לבצע על מנת להביע את דעתם על הנעשה סביבם ולהשפיע על החברה. כלומר אין בפילנתרופיה התערבות פסולה במרחב האזרחי, שכן ישנם אמצעים רבים לגלות מעורבות אזרחית שזמינים לכולם. פילנתרופ ותיק ביטא עמדה דומה בצורה נחרצת:

יש לך אג'נדה? תלכי תמצאי משקיעים לאג'נדה. תלכו ביחד לממשלה ותעשו מה שעשו הרבה עמותות אחרות. זאת אומרת, יום שמחליט להקים פעילות ויש מלא דוגמאות כאלה של יזמים שהקימו פעילות מאוד יפה מאפס. סתם, השומר החדש. קם מצורך, מחשבה של כמה אנשים שהלכו והקימו פעילות ואספו תורמים. יש מיליוני דוגמאות כאלה. לא מיליוני, עשרות דוגמאות כאלה.

באסטרטגיה הזו המרואיינים מבטלים את הביקורות הציבוריות בכך שהם מציגים את הפילנתרופיה כפעולה אזרחית לגיטימית לאור בעיות חברתיות בוערות. ההיגיון שמוצג באסטרטגיה זו הוא שזוהי האחריות ואף החובה של כל אזרח לפעול לשיפור פני החברה בהתאם ליכולות העומדות לרשותו. הבדל בינם לבין כל אזרח אחר הוא האפשרות שעומדת להם לבטא את האחריות והחובה האזרחית גם באמצעות תרומה כלכלית משמעותית. אולם כיוון שפילנתרופיה אינה הערוץ היחידי להשפעה חברתית, אין בה פגם מוסרי.

הערות לסיכום

לסיכום, כאשר עוסקים בעמדות הציבור יש להבדיל בין עמדות ביחס למעשה הפילנתרופי עצמו לבין עמדות ביחס לפילנתרופים. החלק הראשון של הפרק הציג את סקרי דעת הקהל שנעשו עד כה בישראל, שבאופן עקבי מראים שהציבור הישראלי רואה באור חיובי את המעשה הפילנתרופי, אך בו בזמן הוא חשדן כלפי המניעים של הפילנתרופים. בדומה למחקרים אחרים,⁴² גם מרואיינים שראינו לצורך מחקר זה הכירו את סקרי עמדות הציבור, ואת הביקורות והחשדנות הציבורית אל עבר פילנתרופיה. החלק השני של הפרק הציג את שלושת האסטרטגיות דרכן המרואיינים דוחים את הביקורות, ומציגים את המעשה הפילנתרופי ואת עצמם כראויים מוסרית. לצד דחיית הביקורות, המרואיינים התייחסו לניסיונות מאורגנים מצד פילנתרופים לשנות את דעת הקהל החשדנית. כחמש שנים לאחר הסקר האחרון יש לבחון ולראות מה הן עמדותיו של הציבור בישראל כלפי פילנתרופיה ופילנתרופים. תשומת לב מיוחדת דרושה לעמדות הציבור ביחס למתעשרי הייטק, וזאת לאור המעורבות הפעילה שגילה הסקטור, לרבות בכירים בו, במחאה נגד המהפכה המשפטית.

42. Silber, 2012; Krauz-Lahav and Kemp, 2020.

קרנות פילנתרופיות: הגדרה, מטרות, תפקידים ותרומה

מטרת הפרק להציג את מוסד הקרן הפילנתרופית כאחד העוגנים של הפעילות הפילנתרופית. הקרן היא מסגרת ארגונית המאגמת משאבים המיועדים לנתינה למטרות ציבוריות. הפרק מציג הגדרות שונות למוסד זה, מתאר סוגים שונים של קרנות, דן בתפקידים ובתרומה שלהן לפיתוח מיזמים ותוכניות חברתיות, חינוכיות, תרבותיות, טכנולוגיות ואחרות.

למוסד הקרן היסטוריה ארוכה שראשיתה היא העת העתיקה, אולם הקרן בלבושה החדש נולדה בארה"ב בסוף המאה ה-19 כגוף המחלק מענקים כספיים.⁴³ הדגם הזה אומץ גם במדינות באירופה לאחר תום מלחמת העולם השנייה (Anheier, 2001). במדינות שונות ישנן הגדרות שונות למוסד הקרן, אף על פי שניתן למצוא מאפיינים משותפים להגדרות אלו.⁴⁴

43. Allen and Allister, 2023, Abramson and Spann, 1998.

44. Anheier and List, 2005; Anheier and Daly, 2006; Anheier and Hammack, 2010; Petzinger, Tobias and Kevinon, 2023.

המוסד "קרן" מתייחס לגוף פרטי בעל נכסים פיננסיים (הון, מניות, אג"ח, נדל"ן) הנמצאים בבעלות פרטית המנוהלת על ידי גופי משילות שבהם חברים נאמנים (trustees) ודירקטורים הפועלים לקידום מטרות ציבוריות.⁴⁵ הקרן עצמאית וחל עליה העיקרון של אי חלוקת רווחים.⁴⁶ אף על פי שהקרן נוסדת על ידי אנשים פרטיים, מרגע שהוגדרה כקרן היא נעשית גוף מוסדי העומד בפני עצמו ומחויב לפעול על פי נהלים ותקנות הנקבעים על ידי גופי האסדרה (רגולציה) הממשלתיים ועל ידי אסדרה פנים ארגונית. מסמך משפטי רשמי מגדיר את פעילות הקרן, מעמדה המשפטי ומוסדות הניהול שלה (Healy and Donnelly-Cox, 2016).

מייסדי הקרן הם בדרך כלל בעלי הון רב או משפחות עתירות הון המממנים ומקיימים אותה בכספם הפרטי וכן בכספם של מקורות אחרים (Patton, Foote and Rander, 2015). הקרן נבדלת מהממשלה ומעמותות ציבוריות שתקציביהן ציבוריים, למעט סעיף הכנסות עצמיות במקרה של עמותות שאינן פועלות לכוונת רווח.⁴⁷ הקרן נבדלת גם מיחידים בהיותה מנגנון ארגוני המאגם משאבים המופעל על ידי צוות עובדים מקצועי ומנהלי, בעוד יחידים שהחליטו לתרום מהונם מנהלים בעצמם את השקעותיהם ותרומותיהם או נעזרים בשירותי ניהול חיצוניים. הקרן מחויבת ליזום ולקדם מטרות חברתיות ואינה יכולה לקדם את ענייני המשפחה או את אלה של מייסדיה ומנהליה. זאת בניגוד ליחיד, היכול לקדם את מטרותיו האישיות. הקרן גם חייבת להחזיק בנכס פרטי כלשהו, כגון הון כספי או נכס מקרקעין, שאותו היא מייעדת לקידום מטרותיה, תנאי שיחידים התורמים מכספם אינם חייבים לעמוד בו (ארגמן-רוך, 2023).

45. Barman, 2017; Anheier and Leat; 2006, Fleishman, 2007; Smith, 1999.

46. Anheier, 2018; Berman, 2016.

47. Fleishman, 2007; Frumkin, 2006.

ישנם גורמים שונים הרוחפים להקמת קרן, אחד מהם הוא הרצון לזכות בהטבות מס בגין התרומות (Benshalom, 2008). גורם אחר הוא רצון התורם, בעל ההון, למסד את פעילות הנתינה שלו. המיסוד יוצר מסגרת פורמלית הקובעת את גבולות הגזרה של הפעילות הפילנתרופית, מגדיר את מטרותיה, את תחומי העניין שלה וכן את אוכלוסיות היעד הנהנות ממענקי הקרן. המיסוד הפורמלי ממצב את הקרן בסביבות הפעולה שלה ובמיוחד את יחסיה עם הממשלה ועם ארגונים ללא כוונת רווח. חזקה ואיתנותה הכלכלית של הקרן נובעים בעיקר מהמשאבים העומדים לרשותה (כסף, ידע, הון אנושי), ושללהם נדרשים ארגונים ללא כוונת רווח שחלק גדול מהכנסותיהם מקורו בכספים שהקרן מעניקה להם. גם הממשלה נעזרת במשאבים של הקרנות, בעיקר בייזום וביצוע של מיזמים עתירי הון שתקציב המדינה מתקשה לממן אותם לבדו. כך למשל קרן "יד הנדיב" היא שותפה בכירה במימון מיזמים עתירי הון כמו הקמת האוניברסיטה הפתוחה, בניין כנסת ישראל, הקמת הספרייה הלאומית החדשה בירושלים ומיזמים נוספים.

המעמד החוקי של הקרנות בישראל במבט השוואתי

לקרנות בישראל אין מעמד משפטי והן רשומות כעמותות, חברות לתועלת הציבור או הקדשות במסגרת חוקי התאגדות שונים כמו חוק העמותות, חוק החברות וחוק הנאמנות (תשל"ט-1979) (מינהל הכנסות המדינה, 2009). בישראל, בניגוד למדינות רבות אחרות, הקרנות אינן נהנות מהטבות מס ייחודיות מעבר לאלו המוענקות לכל העמותות. מרבית הקרנות בישראל פעילות מאוד בתחומי הרווחה והשירותים החברתיים, החינוך, הבריאות, ההשכלה הגבוהה, המחקר, התעסוקה, האמנות והתרבות (ברנר, חזן, רודיך-כהן ושמיד, 2010; גדרון, אלון, שלנגר ושוורץ, 2006). ההערכה הקיימת על פי פרסום של חברת "אטלס" (מאי 2023) היא שבישראל פועלות כאלף

קרנות, וישראל ממוקמת בעשירייה השישית בעולם בתרומות של קרנות פילנתרופיות. תרומת הקרנות הגדולות בישראל נכון לשנת 2022 מסתכמת בכ־10 מיליארד ש"ח, המהווים 1.5%-2% מסך הכנסות המוסדות ללא כוונת רווח (מלכ"רים).

מצב חוקי דומה לזה הקיים בישראל קיים גם באנגליה, שבה אין הבחנה בין קרן לבין מוסד ללא כוונת רווח. לעומת זאת בארה"ב לקרנות פרטיות ישנו מעמד חוקי שונה מזה של ארגונים ללא כוונת רווח. במדינות שונות באירופה ארגונים המגדירים עצמם כקרנות הם מוסדות ללא כוונת רווח לכל דבר ועניין. אחת הסיבות להבדלים בין המדינות קשורה למסגרת החוקית המאפשרת למוסדות פרטיים ופילנתרופיים להיות מעורבים בתחומים חברתיים (כמו בבריטניה ובמדינות צפון אירופה), לעומת מדינות אחרות שאינן מעודדות קיומה של חברה אזרחית ואינן מאפשרות פעילות פרטית בתחום השירותים החברתיים (Prewitt, 2006). המסגרת החוקית מבטאת גישה ערכית ויחס שונה של מדינות הרווחה השונות לקיומן ופעילותן של קרנות. על בסיס מודלים של מדינת הרווחה שהוצעו על ידי אספינג-אנדרסן (Esping-Anderson, 1990) מציעים שאול בר ניסים ושמיד (2019) מסגרת מקבילה לתיאור וניתוח יחסי המדינה והקרנות (Shaul Bar Nissim and Schmid, 2019). המסגרת מציעה ארבעה דפוסי ממשל ומתארת יחסים אלה כמפורט להלן:

- במדינות רווחה המאופיינות במשטר סוציאל דמוקרטי (לדוגמא ארצות סקנדינביה) הממשלה מספקת את מרבית השירותים החברתיים, ומספר הארגונים ללא כוונת רווח והקרנות הפילנתרופיות הוא קטן יחסית. מרבית ארגוני המגזר השלישי עסוקים בסנגור ופחות באספקת שירותים. קרנות פילנתרופיות מממנות או מפעילות שירותים משלימים או תוספתיים המסופקים על ידי הממשלה.
- במדינות המאופיינות במשטר בעל אופי שמרני (לדוגמא גרמניה, צרפת והולנד) קיימת חלוקת עבודה בין הממשלה

לבין גורמים חוץ ממשלתיים (כמו איגודים מקצועיים, הכנסייה וארגוני דת שונים) באספקת שירותים חברתיים. הקרנות הן חלק ממערכות הרווחה והחינוך והן תומכות בפעילות הממשלה. בנוסף, הן מספקות שירותים באמצעות הארגונים השייכים להן או מנגנונים ארגוניים שפיתחו לאורך השנים.

- במדינות המאופיינות במשטר ליברלי (לדוגמא ארה"ב ואנגליה) הקרנות הן עצמאיות ופועלות בנפרד מהממשלה. הן מהוות חלופה אפקטיבית לאספקת שירותים שהממשלה נכשלת באספקתם מסיבות שונות (סדר עדיפויות, היעדר תקציבים, בירוקרטיה, לחצים פוליטיים, היעדר יכולות מתאימות ועוד). הגבולות בין הממשלה והקרנות ברורים ומוגדרים. הבקרה הממשלתית על פעילות הקרנות מוגבלת, מצב המאפשר לקרנות לפעול על פי שיקול דעתן ובעצמאות מלאה, משוחררות מאילוצים והגבלות ממשלתיות.
- במדינות המאופיינות במשטר סמכותי וריכוזי (לדוגמא יפן) המגזר השלישי, מגזר הארגונים ללא כוונת רווח, קטן יחסית וכך גם מספר הקרנות. מרביתן נותנות מענקים ואינן מפעילות תוכניות או מספקות שירותים באופן עצמאי. במדינות אלה הרגולציה הממשלתית מכבדה מאוד על פעילותן.

סוגי קרנות

קרנות מסווגות על פי ההגדרה הארגונית שלהם ועל פי הגורם המייסד של הקרן, והן משתייכות לשתי קטגוריות עיקריות: ציבוריות ופרטיות (Anheier and Toepler, 1999).

קרן ציבורית מוקמת ומנוהלת על ידי המגזר הציבורי. מענקיה מיועדים למטרות ציבוריות שאינן מתקצבות על ידי התקציב הרגיל של הארגונים המנהלים את הקרן, כמו קרנות המוסד לביטוח לאומי התומכות בפעילויות ובתוכניות לאוכלוסיות מיוחדות,

כגון ילדים ונוער בסיכון, אזרחים ותיקים ונכים. באמצעות כספי הקרנות ממומנים מיזמים חברתיים המשלימים את פעילות המוסד לביטוח לאומי בתחום הרווחה והביטחון הסוציאלי.

דוגמא נוספת לקרן ציבורית היא "קרן מתן", שהיא הנציגה בישראל של הארגון הבינלאומי United Way Worldwide. הקרן מטפחת את הקשרים בין המגזר העסקי ומגזר הארגונים ללא כוונת רווח. הקרן מקדמת אחריות תאגידית, התנדבות עובדים ומחברת בין תורמים (עסקים וקרנות פילנתרופיות) וארגוני המגזר השלישי. הקרן מסייעת לפיתוח אסטרטגיות להשקעות בקהילה, מציעה כלים למתן וניהול תרומות כולל עריכת בדיקת נאותות, קיום מסגרות להתנדבות עובדים וכן תמיכה בפיתוח מיזמים חדשים.

קרן נוספת השייכת לקבוצת הקרנות הציבוריות היא הקרן הקהילתית, שייעודה קידום מטרות של קהילה מסוימת (Jung, Harrow and Phillips, 2013). הקהילה יכולה להיות גיאוגרפית, כמו רשות מקומית, קרן ירושלים, קרן תל אביב, קרן טירת הכרמל. הקהילה יכולה להיות גם מורכבת מאוכלוסיית יעד מוגדרת, כמו קרן שלם, התומכת במיזמים ותוכניות לאנשים עם מוגבלות.

ייעוד הקרן הקהילתית הוא שיפור איכות החיים של אנשים החיים במרחב גיאוגרפי נתון (Harrow, Jung and Phillips, 2016). הקרן מאגדת תורמים שונים ומגשרת בין קבוצות הפועלות בקהילה (Daly, 2012). בין הפעילויות המרכזיות של הקרן נציין את הפיתוח הקהילתי, האורבני והתרבותי של הקהילה שבה ולמענה הקרן פועלת, וכן השתתפות במימון מיזמים חדשים שהקהילה מתקשה בהשגת משאבים למימושם (Mazany and Perry, 2014).

קרן משפחתית פרטית מוקמת על ידי משפחה המקצה חלק מרווחי ההון והעסקים שבבעלותה לטובת קרן המקדמת מטרות ציבוריות (Pharoh, 2011). פעילות הקרן משקפת את רצונות המשפחה וסדר העדיפויות שלה לנתינה (Schramm, 2006-2007). נאמני הקרן (trustees) אינם בהכרח חברי המשפחה אבל השתתפות

בני המשפחה בוועד המנהל נועדה להבטיח את מעורבות המשפחה בניהול הקרן וכן את ההעברה הבין-דורית.⁴⁸ דוגמאות לקרנות משפחתיות הן הקרן ע"ש צ'רלס ולין שוסטרמן, קרן גנדיר, קרן לאוטמן, קרן יד הנדיב, קרן אדמונד דה-רוטשילד והקרן המשפחתית ע"ש תד אריסון, שהן רק חלק מהקרנות המשפחתיות הפועלות בישראל.

בין הקרנות המשפחתיות הגדולות נציין את קרן יד הנדיב, שהוקמה בישראל ב-1958. על פי אתר האינטרנט של הקרן היא מתמקדת בעיקר בנושאים של חינוך, מצוינות אקדמית, סביבה, חברה ערבית והגיל הרך. בתחום החברה הערבית היוזמה העיקרית היא העלאת שיעור התעסוקה. הקרן תמכה במיזם קולקטיב אימפקט בשיתוף פעולה עם חברות מסחריות שנועד להבהיר את הכדאיות של העסקת ערבים. בתחום הגיל הרך פעלה הקרן לחיזוק היכולת המקצועית של צוותים בסניפי טיפת חלב ובתמיכה בהורים. היוזמה הזו הייתה משותפת לקרן, קרן ברנרד ון ליר ומשרד הבריאות. היוזמה כללה פיתוח יכולות מקצועיות של אחיות טיפת חלב באמצעות הכשרות מקצועיות והנגשת ידע להורים. בין התרומות החשובות של הקרן הן התרומות לבניית משכן הכנסת, בית המשפט העליון והבניין החדש של הספרייה הלאומית בירושלים, מרכז המוזיקה, האוניברסיטה הפתוחה ומיזמים נוספים עתירי הון.

קרן משפחתית חשובה אחרת היא קרן אדמונד דה-רוטשילד. הקרן היא חלק מרשת עולמית של קרנות רוטשילד הפועלת כ-140 שנה. הקרן הוקמה ב-1962 על ידי אדמונד דה-רוטשילד, נכדו של אדמונד ג'יימס "הנדיב הידוע", שעמד בראשה עד מותו ב-1997. כיום עומדת בראשות הקרן הברונית אריאן דה-רוטשילד. הקרן מממנת את פעילויותיה ותרומותיה מהכנסות המתקבלות מפיתוח העיר קיסריה, והמדינה שותפה לקרן. על פי אתר האינטרנט של

48. Leat, 2016; Harrow, Jung and Phillips, 2016; Esposito and Foote, 2003.

הקֶרן היא פועלת במספר תחומים, ביניהם תחום ההשכלה הגבוהה, האמנות ופיתוח מנהיגות צעירה. בשנים האחרונות הקֶרן פועלת דרך השקעות אימפקט, ודוגמא לצורת השקעה זו היא הקמת מרכז "אקטו", המרכז להשקעות ויזמות אימפקט. המרכז מספק תשתית אקדמית ומקצועית לפיתוח התחום של השקעות אימפקט בישראל. האפיק השני הוא שימוש בכלי של השקעות אימפקט בתוכניות הקֶרן. כך למשל הקֶרן מפעילה את תוכנית אגרות החוב (אג"ח) החברתיות בתחום ההשכלה הגבוהה (ראו הסבר מקיף על אג"ח חברתיות בפרק על השינויים בפילנתרופיה הישראלית). התוכנית פועלת בשיתוף עם חברת SFI, אוניברסיטת חיפה והמכללה האקדמית תל אביב-יפו. תכלית התוכנית היא צמצום נשירה של סטודנטים במדעי המחשב. התקציב לתוכנית מבוסס על כספי משקיעים. בהתאם להצלחת התוכנית במניעת נשירה מחזיר המוסד האקדמי את ההשקעה בתוספת ריבית. הנתונים מלמדים על צמצום הנשירה בתום שנה אחת בחוגים למדעי המחשב במכללת תל אביב-יפו, ובתום שנתיים לפעילות התוכנית באוניברסיטת חיפה.

קֶרן משפחתית נוספת היא הקֶרן על שם תד אריסון, שהוקמה ב-1981 ופועלת בישראל. הקֶרן תורמת למגוון פעולות בתחומים שונים, כגון חינוך וספורט, תרבות, בריאות, רווחה ומחקר. על פי אתר האינטרנט של הקֶרן היא מסווגת את הנתינה שלה תחת קטגוריות של מיזמי חזון המקדמים את חזון המשפחה בנתינה פילנתרופית, פרויקטים מובילים המתייחסים למיזמי תשתית ופיתוח כמו מגדל האשפוז בבית החולים איכילוב, השקעות אסטרטגיות המתבטאות בנתינה לעמותות ולשותפויות שהקֶרן מקיימת עם קרנות וארגונים אחרים. הקֶרן תומכת בעמותת "חינוך לפסגות", שפועלת לצמצום פערים חברתיים דרך חיזוק תלמידים מצטיינים מהפריפריה הגיאוגרפית והחברתית, בפיתוח תשתיות בעכו, בחצור הגלילית ובדרום תל אביב, וכן בתוכניות רבות אחרות. הקטגוריה הרביעית של פעילות הקֶרן מתבטאת בפרסום קול קורא לנתינת

מענק חד פעמי לעמותות וארגונים חברתיים שתחומי העניין שלהם הם תרבות, אמנות, ספורט, חינוך, ילדים ונוער, אנשים בעלי מוגבלויות וצרכים מיוחדים, אוכלוסיות מעוטות הזדמנויות ותחומי חברה וחינוך נוספים.

קרן משפחתית נוספת היא קרן נדב, שהוקמה ב־2005 ומתמקדת בשלושה תחומים עיקריים. הראשון, זהות ועמיות יהודית. הפרויקט המרכזי בתחום זה היה שיפוץ בית התפוצות ומיתוגו מחדש כמוזיאון "אנו". התחום השני הוא עידוד הפלורליזם וקידום ערכים ליברליים, והתחום השלישי הוא ביצור ביטחונה של מדינת ישראל והעם היהודי (מתוך אתר האינטרנט של קרן נדב).

קרן גנריר היא קרן משפחתית של משפחת רקנאטי שהוקמה ב־2004. על פי אתר האינטרנט של הקרן תחום העניין שלה הם צעירים בישראל (גילאי 18–30) מתוך הבנה שהצעירים הם האזרחים של מחר ולכן רווחתם תאפשר בעתיד שגשוג של החברה הישראלית. הקרן תומכת בפורומים תוך מגזריים שפועלים יחד לחיזוק תחום הצעירים, משתפת פעולה עם משרדי הממשלה וקרנות פילנתרופיות, מרכז השלטון המקומי ומרכז המועצות האזוריות לקידום מעורבות חברתית של צעירים במרכזי צעירים.

קרן משפחתית בולטת אחרת היא קרן לאוטמן, שנוסדה ב־2008 ועוסקת בעיקר בחינוך וקידום שותפות בין קבוצות שונות בחברה הישראלית. העקרונות המנחים את דרך הפעולה של הקרן הם אקטיביות וחשיבה אסטרטגית, שותפויות עם המגזר הציבורי וארגוני המגזר השלישי, אפקטיביות ובניית תשתיות, מדידה והערכה, וכן מעקב ומעורבות (מתוך אתר האינטרנט של הקרן).

בשונה מהסיווג על פי הגדרה ארגונית פורמלית, קרנות גם מסווגות על פי אופי פעילותן, כלומר האופן שבו הן פועלות להשגת מטרותיהן:⁴⁹

49. Anheier and List, 2005; Anheier and Daly, 2006.

- קרן המחלקת מענקים:** קרן שמחלקת מענקים כספיים לארגונים ללא כוונת רווח המפעילים תוכניות חברתיות, חינוכיות, תרבותיות ואחרות. הקרן יכולה לבחור בתחום מוגדר לנתינה שאותו היא מבקשת לקדם, ויכולה לפזר את הנתינה הכספית למספר תחומים או מספר ארגונים. המיקוד בתחום מוגדר מאפשר לקרן שליטה טובה יותר על התקדמות המיזמים וכן בקרת איכות אפקטיבית על תהליכים ותוצרים. לעומת זאת, פיזור הנתינה למספר תחומים וארגונים מערים קשיים מנהליים ובירוקרטיים, הקדשת זמן רב יותר למעקב אחר התקדמות המיזמים וכן פיקוח ובקרה על תהליכים המתרחשים בו זמנית במספר ארגונים. כוח האדם הנדרש לביצוע המשימות האלו הוא גדול יותר בהשוואה לכוח האדם המועסק בקרנות הממקדות את הנתינה שלהן בתחום או ארגון אחד.

לקרן המעניקה כספים ישנן הוצאות תפעול גדולות יחסית המתבטאות בניהול מערכת חשבונאית העוקבת אחרי פעילות הארגונים, וכן הוצאות על בקרה, פיקוח וניטור. צורת הפעלה זו גם מקשה על צבירה שיטתית של ידע מפני שהוא נצבר בעיקר בארגונים המפעילים, מקבלי המענקים, ופחות בקרן המממנת את פעילותן. עם זאת חשוב לציין שהקרנות גם הן צוברות ידע רב הנובע מהשתתפות אנשי מקצוע מתחומים שונים בייזום ובהפעלת תוכניות, וכן מהניסיון שלהם בשיתופי פעולה עם הארגונים, הממשלה והמגזר העסקי. כך הופכות הקרנות למקור ידע בתחומי ההתמחות והעניין שלהם, וההון האנושי העומד לרשותם הוא משאב לא פחות חשוב מהמשאב הכספי.
- קרן מפעילה:** קרן המפעילה בעצמה תוכניות ומיזמים בתחומים שונים: חברתיים, חינוכיים, תרבותיים, אומנותיים, טכנולוגיים ואחרים. הקרן מעסיקה צוות עובדים או מקימה עמותה המופקדת על ביצוע תוכניות שהקרן מוצאת בהם עניין.

לקרן המפעילה הוצאות תקורה גבוהות יחסית המתבטאות בהוצאות שכר לעובדים, הוצאות מנהלה והוצאות תקורה נוספות. עלות התרומה גבוהה יותר בהשוואה לעלות התרומה של קרנות הנותנות מענקים אך לא מפעילות תוכניות בעצמן. מאידך לקרן מפעילה אפשרות שליטה ובקרה אפקטיביים יותר על ביצוע התרומות והתוכניות בהשוואה לקרנות הנותנות מענקים הנתקלות בקשיי פיקוח ובקרה אחרי פעילות הארגונים מקבלי המענקים.

לקרן המפעילה יתרון על הקרן המעניקה בכל הקשור להערכת הביצועים ומדידתם. פעילות זו נתונה בידי הנהלת הקרן והצוות הניהולי ואיננה מועברת להחלטות של הארגונים מקבלי המענקים במקרה של קרן מעניקה. בנוסף, צבירת הידע היא בשליטת הקרן המפעילה המאפשרת לה פיתוח וקידום מיזמים חדשים. ההצלחה והכישלון של הקרן הם באחריות מלאה של הנהלת הקרן, בעוד שבקרן מעניקה ישנו חוסר בהירות באשר לאחריות להצלחה ולכישלון המיזמים שבהם הקרן מעורבת.

- **קרן היברידית המשלבת חלוקת מענקים והפעלה עצמית של תוכניות ומיזמים:** דפוס ארגוני ומבני זה משלב שני היבטים בפעילות הקרן. האחד הוא חלוקת מענקים כספיים למימון תוכניות המופעלות על ידי ארגונים ללא כוונת רווח על פי מדיניות הקרן והאסטרטגיה שהיא אימצה כאשר להגדרת תחומי העניין ואוכלוסיית היעד (לדוגמא: תחום השירותים החברתיים ואוכלוסיית הילדים ובני הנוער בסיכון). הארגונים מפעילים את התוכניות, הקרן משתתפת בליווי ומעקב אחר היישום ומקבלת דיווח על הביצועים. עלות הנתיה היא קטנה יחסית שכן כוח האדם המופקד על הנתיה והמעקב הוא קטן יחסית. ההיבט השני הוא הפעלה עצמית של התוכניות על ידי הצוות המקצועי והניהולי המועסק בקרן. במקרה זה

עלות הנתינה גדולה יותר, שכן כוח האדם המועסק בקרן הוא גדול יחסית.

- סיווג נוסף של הקרנות מבחין בין קרן צמיתה (endowment), קרן מתכלה וקרן מתחדשת (Anheier and Daly, 2006).
- **קרן צמיתה:** קרן חיסכון והשקעה שמטרתה לשרת את המוטבים שלה למספר גדול מאוד של שנים. הקרן מורכבת מהון רב מאוד האמור להישאר לצמיתות כאשר רק התשואה שלה ניתנת לפעילויות של המוטב שזכה לכספי הקרן (שבקס, 2022).
- **קרן מתכלה:** קרן שההון העצמי שלה מחולק כמענקים למוטבים שונים המפעילים תוכניות בתחומי העניין של הקרן. לאורך זמן כאשר מקורות ההון של הקרן מתמעטים ובהתאם להחלטות המייסדים והמשקיעים בקרן היא נסגרת (לדוגמא קרן המחלקת מלגות לסטודנטים יכולה להחליט על הפסקת המימון של המלגות בגלל סדר עדיפויות של הנהלת הקרן).
- **קרן מתחדשת:** קרן המגייסת משאבים באופן שוטף למימון פעילות הקרן או פעילויות אחרות המתבצעות על ידי גופים שונים. ישנן גם קרנות המבססות את פעילותן על הפירות שמקורם הוא ההון העצמי שלהן, ובאותה עת מגייסים תרומות ממקורות אחרים.

מטרות ותפקידי הקרנות

בהמשך לתיאור הכללי של מטרות הפילנתרופיה המתוארות בפרק "פילנתרופיה מהי? הגדרות, מטרות ותפקידים" אנו מציגים בהרחבה רבה יותר את תפקידי הקרנות בליווי הדגמות מקרנות פילנתרופיות הפעילות במרחב הציבורי:

- **פיתוח תוכניות חדשות**
יצירת מענים ליחידים ולקהילות אשר הממשלה והשוק החופשי אינם מספקים כתוצאה מכשלי הממשלה וכשלי השוק החופשי.

הקרנות ממלאות חללים שאינם מתמלאים על ידי גורמים ממשלתיים או כאלה הנמנים על כוחות השוק כמו ארגונים עסקיים למטרות רווח. כתוצאה מכשלים אלה אוכלוסיות מוחלשות, אוכלוסיות בסיכון ואוכלוסיות מודרות אינן משתתפות במשחק הפוליטי, ונגישותן למוקרי קבלת החלטות מוגבלת ולעתים אף בלתי אפשרית. לטובת אוכלוסיות אלו מתגייסות קרנות התומכות בפיתוח שירותים חברתיים, בריאותיים, חינוכיים ואחרים המהווים מענה, ולו חלקי, למצוקות ולצרכים של אוכלוסיות אלו (Prewitt, Dogan, Heydemann and Topler, 2006).

הקרנות משתתפות במימון מיזמים ותוכניות במגוון רחב של תחומים שבהם ישנו חוסר במענים איכותיים (אנשים עם מוגבלות שכלית, פיזית ונפשית, ילדים ונוער בסיכון, ילדים חסרי עורף משפחתי, ילדי אומנה, ילדים ונוער בפנימיות). הן מקדמות תוכניות בעלות מימד של חדשנות, תעוזה וחשיבה מחוץ לקופסה. בהיותן מקור מימון חשוב לארגונים ללא כוונת רווח, הן גם משפיעות על קביעת המדיניות וקבלת החלטות בארגונים אלה. נציגי הקרנות משתתפים בקביעת מדיניות הארגונים והם שותפים בייזום, חשיבה ותכנון של תוכניות ומיזמים שבהם הארגונים מעורבים.⁵⁰

דוגמא לקרן העוסקת בפיתוח תוכניות חדשות ופורצות דרך היא קרן טראמפ. הקרן נוסדה ב־2011 ועוסקת כמעט בכל עדויות במציאות אקדמית בתחומים של מתמטיקה ומדעים מדויקים בבתי הספר העל יסודיים. על פי אתר הקרן הרציונל למיקוד הפעילות של הקרן הוא שנקודת המוצא לצמיחה כלכלית, צמצום פערים ורווחה אישית היא החדשנות הטכנולוגית והמדעית. בין מטרות הקרן הייתה המטרה של הכפלת בוגרי

50. Reich, 2016; Bushouse and Mosley, 2018.

חמש יחידות מתמטיקה בישראל. למטרה זו הקרן פעלה במספר חזיתות הכוללות הכשרת מורים, למידת עמיתים בין-לאומית, פיתוח כלי לימוד חדשניים בשיתוף פעולה עם בעלי עניין שונים ביניהם משרדים ממשלתיים, מוסדות אקדמיים ורשויות השלטון המקומי. הקרן השקיעה כספים רבים בפיתוח כלים בשיתוף עם האוניברסיטאות, פיתוח תשתיות הוראה, בהעלאת אחוז הניגשים לכגרות ברמה של חמש יחידות, ובתוכניות נוספות שנועדו להגדיל את מעגל ההשפעה של הקרן במיזמים ותוכניות המקדמות מצינונות במתמטיקה ומדעים. היוזמה להגדלת מספר הלומדים חמש יחידות מתמטיקה פועלת במודל הקולקטיב אימפקט המכנס יחד פעילות מתואמת של מספר ארגונים להשגת תוצאות שכל אחד מהארגונים המעורבים התקשה בהשגתן. היוזמה החלה לפעול ב-2013 וכבר בשנים הראשונות לפעילותה מספר הניגשים לחמש יחידות מתמטיקה כמעט הוכפל.

• חלוקה מחדש של משאבים

קרנות מעבירות משאבים מעשירים למעוטי משאבים המתקשים להתמודד עם אתגרים ומצוקות היומיום.⁵¹ להעברת התרומות השפעה על חלוקת המשאבים הלאומיים ותמיכה באלה שמוסדות המדינה נכשלים במתן מענים למצוקותיהם. הקרנות מתגייסות לטובתם ומחזקים אותם מבחינה כלכלית (Reich, 2012). עם זאת, יש הטוענים שמשימה זו יומרנית והשפעת הקרנות על החלוקה מחדש של המשאבים הלאומיים היא מוגבלת למדי למרות העובדה שיש אוכלוסיות רבות הנהנות מתרומותיהן (Prewitt, Dogan, Heydemann, and Toepler, 2006). נזכיר שסך התרומות בישראל מהווה אחוז נמוך מהתוצר המקומי הגולמי (כ-0.52% ב-2015)

51. Prewitt, 2006; Fleishman, 2007; Leat, 2016.

(פילנתרופיה של ישראלים 2012-2015, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, הודעה לתקשורת, 30.11.2017). המעצרים על תרומת הקרנות לחלוקה מחדש של המשאבים סבורים שבאמצעות מדיניות מיסוי נכונה ניתן להשיג את המטרה של החלוקה מחדש של המשאבים הלאומיים בדרך יעילה ואפקטיבית יותר מאשר באמצעות פעילות הקרנות (Reich, 2005).

• חדשנות, חשיבה מחוץ לקופסה ואפקטיביות

בניגוד למוסדות ממשלתיים, ארגונים ציבוריים ואף ארגונים עסקיים, קרנות משוחררות מכבלי הבירוקרטיה, הסחבת הפקידותית, מבנים ארגוניים לא יעילים ותהליכים ניהוליים מסורבלים המקשים על חשיבה יצירתית (Wolpert, 2006); הן גמישות וזריזות יותר בתגובות ובמענים שהן מפתחות תוך לקיחת סיכונים מחושבים לצד הסיכויים שיש בחשיבה יצירתית, שונה ולא שגרתית. לקרנות המוגדרות כקרנות הון-סיכון ישנו תפקיד מרכזי בפיתוח והאצה של מיזמי סטראטאפ חברתיים חדשניים, פיתוח מודלים ודגמי פעולה חדשים, הניסוי וההרצה שלהם עד להפצתם על ידי הארגונים הממשלתיים והחוץ ממשלתיים (לדוגמא "יוזמת 5 פי 2" לתגבור לימודי חמש יחידות מתמטיקה ביוזמת ובניהול הקרן המשפחתית טראמפ). הקרנות חותרות ליישום שינויים משמעותיים להם השפעה על תהליכים, מבנים, פעילויות, תוכניות ולקוחות. האימפקט שהן מבקשות ליצור משול לגל גדול המחולל שינוי גדול ולא לאדוות הנובעות ממנו שהשפעתן היא שולית ולא משנה מציאות. המשאבים העומדים לרשות הקרן גדולים יותר מאלה של יחידים התורמים מהונם והאפקט הסינרגטי המצטבר של פעילות הקרן גדול מזה של היחידים. כך לדוגמא פעילותה של קרן IVN לקידום הישגים בחינוך ועידוד יוזמות חברתיות תוך יישום שיטות ניהול עסקיות. קרן זו מובילה תוכניות בתחום

החינוך, ביניהן תוכניות שמטרתן שיפור היכולות הניהוליות של מנהלי בתי ספר בפריפריה, ועיקרה חניכה אישית של מנהלים על ידי מנהלי בתי ספר ותיקים ומצליחים. בנוסף, הקרן הייתה שותפה עם קרנות אחרות ועם משרד החינוך בהקמת בית הספר "אבני ראשה", המכשיר ומדריך מנהלי בתי ספר. זאת בנוסף למיזמים חדשניים נוספים שהקרן הגתה, יזמה והפעילה בשיתוף פעולה עם הממשלה וארגונים נוספים. הסובלנות לכישלונות בקרנות גדולה בהרבה מזו של מערכת ממשלתית בירוקרטית ושמרנית באופייה. בעוד המערכת הממשלתית היא כוחנית ופוליטית, ופעמים רבות בולמת חדשנות ושינויים, הקרנות הן זרז וגורם מאיץ ליצירה, לפיתוח ולקידום תוכניות איכותיות המיועדות לקהלי יעד שונים.

• קידום וחוללות שינויים חברתיים ואזרחיים

לקרנות תפקיד חשוב בקידום שינויים חברתיים ואזרחיים.⁵² הן תומכות בתנועות חברתיות ואזרחיות ובפעילויות מחאה המערערות על הסדר הציבורי הקיים או על עוולות הנגרמים לאוכלוסיות הסובלות מקיפוח מתמשך ופגיעה או התעלמות מזכויותיהן.

קרנות תומכות בארגונים לשינוי חברתי בתחילת דרכם ("ארגוני שורשי הדשא"). הן מספקות להם ידע וכלים מקצועיים, הדרכה, ייעוץ, ליווי והנחיה של הדרג הניהולי וצוותי העבודה (לדוגמא הקרן החדשה לישראל באמצעות ארגון "שתיל", או תמיכה של קרנות בהקמה ובהשתתפות במימון פעילותה החשובה של תנועת הנוער "כנפיים של קרמבו" לילדים ונוער עם מוגבלות).

קרנות תומכות גם במכוני מחקר המייצגים הן את האגף השמרני של המפה הפוליטית ("קרן תקווה", התומכת בפורום

52. אלמוג-בר וזיכלינסקי, 2010; Fleishman, 2007.

קהלת) והן את האגף הליברלי של המפה ("קרן ון ליר", תמיכה ב"מכון זולת" לשוויון וזכויות אדם). הן גם מסייעות לקידום ההידברות בין מגזרים שונים במטרה לחשוף אותם אלו לאלו בניסיון ליצור שיח פתוח התורם לסילוק דעות קדומות (פעילות "קרן לאוטמן" לשיח דמוקרטי ערבי-יהודי).

פעילותה של קרן שח"ף שהוקמה ב-2010 היא דוגמה לחוללות של שינוי חברתי משמעותי. הקרן פעלה שנים רבות בשיתוף פעולה עם מספר קרנות פילנתרופיות (דוגמת קרן נאור, קרן אריסון, קרן רש"י, קרן ראסל בארי, קרן ג'וסף והארווי מאיירהוף, ויד הנדיב), והממשלה (המשרד לשוויון חברתי, משרד הבינוי והשיכון, משרד הכלכלה והתעשייה וקרנות המוסד לביטוח לאומי). על פי אתר הקרן היא עוסקת בחיזוק הפריפריה הגאו-חברתית ולצורך מימוש מטרה זו היא תומכת בקהילות משימתיות. קהילות אלו הן קהילות צעירים ממגוון מגזרים בחברה הישראלית שבחרו להשתקע בישובים ובשכונות בפריפריה החברתית והגיאוגרפית במטרה להוביל לצמצום פערים בחברה הישראלית. מעבר לחיי קהילה משותפים, הקהילות מפעילות פרויקטים שונים, כמו מרכזי למידה ובתי מדרש חברתיים. הקרן פועלת במישור הארצי והמוניציפלי לקידום נושא הקהילות, ועוסקת בפיתוח מודלים אסטרטגיים בנושא קהילה וקהילתיות והטמעתם ברשויות המקומיות. כאשר הקרן החלה לפעול היו בישראל כ-90 קהילות משימה, ואילו ב-2020 כבר היו בישראל 280 קהילות. הקרן ניהלה תהליך פיתוח "מתושבים לקהילות" וחנכה רשת קהילות הפועלת בשני צירים: האחד גיאוגרפי שכונתי והשני עירוני. עקרונות העבודה שעליהם מתבסס התהליך כוללים, בין היתר, שיתופי פעולה בין התושבים לרשות המקומית ובין יחידות הרשות השונות, ביסוס העבודה על נתונים וכן הכנת תוכנית עבודה קהילתית.

• תמיכה בפעילויות של ארגונים ללא כוונת רווח

הקרנות תומכות במימון תוכניות ופעילויות של ארגוני החברה האזרחית, עמותות וחברות לתועלת הציבור המספקים שירותים חברתיים לאוכלוסיות שונות ביניהן ילדים ונוער בסיכון, צעירים חסרי עורף משפחתי, אנשים עם מוגבלויות, נכים, אזרחים ותיקים ואוכלוסיות רווחה נוספות. הן גם תומכות בפיתוח תשתיות פיזיות וארגוניות. חלקן של הקרנות במימון פעילויות אלו מהווה נכון לשנת 2022 כ-18%-22% מהכנסות הארגונים ללא כוונת רווח (מקורות המימון האחרים הם הממשלה והכנסות עצמיות ממכירת שירותים).

תמיכת הקרנות מתבטאת לא רק במתן מענקים כספיים אלא גם בהעמדת הידע שצברו בתחומים שונים לטובת הארגונים, בהשתתפות פעילה בצוותים העוסקים בפיתוח תוכניות חדשות, בהקדשת זמן לפיתוח הצוות הניהולי והמקצועי, בהנחיה, ליווי והדרכה, וכן באימוץ טכניקות ניהול מתקדמות. בולטת במיוחד תרומת הקרנות לארגונים בימי משבר כלכלי כאשר הקרנות נחלצות לסייע לארגונים לקיים את פעילותם. בהקשר זה נציין את התגייסות הקרנות הפילנתרופיות לתמיכה בארגונים ללא כוונת רווח בתקופת משבר הקורונה. תרומת הקרנות (ביניהן הקרן המשפחתית ע"ש תד אריסון, קרן גלייזר, קרן ויליאם דוידסון, קרן יד הנדיב, קרן קלרמן, קרן משפחת קראון, קרן מיימונודיס והקרן המשפחתית ע"ש צ'רלס ולין שוסטרמן בשיתוף עם ג'וינט ישראל) אפשרה לארגונים לקיים את הפעילויות שלהם. מענקי הקרנות בתקופת משבר הקורונה נאמדים בכ-350 מיליון ש"ח (קראון־להב ופייט, 2022).

בנוסף לתמיכה הכספית סיפק המיזם המשותף לקרנות ולממשלה שירותי ייעוץ והדרכה, סיוע בניהול מתנדבים, באמצעות המועצה הישראלית להתנדבות, מימון פעילותם של מנחים ומומחים להתנדבות בתמיכת קרן שמש מקבוצת עוגן,

IVN, הסוכנות היהודית וקרנות הביטוח הלאומי, וכן תמיכה בארגונים לשינוי חברתי באמצעות ארגון שתי"ל והקרן החדשה לישראל.

מיזם נוסף של הקרנות בתקופת מגפת הקורונה הוא "ושמרת" שיצא לדרך עם פרוץ המגפה בחודש מרץ 2020. היוזמה להקמת המיזם הייתה של הפילנתרופ רוני דואק שגייס תורמים נוספים כמו קרן משפחת שיינברג, תאגידים, אנשי עסקים, ציונות 2000, שיתופים והקרן למיזמים לאומיים. המיזם נועד להגן על האוכלוסייה המבוגרת בדיוור המוגן ובדיוור הסייעודי וסייע בעיקר ברכישת ציוד ואמצעי מיגון, ליווי והדרכה של הצוותים הטיפולים. מימון ההוצאה לציוד זה התחלק באופן שווה בין "ושמרת" והממשלה. המיזם פעל אמנם זמן קצר אך האימפקט שיצר היה חשוב ומשמעותי בימים הראשונים לפרוץ המשבר. עם סיום פעילותו האחריות להמשך הטיפול בנושאים שבהם עסק המיזם עברה למשרד הבריאות ולמשרדי ממשלה אחרים.

• השפעה על קביעת מדיניות

בשנים האחרונות מתחזקת המגמה של שיתופי פעולה והקמת שותפויות בין-מגוריות בין הקרנות הפילנתרופיות, הממשלה והארגונים ללא כוונת רווח.⁵³ שיתופי פעולה מתבססים על אמון, פתיחות, הערכה הדדית של תרומת הארגונים להצלחת השותפות והשגת מטרותיה. תנאים הכרחיים, אם כי לא מספיקים, לקיום השותפות הם שקיפות, דיווחיות ואחריות הדדית. בהיעדר אלה מתערער האמון ונפגעים היחסים ההדדיים.

התוצאה הישירה של השותפויות הבין-מגוריות היא המעורבות הגדלה של הקרנות בתהליכי קביעת המדיניות, קבלת החלטות ועיצוב השירותים החברתיים המסופקים ברובם על ידי ארגונים

53. אלמוג-בר וזיכלינסקי, 2010; Almog-; 2014; Almog-Bar and Zyclinski, 2014; Bar and Schmid, 2018; Schmid and Almog-Bar, 2016.

ללא כוונת רווח וארגונים פרטיים למטרות רווח שנכנסו לזירת אספקת השירותים החברתיים (Leat, 2005, Reich, 2012). דוגמאות לשיתופי פעולה שבהם ניתנה לקרנות אפשרות להשפיע על קביעת מדיניות היו השתתפותן ב"שולחן העגול" שהוקם ב־2008 על ידי ראש הממשלה אהוד אולמרט בעקבות מלחמת לבנון השנייה; השתתפותן בהקמת מיזם "אבני ראשה" לפיתוח והדרכת מנהלי בתי ספר; השתתפותן בתוכניות לתעסוקת חרדים; שיתוף פעולה הדוק בין קרן יד הנדיב וממשלת ישראל בהקמת מוסדות ממשל כגון כנסת ישראל, בית המשפט העליון, הספרייה הלאומית; קרן רוטשילד עם משרדי ממשלה שונים, ביניהם משרד החינוך, בתחום ההשכלה הגבוהה; סגירת פערים חינוכיים והשכלתיים וצמצום נשירה ממסגרות חינוכיות; פיתוח מנהיגות בפריפריה החברתית והגיאוגרפית של מדינת ישראל; קרן גנדיר עם המוסד לביטוח לאומי ומשרד הרווחה והביטחון החברתי לפיתוח תוכניות לצעירים; קרן רש"י בשיתוף פעולה עם משרדי החינוך והרווחה לפיתוח תוכניות לילדים ונוער בסיכון ושירותי רווחה נוספים; קרן אריסון עם משרד הרווחה והשירותים החברתיים לפיתוח שירותים לאנשים עם מוגבלויות; עמותת "אור ירוק", המשקיעה כספים רבים בשינוי תרבות הנהיגה בישראל, ומעורבותה בקביעת מדיניות של משרד התחבורה והכנת תוכניות להגברת הבטיחות בדרכים.

מאפייני התרבות הארגונית של הקרנות

לתרבות הארגונית של הקרנות מאפיינים ייחודיים המבדילים אותן מארגונים פרטיים וציבוריים אחרים. קרנות פילנתרופיות מוקמות ברוח האידאליים והערכים של מייסדי הקרן, המאפיינים האישיותיים שלהם, החזון שהם מבקשים לממש והתחומים המועדפים עליהם

לנתינה. אלה מעצבים את התרבות הארגונית של הקרן ואת דרכי הפעולה שלה.

תרבות זו מתבססת בתחילת דרכה של הקרן על הצגת היחיד של המייסד ומאופיינת בסגנון מנהיגות סמכותית וריכוזית. מרבית ההחלטות מתקבלות על ידי המייסד, ו"רוח המפקד" משפיעה על פעילות הקרן. סדר העדיפויות נקבע על ידו וכן החלטות על מגמות וכיווני פעולה עתידיים, כמו גם החלטות טקטיות הקשורות לפעילויות בטווח הקצר. סגנון ניהולי זה מאפיין את עבודת הקרן עד להתגבשות צוות מקצועי הנוטל ממנה חלק מהתפקידים שמילאה בתחילת דרכה (Harrow, Donnelly-Cox, Healy and Wijkstrom, 2021).

המבנה הארגוני של הקרן בשנים הראשונות לפעילותה הוא מאוד לא פורמלי ומתבסס על יחסים בין-אישיים ותהליכי עבודה לא ממוסדים. התיאום והתקשורת מתנהלים בערוצים לא פורמליים ובעיקרם הם מילוליים ופחות מעוגנים בנהלים כתובים.⁵⁴

מאפיינים אלה בולטים במיוחד בקרנות משפחתיות כאשר ראשי המשפחה המייסדים קובעים את סדר העדיפויות של פעילות הקרן. השפעתם נכרת לאורך כל שנות פעילות הקרן אך היא נחלשת מעט עם התגבשות צוות מקצועי וניהולי ומינוי של מנהל מקצועי הנושא באחריות לפעילות הקרן המבוקרת על ידי הוועד המנהל וחבר הנאמנים שלה. האופי הבלתי פורמלי של הקרן משתנה לאורך זמן עם הרחבת פעילויותיה וכניסה לתחומי עניין נוספים על אלה הראשוניים. ההרחבה והגידול בהיקף הפעילות מחייב אף שינוי בדפוסי הפעולה של הקרן ובמבנה הארגוני שלה. בשלבים אלה משתנה דפוס הפעולה הבלתי פורמלי של הקרן לדפוס פעולה פורמלי המתבטא ביצירת מבנה היררכי וחלוקת עבודה מוגדרת בין ממלאי התפקידים השונים: המייסד, חבר הנאמנים, הוועד המנהל, ההנהלה המקצועית והעובדים.

54. Frumkin, 2006; Fleishman, 2007.

עם התגבשות תהליכי העבודה ומיסודם ניכר שלקרנות ישנה נטייה להגביה מעט את החומות הארגוניות שלהן וליצור מעין חיץ פסיכולוגי ואדמיניסטרטיבי בינן לבין לקוחות הקרן (Fleishman, 2007). חומות אלו יוצרות מעין מעטה של סודיות והחלטות הקרן לא תמיד שקופות, גלויות וידועות לציבור הרחב בכלל ולמוטבים פוטנציאליים של הקרן בפרט. התחושה בקרב רבים הנהנים מתמיכת הקרנות היא שפעילותן והחלטותיהן אינן שקופות דיין, ושלא כל המידע הדרוש להם לקבלת מענקים ידוע ומונגש להם. בנוסף, אחד המאפיינים הבולטים של הקרנות הוא היעדר דיווחיות מלאה על פעילויותיהן. היעדר מידע גלוי ונגיש גורם לחשדות מצד המוטבים ומגביר את תחושת האי אמון ביניהם לבין בעלי הקרן ומנהליה, במיוחד כאשר נשמעת ביקורת מצד הקרן על שיטות העבודה של הארגונים שבהם היא תומכת. "אנחנו נלמד אותם איך לעבוד", או "שיטות העבודה של הארגונים הפונים אלינו הן מיושנות ולא מתאימות לרוח הזמן", הצהירו בפנינו לא פעם מנהלי הקרנות שציפו מהארגונים לפעול באופן מקצועי.

מאידך, הארגונים תופסים את הקרנות כאליטיסטיות, ובמידה מסוימת אף מתנשאות. "קשה להוציא כסף מהקרנות. הן מערימות קשיים המלווים בבירוקרטיה וסחבת פקידותית. הן לא גמישות ולא תמיד מבינות את הצרכים שלנו", אמר לנו במסגרת המחקרים שערכנו אחד ממנהלי העמותות הנתמכות על ידי קרן משפחתית. יש ביניהם כאלה התופסים את עובדי הקרנות כ"פקידי הברון" הרוצים להכתיב להם כיצד לפעול. גישה זו נובעת מיחסי הכוח-תלות בין הקרנות לבין אלה המבקשים להיעזר במימון שלהם. היא נובעת גם מהיעדר שפה משותפת לעובדי הקרנות ולארגונים הנתמכים על ידם. היעדר שפה משותפת, עסקית למשל, המשתמשת במונחים מהעולם העסקי, יוצר חסמי תקשורת בין הצדדים ומגביר את הפערים והניכור בין הקרנות לבין הארגונים. כדי להתגבר על תחושת הניכור מציעה מנהלת אחת הקרנות שיתוף פעולה, ואומרת

ש"צריך להבין את יחסי הכוח האלה ולקחת אחריות עליהם וזה מתחיל בשפה וביחס. להתייחס לעבודה כשותפות ומזה נובע כל השאר".

הביקורת הציבורית נגד הקרנות

פעילות הקרנות מעוררת ביקורת ציבורית על הכוח הרב שיש להן הנובע מהשליטה שלהן על הון רב ונכסים שברשותן (Leat, 2016). אלה מאפשרים להם ליצור קשרים עם גורמי שלטון מרכזיים ובדרך זו להשפיע על החלטות המיטיבות עם בעלי ההון, תופעה שאותה אנו מכירים בשם "הון-שלטון". פעילותן מזוהה בדרך כלל כפעילות בתחום הנתינה הכספית ופחות כתרומת הידע הרב והניסיון שצברו בניהול מיזמים מורכבים וחדשניים תוך לקיחת סיכונים מחושבים. פעילות הקרנות נתפסת על ידי חלקים בציבור הרחב ופקידים בכירים בממשלה כאיום על הדמוקרטיה.⁵⁵

טענה ביקורתית אחרת נשמעת נגד חוסר שקיפות ודיווחיות מספקת של הקרנות בפני הציבור הרחב (Favortto and Kollman, 2019). יש הסוברים שהכסף הפרטי של יזמים חברתיים ופילנתרופים מופנה למטרות ציבוריות והקרנות נהנות אף מהטבות מס. לציבור הרחב או לנציגי הממשלה עניין רב לקבל דיווח על סדרי העדיפויות של הקרנות ועל ההחלטות המתקבלות בהן.

בהקשר זה נזכיר שלקרנות בישראל אין מעמד חוקי רשמי והן רשומות כעמותות, חברות לתועלת הציבור (חל"צ), או הקדשות. ככאלה הן מחויבות בדיווחים הנדרשים על ידי רשות התאגידים, רשם העמותות וחל"צ. בנוסף, נציין שהקרנות מפרסמות מידע על פעילותן באתרים שלהן, והמתעניין יכול למצוא מידע גלוי רב על פעילות הקרן ואף על השקעותיה.

55. Hovarth and Powell, 2016; Reich, 2011.

ביקורות נוספות מצד הארגונים המוטבים מקבלי המענקים נשמעות על תקופת הזמן שבמסגרתה הקרנות מממנות את המיזמים שבהם בחרו להשקיע ועל מידת האפקטיביות של העשייה הפילנתרופית. גם הקרנות עצמן הגיעו למסקנה שפרק זמן של שלוש שנים של השקעה, תמיכה וליווי בשלב הלידה וההזנקה של מיזמים ותוכנית חדשות איננו מספיק כדי להגיע לשלב ההבשלה שלהן. ואכן קרנות רבות נענו לציפיות למימון המיזמים בתקופה העולה על שלוש עד חמש שנים. הארכת פרק הזמן מאפשרת לארגונים לעבור מהשלב ההתחלתי של פיתוח תוכנית לשלב של מיסוד ומיצוב התוכנית והטמעתה בסל השירותים של הארגונים.

באשר למידת האפקטיביות של פעילות הקרנות, יש המטילים ספק באפקטיביות של פעילות הקרנות והערך המוסף שלהן בהשוואה להטבת המס שהן מקבלות מהמדינה, שתמורתה היו הקרנות יכולות לתרום הרבה יותר (Shaw, Canavan and Dolan, 2021). בסך הכל, התרומה המצרפית של הנתינה הפילנתרופית קטנה ביחס לתמ"ג או לתקציב המדינה (לדוגמא 0.52% מהתמ"ג בישראל), למרות חשיבות הנתינה הכספית. ממצאי מחקרים בעולם מראים ש"הכסף הקטן לא יוצר שינוי גדול".⁵⁶

לבסוף ניתן להעריך את פעילות הקרנות על פי נקודות העוצמה והתורפה שלהן. באשר לנקודות העוצמה אין ספק שהקרנות הפילנתרופיות מהוות מקור כספי חשוב למימון הפעילות של ארגוני החברה האזרחית. באמצעות המימון של הקרנות, הארגונים האזרחיים יכולים למלא את המשימות שלהם ולייצב את מצבם הפיננסי. נזכור שחלקן של הקרנות בהכנסות הארגונים האלה הוא 18%-22%, המאפשר לארגונים לא רק להבטיח את הישרדותם אלא גם להפנות את המשאבים האלה לפיתוח מיזמים ותוכניות המשרתות אוכלוסיות רבות.

56. Frumkin, 2006; Prewitt, 2006.

קרנות אף מעודדות ומתמרצות חדשנות בשירותים, וכן מחוללות שינויים חברתיים המכוונים להשפיע על הקצאת המשאבים והפניית תקציבים לאוכלוסיות מעוטות יכולת והכנסה. לקרנות ישנה השפעה על תהליך קביעת המדיניות, ובמקרים רבים הן שותפות להכרעות על מיזמים חשובים בעלי פוטנציאל של יצירת אימפקט משמעותי בתחומים שבהם הקרנות מעורבות. באשר לנקודות התורפה של הקרנות, לפחות בתפיסת הארגונים המוטבים מקבלי המענקים, הקרנות נתפסות כמערכת שאיננה פתוחה דיה לציבור המשתמשים, פורמלית במידה רבה ומאופיינת בהיעדר שקיפות מספקת ודיווחיות ראויה על פעילותה. יש הטוענים גם שהקרנות אינן מסייעות לצמצום פערים חברתיים ואי שוויון בין קבוצות שונות בחברה (Reich, 2012). ההיפך הוא הנכון. הבחירה הסלקטיבית של תחומים, מיזמים ואוכלוסיות מועדפות לתמיכה תורמת להאצת תהליך הדיפרנציאציה בין קבוצות ואנשים, מגדילה את אי השוויון בין אלה שיש להם לאלה שאין להם ויוצרת זירות שירות פרטיות שבהן יש מי שנהנים מתמיכת הקרנות ויש מי שחסרים אותה. לסיכום, הקרן הפילנתרופית היא אחת מאבני היסוד של הפילנתרופיה בכלל ושל הפילנתרופיה הישראלית בפרט. מוסד הקרן בישראל שטרם זכה למעמד משפטי המעוגן בחוק מהווה את הזרוע הביצועית של הפילנתרופים לנתינה כספית למטרות חברתיות וציבוריות. בנוסף, הקרן מהווה מקור ידע בתחומי ההתמחות שלה, והיא מעמידה אותו לרשות הארגונים המוטבים המפעילים תוכניות העולות בקנה אחד עם מדיניות הקרן וסדרי העדיפויות שלה. סקירת התפתחות הקרנות בישראל מלמדת על השינויים שחלו במהלך השנים, המתבטאים בין היתר בהתמקצעות של ההון האנושי המועסק בהן. דברים אלה אמורים במיוחד לגבי מנהלי הקרנות ומנהלי תוכניות המופקדים על החשיבה והתכנון האסטרטגיים, כיווני הפעולה, אוכלוסיות היעד, הקריטריונים

לקבלת מענקים, ליווי המיזמים שבהם הקרן מעורבת, פיקוח ובקרה
אחר ניצול המשאבים והתקדמות המיזמים. הממצאים גם מעידים
על השינויים ביחסי הגומלין בין הקרנות והארגונים המוטבים.
שינויים אלה מתייחסים למעבר שחוו הקרנות בשנים האחרונות,
מסגירות וריחוק מהארגונים המוטבים לפתיחות, שיתוף פעולה
וחשיבה משותפת על ניצול מיטבי של המשאבים לטובת מימוש
מטרות הקרן והארגונים.

יחסי הממשלה והפילנתרופיה: מניכור לשיתוף פעולה

מטרת הפרק לתאר ולנתח את יחסי הגומלין בין הפילנתרופיה לבין הממשלה. בפרק זה נציג את עמדות הממשלה לגבי מקומה ותפקידה של הפילנתרופיה במרחב הציבורי, וכן את תפיסתה את חלוקת העבודה בינה לבין הפילנתרופיה. הפרק יציג גם את עמדות הפילנתרופים כלפי הממשלה ואת השינויים שחלו בעמדות אלו בשני העשורים האחרונים (הפרק מתבסס על מחקר שנערך על ידי פרופ' הלל שמיד וד"ר חנה שאול בר ניסים והתפרסם כמאמרים ב־2015 וב־2016. המחברת השנייה של ספר זה, ד"ר נטע כהנא, לא לקחה חלק במחקר ובמאמרים). כדי להבין טוב יותר את הדינמיקה של היחסים בין הצדדים נתאר את ההקשר הרחב יותר שבו התפתחו, התעצבו והתנהלו יחסים אלה. בהמשך נציע מסגרת תיאורטית לניתוח יחסי הממשלה וארגונים לא ממשלתיים, ביניהם ארגונים פילנתרופיים.

בארבעת העשורים האחרונים מדינות דמוקרטיות מערביות רבות, ביניהן מדינת ישראל, אימצו אידיאולוגית שוק נואר ליברלית שאחד ממאפייניה הבולטים היא נסיגת המדינה מחלק

גדול מחובותיה ואחריותה כלפי אזרחיה. במדינות שאימצו אידיאולוגיה זו אנו עדים לכך שהממשלה ביקשה להקטין את חלקה באספקה ישירה של השירותים בכלל ושל שירותי הרווחה בפרט. האידיאולוגיה הזו מאמצת את גישתו של נשיא ארה"ב עוד במאה ה-17, לפיה ככל שמעורבות הממשלה בניהול המדינה קטנה יותר כך המצב הכלכלי והחברתי יהיה טוב יותר. בלשונו של ג'פרסון:

"He who governs less, he who governs best"

ממשלות הן מערכות בירוקרטיות, שמרניות, בולמות שינויים, מונעות חדשנות, מאופיינות ב"סחבת פקידותית" ובתהליכים ארוכים ומסורבלים של קבלת החלטות המקשים על הניהול היעיל של הארגונים הממשלתיים. על רקע זה נשמעו הקולות לחשיבה מחדש על מקומה של הממשלה באספקת השירותים ועל צמצום חלקה ואחריותה הישירה והעברתה לארגונים לא ממשלתיים ביניהם ארגונים ללא כוונת רווח וארגונים פרטיים למטרת רווח. על פי חלוקת עבודה זו הממשלה היא הרגולטור המופקד על קביעת המדיניות החברתית, מימון השירותים, איכותם וכמותם וכן על הפיקוח והבקרה על פעילות הארגונים הלא ממשלתיים. האחריות להבטחת איכות חייהם ורווחתם של אזרחי המדינה נמצאת בידי הממשלה, ואינה מועברת לארגונים הלא ממשלתיים המהווים את הזרוע הארוכה של הממשלה לאספקת השירותים.

מדיניות זו האיצה את תהליכי ההפרטה במדינות רבות, כולל במדינת ישראל, שהביאו לגידול משמעותי בהיקף הפעילות של הארגונים הפרטיים למטרת רווח שחדרו לזירת השירותים החברתיים, שנשלטה בעבר על ידי הארגונים ההתנדבותיים ללא כוונת רווח. לצד הגידול של הארגונים הפרטיים אנו עדים גם לגידול מרשים בקרב הארגונים ללא כוונת רווח וכן להתגברות התחרות בין שני המגזרים על המשאבים המופנים לפיתוח ואספקת שירותים חברתיים חיוניים לאוכלוסיות שונות, חלקן אוכלוסיות מודרות וחלקן אוכלוסיות מיוחדות הנמצאות במצבי סיכון.

להפרטת השירותים ישנן השלכות על מערכת השירותים החברתיים וכן על יצירת פערים חברתיים בין "אלה שיש להם לאלה שאין להם".⁵⁷ האכזבה מהתפקוד הלא יעיל של הממשלה, מהיעדר משילות בתחומי חיים רבים וחוסר היכולת של הממשלה להתמודד בהצלחה עם הבעיות והאתגרים העומדים בפניה הביאו חוקרים ואנשי מעשה לחפש אחר שיטות ניהול אחרות הידועות כ"גישת הניהול הציבורי החדש" ו"גישת המשילות החדשה". "גישת הניהול הציבורי החדש" (Hood, 1991) הדגישה את הצורך באימוץ דפוסי ניהול חדשניים המאפיינים את הארגונים העסקיים, את המוכוונות להשגת תוצאות איכותיות הניתנות להערכה ולמידה להן השפעה על איכות חייהם ורווחתם של הלקוחות. "גישת המשילות החדשה" (Osborne, 2006) מדגישה את הצורך בפיתוח דפוסי משילות חדשים המתבססים, בין היתר, על שותפויות בין מגזריות שבהן לוקחים חלק ארגונים ממשלתיים לצד ארגונים פרטיים למטרת רווח וארגונים ללא כוונת רווח.⁵⁸

על רקע השינויים האידאולוגיים שחלו במדינות מערביות רבות ניתן להסביר גם את כניסת "הפילנתרופיה החדשה" של תחילת שנות ה-2000 למרחב הציבורי, שעוררה עניין רב בקרב חוקרי החברה האזרחית שהתחקו אחר פעילותה בניסיון להבין טוב יותר את תרומתה לחברה ולמדינה (שמעוני, 2008, 2010). המחקרים שנערכו בחנו את העמדות המשותפות והמנוגדות של השחקנים השונים (ממשלה, ארגונים פרטיים למטרת רווח, ארגונים ללא כוונת רווח, ארגונים פילנתרופיים) המשתתפים בעיצוב מדיניות חברתית (Harrow and Jung, 2011), וכן נחקר שיתוף הפעולה

57. להרחבה בנושא ראו דורון, 2002; גל, 2002; שמיד ורודיק, 2010; גלנור, פד-פוקס וציון, 2015.

58. Bryson, Crosby and Stone, 2006; Gazely and Brudney, 2007; Schmid and Almog-Bar, 2016; Almog-Bar and Schmid, 2018.

ביניהם.⁵⁹ בהיבט התיאורטי התפתחו תיאוריות המתארות את יחסי הממשלה והפילנתרופיה. נציג להלן חלק מתיאוריות אלו.

- **תיאוריית הטוב הציבורי** (Public Goods Theory) מניחה שיחידים התורמים מכספם הפרטי למען הציבור אינם שבעי רצון מכמות ואיכות השירותים המסופקים על ידי הממשלה לאזרחים הזכאים להם (Healy and Donnelly-Cox, 2016). התיאוריה מניחה שהשקעה ציבורית בפיתוח ואספקת שירותים חברתיים גורמת לקיטון בתרומות הפילנתרופיה הפרטית. הפילנתרופיה היא ביטוי לגיטימי של תרומה חברתית שתפסק להינתן אם המדינה תשקיע יותר ממשאביה לפיתוח תוכניות חברתיות ואחרות. בהיבט הזה הפילנתרופיה מוסיפה ממשאביה לאלה הממשלתיים כדי למלא את הצרכים שהממשלה איננה מציעה להם מענים הן בגלל משאביה המוגבלים והן בגלל היעדר יכולות ארגוניות ומקצועיות מתאימות.
- **התיאוריה הדמוקרטית** (Democratic Theory) מדגישה את החשיבות של העושר הפרטי במדינה דמוקרטית. על פי תיאוריה זו יש צורך בארגונים חזקים לא ממשלתיים המהווים משקל נגד לכוחה של הממשלה ולהון הפרטי תפקיד חשוב בחיזוק כוחות אלה (Payton and Moody, 2008). כאלה הם ארגוני החברה האזרחית, ארגוני התנדבות וארגונים ללא כוונת רווח, ארגוני סינגור, ארגוני לובי וארגונים לשינוי חברתי השומרים על זכויות האזרחים ומהווים בלם נגד הברוקרטיה הממשלתית עתירת הכוח. כאלה הם גם הארגונים הפילנתרופיים, כמו קרנות פרטיות משפחתיות והתארגנויות פילנתרופיות אחרות (למשל קבוצת "יכולים נותנים" שביקשה לקדם את הנתניה בישראל של יחידים בעלי הון רב, רשת התורמים הישראלית. ראו להלן פרק 5), וכן פילנתרופים המערערים על תפקודה הלא

59. Almog-Bar and Schmid, 2018; Gazely and Brudney, 2018.

יעיל, השמרני, המיושן והלא חדשני של הממשלה. פעילות הארגונים הלא ממשלתיים, כולל הארגונים הפילנתרופיים, מאזנת את יחסי הכוח בין הממשלה וארגונים אלה ויוצרת מרכזי כוח חדשים שהממשלה איננה יכולה להתעלם מהם (Fleishman, 2007). דמוקרטיזציה איננה יכולה להתקיים בהיעדר חברה אזרחית חזקה או בהיעדרם של התארגנויות וולונטריות שמטרתן קידום הטוב הציבורי (Payton and Moody, 2008).

- **התיאוריה הריאליסטית (Realist Theory)** מתייחסת למאבקי הכוח בין קבוצות אינטרס הפועלות במרחב הציבורי הנאבקות על השגת המשאבים ועל השליטה במרחב זה (Jung and Harrow, 2015). לקבוצות אינטרס הנהנות מתמיכה כספית של גורמים שונים, ביניהם יחידים וקרנות פילנתרופיות, השפעה על קביעת המדיניות הציבורית והחברתית. למנהיגי קבוצות האינטרס הללו ישנה גישה ישירה לקובעי המדיניות המקדמים את האינטרסים של קבוצות אלו. השפעתם ניכרת בתחומי חיים רבים ומעוררת התנגדות מצד גורמים שונים, ביניהם הציבור הרחב המטיל ספק במניעים לנתינה של הפילנתרופים (ראו פרק 6) וכן מצד פקידים ממשלתיים המרגישים מאוימים מהפילנתרופים המטילים דופי בעבודתם.

- **התיאוריה הקריטית (Critical Theory)** מייחסת לפילנתרופיה את התפקיד של צמצום הפערים ואי השוויון החברתי הקיימים בחברות מערביות שונות, ביניהן מדינת ישראל. פערים אלה הם גדולים למדי ואינם מצטמצמים מהותית לאורך השנים למרות תוכניות חברתיות שונות המופעלות על ידי הממשלה. העמדת משאבים פרטיים על ידי הפילנתרופים לטובת הציבור הרחב מחזקת את מעמדם והשפעתם. תרומתם נועדה לסייע לאותן אוכלוסיות מיוחדות מעוטות הכנסה שהממשלה איננה נותנת מענה אפקטיבי למצוקה הכלכלית שלהם. (Hanson, 2014). בכך הפילנתרופיה ממלאת תפקיד חשוב בצמצום אי השוויון החברתי.

המשותף לכל התיאוריות קשור למקומה ותפקידה של הפילנתרופיה במדינה דמוקרטית בה פועלים גורמים שונים במרחב הציבורי. כל התיאוריות מתייחסות לחלוקת העבודה בין הממשלה וארגונים לא ממשלתיים, ביניהם הארגונים הפילנתרופיים. חלק מהארגונים מתווכים בין הממשלה והאזרחים וחלקם הם בלמים המגנים על האזרחים בפני מדיניות ופעילות שרירותית של הממשלה. תיאוריות אלו מציגות גם אפשרויות שונות ליחסי הגומלין ולחלוקת עבודה בין הממשלה לבין הפילנתרופיה. יחסים אלה מוגדרים כיחסי השלמה, תוספתיות, תחליפיות ותחרות.⁶⁰

- **יחסי השלמה** מתייחסים לשירותים שהפילנתרופיה יוזמת ומספקת לאוכלוסיות בעלות צרכים שונים המשלימים את השירותים שהממשלה מספקת אך אינם נותנים מענה אפקטיבי לצרכי אלה הנזקקים לשירותים. לדוגמא, תמיכה בפעילויות בתחום החינוך הבלתי פורמלי המשלימות את החינוך הפורמלי. כמו כן, תמיכה בתוכניות חברתיות המקדמות מנהיגות בפריפריה החברתית והגיאוגרפית שהממשלה מממנת אותן רק באופן חלקי. את היחסים הללו מבטא אחד הפילנתרופים שראינו כך: "הפילנתרופיה לא מצליחה לייצר סדרי עדיפויות אבל יש מקומות שהיא משלימה בין אם היא נכנסת לתחום של צמצום פערים ובין אם זה איכות סביבה ובין אם זה מערכת חינוך טובה יותר או בריאות נשים שהממשלה לא נמצאת במקומות האלה או רק בחלקה".
- **יחסי תוספתיות** מתייחסים לשירותים תוספתיים שהפילנתרופיה מציעה לקבוצות שונות באוכלוסייה מעבר לשירותים הבסיסיים המסופקים על ידי הממשלה. לדוגמא, שירותים הניתנים

⁶⁰. Coston, 1998; Hudson, 2009; Najam, 2000; Young, 2000; Young, 2006.

לאזרחים עם צרכים מיוחדים אשר השירותים הממשלתיים אינם נותנים מענה אפקטיבי, וכן מימון תרופות שאינן נכללות בסל הבריאות. כך מבטאת את מערכת היחסים הזו פילנתרופית שהתראיינה למחקר: "אני חושבת שבעקרון תפקיד הפילנתרופיה זה לעטוף את המקומות שבהם המדינה לא יכולה להגיע אליהם. זו תוספת לפעילויות שהממשלה עושה וזה לא בא במקום המדינה. אני חושבת שהפילנתרופיה יכולה להביא בזריזות תהליכים חדשים שלמדינה לוקח הרבה זמן. למדינה יש אחריות מתמדת ואת זה אני לא יכולה לקחת ממנה".

- יחסי תחליפיות מתייחסים לשירותים שהפילנתרופיה מציעה בתחומים שהממשלה איננה עוסקת בהם ושאינם נמצאים בסדר העדיפויות שלה. לדוגמא, הקמת מסגרות חינוכיות לנערים חסרי עורף משפחתי, כמו המיזם החשוב "למרחב", הממומן כולו על ידי משפחת מוזס ומנוהל על ידי שולה מוזס.
- יחסי תחרות ולעומתיות מתייחסים למצב שבו הפילנתרופיה מציגה עמדה לעומתית מול הממשלה ומתריסה נגד היעדר פעילות יזומה שלה בתחומים שבהם יש צורך בהתערבותה. כך למשל אפשר לראות את פעילות ארגון "אור ירוק", שנוסד ביוזמת הפילנתרופ אבי נאור, המתריע נגד מחדלי הממשלה בתחום הבטיחות בדרכים. תמיכת קרנות פילנתרופיות בארגונים לשינוי חברתי ו"ארגוני שורשי הדשא" (grass roots organizations) המקדמים סדר יום חברתי שאיננו נתפס כלגיטימי על ידי הממשלה היא דוגמא נוספת לאסטרטגיה של לעומתיות. דפוס יחסים נוסף שהתפתח בשני העשורים האחרונים הן השותפויות הבין-מגזריות בין המגזר העסקי, הפילנתרופיה, ומגזר הארגונים ללא כוונת רווח והממשלה.⁶¹ השותפויות

61. Almog-Bar and Zyclinski, 2014; Brinkerhoff and Brinkerhoff, 2002; Bryson, Crosby and Stone, 2006; Schmid and Almog-Bar, 2016.

נועדו לקדם מטרות שכל אחד מהארגונים מתקשה בהשגתן בכוחות עצמו. הארגונים חוברים לשותפות המאפשרת בניית יכולות ותשתיות ארגוניות ומקצועיות היוצרות סינרגיה ארגונית לה השפעה על תחומי ההתערבות של הארגונים ועל לקוחותיהם. מחקרים הראו שככל שגדל האמון בין הארגונים וככל שגדלה ההכרה ביתרונות היחסיים של כל אחד מהם כך מתאפשרת שותפות בין מגזרית איתנה ויציבה (Almog-Bar and Schmid, 2018). דוגמאות לשותפויות כאלו היא השותפות בין "קרן גנריר" לבין משרדי ממשלה בתחום קידום רווחתם של צעירים, של "קרן לאוטמן" עם משרד החינוך במיזמים שונים הנערכים במגזר היהודי והערבי, של הקרן המשפחתית ע"ש תד אריסון עם משרדי ממשלה שונים בתחום המוגבלויות.

בעוד היחסים המתוארים למעלה נמצאים על מעין רצף שבקצה האחד שלו מתקיימים יחסי שיתוף פעולה ובקצה השני יחסי תחרות ויריבות, קוסטון (Coston, 1998) טוענת שהמדיניות הממשלתית מתאפיינת בשני אפיקים מנוגדים המשפיעים על אופי היחסים בין הממשלה והפילנתרופיה. האפיק הראשון מבטא את התנגדות הממשלה לריבוי שחקנים במרחב הציבורי שתוצאתה התפתחות יחסי יריבות, תחרות ולעומתיות. האפיק השני מבטא התנהגות פלורליסטית של הממשלה המעודדת ריבוי שחקנים במרחב הציבורי המשתפים פעולה עם הממשלה, התורמים משאבים, ידע מקצועי ויכולות ארגוניות המופנים לפיתוח שירותים חברתיים. הממשלה איננה רואה בשחקנים אלה יריבים או מתחרים אלא שותפים בפיתוח מענים ושירותים שהממשלה מעוניינת לקדם.

פרומקין (Frumkin, 2006) מבחין ביחסי הממשלה והפילנתרופיה בין יחסי תגובה (ריאקטיביים) לבין יחסי יוזמה (פרואקטיביים). יחסי תגובה קשורים בעיקר בפעילות שהוגדרה למעלה כפעילות תוספתית, משלימה או תחרותית של הפילנתרופיה מול הממשלה.

הפילנתרופיה מגיבה ל"כשל הממשלה" באספקת שירותים חיוניים לאוכלוסיות שונות, ביניהן אוכלוסיות במצוקה ובהדרה חברתית. יחסי יוזמה מדגישים את הצורך בקיום עצמאי של הפילנתרופיה הפועלת על פי שיקול דעתם של הפילנתרופים, המניעים וסדר העדיפויות שלהם לנתינה כספית. כך מקדמת הפילנתרופיה מיזמים ותוכניות חדשות בעלות מאפיינים חדשניים בתחומים שונים כמו השקעות בתוכניות בתחום ההשכלה הגבוהה, חינוך לטכנולוגיה, טכנולוגיות מתקדמות בתחום האלקטרוניקה, תמיכה בתעשיות ההייטק ותחומים נוספים. יחסי הגומלין בין הממשלה והפילנתרופיה מתעצבים ומשתנים בהתאם לנסיבות ולצרכים העולים מעת לעת. תיאור היחסים בין הממשלה והפילנתרופיה, כפי שהם מוצגים בתיאוריות ובמודלים השונים, המציגים אסטרטגיות פעולה הננקטות על ידי הממשלה והפילנתרופיה משמשים אותנו לתיאור מעמיק יותר של יחסים אלה במציאות הישראלית. החלק הבא של הפרק מוקדש לניתוח מדיניות הממשלה כלפי הפילנתרופיה הישראלית בשנים 2000-2015.

מדיניות הממשלה כלפי הפילנתרופיה הישראלית

הכותב הראשי של הספר חקר את יחסי הממשלה והפילנתרופיה בישראל והתחקה אחר התפתחות יחסים אלה במשך שנים רבות. החלק הזה של הפרק מבוסס על ממצאי מחקר שפרסם עם עמיתתו (חנה שאול בר ניסים) ושכללו ניתוח של מסמכים רשמיים שהתפרסמו בנושא. מסמכים אלה כללו סיכומי ישיבות של "השולחן העגול הממשקי" ושל השולחנות המשרדיים, דו"חות וכתבות על היחסים הבין מגזריים בישראל, החלטות ממשלה, פרוטוקולים מדיונים בגופים ממשלתיים שונים ובוועדות הכנסת, וכן חוזי התקשרות בין משרדי ממשלה וקרנות פילנתרופיות. כמו כן, הממצאים המוצגים בפרק מתבססים על ראיונות עומק עם

מנהלים כלליים של משרדי הממשלה, סגני מנהלים כלליים, ראשי אגפים ומנהלים שהופקדו על הקשר בין הממשלה לפילנתרופים וקרנות פילנתרופיות. בנוסף לכך, נערכו ראיונות עם פילנתרופים ונציגי ארגוני תשתית בתחום הפילנתרופיה.

במהלך השנים נעשו ניסיונות של גופים ממשלתיים וועדות ציבוריות לנסח קווי מדיניות כלפי המגזר השלישי בכלל וכלפי הפילנתרופיה בפרט. בין הוועדות הציבוריות שעסקו בנושא נציין את "ועדת גלנור" (2003) שבחנה את מדיניות הממשלה כלפי המגזר השלישי והמליצה לגבש מדיניות ממשלתית כדי להסדיר את היחסים בין המגזרים. ב־2004 הוקמה ועדת ארידור שגם היא עסקה ביחסי הממשלה והמגזר השלישי והמליצה על עידוד השקיפות של המגזר (ארידור, 2006). בפברואר 2008 פורסמה החלטת ממשלה 3190 התורמת לגיבוש מדיניות כוללת כלפי המגזר השלישי והפילנתרופיה. החלטה זו קראה למיסוד היחסים הבין-מגזריים בהתבסס על שלוש מטרות עיקריות: 1. חיזוק שיתוף הפעולה בין הממשלה, החברה האזרחית והמגזר העסקי; 2. סיוע בשילובם של ארגוני החברה האזרחית באספקת שירותים חברתיים ועידוד השיח בין הארגונים במגזרים השונים; 3. עידוד השקיפות, האחריות והדיווחיות של ארגוני החברה האזרחית. לדברי בכיר לשעבר במשרד ממשלתי שהתראיין למחקר על יחסי הממשלה והפילנתרופיה: "החלטה זו הייתה תקדימית במובן זה שיש נייר מדיניות בו בפעם הראשונה ממשלת ישראל מגדירה את התייחסותה למגזר השלישי ולמגזר העסקי התומך במטרות חברתיות, שזה גם בעצם פילנתרופיה".

ממצאי המחקר (שמיד ושאול בר ניסים, 2015) מראים שמאז פרסום ההחלטה ננקטו מספר צעדים משמעותיים, שהעיקרי ביניהם היה הקמת "השולחן העגול הממשקי" כמסגרת לאומית לשיח תלת מגזרי. רעיון "השולחן הממשקי" נולד בזמן כהונתו של אהוד אולמרט כראש ממשלה והוא נועד, בין היתר, ליצור ערוץ תקשורת בלתי אמצעי בין הממשלה והפילנתרופיה, וכן לאפשר לממשלה

להבין טוב יותר את התרומה של הפילנתרופים הישראלים לקידום נושאים חברתיים המעסיקים את הממשלה. השולחנות אפשרו שיח בין מגזרי מתמשך ויצרו זירה שבה נרקמת מדיניות הנוגעת לפילנתרופיה באמצעות קבלת החלטות אופרטיביות וביצוע יוזמות חדשות שנהגו על ידי הפילנתרופים הישראלים. החל מ-2009 הוביל "השולחן העגול" לתוצרים משמעותיים ובהם כלי מדיניות, מסגרות רגולטיביות ומנגנוני מיסוי שנועדו להקל על מעורבות הפילנתרופיה במרחב הציבורי (משרד ראש הממשלה, האגף לתכנון מדיניות, השולחן הממשקי-מסגרת לאומית לשיח בין מגזרי: סיכום 3 שנים, אוגוסט 2011, משרד ראש הממשלה ושותפים, 2018).

בין התוצרים הנוספים של השולחנות נציין את הניסיון להגדיר מעמד משפטי לקרנות פרטיות ומשפחתיות שלא יצא לפועל ומעמד הקרנות בישראל טרם נקבע, וקידום הנתינה, ההתנדבות וההשתתפות החברתית, דיור ותעסוקת צעירים, הקרן לעסקים חברתיים, פיתוח מאגר תוכניות בתחום התכנון, סיוע לניצולי שואה, הכרה בחשיבות הקמת מסד נתונים שיתעד את היקף הנתינה בישראל, יצירת כלים לטיפול תרבות נתינה כמו ביטול מס מעסיקים בינואר 2008, עידוד התרומות על ידי הורדת הרצפה והעלאת התקרה לתרומה הזכאית לזיכוי מס בשיעור 35%. המלצה זו קשורה גם להמלצות של "ועדת פריש" (הוועדה לקביעת מוסד ציבורי לעניין סעיף 46 לפקודת מס הכנסה) להרחיב את מנעד המטרות הציבוריות של ארגון מוכר לצורכי מס. "ועדת פריש" הוקמה בסוף 2013 על רקע השאיפה להרחיב את תחומי הפעילות של המגזר השלישי ולהגדיל את ההטבות הכספיות שארגוני המגזר מקבלים. עוד המליצה הוועדה להעניק מעמד ציבורי לארגונים בחו"ל הפועלים לטובת ישראלים או לפעילות בחו"ל שיש לה אינטרס לאומי מובהק (ועדת הכספים, פרוטוקול 349, המלצות הוועדה הציבורית לקביעת מוסד ציבורי לעניין סעיף 46 לפקודת מס הכנסה, 2 ביוני 2014). הוועדה עסקה בדרכים לחיזוק המגזר

השלישי, ובה בעת לשמירת ההיבטים האתיים והשקיפות של פעילות הארגונים. במאי 2014 הגישה הוועדה את המלצותיה, אך אלה לא אושרו על ידי הממשלה עד היום.

הדיונים בשולחנות אפשרו את יצירת השיח בין המגזרים והפשרת ההתנגדויות לשיתופי פעולה מצד הארגונים שגילו חשדנות האחד כלפי השני, כפי שהעיד בפני עורכי המחקר (שמיד ושאול בר ניסים) פקיד ממשלתי בכיר: "כפו עלינו ללכת לתהליך אבל ההידרברות אחרי זה הייתה יכולה להיות סתמית או משמעותית [...] כלומר זו יכולה להיות פס כחוויה משפילה, והם יצאו בהידרברות, אז יש פה התפתחות". לדברי נציגת הממשלה הובילו השולחנות ליצירת מענים לעמותות ולפילנתרופים: "היו מולנו אנשים שחשו את השטח, ידעו מה הם רוצים, ידעו לאן הם רוצים להגיע. אנחנו מצד שני הכרנו את כל המגבלות הרגולטיביות, את החששות ואת הרצון מצד אחד לתת מענה, מצד שני לא לפרוץ גבולות, ולא לייצר פתרונות שיפגעו בתהליכים אחרים או מסגרות אחרות".

גם הפילנתרופים התייחסו בכובד ראש לשולחנות וראו בהם הזדמנות לקידום מדיניות המסדירה את היחסים הבינ-מגזריים. לדברי אחת הפילנתרופיות שהתראיינה למחקר הנ"ל: "היה שינוי בהתייחסות לפילנתרופיה. זאת אומרת, אל תזלזלו בפילנתרופים או במקצועיות של הקרנות הפילנתרופיות, הם יודעים על מה הם מדברים. אז במקום להתנגח בהם בואו תנסו להקשיב להם וגם הם אולי יקשיבו לכם".

מול קולות אלה הושמעו בקרב נציגי שני הצדדים גם קולות אחרים שראו בשולחנות זירה לניגוח הממשלה שאין בה דיון אמיתי ועל כן היא איננה מקבלת החלטות בתחומי הסמכות והאחריות שלה. כך התבטא אחד מנציגי הממשלה: "השולחן העגול הוא פורום בו הממשלה היא שק אגרוף והמגזר השלישי הוא שחובט בה שוב ושוב בכל מפגש. זה לא שיח, זה פשוט מקום להוציא תסכולים על הממשלה".

מאפייני מדיניות הממשלה כלפי הפילנתרופיה

אין ספק שהדיונים סביב השולחנות העגולים יצרו לא רק שיח בין המגזרים אלא גם חשפו את הפעילות והערך המוסף של כל אחד מהם. השולחנות אפשרו מפגש בלתי אמצעי ביניהם והביא לתולדה של תוכניות, מיזמים משותפים ושיתופי פעולה בין הארגונים. בנוסף, הדיונים בשולחנות סייעו לקובעי המדיניות בממשלה לעצב מדיניות כלפי הארגונים הלא ממשלתיים בכלל וכלפי הפילנתרופים בפרט שהיו מיוצגים בשולחנות. הניתוח של שמיד ושאול בר ניסים (2015) מצא שמדיניות הממשלה כלפי הפילנתרופים כללה מספר עקרונות מנחים ומאפיינים:

- היא מבקשת לשמר את המבנה ההיררכי של הממשלה ואת היותה הריבון ומקור הסמכות בכלל וכלפי הפילנתרופיה בפרט. המדיניות הזו מדגישה את המרכזיות והשליטה של הממשלה בקביעת מהלכים הנוגעים לתהליכים מרכזיים במדינה ובחברה הישראלית, בעיצוב היחסים עם הגורמים הלא ממשלתיים, בקבלת החלטות ובהקצאת המשאבים הלאומיים כפי שביטא זאת פקיד בכיר בממשלה:

בסופו של דבר מי שצריך לקדם מדיניות מול המגזר השלישי ומול הפילנתרופיה, לעורר ולתמרץ אותם, להפוך אותם לשריר חזק ויעיל זו ממשלת ישראל. אני יכול לשמוע אותך, להקשיב לך, אני יכול להתייעץ איתך, אבל אתה לא תכתיב לי, כי בסופו של דבר התפקיד הוא שלי ולא שלך. אני בעד שיתוף, אבל גם לשיתוף יש גבולות" והוסיף פקיד בכיר אחר "...צריך להיזהר שהזנב לא יכשכש בכלב... אם אתה יודע להיות מוביל ולא מובל אז אפשר להיות עם זה בשלום.

- היא קשורה לתפקיד הממשלה כרגולטור. הממשלה מופקדת על כספי הציבור ועליה להבטיח שאלה ינוצלו ביעילות ובאפקטיביות. על הממשלה להקפיד שהארגונים הלא

ממשלתיים ינהגו על פי אמות מידה מוסריות שהן ערובה הכרחית, אם כי לא מספקת, לביסוס אמון הציבור בהם. הממשלה כרגולטור קובעת מדיניות, סטנדרטים של ביצוע, איכות וכמות השירותים, מבקרת ומפקחת על מימוש המדיניות המתבצעת על ידי הארגונים הלא ממשלתיים.

על פניו נראה היה ש"השולחנות העגולים" תרמו לעיצוב מדיניות ממשלתית כלפי ארגוני המגזר השלישי והפילנתרופיה. ממצאי המחקר (שמיד ושואל בר ניסים, 2015) מראים על מציאות שונה מעט לפיה אין מדיניות ממשלתית אחידה ומשותפת לכל משרדי הממשלה. אלה פועלים על פי מתווה עצמאי, אם בכלל, ללא הכוונה או הנחייה מרכזית הנובעת ממדיניות רשמית ומוצהרת של הממשלה. כל משרד קובע את המדיניות העצמאית שלו כלפי הפילנתרופים ואת דרכי העבודה וההתקשרות עם הקרנות הפילנתרופיות. ממצאי המחקר הראו שבמשרדי ממשלה רבים מושג הפילנתרופיה נשמע לא מוכר ולא ברור לקובעי המדיניות מהי תרומת הפילנתרופים, כפי שביטא זאת סגן הממונה על אגף התקציבים: "האמת מעולם לא חשבתי על תרומת הפילנתרופים לתקציב המדינה". נציגי הממשלה לא ייחסו חשיבות רבה ליוזמות הפילנתרופיות ואף התנגדו להן פעמים רבות, כפי שביטא זאת אחד המנכ"לים הוותיקים של משרד ממשלתי בפני המחבר הראשי של הספר בעת השקת מרכז הגנה לילדים שעברו התעללות:

חוכמה גדולה. הקרן נותנת מיליון ש"ח למבנה אך עלי לממן את התקנים, המשכורות וההוצאות הרבות הקשורות בתחזוקת המבנה". בנוסף אמר פקיד אחר... הרבה מהדברים הממשלה יכולה לעשות לבד ואיננה זקוקה לפילנתרופים" ומוסיף "התרומות שלהם אינן משמעותיות ואינן מאפשרות ייזום תוכניות רחבות היקף החלות על אוכלוסיות רחבות. אם הם רוצים, שיתנו תרומה משמעותית למיזם גדול שיש לו השפעה רוחבית על האזרחים.

הם מביאים כסף קטן יחסית אבל רוצים לנהל את ההצגה כולה. מצטער, מישוהו התבלבל כאן.

בנוסף נמצא במחקר שדרגים שונים במשרדי הממשלה פעלו מול הפילנתרופים ללא תיאום בינם לבין עצמם וללא הכוונה רשמית של הדרג הבכיר במשרד (שמיד ושאול בר ניסים, 2015). דפוס הפעולה שלהם אופיין בחוסר שיטתיות, תגובות אדי-הוק והיעדר ראייה מערכתית של תרומת הפילנתרופיה לקידום תוכניות ומיזמים חברתיים. כך תיארה את המצב עובדת בכירה לשעבר באחד המשרדים הממשלתיים בפני עורכי המחקר:

ככל שפקידי הממשלה ברורים יותר בייעוד שלהם ומאמינים בדרך עבודתם, הקשר עם הפילנתרופיה הוא קל יותר. ככל שהמשרדים מזגזגים ונעים בין קטבים שונים, בקיצור לא יודעים להגדיר לעצמם מה זאת המשימות שלהם, אז הפילנתרופיה מוצאת עצמה בבעיה קשה... היחסים הם טובים ברגע שהדברים מוגדרים ומוסכמים.

היעדר התיאום בין המשרדים המקשה על הקשר עם הפילנתרופיה נתפס כלגיטימי בעיני פקידי הממשלה כפי שביטא זאת אחד מהם בפני עורכי המחקר:

המבנה של ממשלת ישראל הוא פדרטיבי ולכן העניין שלכל משרד יש מדיניות זו לא מחלה, זה מבנה המשטר". כל אלה בוודאי אינם מקלים על הפילנתרופים במגעים שלהם עם הממשלה שמדיניותה כלפיהם איננה ברורה ואיננה מגובשת. זאת למרות המאמץ שנעשה ב"שולחנות העגולים" לייצר שיח בין-מגזרי שיקדם עיצוב מדיניות ממשלתית כלפי הפילנתרופיה.

- מדיניות ממשלתית נקבעת בדרך כלל על ידי הדרג הפוליטי בהתאם לערכים והשקפת העולם החברתית, הכלכלית, הפוליטית של קובעי המדיניות. ביצוע המדיניות מוטל על הדרגים הניהוליים המבצעים. זהו הסדר המקובל בארגונים בכלל ובארגונים ממשלתיים בפרט.

המחקר של שמיד ובר ניסים (2015) העלה שבין קובעי המדיניות בדרג הפוליטי לבין מבצעה יש מתח אישי וארגוני מובנה המקשה על ההוצאה לפועל של ההחלטות שהתקבלו. הדרך שעושה המדיניות המוצהרת למימוש שלה מזמנת קשיים רבים המעכבים ואף דוחים את ביצוע ההחלטות. מהראיונות עלה שמשחקי אגו והיכרים מקשים על ביצוע ההחלטות עד להכשלתן או סרבולן עד לאי מימושן. התחושה עליה דיווחו הפקידים היא שהדרג הפוליטי כופה עליהם את תפסותיו וערכיו בכלל ושל אלה הקשורים בפילנתרופיה בפרט. הם דיווחו שהמדיניות המתקבלת איננה נעשית בהתייעצות עמם ולמידע שיש להם משקל סגולי קטן בשיקולי קובעי המדיניות כפי שביטא זאת אחד הפקידים: "הכל בא ומתחיל מלחצים ובדרך כלל מקשרים עם פוליטיקאים בכירים, שרי הממשלה, ראשי הממשלה ואחרים", ומוסיף פקיד אחר: "ואז בא הלחץ, ואז באה ההנחתה. אין באמת דיון אמיתי".

התוצאה היא היעדר מוטיבציה ונכונות הפקידים להירתם למאמץ של ביצוע המדיניות. הם מייצרים סחבת פקידותית וגוררים רגליים המוציאים את הרוח מהמפרשים של אלה הרוצים לנענע את הספינה, להעלות רעיונות חדשים אך נתקלים בחומת הפקידים. פקיד בכיר במשרד ממשלתי שרואיין במחקר סיפר: "שר יכול לבוא עם מדיניות מסוימת שהוא רוצה לקדם, ואנשי המקצוע יחשבו שזה לא נכון, זה יקר, זה מזיק, זה נוסה ונכשל, זה מפלה. לפעמים יגידו לו את זה והוא לא יסכים איתם, ולפעמים לא יגידו לו את זה כי זה רק הולך ליצור קלאש".

בעוד שלכאורה נראה שהסמכות והכוח נתונים בידי השרים, הכוח האמיתי הוא בידי הפקידים היכולים לקדם את המדיניות שהתקבלה אך באותה מידה לבלום אותה ולהערים קשיים. דברים אלה נמצאו נכונים במיוחד לגבי מדיניות הממשלה

כלפי הפילנתרופים. אלה פונים לא אחת ישירות לשרים הממונים המקבלים החלטות אך הביצוע שלהם נתון בידי הפקידים שיחסם כלפי הפילנתרופים הוא חשדני ואמביוולנטי. פקידי הממשלה מגלים חשדנות במניעים ובאינטרסים של הפילנתרופים כפי שניכר משני הציטוטים הבאים של פקידי ממשלה בכירים שהושמעו בפני עורכי המחקר על יחסי הממשלה והפילנתרופיה: "העשירים תמיד חושבים מה אני ארוויח מהתרומה שלי? כיצד הנתינה שלי תשפר ותחזק את יחסי עם הפוליטיקאים וקובעי המדיניות"; "אין אהבת נתינה אמיתית. בדרך כלל העשירים בודקים מה ייצא לי מזה, איך אני אצא מזה, איך אני מתחכך עם הפוליטיקאים, אגזור סרטים ואצטלם".

פקידי הממשלה דיווחו גם על הרגשת התנשאות מצד הפילנתרופים, המזלזלים בפקידות הממשלתית. החששות והחשדנות שמא הפילנתרופים ייתרו את עבודתם גרמה לפקידי הממשלה להתנגד ליוזמות הפילנתרופים.

עמדות הפילנתרופים כלפי הממשלה

למול הממשלה ניצבים הפילנתרופים עם יוזמות וחשיבה שונה (Shimoni, 2017). הם פוגשים מציאות המקשה עליהם לשתף פעולה בגלל קשיים הטבועים במבנה ובתהליכי העבודה של הממשלה. כל משרד ממשלתי קובע את המדיניות שלו כלפי הפילנתרופיה בלי לראות את התמונה הגדולה וללא תיאום עם משרדי הממשלה האחרים. היטיב לתאר את המצב אחד הפילנתרופים שאמר בראיון שהתקיים במסגרת המחקר על יחסי הממשלה והפילנתרופיה:

בבוקר אני הולך למשרד התקשורת, הם אומרים דבר אחד, בצהריים משרד המשפטים אומרים שבמשרד התקשורת לא יודעים על מה הם מדברים. מאוחר יותר אני הולך למשרד

האוצר. יד ימין לא יודעת מה יד שמאל עושה. אתה רואה שאו שהם לא רוצים או שהם מערימים קשיים או שבאמת הם מיושנים ובירוקרטים ואי אפשר לקדם דברים. אפרופו מיזם משותף, פה זה נתקע פוליטית ואין תקציבים וצריך ועדת חריגים כי לא היה תקציב.

פילנתרופים אחרים הלינו על הנהלים הממשלתיים המקשים על מימוש היוזמות שלהם ועל הסחבת הפקידותית:

פקידי הממשלה עסוקים כל הזמן בבקרת נזקים. הם יוצרים רגולציה מכבידה ונהלים בלתי נגמרים כדי להגן על עצמם. הממשלה היא מערכת מורכבת וכדי לחולל שינוי יש צורך במאות מסמכים ואישורים. הם יוצרים אין סוף כללים ותקנות כך שלא יקרה הבלתי צפוי. הם עסוקים בלודא שהכללים נשמרים, כי אם לא יישמרו זה יהיה באשמתם. החלק הגדול של עבודתנו מוקדש לטיפול בממשלה ובהפשרת התנגדויות בעוד פיתוח התוכניות מתעכב עוד ועוד. הם מומחים להכין תוכניות שקשה לבצע אותן והם מומחים בהערמת קשיים על הוצאה לפועל של תוכניות שכבר סוכם עליהן. לא פשוט לעבוד עם הממשלה. אני לא רוצה שום דבר עם הממשלה.

על גרירת הרגליים של משרדי הממשלה אמר אחד המנהלים הבכירים של קרן פילנתרופית גדולה לה ניסיון עבודה עם הממשלה: "אתה גומר עם השר על מיזם מסוים, יורד קומה אחת למטה במשרד הממשלתי ושם מחכים לך היועץ המשפטי וחשב המשרד המוציאים את הרוח מהמפרשים". מחזק דברים אלה פילנתרופ אחר ואומר: "זה כמו נושאת מטוסים שצריכה לתמרן עם סטיל של חיל הים. זה מחייב המון התמדה, נחישות ועקשנות". דברים אלה מעידים על הקושי העומד בפני הפילנתרופים הבאים מתרבות ארגונית וניהולית אחרת הפוגשים מערכת ממשלתית המתנהלת על פי קודים שונים. המפגש בין שתי תרבויות ארגוניות שונות טומן בחובו קונפליקטים מובנים, אידיאולוגים ופרקטיים

המקשים על שיתוף הפעולה בין הצדדים. התרבות הארגונית של הממשלה מאופיינת בפורמליזם המגובה במבנה היררכי ובתהליכים בירוקרטיים המעצבים את ההתנהגות הארגונית של משרדי הממשלה. לעומתם, התרבות הארגונית של הפילנתרופיה מדגישה את היזמות והחשיבה היצירתית, את הסרת המחיצות המבניות והארגוניות במטרה לעודד סיעור מוחות המניב רעיונות חדשים ולא שגרתיים. בניגוד לתרבות הארגונית של הממשלה התרבות הארגונית של הפילנתרופיה מעודדת לקיחת סיכונים מחושבים לפיתוח תוכניות ומיזמים חדשים. את התנהגות הממשלה תיארו פילנתרופים ותיקים שניסו ליצור שיתופי פעולה עם הממשלה אך נתקלו בקשיים רבים. לדברי אחד מהם:

מילימטר לא זו בייעול המיזמים המשותפים וזה עול ענקי של שני הצדדים. הם (הממשלה) רוצים את הקרנות כשותפות אבל לא רוצים שהקרנות יגידו להם איך לעבוד. תביאו את הכסף. גם אם הם רוצים הקושי בא מהחשב ומהייעוץ המשפטי, לא מאנשי מקצוע שרוצים מאוד לקדם את התוכניות.

באופן דומה פילנתרופ אחר אמר:

הממשלה מתנהגת בצורה מאוד לא יציבה ולא אחראית. אני לא מרגיש שהם שותפים אמיתיים. משרד החינוך מתרץ כל הזמן שאין לו תקציבים, שהיועץ המשפטי לא מרשה, תירוצים מתירוצים שונים. ברגע שאתה הופך לעמותה שנתמכת על ידי הממשלה אז מוטלות עליך כל מיני מגבלות והסכומים שניתנים הם קטנים. כמות הדיווחים שמבקשים טפסים אני צריך להחזיק כמעט משרה שלמה האחראית למילוי הטפסים והדו"חות. בסוף רוב הכסף מגיע ברבעון האחרון כאילו שאתה לא צריך לשלם משכורת כל השנה לאנשים עובדים. זו התעללות. החשדנות לא סבירה ועל הממשלה להיות פחות חשדנית ולהעסיק יותר אנשי מקצוע שמבינים את עולם הפילנתרופיה.

תמורות ביחסי הממשלה והפילנתרופיה: מיריבות לשיתופי פעולה

ממצאי המחקר שערכנו (שמיד ושואל בר-ניסים, 2015) וכן מחקרים אחרים,⁶² מראים כי חלו שינויים בשנים האחרונות ביחסי הממשלה והפילנתרופיה. אנו עדים לשיתוף פעולה בתוכניות ובמיזמים חדשים. המיזמים האלה יוצרים הזדמנות למימוש רעיונות יצירתיים ופיתוח תוכניות הנותנות מענים לצרכים של אוכלוסיות יעד רבות. הפקידות הממשלתית שלא התלהבה מכניסת הפילנתרופיה לתחומים שהם באחריות הממשלה משנה בהדרגה את עמדתה ומגלה הבנה טובה יותר לתרומת הפילנתרופים. היא מגלה פתיחות רבה יותר לרעיונות שהפילנתרופיה מעלה ונכונות לאמץ אותם. עם זאת ברור לפקידות הממשלתית שבחלוקת העבודה בין הממשלה והפילנתרופיה הממשלה היא הריבון, מקור הסמכות והרגולטור הקובע את הנהלים וגם מפקח על ביצועם. מנכ"לית משרד החינוך לשעבר המתארת את היחסים בין הממשלה והפילנתרופיה תיארה זאת כך (הדברים מוצגים ברו"ח הערכה שהגישה דלית שטאובר ב־2010 על פעילות קרן טראמפ):

המדינה מפעילה את המערכת והקרנות מסייעות במקום שהמדינה קבעה. המדינה צריכה להתייעץ עם העמותות והפילנתרופיה כדי להתמודד עם אזורי עיוורון אך התוכן הוא בהחלטת ממשלה. המדינה צריכה להיות בעלת האחריות ברוב הנושאים ועל הקרן לתרום בשוליים מתוך כבוד לאחריות הממשלה. המדינה מפעילה את המערכת והקרנות מסייעות במקום שהמדינה קבעה. את מהות התוכן לעולם המדינה צריכה לקבוע, המתווך יכול להיות איש עמותה או קרן. הנושאים שאין לשתף פעולה עם הפילנתרופיה הם נושאים רגולטורים שהם בסמכות ובפקידות הממשלה. בנושאים אלה אני לא רואה מקום לשיתוף פעולה.

62. קראוזה-להב ופייט, 2022; שמעוני, 2010.

המדיניות נקבעת על ידי המשרד והם (הקרנות) מכפילי כוח ובעצם ממנפים את היכולת של המשרד להשיג יעדים. הקרנות הן חלק מליווי תהליך ההטמעה. קרן הרוצה לדחוף ולהשפיע ברמה הלאומית צריכה לחבור למשרד המקצועי שצריך להוביל.

מאידך הפילנתרופים מבינים שאם ברצונם לקדם את הרעיונות שלהם לטובת החברה בישראל עליהם להיות רגישים יותר לאילוצים שתחתם פועלת הפקידות, וכן להביע אמון והערכה לעבודתה. הפילנתרופים מבינים שבמטרה לקדם את היוזמות שלהם עדיף לבחור בשיתוף פעולה על בסיס אמון הדדי וחלוקת עבודה רציונלית ביניהם לבין הממשלה, על פני קונפליקט מתמשך. על כך אמר לנו פילנתרופ שהתראיין למחקר על יחסי הממשלה והפילנתרופיה שנערך על ידי שמיד ושאול בר ניסים (2015):

הם יודעים על מה הם מדברים אז במקום להתעמת איתם בואו נקשיב להם. שיתוף הפעולה עם משרד החינוך מאפשר גישה למנהלים ונותן להם את הגמישות וחופש הפעולה להצטרף למיזמים. אם היינו עובדים באופן עצמאי לא היינו מצליחים. לכן איפה שאנחנו חושבים שצריכים ממשלה אנחנו נעשה את ההתאמות הדרושות. אין שום סיבה לא לעבוד עם הממשלה. הקושי הפוליטי גדול מהקושי הבירוקרטי. אני חושב שתפקיד הפילנתרופיה זה לרתום את הממשלה. הפילנתרופיה בעצם מממנת את הניסיון הראשון ואם זה מצליח אז היא מביאה את המדינה, מראה לה שכדאי לה להשקיע משאבים בתוכנית.

פילנתרופ אחר הוסיף: "יש שינוי גדול בזכות העובדה שאנחנו עושים כקרנות בשל ההכרות ההדדית. יש לנו צוות משימה שעובד עם הממשלה, יש יותר מפגשים, החברים מתייעצים ויש יותר הכרות עם הקרנות".

הפילנתרופים הפנימו שעליהם להיות צנועים יותר ביחסיהם עם פקידי הממשלה ופחות להסתכל עליהם מלמעלה ומתוך

תחושת עליונות כפי שהתבטא אחד הפילנתרופים:

אם אתה בא מלמעלה, אני ההייטקיסט המצליח ואומר תשמעו לי ואני המיליונר זה בחיים לא יעבור. אתה חייב לבוא מלמטה. אתה חייב להסתכל בגובה העיניים. תבין שאתה איום. אתה צריך להבין שאני מאיים עליהם ועלי לשנות גישה. עליך להגיד קחו את כל הקרדיט אליכם בכיף גדול. אתה צריך לבוא לא מעמדת כוח שאני עם הכסף. צריך לבוא מלמטה שבסוף יגידו יאללה סבבה. הכסף שלך עוזר לנו.

עם זאת, הפילנתרופים ערים לסיכונים שבשיתוף פעולה הדוק מדי היכול לעקר את תפקידי הסינגור והמחאה של הפילנתרופיה כנגד החלטות הממשלה. בשיחות אתנו הם אמרו בהקשר של שיתוף הפעולה עם הממשלה:

צריך להיזהר לא להישאב לתוכו (לשיתוף הפעולה, למיזם המשותף) ולא לחיות בתוך מרחב פעולה שתמיד פועל עם הממשלה. נורא חשוב להזכיר לעצמנו שבסוף אנחנו רוצים להיות אלה שמציקים. אנחנו רוצים להיות החתרנים, אנחנו רוצים להביא את החדשנות וצריך להיות מאוד ערניים כי נורא קל להיות גוף מפעיל של הממשלה ולשכוח את התפקיד שלנו.

מהצר השני נציגי הממשלה מבינים היטב שהמשאבים שהפילנתרופים תורמים מסייעים ליישום תוכניות ממשלתיות שלא התממשו בהיעדר תקציבים מספיקים. על כך אמר פקיד בכיר במפגש עם פילנתרופים לו היו עדים עורכי המחקר הנ"ל:

אתם גדולים ונפלאים, אבל אתם לא מקצועיים. אתם לא יודעים מי באמת זקוק לעזרה. תנו לנו את המשאבים שלכם ואנחנו יודעים למי לעזור וכיצד". בדבריו מכוון הפקיד לתפקיד הפילנתרופיה בפיתוח מודלים של תוכניות שלאחר ניסוי והרצה שלהם יופעלו על ידי הממשלה אשר תשווק ותפיץ אותן לאוכלוסיות יעד שונות.

התובנות שאליהן מגיעים שני הצדדים מחזקות את הנכונות שלהם לשיתוף פעולה ולכינון שותפויות בין-מגזריות הממנפות את הפעילות של שני הצדדים. מיזם "ושמרת", שאותו יזם הפילנתרופ רוני דואק בתחילת מגפת הקורונה, הוא דוגמא לחלוקת העבודה בין הצדדים. משאבים רבים הושקעו באספקת ציוד ועזרים שונים לבתי אבות ומוסדות הדיור המוגן כדי להגן על האוכלוסייה המבוגרת. לאחר מספר חודשי פעילות הועברה האחריות לטיפול אל משרד הבריאות. כך העיד מנהל כללי של אחד המשרדים הממשלתיים, שהתראיין למחקר על יחסי הממשלה והפילנתרופיה, בנוגע לחלוקת העבודה בין הממשלה והפילנתרופיה ועל הצורך בשיתוף פעולה (שמיד ושאול בר ניסים, 2015):

כולם מגלים שאין להם מספיק משאבים, ואם יש להם את המשאבים אז הם צריכים את החקיקה. אם יש להם את החקיקה, אז חסר להם הכסף. אם יש להם את החקיקה ואת הכסף, חסרים להם האופרטורים. שני הצדדים מבינים את מגבלות הכוח ואת מגבלות היכולת שלהם לממש את מטרותיהם כל אחד בכוחות עצמו. אני לא חושב שפגשתי מישהו שאומר היום אני יכול לעשות את זה לבד.

התוצאה של ההכרה ביתרונות היחסיים של כל אחד מהצדדים, הממשלה והפילנתרופיה, היא בניית שותפויות ומיזמים משותפים בתחומים שונים, כגון ילדים ונוער בסיכון, צעירים, אנשים בעלי מוגבלות, נכים, וכן פיתוח תוכניות לימודיות ייחודיות לקידום לימודי המתמטיקה (קרן טראמפ), ותוכניות לפיתוח מנהיגות בפריפריה ובמוסדות ההשכלה הגבוהה (קרן רוטשילד). ביטוי מובהק לשיתוף פעולה בין הממשלה והפילנתרופיה הוא "המיזם ממשלה-פילנתרופיה לחיזוק ארגונים חברתיים" בתקופת משבר הקורונה. התמיכה הכספית הייתה בסך 53 מיליון ש"ח והתבססה על המבחנים לחלוקת כספי תמיכה של משרד הרווחה והביטחון

החברתי. שותף מקצועי למיזם היה ג'וינט אש"ל (קראוז להב ופיט, 2022). בהקשר זה ראוי גם לציין את פעילות "השולחן העגול הממשקי", שיצר הזדמנות לשיתוף פעולה בין מגזרי. ההחלטות שהתקבלו בו סייעו לחלץ את הארגונים החברתיים מהמשבר הכלכלי והפיננסי שאליו נקלעו בעקבות המשבר הבריאותי.

למרות כל האמור בדבר השינויים שחלו בגישת הצדדים, עולה מהראיונות שקיימנו לצורך כתיבת הספר, עם 37 פילנתרופים, מנהלי קרנות ומנהלי ארגוני תשתית, שהם עדיין נתקלים בבירוקרטיה ממשלתית המערימה קשיים על היוזמות שלהם. תורמים לכך פקידי ממשלה הנמנעים מלקחת אחריות ומעבירים את הכדור מיד ליד, וכן מגבלות רגולטביות המקשות על פיתוח והאצה של יוזמות פילנתרופיות. ממצאי המחקר שערכנו מראים שלמרות השינויים יש בין הפילנתרופים מי שעדיין סבורים שהמערכת הממשלתית חסרת יכולות ארגוניות ומקצועיות, ושהיא איננה קשובה ואיננה פתוחה דיה ליוזמות חדשניות החורגות משגרת העבודה הממשלתית. יש עדיין בין הפילנתרופים מי שמביעים אי אמון בפורומים המשותפים להם ולממשלה ושאינם רואים את התועלת והתרומה שלהם לחיזוק השיח הבין-מגזרי.

עם זאת ברור לשני הצדדים שתנאי חשוב והכרחי לשיתוף פעולה פורה הוא הבעת אמון של כל אחד מהצדדים בצד השני. ללא אמון, הערכה הדדית, נכונות לחלוק משאבים, ידע ומידע לא ניתן יהיה לממש תוכניות חשובות ככל שתהיינה כאלה. ממצאי המחקר שערכו שמיד ושאול בר ניסים (2015) הראו שאכן ישנם שינויים בעמדות הצדדים ושחלה הבנה גדולה יותר של האילוצים שבמסגרתם כל אחד מהם פועל. בעוד שבתחילת שנות ה-2000, עם הופעת "הפילנתרופיה החדשה", התאפיינו היחסים בניכור, חשדנות, יהירות ותחושת עליונות של הפילנתרופים כלפי הפקידות הממשלתית, במהלך השנים התקרבו הצדדים זה לזה והחלו שיתופי פעולה בתחומים שונים. תהליך ההתקרבות בין הצדדים אמנם ארוך

ואיטי, אך הוא אכן מתרחש באותם משרדי הממשלה המבינים את תרומתם הכספית והמקצועית של הפילנתרופים "הרוצים להחזיר לחברה". השיח המתפתח בין הצדדים מעודד יצירת שותפויות ושיתופי פעולה ומפוגג את חסמי התקשורת ביניהם. שני הצדדים מתחילים להבין שפעילות משותפת יוצרת אפקט גדול יותר מהפעילות של כל אחד מהם בנפרד. פקידי הממשלה משנים בהדרגה את עמדתם כלפי הפילנתרופיה ומבינים היטב שהמשאבים שהיא מעמידה משלימים ומוסיפים על השירותים שהמדינה מספקת לאזרחיה. פילנתרופיה איננה אמורה להחליף את המדינה, ובכך מכירים שני הצדדים. זהו גם התנאי ההכרחי לחלוקת עבודה בין הצדדים, כאשר כל אחד מהם מכיר ביכולות שלו לבצע את חלקו בשותפות ביניהם. פקידי הממשלה החלו להבין טוב יותר את המשמעות וההשלכות של הפעילות הפילנתרופית לקידום מיזמים חדשניים שהממשלה התקשתה לממש אותם. מאידך, גם הפילנתרופים מבינים כיום טוב יותר את האילוצים שבמסגרתם עובדת הממשלה. התנהגותם סבלנית יותר כלפי נציגי הממשלה, שכן הם מעוניינים לקדם ולהפיץ את הרעיונות החדשניים שלהם באמצעות הממשלה לקהלי יעד רבים, ובכך להשיג תהודה ולגיטימציה ציבורית רחבה.

משפחה ופילנתרופיה

המשפחה היא מוסד חברתי מרכזי בכל חברה אנושית, דרכו מובטחת המשכיות ביולוגית ותרבותית (פוגל-ביז'וי, 1999). חרף השינויים בצורת התא המשפחתי ובתפקידו, במחקר הפסיכולוגי והסוציולוגי ישנה הסכמה רחבה על כך שהמשפחה היא יחידה חברתית וכלכלית שמשמשת כאתר הראשוני שבו מתרחשים תהליכי סוציאליזציה, והיא מהווה נקודת ייחוס מרכזית עבור הפרט ונדבך מרכזי בזהות שלו לאורך חייו.⁶³ מעבר לכך, המשפחה היא מוסד יציב ומשמעותי בחברה בישראל בהשוואה למדינות אחרות ב-OECD, וזה על רקע הסכסוך היהודי-פלסטיני המתמשך, המתחים הבין-קבוצתיים בתוך החברה בישראל, כמו גם מרכזיות הממסד הדתי (פוגל-ביז'וי, 2020). לאור זאת, המשפחה היא מרכיב חשוב כאשר עוסקים בפילנתרופיה בכלל ובישראל במיוחד, ופרק זה יתרכז בו. הפרק יעסוק ביחסים ובדינמיקות המשפחתיות סביב נתינה כספית, נתינת זמן-התנדבות וערכים פילנתרופים, במקומה של המשפחה במעשה הפילנתרופי ובהעברה בין-דורית של ערכים בתוך התא המשפחתי. הוא יתחיל

63. Janoski and Wilson, 1995; פוגל-ביז'וי, 2020.

בפריסת מספר תיאוריות מרכזיות על סוציאליזציה בדגש על העברה בין־דורית של ערכים פרו־סוציאליים. לאחר מכן, יובא תיאור מקומה של המשפחה במעשה הפילנתרופי כפי שהוא מוצגת על ידי פילנתרופים ועובדי ארגוני התשתית אותם ראינו למחקר זה. בסוף הפרק יוצגו ממצאים ממחקרים שנערכו לאחרונה על העברה בין־דורית בקרב משפחות פילנתרופיות בישראל ובקרב הציבור הרחב.

גישות תיאורטיות להבנת תהליך ההעברה הבין־דורית

בין התיאוריות המרכזיות להן זיקה לתהליך ההעברה הבין־דורית של התנהגות פרו־ חברתית נזכיר את אלו המתייחסות לתהליך החיברות (socialization), וכן לאלו העוסקות במקומה של המשפחה בתהליך זה. התיאוריות נבדלות זו מזו בדמות הסוכנים שאמונים על תהליך החיברות והמנגנונים הקשורים לתהליך זה. אחת המרכזיות שבהן היא "תיאוריית הלמידה החברתית" (Bandura, 1977). לפי תיאוריה זו הפרט רוכש התנהגויות, עמדות, ותגובות רגשיות חדשות על ידי התבוננות וחקי של אחרים משמעותיים כמו הסבים, ההורים, המורים, המפקדים בצבא, המדריכים בתנועות הנוער וכדומה (Bandura, 1977). כך, באופן סביל הפרט לומד ומאמץ עמדות והתנהגויות פרו־ חברתיות כאשר הוא נחשף לאחרים משמעותיים התורמים מכספם וזמנם לטובת הכלל. תהליך הלמידה מורכב מגירויים חברתיים כמו התנהגויות רצויות שהסביבה החברתית משדרת ליחידים המגיבים בדרכם לגירויים אלה (Matthews, Hempel and Howell, 2010). כך גם במקרה של העברה בין־דורית בתוך המשפחה. תיאוריה זו מדגישה את מקומם של האחרים המשמעותיים בלמידה של ערכים והתנהגויות, וכיוון שבני משפחה הם לרוב האחרים המשמעותיים, לפחות בשנות חייו הראשונות של הפרט, למשפחה ישנו תפקיד חשוב בהעברת ערכים כמו עזרה לזולת, אמפתיה, חמלה ודאגה לאחר. ישנן עדויות

מחקריות רבות על הקשר בין חוס ואהבה הורית לבין פיתוח התנהגות פרו־חברתית כבר מגיל צעיר.⁶⁴

בעוד שעל פי תיאוריית הלמידה חיקוי האחרים המשמעותיים הוא הגורם המשפיע ביותר על התנהגות היחידים, לפי תיאוריית הסוציאליזציה התנהגות פרו־חברתית מושפעת ממוסדות חברתיים וכלכליים.⁶⁵ לדוגמא, תיאוריית הלמידה תטען כי על ידי חיקוי מורה או דמות מופת בבית הספר הפרט לומד ורוכש מיומנויות חברתיות, כאשר תיאוריית הסוציאליזציה תדגיש את מקומה של מערכת החינוך בהטמעתן של המיומנויות האלו. לפי התיאוריה הזו דרך המעבר במוסדות חברתיים כמו חיים במשפחה, מערכות חינוך פורמליות ובלתי פורמליות מתרחש תהליך הסוציאליזציה.⁶⁶ השתייה במוסדות החברתיים מאפשרת לפרטים התנסות חברתית ותרבותית מתמשכת המקנה להם דפוסיים, כללים וערכי תרבות בחברה בה הם חיים. גורמים אלה ואחרים הם חלק מתהליך הסוציאליזציה והלמידה המשפיעים על ההתנהגות, האמונות והפעילות החברתית של הורים וילדיהם. ערכים ונורמות התנהגות מתעצבים לאורך זמן לאור מגמות ותמורות בסביבות החיצוניות שבהן חיים ופועלים הורים וילדים (Andolina et al., 2003). מחקרים מראים שמעורבות הורים בקהילה ובבית הספר שבו לומדים ילדיהם משפיעה על ההתנהגות הפרו־חברתית של הילדים (Verba, Schlozman and Beady, 1995). לפי תיאוריה זו, רכישת המיומנויות מתחילה בגיל צעיר, ונמשכת לאורך כל החיים.⁶⁷

64. Bekkers, 2007; Musik and Wilson, 2008; Nesbit, 2013, Akee, 2018; Copeland, Costello and Simeonova, 2018; Schmid, Shaul Bar Nissim and Nirel, 2020; Schmid, Almog-Bar and Nirel, 2023.

65. Bekker and deVreeze, 2011; Wilson and Musik, 1998.

66. McDougale, McDonald, Li., McIntyre Miller and Xu, 2017; Matthews, Hempel and Howell, 2010.

67. Goldsaker and Moody, 2017; Schmid, Shaul Bar Nissim and Nirel, 2020.

בשונה משתי התיאוריות שנסקרו למעלה המתארות את תהליכי החיברות כתהליכים "ניטרליים" שאינם מושפעים מהקשרים חברתיים, פוליטיים וכלכליים, "תיאוריית המשאבים" מתרכזת בהשלכות מעמד חברתי, השכלה וסטטוס על תהליך החיברות. לפי תיאוריה זו ישנו שוני בין בעלי משאבים חומריים או רוחניים לבין חסרי משאבים בכל האמור להנחלת התנהגויות פרו-חברתיות (Mustillo, Wilson and Lynch, 2004). המעמד החברתי והכלכלי, רמת ההשכלה וההכנסה של ההורים ממלאים תפקיד חשוב בעיצוב התנהגותם הפרו-חברתית של הילדים כמו למשל עידוד התנדבות. מחקרים מראים שילדים להורים אמידים ומשכילים נוטים להיות משכילים בעצמם ובדומה להוריהם נוטים להתנדב.⁶⁸ חשוב לציין, תיאוריה זו אינה מניחה שקיים הבדל ערכי בין בעלי משאבים לחסרי משאבים, אלא מצביעה על כך שלהורים בעלי משאבים ישנה יכולת רבה יותר לספק עזרה מעשית לילדיהם, כגון הסעתם לפעילויות חברתיות, מימון יוזמות שונות של הילדים ועידודם להשתתף בטקסים ואירועים (Dotti Sani and Quaranta, 2015; Quaranta and Dotti Sani, 2016). תמונה משלימה מספקים מחקרים שמצאו שאי יציבות כלכלית במשפחה בתקופת הנעורים של הילדים משפיעה על הנתינה הכספית וההתנדבות שלהם בגילים מבוגרים יותר (Bandy and Ottoni-Wilhelm, 2012).

שלוש התיאוריות הללו משלימות זו את זו. תיאוריית הלמידה החברתית נותנת משקל רב לאחרים משמעותיים, בעוד שתיאוריית הסוציאליזציה מתמקדת במוסדות החברתיים, תיאוריית המשאבים נותנת מקום להקשר החברתי הלא שוויוני בעיצוב תהליך החיברות. שימוש בשלושתן מאפשר התבוננות בתהליך ההעברה הבין-דורית של התנהגות פרו-סוציאלית וערכים פילנתרופים בקרב משפחות של פילנתרופים. תהליך ההעברה מושפע בעיקר מהמורשת המשפחתית

68. Mustillo, Wilson and Lynch, 2004; Bekkers, 2007.

של נתינה כספית והתנדבות למען האחרים. כפי שנראה בהמשך הפרק אחרים משמעותיים כמו הורים וסבים המעורבים חברתית שימשו מודל לחיקוי עבור בני הדור השני והשלישי. כמו כן, מוסדות חברתיים והסביבה החברתית גם הם משפיעים על הקניית ערכים פרו-חברתיים לבני אדם, אולם כפי שמלמדים אותנו המחקרים בתחום בהקשר של העברה בין-דורית, לסביבה החברתית ישנה השפעה על הנתינה אם כי בצורה מוגבלת יותר מהשפעת המשפחה.⁶⁹ החלק הבא של הפרק יביא ממצאים מראיונות שקיימנו לצורך כתיבת ספר זה.

מקומה של המשפחה בעשייה הפילנתרופית: ממצאים מן הראיונות

מקומה של המשפחה בעשייה הפילנתרופית עלה במהלך הראיונות שקיימנו עם פילנתרופים ועם אנשי מקצוע שעוסקים בתחום. עוד לפני השימוש בכסף למטרות פילנתרופיות, המרואיינים הדגישו כיצד העיסוק בכסף בעיקר בקרב מתעשרים חדשים הוא דרמה שמתרחשת ראשית במעגל המשפחתי, ולאחר מכן גם במעגל החברתי הקרוב. כך לדוגמא מספרת מתעשרת חדשה על השאלות והתהיות שלה ושל בעלה ביחס לחינוך ילדיהם: "איך אתה מחנך ארבע ילדים על זה שהם מיליונרים. וכשהם אומרים בצבא, יש לנו אחד עכשיו שמסיים צבא, אחד אחרי צבא. כשהילד שלך בגיל 16 אומר אנחנו מיליונרים ואתה - בעלי אמר לו. אתה לא. אני כן. אז איך אתה מגדל את הילדים? איך אתה ממשיך להיפגש עם חברים שיודעים, זה היה בכל העיתונים".

מנהלת קרן משפחתית ותיקה תיארה כיצד הדרמה המשפחתית והחברתית שמביאה אתה כסף אף מעכבת הצטרפות לעולם הפילנתרופי:

⁶⁹ Schmid, Shaul Bar Nissim and Nirel, 2020; Schmid, Almog-Bar, and Nirel, 2023.

[אנשים] שעשו אותם, ופתאום הבוכטה הזאת נפלה, זה הלם. זה הלם שהם לא יודעים איך לעכל את זה, וחלקם, אוקיי? מחפשים את המקום, את ה־safe haven הזה, שהם יוכלו קודם כל לשתף את האחרים בהתחבטויות הכי טריוויאליות של החיים, שפתאום נעשיתי מבנאדם שמרוויח משכורת X Y, אוקיי? טובה ככל שתהיה, ופתאום הפכתי לבנאדם ששווה מיליונים, איך אני מתמודד עם זה, ברמה המשפחתית, ברמה החברתית, הילדים, מה אני אומר להם, איך זה מוצא את ביטויו, זאת אומרת, קודם כל ברמה הזאת, ובמקום, אוקיי? לרדת עליהם, צריך לנסות ולהבין אותם.

הפרשנות של מנהלת הקרן כי האפשרות להשתמש בהון החדש למטרות פילנתרופיות מצריכה ראשית עיבוד של המצב החדש באה לידי ביטוי גם בראיון שקיימנו עם זוג מתעשרים חרשים:

זה משהו שמאוד עולה בשיחות ביננו ובמפגשים של הפורום צעירים כמו שכן זוגי יצא, היו גם ממש קבוצות ייעודיות לאנשים במצבנו תחת JFN, שזה היה מאוד חשוב. ההכרה הזאת, כמו שאמרתי מקודם, בלהיות ממעמד פילנתרופי, זה בכלל ההכרה בזה שיש כסף, וניקה רגע צעד אחד אחורה, ואני חושבת שזה, קצת מה שבעלי אמר, חברתית ומשפחתית ואיך רואים אותנו ומה זה אומר עליי, ואיפה אני גרה ודברים כאלה, אז זה משהו שבאמת מעמיד כל מיני אי־נוחיות כאלה ואחרות.

הדוברת מתייחסת לקבוצה הייעודית של "מהגרים להון" ב־JFN, שמסייעת למתעשרים החדשים עם אתגרי ההון. פעילות הקבוצה נעשית במסגרת המרכז לפילנתרופיה משפחתית שהוקם ב־2018 במסגרת ה־JFN ומטרתו "לסייע למשפחות פילנתרופיות ישראליות לפתח תשתית של נתינה בין־דורית, שילוב דור המשך בפילנתרופיה ופיתוח קהילה של תורמות ותורמים צעירים" (JFN ישראל, פילנתרופיה משפחתית, 2023, פסקה 1). המרכז מאגד מספר תוכניות, כמו פורום התורמים הצעירים, קבוצת דור המשך שמהווה מסגרת לצעירים בגילאי 20–35 שמגיעים מרקע של הון

ורוצים להתפתח בנתינה אסטרטגית, ותוכנית דורות לפילנתרופיה, שהיא קבוצה תהליכית ומונחית העוסקת בהתפתחות אישית סביב חיים עם בעלות על הון והפילנתרופיה המשפחתית. כמו כן, המרכז מקיים סדנאות ומפגשים שמטרתם לעודד את הנתינה המשפחתית ומציעה חומרי קריאה בנושא בספרייה וירטואלית. מנהלת בכירה ברשת אף טענה שהעיסוק בדינמיקות המשפחתיות הוא בין התרומות המרכזיות שהרשת מעניקה לחברים בה: "העברה בין־דורית, ממש, זה ממש רגל של ה-[אחת], של העבודה שלנו כדי לתת את הערך המוסף הפרטי ואת הצמיחה, לפעמים אנשים מרגישים שהדבר הכי גדול שהם קיבלו מ־JFN זה היכולת לנהל את הדיאלוג הזה בתוך המשפחה, לדבר על כסף בצורה נקייה, נעימה, ערכית, טובה".

היחסים הבין־דוריים סביב הכסף והשימוש היו נושא מרכזי נוסף שעלה בראיונות. מרואיינים התייחסו להשפעת הדורות הקודמים (הורים או סבים) והדורות הבאים (ילדיהם) על כניסתם למעגל הנתינה. מרואיינים רבים טענו שהמשפחה היא גורם אשר הניע אותם לפילנתרופיה ולמעורבות חברתית. מרואיינים ציינו את החינוך בבית הוריהם, גם אם האחרונים לא היו אנשים עתירי ממון ונכסים, כסיבה שהובילה אותם לעסוק בפילנתרופיה, כפי שעולה מדבריו של אחד המרואיינים:

מה משך אותי זה שאלה, שאלת מיליון דולר שאני לא יודע את התשובה עליה, אני חושב החינוך בבית של ההורים שלי, בעיקר אבא שלי. אבא שלי, עולים חדשים שהגיעו אחרי ששת הימים מצפון אמריקה בגלל ציונות, וכל חייו הוא היה מעורב בפעילות חברתית, לא בפילנתרופיה כי הוא היה עובד מדינה, אבל ב-, בהתנדבויות, ואני חושב שזה כנראה השפיע.

בעוד שהדובר בציטוט האחרון מתייחס להתנהגות הפרו־חברתית של אביו ולמעגלים החברתיים שלו כמודל לחיקוי, מרואיין אחר

התייחס לשיח בתוך המשפחה כשתיאר בפנינו מה הוביל אותו להצטרף למעגל הנתינה:

בשביל לסגור לכם את הפינה של סיפור של מאיפה אני התחלתי, אז כשאני גדלתי, אמא שלי תמיד הייתה מספרת שכשהם התחתנו גרו אצל סבא וסבתא שלי. וסבתא שלי יום אחד בקיץ, אמא שלי ראתה אותה ביום שישי יוצאת מהבית עם של. אז היא שאלה את אבא שלי, מה אמא שלך הולכת עם של באמצע הקיץ? אז הוא אמר לה, תסתכלי מה יש לה מתחת לשל. אז מתחת לשל היה מגשים עם אוכל שהיא הביאה למשפחות נזקקות כדי שהם לא יתביישו בזה שמביאים להם אוכל, הסתירה גם את מה שהיא עושה וגם את הנתינה, את מי שקיבל. אז גם מתן בסתר זה זה.

הבחירה של המרואיין להתייחס גם לסיפורים של אימו וגם להתנהגות של סבתו מאפשרת לראות כיצד דרך השיח המשפחתי מוצגות דמויות מופת והתנהגויות כמודלים ראויים לחיקוי. לצד הצגת דור העבר כמי שבהשראתם הפכו ברכות השנים לפילנתרופים, היו בין המרואיינים מי שציינו כיצד דווקא דור העתיד הוא הגורם שהניע אותם להיכנס למעגל הנתינה. במיוחד ציינו מרואיינים את הדאגה לילדיהם כגורם מניע לפילנתרופיה, ואת הרצון לשפר את החברה כפעולה שנעשית למען רווחתם, כפי שעולה מדבריה של פילנתרופית צעירה: "אני רוצה מקום יותר טוב שהילדים שלי יגדלו בו, אז אנחנו נהיה, אנחנו נהיה שם, נהיה משמעותיים. להיות משמעותיים, אגב, זה גם לתרום בכסף". פילנתרופ צעיר נוסף שאיתו שוחחנו ביטא עמדה דומה: "אני חושב שזה לא, פה סביר להניח שזה משהו שמגיע מהבטן ומשהו שבאמת אנחנו, אנחנו עושים את זה בשביל, כאילו, בשביל הילדים שלנו גם. אנחנו עושים את זה באמת בשביל העתיד שלנו פה, אנחנו באמת מאמינים ש-, שוב, אם זה לא יגיע, וזה חשוב להבין, אני באמת מאמין ששינוי צריך להגיע מבפנים. זה לא יגיע מאיתנו, זה לא יגיע".

דברים דומים עלו בדבריהם של צעירים נוספים שרואינו למחקר זה, שהציגו את פעילותם הפילנתרופית בין היתר כחלק מחובתם ההורית להבטחת עתיד ילדיהם, כאשר הבחירה לבטא חובה הורית דרך המעשה הפילנתרופי היא נגזרת מהמאבקים החומריים שמצויים בידם. גם פילנתרופים ותיקים התייחסו לילדיהם הביולוגים במהלך הראיונות, אך בהקשרים שונים מאלו של פילנתרופים צעירים, שהם גם הורים צעירים. פילנתרופים ותיקים, שבהתאמה הם גם הורים לילדים בוגרים, הביעו את רצונם שילדיהם ייקחו גם הם חלק בפעילות הפילנתרופית המשפחתית. הציטוטים הבאים, הלקוחים מראיונות עם שתי פילנתרופיות ותיקות, מספקים עדות לאופנים שבהם דור ההורים מכניס את הדור הצעיר לתוך הפילנתרופיה המשפחתית בפרט ומעביר ערכים של מעורבות חברתית בכלל:

בשנתיים האחרונות, קצת יותר משנתיים, אחרי שאנחנו מאוד רצינו שהילדים יהיו מעורבים, אז הילדים יודעים על מה שקורה וגם כל אחד עושה משהו, לאו דווקא עם כסף, אבל עושה משהו לטובת החברה. כלתנו, הצטרפה. היא עכשיו מנהלת את הקרן שלנו.

אז מבחינתנו זה, זה משהו שהילדים שלנו צריכים, לא יכולים, צריכים לגדול פנימה, הם כבר משתתפים בתוך ה', בתוך המערך הזה, וזה אומר שלכל אחד יהיה איזשהו נתיב שהוא לוקח לעצמו, שהוא מרגיש מחויב להיות חלק מהפילנתרופיה הישראלית למען קהילה טובה יותר. אז אנחנו יודעים שהבנים שלנו מתעניינים בנושא של קיימות, ומבחינתי זה בסדר גמור. כל אחד במה שהוא רוצה, ושהוא יעשה את זה בצורה הטובה ביותר.

הדוברת בציטוט האחרון מתייחסת בדבריה לשוני בין-דורי בתחומי העניין בין דור ההורים לדור הילדים. מחקרים על דור המשך לפילנתרופיה (next generation) מראים כי ישנם שני הבדלים בין דור ההורים לילדים: הראשון בא לידי ביטוי בשימוש שעושה

דור ההמשך במכשירים פיננסים וניהוליים שונים לצורך העברת התרומה (Schmid, Shaul Bar Nissim and Nirel, 2020) והשני ניכר הן באופי הנתינה והן בתחומי הנתינה.⁷⁰ כך לדוגמא, במחקרן על דור ההמשך של פילנתרופים בישראל, מראות קראוז-להב וקמפ (Krauz-Lahav and Kemp, 2020) שהדור הצעיר אמנם תולה את פעילותו הפילנתרופית במורשת המשפחתית, אך יחד עם זאת מברל את עצמו מההורים, דרך סוג וסגנון הפילנתרופיה שלו, ובכך מבטא את הייחודיות והעצמאות שלו. הברלים בסגנון הנתינה וכן בתחומי העניין עשויים להוביל למתחים בין-דוריים סביב המורשת המשפחתית, כפי שפילנתרופית ותיקה תיארה בפנינו:

דור שלישי זה משהו אחר. אני לא... קודם כול יש לנו התחייבויות רב שנתיות. אנחנו הארכנו את התרומה לאוניברסיטה אחרי פטירתו של אבי לעוד עשרים שנה אחרי שהוא כבר נתן עשר. זה מאוד מאוד משמעותי. מאד משמעותי. וזה אני אתן לדורות הבאים. מי אני שאני אחליט שהדורות הבאים יצטרכו לעשות את זה? אז הייתה לנו התלבטות מאד גדולה והרבה מאד שיחות על הנושא הזה אבל אנחנו אמרנו דבר כזה, הוא עשה את הכסף וזה על שמו וזה פרויקט שהוא הקים ולכן הרגשנו שזה הדבר הנכון לעשות. שם כן זה סוג גם של memorial עבורו וכולי... אז אני משתפת אותך ככה משיקולים אחרים.

הדוברת בציטוט מתייחסת לדילמה סביב תחומי הנתינה ופתרונה דרך דיון משפחתי פתוח. בהמשך הריאיון אותה פילנתרופית המשיכה לתאר כיצד היא מנווטת בין הרצון שלה להכניס את בנותיה למעגל ולמסורת הנתינה המשפחתית לבין הצורך "לשחרר" ולתת להן לחפש את דרכן הפילנתרופית שלהן:

אני בתמימותי בתחילת הדרך נורא רציתי שהבנות שלי היותן צעירות ישתתפו ורציתי להיות נורא נאורה ולשתף אותם

70. Krauz-Lahav and Kemp, 2020; Krauz-Lahav, 2022.

בפילנתרופיה המשפחתית ואז הבנתי שזאת טעות אופטית. אז אני משתפת אותם, אני רוצה שהם יתרמו או שהם יעשו? הם יבחרו במה הם רוצים לתמוך. מי אמר שמעניין אותם נוער נושר בכלל? למה אוניברסיטת X? הם למדו באוניברסיטה אחרת, היא רוצה לעשות דברים אחרים. אז השיתוף צריך להיעשות בתנאים הנכונים עבור הדור הבא ולא בלהכריח ולא בלנתב. כמובן באחריות ובהדרגה ובכסף...

אותה פילנתרופית הביעה אמונה חזקה כי בנותיה יצטרפו למעגל הנתינה גם אם הן אינן לוקחות כעת חלק משמעותי בנתינה המשפחתית: "הן כבר בוגרות אבל הן עסוקות עדיין בקריירה ובעניינים אחרים ואני מאד מאד פעילה ואני באמת לא בטוחה שצריך שהן כרגע... אבל הן עדיין בודקות. הבת האמצעית שלי הייתה כמה פעמים בפעילות של JFN והיא עכשיו משחקת ברעיון של לעזור לאיזושהי עמותה אבל זה יגיע לשם. אין לי ספק בכלל". הדוברת האחרונה לא נימקה מדוע היא סבורה שבנותיה ייכנסו למעגל הנתינה בברא היום. בשונה ממנה, פילנתרופ ותיק שילדיו עדיין אינם לוקחים חלק מרכזי בפילנתרופיה המשפחתית התייחס לדוגמא האישית שהוא מציג כסיבה שבגללה הוא בטוח שגם הם יתרמו בעתיד:

הבן שלי והבת שלי, שתי הבנות שלי, מעורבות ועוקבות, ואני כל פעם שעושה משהו, אני דואג קצת ל-, לספר להן, להביא אותן לאירוע, לשתף אותן. אז אני, אני בטוח שהדוגמא הזאת, קודם כל עצם הצורך בנתינה, והנתינה עצמה, אני רואה שפשוט אין לי, הייתי מצפה שהם יגידו, מה פתאום, אבל למה אנחנו עושים? זה, זה נראה מאוד טבעי, זה נראה כחלק מ-, מהחיים, כמו שאוכלים, שותים, ישנים ותורמים.

הפילנתרופ התייחס לדוגמא אישית כדרך להעברה בין-דורית של מורשת משפחתית גם שדיבר על פילנתרופים נוספים

ממעגל הסובבים אותו, והתייחס לנתינה כדרך לחזק את הקשרים המשפחתיים:

תראה, אם, אם, אם הילדים, אם הילדים רואים שככה עושים ההורים, ויש גם לא-מעט חברים שאני רואה שבקרן המשפחתית משלבים את הילדים כי הם רואים בזה דרך לשמור על היחסים בתוך המשפחה ל-, לעתיד לבוא, אז אצל [שם של פילנתרופית ותיקה] זה פנטסטי. יש לה שלוש בנות ושלושתן מעורבות בכל הפעילות הפילנתרופית, ואפילו לוקחים חלק על עצמם.

פילנתרופ נוסף עמו שוחחנו הציג תמונה דומה בה הנתינה המשפחתית מאפשרת שימור וחיזוק הקשרים המשפחתיים, ואף הרחיב את היקף הקשרים מהמשפחה הגרעינית על המשפחה המורחבת:

פילנתרופיה משפחתית, החלטנו שבגלל שיש לנו עסקים באירופה ואנחנו מקבלים הכנסות משם, שהדור המשך, זה כבר תשע, הילדים שלנו, הם מחליטים איך לחלק את הכסף שאנחנו מרוויחים מאירופה, לא את כולו, אבל פתחנו סוג של קרן תרומות חדשה משפחתית שהילדים מחליטים לאן זה הולך, והכוונה, בגלל שיש לנו משהו כמו תשע בדור ההמשך, זה משלוש משפחות, יקים, אז זה שלוש-שלוש-שלוש, הכול מסודר, אז החלטנו שאנחנו רוצים שהם, הבני דודים, קצת לומדים לעבוד ביחד, בגלל שיש לנו גם עסק ביחד אז יום אחד הם גם צריכים להיות בעסק, אז צריכים ללמוד לדבר על כסף ביחד ולהתנהל עם דברים כאלה ביחד, אז החלטנו שכל שנה או שנתיים יש קבוצה של שלוש שהם בשליטה, של מה קורה, ותמיד מכל משפחה אחד, וזה תמיד רנדומלי בשביל שזה לא אותה שלישייה. אז אנחנו מאלפיים ושש, השני אלפיים ושבע-עשרה ועכשיו עושים את זה רק סבב אחד, זאת אומרת, כל התשעה היו פעם פעילים, עוד לא, עכשיו באה הקבוצה האחרונה, זה אומר שנעשה קונסטלציות שכל אחד פעם ישב עם כל אחד של הבני דודים בקבוצה והם מחליטים מה עושים עם זה.

אם כן, בראיונות הפילנתרופיה הוצגה כאתר לדינמיקות משפחתיות מגוונות, והמשפחה תוארה כגורם שמניעה לפילנתרופיה בין אם זה הרצון לפעול למען עתיד הדור הבא ובין אם זה החינוך שקיבלו בבית הוריהם, קרי סוציאליזציה להתנהגות פרו-חברתית. עד כה נערכו שני מחקרים שיטתיים שבחנו סוגיות של העברה בין-דורית בישראל. את ממצאי המחקרים נציג בחלק הבא של הפרק.

העברה בין-דורית בישראל: עדויות משני מחקרים עכשוויים

המחקר הראשון התמקד בתהליך ההעברה הבין-דורית בקרב משפחות עשירות המוגדרות כמשפחות פילנתרופיות (Schmid, 2020). מטרתו הייתה ללמוד על השפעת המשפחה הגרעינית והסביבה החברתית והמוסדית על ההתנהגות הפרו-חברתית של בני הדור השני והשלישי של משפחות המוכרות כמשפחות פילנתרופיות הפועלות בתחום זה במשך עשרות שנים ואף למעלה מזה. שאלות המחקר עסקו במניעים של הסבים והסבתות בתפיסת הנחקרים, ההורים והצאצאים, לנתינה כספית והתנדבות, בתרבות ובמסורת הנתינה של המשפחה ובמניעים לנתינה כספית, בשיח המשפחתי על חשיבות הנתינה ועל המשכיותה, וכן בהשפעת גורמי הסביבה התרבותית, חברתית, פוליטית על ההתנהגות הפרו-חברתית של בני הדור השני והשלישי. המחקר בחן את אלה המגדירים עצמם כפילנתרופים או משקיעים חברתיים שהם צאצאים, בני הדור השני והשלישי לפילנתרופים ילידי הארץ או ארצות אחרות. הפילנתרופים שנכללו באוכלוסיית המחקר עסקו בפעילות פילנתרופית נרחבת בישראל ותרמו אחוז אחד לפחות מהכנסותיהם השנתיות למגוון מטרות ותחומים ובהם רווחה, בריאות, חינוך, השכלה גבוהה, אמנות, תרבות ודת. דגימת המחקר הייתה תכליתית ומדגם הפילנתרופים נלקח מרשימה של תורמים שנוצרה במחקרים קודמים, שלושה בדגימת כדור שלג, בה

פילנתרופים שהשתתפו במחקר מסרו לחוקרים את שמותיהם של פילנתרופים נוספים. באופן ייחודי המחקר התמקד ב-36 פילנתרופים בני הדור השני והשלישי שזוהו כממשיכי מסורת הפילנתרופיה של הוריהם וסביהם ושעוסקים ביוזמות פילנתרופיות או משמשים מנהלים של קרנות משפחתיות. 81% ממשתתפי המחקר הם ילדי ישראל (56% גברים ו-44% נשים), 72% הגדירו עצמם יהודים שאינם שומרי מצוות, 89% היו נשואים והורים לילדים, גילם הממוצע היה 49, ו-84% מתוכם היו בעלי תארים אקדמיים. שיטת המחקר הורכבה משיטות איכותניות וכמותיות. הנתונים הכמותיים הופקו משאלונים, והנתונים האיכותניים הופקו מראיונות עומק שביצעו החוקרים.

שיח בתוך המשפחה

אחת מהנחות המחקר הייתה כי שיח משפחתי על ערכים של נתינה והתנדבות הינו חשוב בתהליך הסוציאליזציה של הצאצאים לערכים פילנתרופים ולהבטחת ההמשכיות של הנתינה שלהם בדורות הבאים. באופן מעניין ואף מפתיע ממצאי המחקר הראו ששיח כזה לא התקיים לעתים קרובות במסגרות המשפחתיות השונות (משפחה גרעינית, משפחה מורחבת, ארוחות משפחתיות בערבי שבת ובחגים). המרואיינים שגדלו במשפחות פילנתרופיות, ורואים עצמם היום ככאלה סיפרו כי במשפחה לא התקיים שיח ישיר שעסק במשמעותה של הפילנתרופיה, כפי שסיפר אחד המרואיינים במחקר "אינני זוכר שהורי דיברו על פילנתרופיה או על חשיבות הנתינה לאחרים... אף אחד בבית לא דיבר בזכות הפילנתרופיה והנתינה". מרואיינים ציינו שיח עקיף שלרוב הדיר את הדור הצעיר כמו שעולה מעדותו של אחד המרואיינים במחקר: "השיח התנהל בין ההורים ולא כלל אותנו הילדים. לא היה דיבור ישיר בין ההורים וביננו על חשיבות הנתינה. היה שיח עקיף שהתייחס

בעיקר לטקסים בהם חלקו כבוד להורים על נדיבותם". אם כן, בהיעדר שיח ישיר בתוך המשפחה על חשיבותה של הפילנתרופיה, מה הוביל את המרואיינים ללכת בדרכי הוריהם ולהפוך בבגרותם לפילנתרופים גם כן?

המשפחה כמודל חיקוי

החוקרים הציעו להבין זאת דרך רעיונות תיאוריית "הלמידה החברתית" (Bandura, 1977), כאשר ממצאי המחקר הכמותי הראו שהסבים, הסבתות וההורים היו מודל לחיקוי והשפיעו על ההתנהגות הפרו-חברתית של הצאצאים. ממצא זה השתקף גם בראיונות עם הפילנתרופים כפי שסיפר בן למשפחה פילנתרופית עם מסורת רבת שנים של נתינה: "הערכים של נתינה הועברו אלי מסבי וסבתי ובעיקר מסבתי ופחות מסבי". כמו כן ממצאי המחקר הכמותי הראו שהשפעת הסבים וההורים הולכת וקטנה עם הגיל של בני הדור השני והשלישי. ככל שבני הדור השני והשלישי היו מבוגרים יותר כך הם ציינו שהשפעת הסבים וההורים הייתה קטנה יותר. בקרב נשים נמצאה השפעת הסבים וההורים גבוהה יותר מזו שאצל גברים. בהשוואה בין השפעת הסבים וההורים נמצא שהשפעת ההורים על ההתנהגות הפרו-סוציאלית של הצאצאים הייתה גדולה יותר.

בראיונות הרחיבו הצאצאים על האופנים בהם הוריהם שימשו להם מודל לחיקוי. כך לדוגמא גרס אחד הצאצאים שאמר "הם [ההורים] לא דיברו על פילנתרופיה. זו הייתה דרך חיים... חלק מהאווירה הקיימת במשפחה-ערכים ואתיקה". מרואיינים תיארו תהליך למידה שמבוסס על חיקוי פעולות והתנהגויות להם נחשפו: "המשמעות של פילנתרופיה היא הנתינה עצמה ולא הדיבור עליה. למדנו דבר מתוך דבר, קלטנו את האווירה והטמענו את הערכים, אבל מעולם לא דיברו איתי על נתינה או הכתיבו התנהגויות בהקשר זה". אחד המרואיינים במחקר בן למשפחת פילנתרופים

היטיב לתאר את האופנים בהן המורשת המשפחתית הייתה מרכיב חשוב בעיצוב פעילותו הפילנתרופית: "הנתינה הייתה חלק מחיי שעשתה אותי מתעניין ואחראי. זה היה תמיד חלק מהמסורת של משפחתי. אני חושב שהיה משהו מובנה בסגנון החיים שלנו, מושרש. תמיד נתנו לאחרים ואף אחד לא אמר לי או הכריח אותי. ראיתי מה עושים ההורים ואימצתי את התנהגותם".

מורשת משפחתית

המחקר התייחס גם להשפעת המורשת המשפחתית ומסורת הנתינה של ההורים על מניעי הנתינה של הצאצאים. מורשת ההורים מתייחסת לרקע המשפחתי ולעשייה הפילנתרופית של הסבים וההורים, להמשכיות הנתינה של בני המשפחה, לחינוך לערכים של עשיית צדק חברתי ועזרה לחלשים, להשפעת התכונות האישיות של ההורים הקשורים בנדיבות וברגישות שלהם לצרכי האחרים, וכן למידת היושרה האישית שלהם על ההתנהגות הפרו-חברתית של הצאצאים. ממצאי המחקר הצביעו על מתאם חיובי מובהק בין מורשת ההורים לבין מניעים אחדים של הצאצאים, כאשר המתאם החזק והבולט ביותר היה עם המניע של המשך המורשת המשפחתית בנתינה כספית. עדות לגישה זו ניכרת בראיונות שביצעו החוקרים: "היינו מאוד עשירים אז תמיד ברור מהחינוך בבית שיש לך זכות וחובה לחברה. יש לך זכות, יש לך כסף, יש לך פריוילגיה. הצלחנו כלכלית אז זה בא אוטומטית גם עם חובה לחברה והחובה זה לא רק כסף. זה לא רק לתרום כסף. זה לתרום גם זמן, להיות בבורד של הקהילה, להיות פעיל, להוביל מהלכים".

תפיסת ההורים כמודל לחיקוי והשפעת התכונות האישיות שלהם דורגו כגורמים המשפיעים ביותר על המשכיות הנתינה על ידי הצאצאים. מתאם חיובי מובהק נמצא בין תפיסת ההורים כמודל לחיקוי והשפעת התכונות האישיות שלהם לבין המניעים

האישיים של הצאצאים לנתינה וכן בין תפיסת ההורים כמודל לחיקוי ומניעים דתיים לנתינה. שיקולים עסקיים דורגו ברמה נמוכה ולא היו מניע משמעותי לנתינה הכספית של בני המשפחה.

ניתוח מניעי הנתינה

לתפיסת הנחקרים הוריהם כמו גם דור הסבים והסבתות תרמו ממניעים חברתיים כמו להחזיר לחברה על שאפשרה להם לפתח את עסקיהם. כך למשל סיפר לחוקרים צאצא בן הדור השלישי למשפחה פילנתרופית "הסבא והסבתא שלי וגם הורי התחנכו בבתים בהם הנתינה והעזרה לאחרים היו המניעים העיקריים לנתינה". מרואיין אחר סיפר אף הוא: "המסורת של נתינה בבית ההורים והסבים הייתה מעוגנת בערכים חברתיים וצרכים לאומיים. הורי גדלו בבית של יזמים עסקיים, אבל עסקים ושיקולי מס לא היו גורמים שהשפיעו על הנתינה שלהם. האנשים שנדרשו לעזרה היו הגורמים המניעים אותם לנתינה, אפילו בסכומים קטנים".

המחקר גם בחן את הקשר בין מניעי הסבים וההורים לבין מניעי הצאצאים, בתפיסת הנחקרים, ומצא קשר חיובי ומובהק בין המניעים החברתיים של הסבים וההורים לבין אלה של הצאצאים. תפיסה זו עלתה גם מראיונות עם הפילנתרופים עצמם, כפי שלמשל סיפר אחד מהם: "אמי התנדבה באגודה למלחמה בסרטן. אני ואחותי המשכנו בפעילות הזו מתוך ראייה שזה חלק מהחיים. גדלנו עם התחושה שצריך לעזור לזולת ולשנות אנשים ולתת להם הזדמנות לשנות גורלות. זו מצווה חשובה ונותנת הרבה סיפוק והנתינה מתגמלת את הנותן יותר מאשר את המקבל".

בעוד הדובר התייחס לנתינה כמצווה שבין אדם לחברו היו גם מרואיינים שתיארו את הנתינה כמצווה שבין האדם למשפחתו. כך לדוגמא העיד בן למשפחה עתירת הון עם מסורת רבת שנים של נתינה:

זה עניין משפחתי. זו מחויבות שעוברת מאוד חזק של מעורבות חברתית ואחריות חברתית שגם עם הון מגיעה אחריות חברתית. זו מסורת והיסטוריה משפחתית שלנו. זו הדוגמא שקיבלתי בבית ההורים. הורים שגדלו בצופים. אלה הם הערכים שעליהם גדלתי מילדות. הייתי פעיל בוועד הכיתה ועכשיו אני פעיל בנתינה ובהתנדבות. היינו מאוד עשירים אז תמיד ברור מהחינוך בבית שיש לך זכות וחובה לחברה.

חשוב לציין כי בני הדור הצעיר פירשו בצורה שונה את סגנון הנתינה של ההורים, כאשר גברים נתפסו כאינסטרומנטליים ומוכווני מטרה נתפסה התנהגות הסבתות והאימהות כאקספרסיבית, תומכת, רגשית ואמפתית כלפי אחרים שנוזקו לעזרה כספית ותמיכה רגשית. ואכן עדויות רבות עולות מממצאי המחקר המעידים על חשיבות ההשפעה של סבתות ואימהות על הנתינה של הצאצאים שרבים מהם העידו שהן אלו שהשפיעו על האקלים המשפחתי תומך הנתינה והעזרה לאחרים. לממצאים אלה השלכות על מקומן של נשים בנתינה הפילנתרופית והשתתפותן הפעילה בקרנות משפחתיות המנוהלות ע"י נשים (לדוגמא: רעיה שטראוס, יודי יובל-רקנאטי, שרי אריסון, דנה עזריאלי, דפנה מיתר-נחמד, שירה רודרמן ואחרות).

הסביבה החברתית

באופן משלים לבחינת השפעת המשפחה על ההתנהגות הפרו-חברתית של המרוויינים, המחקר גם בחן את השפעת המוסדות החברתיים כגון מערכת החינוך, תנועות הנוער, ארגון התנדבותי, המרכז הקהילתי וארגונים לא פורמליים על ההעברה הבין-דורית. ממצאי החלק הכמותי הראו השפעה קטנה יחסית של מוסדות חברתיים על תהליך ההעברה הבין-דורית של ערכים לנתינה. בהשוואה בין השפעת המשפחה והשפעת גורמי הסביבה

על ההתנהגות הפרו- חברתית של הצאצאים נמצא כי השפעת המשפחה חזקה יותר מהשפעת הסביבה. מתאם מובהק נמצא בין השפעת המשפחה וגיל הצאצאים. בקרב הקבוצה הצעירה (גילאי 25-40) הייתה ההשפעה הגדולה ביותר בהשוואה לקבוצת המבוגרים. בדומה לעדויות על היעדרות שיח משפחתי על נתינה, מרואיינים דיווחו על היעדר עיסוק בשאלות מעין אלו במסגרות חינוכיות וחברתיות, כפי שביטא זאת אחד הנחקרים במחקר של שמיד ועמיתיו: "אני לא זוכר עד כמה דיברנו על נתינה והתנדבות במסגרת תנועת הנוער. בבית הספר שבו למדתי לא הבחנתי בחשיבות התרומות. כששירתתי בצבא לא היה כל שיח או דיון על פילנתרופיה, נתינה והתנדבות". צאצא אחר אף הביע מורת רוח מהיעדר שיח שכזה ופסק: "אני חושב שכמו שילדי ישראל צריכים חינוך כלכלי פיננסי צריך לחנך אותם גם לנתינה פיננסית. אותי בבית הספר לא דיברו מילה על לתרום כסף".

באופן מעניין, שאינו קשור ישירות לסוגיות של העברה בין-דורית, ממצאי המחקר מראים שמרבית הצאצאים דיווחו שבצעירותם הסתירו מחבריהם את השתייכותם למשפחות עשירות. מרביתם דיווחו על נתינה כספית אנונימית הרחוקה מהעין הציבורית והסתירו את עושר משפחתם. דוגמאות להתנהגות זו נמצאו בהתייחסות הצאצאים לעובדה שהוריהם מצעו מהם נסיעות רבות מדי לחו"ל או טיסה במחלקת עסקים, הסתרת השטיח בביתם כאשר מגיעים אורחים או הסתרת הטלוויזיה בימים שהיא הייתה עדיין מצרך נדיר. הצאצאים מאמינים שבפעילות פילנתרופית הרחוקה מהעין הציבורית ונעשית בסתר יש ברכה. צאצא למשפחה פילנתרופית אמידה סיפר: "אני חושב שבמובנים מסוימים אני מרגיש נבוך מהעובדה שאני בעל הון רב ומשפחתי היא משפחה בורגנית. זה היה השטיח שקיבלנו לנישואינו ואותו גלגלנו והסתרנו מעיני האורחים. מי צריך שטיח?". צאצא אחר הוסיף: "מכל חבריי אני חושב שאני היחיד שטסתי הכי פחות לחו"ל."

היינו המשפחה האחרונה שקנתה טלוויזיה צבעונית ומכונית יוקרה". עדות להסתרה ניכרת גם בדברים הבאים, שנאמרו על ידי צאצא למשפחה פילנתרופית: "כשלמדתי לתואר בוגר לא סיפרתי לאיש שמשפחתי היא עשירה ובעלת הון רב. אף אחד לא ידע. היה כף-הייתי אנונימי. כשהזכרתי שאני בא ממשפחה פילנתרופית הדבר עורר תגובות לא אוהדות וסטריאוטיפים איתם הייתי צריך להתמודד. אם לא מכירים אותך גם לא ניגשים אליך".

פילנתרופית נוספת, בת למשפחה פילנתרופית עם מסורת של נתינה, העידה "כשהייתי בתנועת הנוער הרגשתי נבוכה על כך שהורי עשירים. חברי לא ידעו על כך. פעלנו מתחת למים ומחוץ לרדאר. לא רציתי לחשוף את עושר משפחתי בפני האחרים". כך סיפרה מרואיינת נוספת: "זה [הכסף] מגיע עם בלבול. זה מגיע עם בושה ומבוכה. אני מרגישה שאני זרה בעור של עצמי ולא יודעת מה לעשות עם הכסף. כל פעם שאני מוציאה מהכספומט 200 שקל ורואה גם כמה יש לי בחשבון העובר ושב יש לי התקף חרדה".

הרצון להסתיר מהאחרים את העושר המשפחתי בא לידי ביטוי בהתנהגותו של צאצא למשפחה פילנתרופית שהיה חבר בהנהלת הקרן המשפחתית שהתנהלה בחו"ל. בחיי היומיום שלו הצאצא היה עובד סוציאלי שעבד באחת מהמחלקות לשירותים חברתיים בעיר גדולה בישראל. בסיום שבוע העבודה המריא לשיבת הנהלה שהתקיימה בחו"ל וביום ראשון עם חזרתו לארץ התייצב לעבודתו כעובד סוציאלי. איש מעמיתיו לא ידע על דבר היותו בן למשפחה פילנתרופית עם מסורת רבת שנים של נתינה כספית.

הדוגמא השנייה קשורה בצאצאית למשפחה פילנתרופית ידועה. בעת היותה חברה בתנועת נוער הסיע אותה נהג המשפחה למקום המפגש עם חבריה. כשהתקרבה למקום המפגש ביקשה מהנהג לעצור את המכונית במרחק של כמה מאות מטרים כדי לא לחשוף את המכונית הפרטית בפני חבריה. עדויות אלו מלמדות על רצון הפילנתרופים להתרחק מהעין הציבורית ולא למשוך תשומת לב

לעושרם, שהוא לצנינים בעיני חלקים גדולים של הציבור הרחב, כפי שמעידים על כך מחקרים שנערכו על עמדות הציבור כלפי הפילנתרופים (ראו פרק 6). דברים אלה מתבטאים גם בהתנגדות של הפילנתרופים, כפי שעולה מהראיונות שערכנו, לקידום יחסי הציבור שלהם או בניסיונות לשכנע את הציבור הרחב בערך של תרומתם.

הערות לסיכום

מסקנות המחקר שערך שמיד ועמיתיו מדגישות את תפקיד המשפחה בהתפתחות של התנהגויות פרו־חברתיות של הצאצאים. לפי ממצאי המחקר המשפחה היא המודל לחיקוי ולהנחלת ערכים פילנתרופים לבני הדור השני והשלישי. כלומר, בהתאם לטענות "תיאוריית הלמידה החברתית" הצאצאים במשפחות פילנתרופיות למדו מהוריהם, חיקו את התנהגותם והטמיעו ערכים שהנחו את פעילותם הפילנתרופית של ההורים (Musik and Wilson, 2008). הממצאים הללו עולים בקנה אחד עם מחקר משלים שערכו שמיד ועמיתיו (שמיד, אלמוג-בר ונירל, 2023), ובו הם בחנו דפוסי העברה בין־דורית בקרב הציבור הכללי. גם בקרב הציבור הכללי המודל שמספקת המשפחה הוא בעל השפעה גדולה יותר על התנהגויות פרו־חברתיות של צאצאים מזו של הסביבה החברתית. בשני המחקרים נמצא שבקרב המשפחה והסביבה החברתית, הנפח שתופס השיח על ערכים פילנתרופים של נתינת כסף וזמן הוא מועט, זאת למרות החשיבות של השיח בתהליך הסוציאליזציה של הצאצאים להתנהגות פרו־סוציאלית (Schmid, Almog-Bar and Nirel, 2023). ממצא זה הוא בעל חשיבות רבה שכן החינוך לערכים של נתינה כספית, התנדבות והשתתפות אזרחית הם אבני יסוד של חברה אזרחית חזקה המקדמת סדר אזרחי וסולידריות חברתית קל וחומר על רקע התרחבות מתמשכת בפערים החברתיים בין "אלה שיש להם" ל"אלה שאין להם" שהם גדולים ומתרחבים כל העת.

השוואה בין ממצאי המחקר של שמיד ועמיתיו לבין ממצאי הראיונות שנערכו לצורך מחקר זה (ומופיעים גם בפרק זה) מאפשרת להצביע בזהירות המתבקשת על שינוי מגמה. בעוד שבעבר לא התקיים שיח משפחתי על נתינה ופעילות פילנתרופית, כיום פילנתרופים פעילים משתפים את הדור הצעיר בפעילות המשפחה בדרכים שונות כמו שיח משפחתי, מתן תפקידים בקרן המשפחתית וכדומה. כמו כן, ייתכן שהקמת JFN ישראל, שמפעיל מרכז לפילנתרופיה משפחתית ומקיים קבוצות עניין ותוכניות ליווי של העברה בין-דורית, מספקת רוח גבית לשינוי המגמה, אפשרות שמחקרי המשך צריכים לבחון בקפידה.

דיון וניתוח, מסקנות, תובנות ומבט לעתיד

לספר זה שתי מטרות עיקריות. הראשונה היא להציג לקורא את הידע התיאורטי והאמפירי שנצבר במהלך השנים על ידי מחברי הספר ועמיתים שתחום העניין שלהם היא הפילנתרופיה. מחברי הספר ביקשו לאגם את הידע הזה, המתפרש על מספר רב של פרסומים אקדמיים, ציבוריים ואחרים, לתאר ולנתח מגמות ותהליכים מרכזיים בפילנתרופיה הישראלית תוך הדגשת השינויים שהיא חוותה בעשרים השנים האחרונות. המטרה השנייה היא לספק לקוראים המתעניינים בפילנתרופיה, פעילותה ותרומותיה תמונה עדכנית על סוגיות ונושאים מרכזיים העומדים על סדר יומה של הפילנתרופיה הישראלית. יצירת תמונה זו התאפשרה באמצעות עריכת ראיונות עומק עם פילנתרופים ישראלים, מנהלי קרנות ומנהלי ארגוני תשתית ומעטפת התומכים בפילנתרופים ומסייעים להם. מטרות אלו היוו מפת דרכים של המחברים בהצגת הנושאים המתוארים בפרקי הספר. ראשית נציג תמצית של הפרקים ולאחר מכן נסביר, ננתח ונעריך את הממצאים המוצגים בפרקים אלה. נתייחס אל המסקנות והתובנות שאליהן הגענו ונביט אל העתיד של הפילנתרופיה הישראלית.

לאחר דברי הפתיחה, עסק הפרק השני בהצגת הגדרות הפילנתרופיה, הקלאסית והחדשה, מטרותיה ותפקידיה. הפרק דן גם בהבדלים בין צדקה ופילנתרופיה; הפרק השלישי הציג תיאוריות שונות להבנת המושג פילנתרופיה והן מהוות מסגרת מושגית לתיאור המגמות והשינויים שחלו בפילנתרופיה הישראלית בשנים 2000-2022; הפרק הרביעי סיפק תמונה על היקף הפילנתרופיה בישראל והשינויים שחלו בה בעשור האחרון; הפרק החמישי תיאר וניתח בהרחבה את השינויים שחלו בפילנתרופיה בישראל מסוף המאה ה-19 ועד ימינו; הפרק השישי הוקדש לתיאור העמדות של הציבור בישראל כלפי הפילנתרופיה ובתגובת הפילנתרופים לעמדות אלו; הפרק השביעי הציג את מוסד הקרן הפילנתרופית, מעמדה החוקי, מטרותיה ותפקידיה וכן סוגי קרנות; הפרק השמיני סקר את יחסי הגומלין בין הפילנתרופיה והממשלה בשני העשורים האחרונים וניתח את השינויים שחלו ביחסים אלה מיחסי ניכור ויריבות לשיתוף פעולה; הפרק התשיעי עסק בתהליך ההעברה הבין-דורית של ערכים פילנתרופים ובמקומה של המשפחה בעיצוב התנהגות פרו-חברתית של בני הדור השני והשלישי לנתינה למטרות ציבוריות. בקטעים הבאים נציג ניתוח והערכה של הממצאים העיקריים שנפרשו בפרקי הספר.

על מטרות הפילנתרופיה, תפקידיה ומקומה במרחב הציבורי

סקירת הממצאים המוצגים בספר מראה שהפילנתרופיה הישראלית הצליחה למצב עצמה כאחד השחקנים המרכזיים במרחב הציבורי לצד הממשלה, מגזר הארגונים ללא כוונת רווח והמגזר העסקי. סקירת פעילותה בשני העשורים האחרונים מלמד שהפילנתרופיה איננה רק משאב כספי למימון תוכניות ומיזמים, אלא שהיא גם מביאה עמה נכסים של ידע, דרכי חשיבה שונות וניסיון בהפעלת תוכניות בהיקפים גדולים. התחקות אחרי הפילנתרופיה במדינות

שונות מראה שהפילנתרופיה נכנסת לפעילות באותם מקומות שבהם נכשלות ממשלות לספק מענים לצרכים של אוכלוסיות שונות. ממשלות מספקות בדרך כלל שירותים ל"אזרח הממוצע" בהתאם לצרכים המאפיינים את מרבית האוכלוסייה (Hansmann, 1987). אזרחים שאינם נופלים בהגדרה של "האזרח הממוצע" מוצאים עצמם חסרי מענה. לטובת אזרחים אלה מתגייסת הפילנתרופיה ותורמת ממשאביה, על ידי כך שהיא מייצרת שירותים תוספתיים, משלימים או תחליפיים לאלה המסופקים על ידי הממשלה. בדרך זו היא תורמת להגדלת היקף וכמות השירותים לאוכלוסיות הזקוקות להם. עם זאת, ייאמר מיד שהפילנתרופיה איננה מהווה תחליף (אם כי בתחומים מסוימים היא מספקת שירותים תחליפיים) לממשלה ואיננה משחררת אותה מהאחריות והמחויבות שיש לה כלפי אזרחיה.

לפילנתרופיה יעדים נוספים מעבר למילוי הריק בשירותים החברתיים, ביניהם פיתוח מיזמים חדשניים המאופיינים בחשיבה לא שגרית ויצירתית תוך לקיחת סיכונים מחושבים. מממצאים העולים ממחקרים שערכנו ומהראיונות שקיימנו עם פילנתרופים נשמעים קולות דומים לאלה המדווחים בספרות לפיהם פילנתרופים מוכנים לתרום מהונם לפיתוח מיזמי הון סיכון במקום לתרום את משאביהם לתוכניות החזרות על עצמן מדי שנה בלי שיחולו בהן שינויים משמעותיים. לפילנתרופיה יכולות ארגוניות ומקצועיות שאין לארגונים הממשלתיים המאופיינים במידה רבה של שמרנות ובירוקרטיה המכבידה על חשיבה החורגת מהשגרה. הפילנתרופיה גם מגיבה מהר יותר לאירועים בלתי צפויים ומצבי משבר בזכות הגמישות התפעולית והזמינות שלה. בכך ניתן היה להיווכח בזמן משבר הקורונה, כשהפילנתרופיה התגייסה לתמיכה בארגונים שנקלעו למשבר כלכלי ופיננסי, וכן במלחמת "חברות ברזל", שבה הזרימה הפילנתרופיה הישראלית כספים רבים לשיקום אוכלוסיות וארגונים שנפגעו מהמלחמה. בעזרת משאביה, יכולה

הפילנתרופיה גם לגייס מומחים מתחומי ידע שונים, לשבור את המחיצות ביניהם, וליצור שיח מקצועי התורם לפיתוח ידע חדש המתורגם למוצרים, תוכניות ומיזמים חברתיים, חינוכיים, טכנולוגיים ואחרים. הפילנתרופיה מהווה במידה מסוימת את חוד החנית בפיתוח תוכניות ושירותים, ובאותה עת יש לה את היכולת להיות סובלנית לכישלון, שממנו נלמדים הלקחים לקראת פיתוח של תוצרים משוכללים יותר. בעזרת הונה, יכולה הפילנתרופיה להציב רף גבוה יותר של איכות ומצוינות, וכן לקחת סיכונים במקומות שבהם הממשלה איננה יכולה לנהוג כך.

על הגידול בהיקף הנתינה

אחד השינויים הבולטים בפילנתרופיה הישראלית בעשור האחרון הוא הגידול במספר התורמים ובהיקף התרומות. הגידול מוסבר בחלקו בפעילות "הפילנתרופים החדשים" שנכנסו לזירה הפילנתרופית בתחילת שנות ה-2000. מאמצייהם כוונו לשיפור התפקוד של המערכות הממשלתיות והציבוריות בכל הקשור להתנהלות שלהם בפיתוח תוכניות חדשות וכן להכשרת ההון האנושי במערכות החינוך, הרווחה והבריאות. הפילנתרופים החדשים הקימו מסגרות ארגוניות שמטרתן הייתה להגדיל את מספר התורמים. מסגרות אלו, כמו קבוצת "יכולים נותנים", אפשרו מקום מפגש לפילנתרופים לקיום שיח על חשיבות הנתינה ועל ההתגייסות למאמץ הלאומי בהתמודדות עם בעיות חברתיות וחינוכיות.

לצד יוזמה זו נוסדו בעשור האחרון מסגרות תשתית נוספות התומכות בפילנתרופים בידע מקצועי, בהכוונה ובפיתוח מכשירים פיננסיים חדשים המשרתים את הפילנתרופים בתהליך קבלת ההחלטות על הנתינה הכספית. גורם נוסף לגידול בהיקף הנתינה נוצר מתוך הלחץ שהפעילו תורמים יהודים, בעיקר מארה"ב, להגדלת היקף התרומות על ידי תורמים ישראלים. התורמים

מחו"ל התייחסו לנתינה המוגבלת של ישראלים, בעוד שהכלכלה הישראלית החל מ-2012 הייתה יציבה, מספר המיליונרים והמיליארדרים גדל באופן משמעותי וחלקם מופיע ברשימת עשירי העולם. לתפיסת התורמים מחו"ל, מדינת ישראל היא מדינה עשירה, ואל לקברניטיה "לבטוח בנדיבים" מחוץ לארץ. הם אמנם ימשיכו בתרומותיהם, אבל על הפילנתרופים הישראלים לעשות מעשה ולהגדיל הן את מספר התורמים והן את היקף הנתינה. התוצאה של מאמצים אלה היא גידול בנתינה, שההתפלגות שלה בין התורמים מראה שמרביתה עדיין באה ממשקי הבית. בהקשר זה נציין ששיעור התרומה של הפילנתרופים בישראל הוא פחות מהסטנדרט הלא רשמי של נתינת 1% מרווחי הפילנתרופים. רק מספר קטן מאוד של פילנתרופים ישראלים תורם כ-1% מרווחיהם, ומספר קטן עוד יותר תורם מעל אחוז זה. סך הכל של הפילנתרופיה הישראלית הוא 0.52 מהתוצר המקומי הגולמי.

על כל אלה יש להוסיף את אי הוודאות באשר להתנהגות הפילנתרופית של "המתעשרים החדשים", ההייטקיסטים, שעשו הון רב בשנים האחרונות ומתלבטים בסוגיית הנתינה למטרות חברתיות. חלקם יושב עדיין על הגדר ומחפש את דרכו בעולם החברתי שאיננו מוכר להם. חלקם נעזר בניהול הנתינה בארגוני התשתית (רשת התורמים הישראלית, קש"ת) בעוד חלק אחר בוחר באפיק של השקעות אימפקט המבטאות את מטרותם להשאת רווחים פיננסיים וחברתיים. כל זאת על רקע אי הוודאות הכלכלית בפניה ניצבת תעשיית ההייטק, המסבירה במידה רבה את התנהגותם ההססנית של המתעשרים החדשים בכניסה לזירה הפילנתרופית. כל אלה מלמדים אותנו שפוטנציאל הנתינה בישראל גדול מהמימוש שלו. כדי לממש את הפוטנציאל הזה נדרש לנקוט במספר דרכים שמטרתן העלאת המודעות הציבורית לנתינה, וכן הגדלת מספר בעלי ההון הרב וצירופם למעגל הפילנתרופיה. עם זאת, אין ספק שהמציאות במדינת ישראל מקשה על השגת היעד של הגדלת היקף

הנתינה באופן משמעותי ביותר. מציאות זו קשורה למספר רב של גורמים, ביניהם יוקר המחיה בישראל, פערים ואי שוויון חברתיים הגדלים במהלך השנים, וכן שיעור עוני שלא משתנה מזה שנים רבות. מציאות זו מתייחסת גם לאי השוויון בנשיאה בנטל הלאומי, המתבטא בחובת השירות בצבא ותשלום מסים, תשלום שכר גבוה לנבחרי ציבור וממלאי משרות ותפקידים בשירות הציבורי, לעומת אי פיצוי הולם לשכבות המוחלשות. על כל אלה יש להוסיף את חוסר האמון של הציבור כלפי ארגוני המגזר השלישי, כלומר העמותות הנגזרות בעיני חלקים נרחבים בציבור בישראל במעשים לא כשרים ובתשלום שכר גבוה למנהלי הארגונים, כאשר לפחות 36%-40% מקורם בתקציב המדינה (שנתון העמותות, 2020). ניהול ארגונים אלה נתפס על ידי הציבור כלא יעיל, והוא איננו מצדיק התגייסות לתמיכה כספית בהם. חלקים אחרים בציבור סבורים שעל עשירי המדינה ועל המגזר העסקי להיות הרבה יותר נדיבים בנתינה שלהם, וכי על המדינה מוטלת החובה והאחריות למציאת המשאבים הנדרשים למילוי צרכי האזרחים.

על השינויים האסטרטגיים והמבניים בפילנתרופיה הישראלית בשנים 2000-2022

הפילנתרופיה הישראלית בשנים אלו עברה שינויים רבים שעיקרם מעבר מהפילנתרופיה המסורתית שהתבססה על פילנתרופים יחידים עתירי הון ועל משפחות אמידות שהפילנתרופיה הייתה חלק מהמסורת המשפחתית לפילנתרופיה מסוג אחר אותה הגדרנו "פילנתרופיה החדשה". תחילת שנות ה-2000 מציינת את כניסת יוצאי תעשיית ההייטק, בוגרי אמדוקס, נייס ותעשיות האלקטרוניקה שעשו הון רב שחלק ממנו הם ביקשו להפנות למטרות חברתיות. לצד העושר האישי שצברו הם גילו עניין בבעיות שהעסיקו את החברה בישראל בתחומי החינוך, הרווחה והשירותים החברתיים

ותחומים נוספים שאותרו על ידם ככאלה שיש לקדם לטובת הציבור. הם הביאו אתם רעיונות לתוכניות חברתיות וחינוכיות חדשות לצד שיטות ניהול המאפיינות את המגזר העסקי. כניסתם לזירה הפילנתרופית עוררה תקוות רבות לעידן חדש בפילנתרופיה הישראלית המתחדשת. אין ספק שחלק מהתקוות התממש והתבטא בייזום מספר רב של תוכניות שנועדו לשפר את איכות חייהם ורווחתם של אזרחים רבים. תרומתם התבטאה גם בהשתלבות האישית שלהם בתהליכי עיצוב מדיניות בתחומי החינוך ("ועדת דברת"), הרווחה (הניסיון של "מיזם יניב" בתחום ילדים ובני נוער בסיכון), השירותים החברתיים (כפרי הנוער והפנימיות בישראל) ותחומים נוספים.

תרומתם הייחודית הייתה במאמצים שהשקיעו להגדלת מספר התורמים והיקף הנתינה ואין ספק שהנתונים שהוצגו בפרק "הפילנתרופיה הישראלית בראי המספרים" מראים שאכן מאמציהם נשאו פרי. הפילנתרופים נטלו גם חלק פעיל בהקמה ובפיתוח של ארגוני תשתית המלווים, תומכים ומקדמים את הפילנתרופיה הישראלית. ארגונים אלה מהווים מסגרות ארגוניות חשובות המאפשרות לא רק מפגש בין פילנתרופים אלא גם מערכת מקצועית תומכת המלווה את הפילנתרופים הוותיקים ואת אלה החדשים המתלבטים בדבר הנתינה שלהם.

השינויים האמורים הביאו לחדשנות ולהתמקצעות של הפילנתרופיה הישראלית. החדשנות התבטאה ביישום שיטות ניהול חדשות שהדגישו את היעילות והאפקטיביות של התרומות לצד מדידת ההשפעה שלהן על התחומים אליהם הופנו התרומות. הפילנתרופים החדשים וארגוני התשתית הטמיעו בעולם המושגים של הפילנתרופיה הישראלית את החשיבות של קביעת אסטרטגיה ארגונית המגדירה תחומי עניין, סדר עדיפויות בהשגת היעדים וכן זיהוי של אוכלוסיות יעד אליהן מופנות התרומות. עידן הפילנתרופים החדשים מסמן את המפנה לכיוון של פילנתרופיה רציונלית

שהחלטותיה מבוססות על עולם הערכים של הפילנתרופים, ידע, מידע וניסיון בניהול מיזמים רחבי היקף ומודעות לבעיות חברתיות. לא עוד היענות לבקשות של יחידים או ארגונים המבקשים תמיכה כספית אלא חשיבה רציונלית ואסטרטגית על מטרות התרומה והאימפקט שלה על הארגונים המוטבים ועל לקוחותיהם.

ראוי לציון מיוחד תהליך ההתמקצעות של הפילנתרופיה הישראלית בשנים בהן הספר עוסק. הפילנתרופיה החדשה יחד עם ארגוני התשתית מכירים בחשיבות העסקת אנשי מקצוע בתחומי הניהול וההשקעה הפיננסית, רגולציה ויחסי ממשל-פילנתרופיה, שיווק ויחסי ציבור, מנהלי תוכניות ושותפויות בין-מגזריות. בנוסף אנו עדים לשינויים בשימוש בכלים ובמכשירים פיננסיים בהם עושים שימוש הפילנתרופים שנכנסו בעשר השנים האחרונות לשדה הפילנתרופיה. הכלים החדשים שפותחו בשנים האחרונות נחלקים לשני תחומים: (1) השקעות הקשורות לתוכניות ומיזמים הכוללים מענקים והלוואות; (2) השקעות בשוק הפיננסי הכוללות בטחונות, החזר הלוואות, שימוש בהון ציבורי ובהון פרטי. בין הכלים החדשים ציינו את אגרות החוב החברתיות, המיועדות להשיג תשואה חברתית תוך השגת חיסכון בהוצאות המגזר הציבורי.

כניסת "המתעשרים החדשים", ההייטקיטים, לשדה הפילנתרופי הוא שינוי בולט נוסף בפילנתרופיה הישראלית, אם כי מוקדם עדיין להעריך את תרומתם ועשייתם הפילנתרופית. פעילותם מציינת מעבר בפילנתרופיה הישראלית מהפילנתרופיה המסורתית וזו "החדשה" של תחילת שנות ה-2000 להשקעות אימפקט שתכליתן השאת רווחים פיננסיים לצד רווחים חברתיים שהמשמעות שלהם יצירת ערך לתוכניות חברתיות. חלק גדול מהמתעשרים החדשים טרם גיבשו את עמדתם ביחס להצטרפות לשדה הפילנתרופי. עם זאת כבר בשלב זה ניתן לקבוע כי הם פתוחים לשימוש בכלים פיננסיים חדשים שמשלבים בין שורת הרווח לבין תועלת חברתית.

על עמדות הציבור כלפי הפילנתרופים הישראלים

ממצאי הסקרים על עמדות הציבור כלפי הפילנתרופים הישראלים מראים על היחס האמביוולנטי שיש לציבור בישראל כלפי הפילנתרופים. מחד גיסא יש הכרה בחשיבות התרומה והעשייה שלהם, ומאידך גיסא הציבור מטיל ספק בכוונות ובמניעים של הפילנתרופים, ומאמין שהם מונעים משיקולים אינטרסנטים לקידום העסקים הפרטיים שלהם. בקרב חלק ניכר של הפילנתרופים נשמעה לא אחת הטענה שבציבור ובחברה בישראל יש שנאת עשירים וחוסר פרגון והערכה לפעילותם. זאת גם כתגובה לטענות והצהרות שנשמעות מעת לעת ממנהיגי ציבור שהפילנתרופים ממרקים את מצפונם באמצעות נתינה למיזמים חברתיים או להקמת מוסדות ציבור במטרה להנציח את שמם. אין ספק שבקרב קבוצה גדולה של פילנתרופים ימצאו גם כאלה שרואים את טובת עסקיהם או האדרת שמם והסטטוס החברתי שלהם. עם זאת, יש קבוצה גדולה של פילנתרופים המונעים לעשייה חברתית מתוך אידיאולוגיה וערכים של תרומה לחברה שהיטיבה עמם והם מבקשים להחזיר לה. לגיטימי אף שירצו לקבל תגמול על תרומותיהם בין אם הוא תגמול אינטרינזי של קבלת סיפוק מהנתינה ובין אם הוא תגמול אקסטרינזי המתבטא בסמלים חיצוניים המוקירים את התורם ותרומו. זאת ועוד, משפחות פילנתרופיות עם מסורת של נתינה רבת שנים נפגעות פחות מהיחס החשדני כלפיהם. הם למדו לחיות עם מציאות זו, מכירים בעובדה שחלקים בציבור מייחסים להן כוונות שלדעתן אינן מוצדקות, ממשיכים במסורת הנתינה ומגדילים אף לעשות בדרך של פיתוח מיזמים חיוניים לחברה בישראל.

על השקיפות והדיווחיות

נושא השקיפות והדיווחיות של הפילנתרופיה בכלל ושל הקרנות הפילנתרופיות בפרט עבר שינויים רבים במהלך השנים. פעילות הקרנות מדווחת באתר "גייסטאר" המפרסם מידע על המטרות והתוכניות שהקרנות מפעילות, שמות המנהלים ועובדים בכירים. פרסום הפעילות באתרי הקרנות הגדיל בשנים האחרונות את השקיפות שלהן והמתעניין ימצא מידע הדרוש ליצירת קשר עמן. שינויים חלו גם בקרנות עצמן שנפתחו יותר בפני הציבור הרחב. הפעילות שלהן ושל פורום הקרנות תורמת לשיח יותר פתוח בין הקרנות והמוטבים שלהן. מנהלי הקרנות הכירו בחשיבות הפצת מידע למוטבים על המענקים והתמיכות שהקרון מעמידה להם. אם בעבר הקרנות נתפסו על ידי המוטבים כמערכת אליטיסטית ומנוכרת שהנגישות אליה והזמינות שלה היו מוגבלות, השנים האחרונות מאופיינות בהנמכת החומות, סילוק מכשולים, ופתיחת ערוצי תקשורת המאפשרים שיח פתוח יותר בינן לבין המוטבים. כפי שהראינו בפרק על הקרנות הפילנתרופיות, מנהלי הקרנות מבינים היטב שהם חלק חיוני וחשוב במרחב הארגונים החברתיים והאזרחיים. עליהן לפעול מתוך אמון הדדי לקידום נושאים העומדים על סדר היום של החברה בישראל בימי שגרה ובשעות חירום ומצוקה.

על הקרנות הפילנתרופיות

הקרנות הפילנתרופיות במדינות המערב קיבלו בשנים האחרונות תשומת לב מחקרית רבה. העניין המחקרי בהן נבע מהגידול המשמעותי במספרן ומקומן בשדה הפילנתרופי ובמרחב הציבורי. בחלק ממדינות המערב (ארה"ב, קנדה וגרמניה) יש לקרנות מעמד חוקי המחזק את הלגיטימציה לפעילותן כשחקן מרכזי בתחום

הנתינה הכספית. בניגוד למדינות אלו בישראל אין לקרנות מעמד חוקי והן פועלות כארגונים ללא כוונת רווח. עם זאת אנו עדים בשנים האחרונות לגידול משמעותי במספרן לצד פעילותן של הקרנות הזרות. הקרנות מיצבו עצמן כארגונים המשלבים ידע מקצועי בתחומי העניין וההתמחות שלהן לצד הקמת מבנים ארגוניים יעילים המפתחים מענים לצורכי אוכלוסיות שונות. חלקן של הקרנות בהכנסות הארגונים ללא כוונת רווח גדל אף הוא בשני העשורים האחרונים, והשפעתן על פעילות הארגונים מורגשת אף היא. השותפויות הבין-מגזריות בין הקרנות, הממשלה וארגוני החברה האזרחית גדלו אף הן לאור ההכרה שבאמצעות חיבור זה מושגות תוצאות שכל אחד מהשותפים לבדו מתקשה בהשגתן. הקרנות מביאות אתן נכסים חשובים מעבר לנתינה הכספית. נכסים אלה הם הידע המקצועי והניהולי וכן הניסיון שצברו בהפעלת מיזמים בהיקפים גדולים. חשוב גם להזכיר שאם בעבר נתפסו הקרנות כמרוחקות ומנוכרות משרה העשייה החברתית הרי שבשנים האחרונות חלה התקרבות בין הקרנות והארגונים החברתיים המתבטאת בעשייה משותפת בעת שגרה ובעת חירום ומשבר. בתקופות קשות אלו הקרנות התגייסו לתמוך בארגונים במטרה לחלץ אותם מהמצוקה הכלכלית והפיננסית אליה נקלעו (קראוז ופייט, 2022).

על יחסי הממשלה והפילנתרופיה

הממצאים המוצגים בפרק על יחסי הממשלה והפילנתרופיה הישראלית מראים על התקרבות בין שני הצדדים לאחר תקופה ארוכה של מתח מבני בין שתי תרבויות ארגוניות להן מאפיינים שונים. הדפוס הפורמלי והבירוקרטי של פעילות הממשלה, דבקות בנהלים כתובים, רגולציה נוקשה לצד גרירת רגליים בכל הקשור ליזמות, חדרשנות או יישום שינויים ארגוניים הם המאפיינים

הבולטים של התרבות הארגונית הממשלתית. לעומתה מאופיינת התרבות הארגונית של הפילנתרופיה ביזמות, חדשנות ולקיחת סיכונים מחושבים. פילנתרופיה משוחררת מכבלים בירוקרטיים המערימים קשיים על פיתוח רעיונות חדשים. היא מעודדת חשיבה ועשייה יצירתית המתבססת על מנגנונים ארגוניים לא מורכבים המאפשרים גמישות תפעולית והענות מהירה יחסית לצרכים של אוכלוסיות שונות. המפגש בין שתי תרבויות אלו יצר מתח ביניהן. בנוסף שני הצדדים היו חשדניים האחד כלפי השני. פקירי הממשלה תפסו את היוזמות של הפילנתרופיה כאיום עליהם, על מעמדם ועל דרך פעולתם. הם דיווחו גם על תחושת זלזול של הפילנתרופים כלפיהם והיכולות שלהם.

ואכן לפילנתרופים ישנו חלק חשוב במתח שנוצר ביניהם לבין הממשלה. היחס הלא מכבד את עבודת הממשלה, ההתנשאות על הפקידים, חוסר הכבוד וההערכה המקצועית לעבודתם אפיינו את התנהגות הפילנתרופים. הקושי לעבוד עם הממשלה עלה באופן תדיר בראיונות שקיימנו עם הפילנתרופים, שטענו שקשה לעשות עסקים עם הממשלה. יחסים אלה השתנו בשנים האחרונות כאשר שני הצדדים הבינו את הצורך והחשיבות של שיתוף פעולה כדי להשיג אפקט גדול יותר של הפעילות המשותפת. בעשור האחרון אנו עדים להידוק הקשרים בין הצדדים, המתבטאים ב"מיזמים משותפים" ובכינון שותפויות בין-מגזריות המקדמות את מטרות הממשלה והפילנתרופיה.⁷¹ השותפויות מאפשרות חילופי ידע, מידע ויכולות ארגוניות המעשירות את שני הצדדים ומטייבות את איכות השירותים ללקוחות. כך הן השותפויות בין קרן רוטשילד לבין משרדי ממשלה לפיתוח מנהיגות ועבודות ניהוליות, בין קרן יד הנדיב והממשלה בהקמת מבנים ציבוריים כמו בניין הכנסת, בית המשפט העליון, הספרייה הלאומית, הקרן ע"ש תד אריסון

71. Almog-Bar and Schmid, 2018; Schmid and Almog-Bar, 2016.

עם ג'וינט ישראל ומשרדי ממשלה לפיתוח תוכניות לאנשים עם מוגבלות, קרן גנדיר עם הקרן למפעלים מיוחדים בביטוח הלאומי ומשרד הרווחה והשירותים החברתיים בתחום הצעירים, וכן שיתופי פעולה תלת מגזריים בין הממשלה, הפילנתרופיה והמגזר השלישי.

על המשפחה והפילנתרופיה

סקירת ממצאי מחקרים שהוצגו בפרק "משפחה ופילנתרופיה" מראה שלתא המשפחתי ישנה השפעה מכרעת בתהליך ההעברה הבין-דורית של ערכים פילנתרופיים הנוגעים לנתינה כספית, התנדבות והשתתפות אזרחית. המסורת והמורשת המשפחתיות, האקלים המשפחתי הייחודי המעודד נתינה לאחרים, הם הגורמים המשפיעים ביותר על ההתנהגות הפרו-חברתית של בני הדור השני והשלישי. הורים משמשים מודל לחיקוי לצאצאים ו"מעשה אבות סימן לבנים". המחקרים שנסקרו על ידנו מאוששים ממצאים אלה.⁷² גורמים אחרים המשפיעים על הקניית ערכים פילנתרופים לצאצאים הם השיח המשפחתי בין הורים וילדיהם על פילנתרופיה וכן השפעה מוגבלת של גורמי הסביבה המוסדית הפורמלית והלא פורמלית על הקניית ערכים אלה לצאצאים. השיח המשפחתי, אם מתקיים, חושף את הצאצאים למעשי ההורים והסבים שתורמו למטרות חברתיות וציבוריות להם הייתה השפעה על איכות חייהם של אזרחים רבים. השיח הוא סוכן סוציאליזציה המשפיע על ההתנהגות הפרו-חברתית של הצאצאים וככל שהוא מתקיים כך מתחזקת השפעתו עליהם.⁷³ תורמת לתהליך זה רשת התורמים הישראלים (הארגון המקביל לרשת התורמים היהודים JFN) המקיימת סמינרים, סדנאות ומפגשים המוקדשים לסוגיות בהעברה בין-דורית של הון

72. Schmid, Shaul Bar Nissim and Nirel, 2020; Schmid, Almog-Bar and Nirel, 2023.

73. Bandura, 1977; Matthews, Hempel and Howell, 2010.

משפחתי ושל ערכים פילנתרופיים לבני הדור השני והשלישי. עם זאת, ובמטרה להבטיח את המשך הנתינה על ידי הדורות הבאים, על הפילנתרופים, ארגוני התשתית, הקרנות הפילנתרופיות וכן על הציבור הרחב להיות מודעים לחשיבות הקניית הערכים הפילנתרופיים והבטחת הרציפות של נתינה כספית והתנדבות כערכים בסיסיים של מדינה דמוקרטית, מוסרית ופלורליסטית.

עם הפנים אל העתיד

הספר סקר את השינויים שחלו בפילנתרופיה הישראלית בשני העשורים האחרונים. כיוון שחלק מאותם שינויים עדיין מתרחשים ניתן להעריך בזהירות שהם עוד עתידים לחולל תמורות בפילנתרופיה הישראלית, ועל כן יש להקדיש להם תשומת לב מצד חוקרי פילנתרופיה אך גם מצד הפילנתרופים, ארגוני התשתית ומי שמעוניין בהמשך צמיחתה של הפילנתרופיה. לכן את הספר אנחנו מסיימים במבט לעבר מגמות עתידיות, על פי תפיסתנו, היכולות להשפיע על התפתחותה ומיצובה של הפילנתרופיה הישראלית כאחד השחקנים המרכזיים במרחב הציבורי.

אחד השינויים הבולטים שנסקרו הוא המעבר מהפילנתרופיה המסורתית ו"החדשה" של תחילת שנות ה-2000 להשקעות אימפקט שאליהן התייחסנו בהרחבה. השקעות אלו, המאפיינות את דור "המתעשרים החדשים", ההייטקיסטים, בחרו בנתיב שונה מזה של הפילנתרופיה. השקעות האימפקט מכוונות להשאת רווחים פיננסיים וחברתיים כאחד, ובכך הן שונות מתרומות פילנתרופיות המכוונות לקדם מטרות חברתיות. הסיכון הכרוך בהשקעות אימפקט הוא צמצום אפשרי של היקף הפילנתרופיה שגדל בשנים 2009-2020. אמנם "המתעשרים החדשים" טרם גיבשו את עמדתם לגבי המעורבות החברתית שלהם, אך אין להתעלם מהדרך שבה בחרו ושאת השפעתה וכיווני התפתחותה עדיין מוקדם להעריך.

בשנים הבאות אנו צפויים לשינויים בתמהיל התרומות והשקעות האימפקט, ויש להניח שנהיה עדים להתפתחות דפוסים היברידיים של נתינה והשקעה פילנתרופית.

שינוי נוסף שאת תחילתו כבר חווינו הוא השינוי בתהליכים טכנולוגיים ובשילוב אמצעים דיגיטליים שישרתו את הפילנתרופיה. טכנולוגיות דיגיטליות התפתחו מאוד בתקופת מגפת הקורונה. הן אפשרו את המגע בין אנשים שנמנע מהם לשהות במחיצת אחרים, וכן להיעדרות פיזית ממקום העבודה. הניסיון הנצבר מהשימוש באמצעים אלה ישרת בעוצמה רבה יותר את הפילנתרופיה בשנים הבאות. אף על פי שהפילנתרופיה מבוססת על המגע האישי, טכנולוגיות הדיגיטציה יהוו תחליף לאיתור וזיהוי צרכים ויצירת מענים מתאימים להם. הן תאפשרנה גם גיוס משאבים יעיל ומהיר יותר וכן נגישות קלה יותר למגוון מקורות גיוס של הכספים הדרושים לארגונים חברתיים ואחרים.

לצד השינויים בתחום הדיגיטציה אנו צפויים לשינויים במכשירים ובכלים הפיננסיים שבהם משתמשים הפילנתרופים כשהם שוקלים את תרומותיהם. את תחילת היישום של השימוש בכלים אלה חווינו בשנים האחרונות עם היוזמות של משקיעים ותורמים שחיפשו דרכים אלטרנטיביות לתרומה המסורתית של הפילנתרופיה. ניסיונות אלה, המתבטאים בין היתר בתוכנית של אגרות החוב החברתיות ובכלים פיננסיים המסייעים לתורמים לכלכל את השקעותיהם בתבונה, ודאי יימשכו גם בעתיד. התורמים של דור העתיד ישתמשו בכלים ובמודלים חדשניים שיאפשרו השגת תשואות חברתיות ופיננסיות (Salamon, 2014).

אתגר נוסף העומד בפני הפילנתרופיה הוא הצורך לפעול לשינוי עמדות הציבור בישראל כלפי הפילנתרופים. אף על פי שממצאי המחקרים שהצגנו בפרק "עמדות הציבור בישראל כלפי פילנתרופיה ופילנתרופים" מראים שהציבור מכיר בחשיבות הפילנתרופיה, הוא עדיין חשדן ומטיל ספק בכנות כוונותיהם של

הפילנתרופים. הציבור ברובו הגדול מזהה את הנתינה הפילנתרופית כאמצעי לקידום האינטרסים של בעלי ההון ושל הקשרים שלהם עם השלטון, וכן הרצון להשיג כוח ושליטה שיאפשרו להם להגדיל את רווחיהם. כמו כן, ממצאי המחקרים העלו שחלק מהפילנתרופים למדו לחיות עם מציאות זו, ובכל זאת, יחס שלילי ומנוכר של הציבור כלפיהם יכול להרפות את ידיהם. מכאן הצורך לפעול בעתיד לשינוי היחס של הציבור כלפי הפילנתרופים על ידי הצגת שקיפות ודיווחיות גדולות יותר של פעילויות הפילנתרופים במגוון תחומים, תוכניות ושירותים שפותחו למען הציבור.

מעבר לאמצעים והכלים החדשים שישרתו בעתיד את הפילנתרופים והצורך בשינוי עמדות הציבור עומדים בפני הפילנתרופים אתגרים רבים. אחד מהם הוא הצורך בפיתוח תרבות נתינה בישראל. מאמצים להשגת מטרה זו צריכים להיות מכוונים להקניית ערכים של נתינה לילדים ובני נוער שהנתינה תהיה חלק מתרומתם לבניית חברה סולידרית ושוויונית יותר. על בתי ספר ומוסדות חינוכיים אחרים מוטלת המשימה של סוציאליזציה של בני הנוער לערכים של נתינה ולאִימוץ התנהגות פרו־חברתית. נתינה לטובת האחרים, בין בכסף או בין בזמן-התנדבות, צריכה להיות מעשה שגרה של מבוגרים ולא רק בשעות חירום ומצוקה. נתינה משמעותה גם נדיבות כלפי אחרים והעמדת צורכיהם בראש סדר העדיפויות של הנותן עוד בטרם מצא מענה לצרכיו. אם מאמצים אלה יישאו פרי ואנשים יפנימו את הערך המוסרי של הנתינה, כפי שהוא בא גם לידי ביטוי במסורת היהודית, אפשר לצפות לשינוי התנהגותי וחיוק תרבות הנתינה. כל זאת בתנאי שהן הפילנתרופים והן הממשלה יפעלו בשיתוף פעולה לעידוד הנתינה בדרכים שונות, להן גם זיקה למדיניות הממשלה כלפי נתינת תרומות למטרות ציבוריות.

ואכן אין די בעיצוב תרבות נתינה אם אין מדיניות ממשלתית המעודדת נתינה. על הממשלה לפעול בעתיד ביתר שאת ליצירת

תנאים שיעודדו את הציבור בישראל לתרום לטובת פיתוח תוכניות ושירותים שישתרו את הציבור. צעדים ראשונים ננקטו עוד ב־2011 במסגרת "השולחן העגול הממשקי", שגיבש הצעות שבחלקן הגדול יושמו, ביניהן שינוי הרצפה והתקרה של התרומות הזכאיות לקבלת זיכוי ממס, קביעת הסדר של זיכוי ממס באמצעות המעביד וכן הוספת מטרות כמטרות ציבוריות של מוסדות ציבור המאפשרים הכרה לפי סעיף 46 לפקודת מס הכנסה. טוב יהיה אם צעדים אלה יורחבו בעתיד, שכן הם יכולים להגדיל את מעגל התורמים ואת היקף התרומות.

יחסי הפילנתרופיה והממשלה וההתקרבות ביניהם יעמדו גם הם על סדר היום של הפילנתרופיה בעתיד. על הממשלה להבין שהפילנתרופיה איננה באה במקומה ואיננה לוקחת ממנה או מתחרה איתה על האחריות הכוללת על רווחת האזרחים. פילנתרופיה אמנם מוסיפה ומשלימה, אבל היא איננה מחליפה את מקום המדינה, אלא במקרים שהממשלה מתגלה בחדלונה, בעיקר בשעות משבר ומלחמה כפי שהדברים באו לידי ביטוי במלחמת "חרבות ברזל". שיתוף הפעולה בין הפילנתרופיה והממשלה צריך להימשך, וככל ששני הצדדים ישכילו לפתח מיזמים משותפים וייצרו שותפויות בין־מגזריות, כך יגדלו הסיכויים למימוש מטרות שכל אחד מהצדדים מתקשה בהשגתן. השנים הבאות יעמדו בסימן הידוק הקשרים בין הפילנתרופיה והממשלה, ככל שזו תעמוד בפני אתגרים גדולים בימים שלאחר המלחמה. אתגרים אלה מתייחסים, בין היתר, לשיקום היישובים שנפגעו ושחלקים בהם נהרסו כליל, לתמיכה באוכלוסיות שנפגעו פיזית ונפשית, ולגידול צפוי במספר האזרחים שיהיו להם צרכים מיוחדים. רק שיתוף פעולה הדוק בין הפילנתרופיה והממשלה יכול להניב מענים אפקטיביים לכל האתגרים הללו.

תשומת לב צריכה להינתן גם לשינויים אפשריים בתרומות מחוץ לארץ, בעיקר מארה"ב. אף על פי שטרם חלו שינויים משמעותיים בהיקף התרומות ממקור זה, ואף היינו עדים לגיוס

של למעלה ממיליארד דולר בעת מלחמת "חרבות ברזל", אנו עדים לשינויים בעמדות התורמים מחוץ לארץ כלפי ישראל. ביטוי לכך מצאנו לפני מספר שנים בקריאה של הפילנתרופים היהודים בארה"ב לפילנתרופים הישראלים להגדיל את מעגל התורמים וכן את היקף הנתינה. את קריאתם נימקו התורמים היהודים בטענה שהכלכלה בישראל יציבה ומספר המתעשרים החדשים גדל בהתמדה. מכאן שעל הפילנתרופיה הישראלית לתרום הרבה יותר, ולא להסתמך על נדיבות התורמים מחוץ לארץ. ואכן היינו עדים בעשור האחרון לגידול יחסי של התרומות מהארץ לעומת קיטון יחסי בתרומות מחוץ לארץ, הדורש התייחסות של הפילנתרופיה והחברה בישראל. עליהם להיות ערים ומודעים לשינויים שחלים בעמדות הדור הצעיר של התורמים מחוץ לארץ, שאינם רואים עוד את ישראל כיעד המרכזי לתרומות. לדור הזה ישנה ביקורת על מדיניות הממשלה בכל הקשור להכרה בזכויות מיעוטים ובני עם אחר. כמו כן, רבים מהם תופסים את עצמם כאזרחי העולם ותרומותיהם הן אוניברסליות לקידום רווחתם של אזרחי העולם הנזקקים לתרומותיהם. בנוסף, חלק גדול מהתרומות מופנה לחיזוק הקהילות בארה"ב ולהשקעות בפיתוח טכנולוגי של מיזמים חדשניים. כדי לא להרחיק את הדור הצעיר מהמחויבות שהייתה להוריהם לנתינה למפעל הציוני ולמדינה שבדרך, ולאחר מכן לפיתוחה ולביסוסה, על הפילנתרופיה הישראלית ועל המוסדות המופקדים על שימור היחסים עם יהדות העולם, לעשות מאמצים רבים יותר להבטחת המשכיות הנתינה לישראל. דברים אלה אמורים במיוחד לימים שיבואו לאחר המלחמה, שבהם יידרשו כספים רבים לשיקום ולייצוב חלקים גדולים בחברה הישראלית, לייצוב הכלכלה הישראלית שנשאה בעול ההוצאות הגדולות למימון המלחמה ולהשתתפות במימון מיזמים עתירי הון היכולים לסמל תחילתה של תקופה חדשה. התארגנויות ראשונות ושיתופי פעולה בין יזמים ישראלים ובעלי הון מחוץ לארץ החלו עוד בטרם

יבשה הדיו על כתיבת הספר, ויש להניח שהם יתרבו ככל ששיתוף הפעולה בין התורמים מחוץ לארץ והתורמים מישראל יתהדק. כתיבת הספר הסתיימה בעיצומה של מלחמת "חרבות ברזל", שנפתחה ב-7.10.2023 עם חדירת ארגון הטרור חמאס ליישובי עוטף עזה ולבסיסים צבאיים. הקרבות העקובים מדם נמשכו בעוד אנו כותבים את השורות האחרונות בספר, טרם העברתו להוצאה לאור. בשלב זה מוקדם היה לצפות את אשר יתרחש ביום שלאחר המלחמה, וקשה היה להעריך את תוצאותיה והשלכותיה על מדינת ישראל בכלל ועל החברה הישראלית בפרט. משנת 2020 החברה הישראלית חוותה מספר "אירועים קיצוניים משבשים" (Hannah et al., 2009), המוגדרים כהתרחשות קיצונית שלארגונים אין את היכולת למנוע אותה או להיות מוכנים אליה. האירועים שבהם מדובר הם מגפת הקורונה ב-2020 והמחאה החברתית שהתחילה בראשית 2023, בעקבות הניסיון להנהיג רפורמה משפטית שנתפסת בעיני רבים כמהפכה משפטית.

באירועים הללו לא נפקד מקומה של הפילנתרופיה הישראלית, שהתייצבה לצד הארגונים שנזקקו לתמיכה כספית, לידע ולניסיון המקצועי, הארגוני והניהולי שלה. בתקופת משבר הקורונה הייתה זו הפילנתרופיה הישראלית שהעמידה את משאביה לטובת חילוץ הארגונים החברתיים מהמשבר הכלכלי והפיננסי שחוו בעטייה של המגפה.⁷⁴ היו אלה פילנתרופים ישראלים שהשתתפו במימון פעילויותיהם של הארגונים הרכים שהיו חלק מהמחאה החברתית ההמונית שהפגינו נגד הניסיון לפגוע בדמוקרטיה בישראל. בזמן מלחמת "חרבות ברזל" נוכחנו בהתגייסות הפילנתרופיה הישראלית, התרומות מהציבור לצד גילויי ההתנדבות של אזרחי המדינה בהובלת הארגונים החברתיים וההתארגנויות האזרחיות. ממצאי סקרים ראשונים שנערכו בעת המלחמה מלמדים ששיעורי

74. קראוץ ופיט, 2022; Schmid, 2021.

התרומה וסכומי התרומה הממוצעים בשבועות השלישי והרביעי למלחמה היו גבוהים בהרבה מהנתונים של שנים קודמות, הן בשגרה והן בעת משבר (כץ, פיט וחזן, 2023). אירועים קיצוניים אלה לימדו אותנו על החשיבות והתרומה של החברה האזרחית לחוסן החברתי בישראל. ללא הפניית משאבים מתאימים לא תוכל החברה האזרחית למלא את ייעודה ושליחותה, במיוחד כאשר הממשלה נתפסה בחולשתה ולא סיפקה את השירותים החיוניים לאזרחיה. הפילנתרופיה הישראלית שכבר הוכיחה את מחויבותה לחברה האזרחית צריכה להמשיך ולתמוך בה בשנים הקרובות. לכן השנים הבאות של הפילנתרופיה הישראלית צריכות לעמוד בסימן המשך חיזוק התמיכה של הפילנתרופיה בחברה האזרחית.

לבסוף, הספר סקר נושאים שונים העומדים על סדר היום של הפילנתרופיה הישראלית. תשומת לב מיוחדת ניתנה לשינויים ולמעברים שחלו בה בשני העשורים האחרונים מהפילנתרופיה המסורתית לפילנתרופיה החדשה ולהשקעות האימפקט. שינויים אלה נחקרו ותועדו במחקרים וסקרים אשר התחקו, למדו ואבחנו את הסוגיות והדילמות העיקריות שניצבו בפני הפילנתרופיה הישראלית. מחקרים אלה נעשו על ידי חוקרים מדיסציפלינות שונות, וכן על ידי מכוני מחקר שהוקמו באוניברסיטאות ובמוסדות מחקר אחרים. הבולטים ביניהם הם "המרכז לחקר הפילנתרופיה בישראל", שהוקם ב-2008 ביוזמה משותפת של ג'וינט ישראל והאוניברסיטה העברית. שמו שונה לאחר מכן ל"מכון ללימודי החברה האזרחית והפילנתרופיה בישראל". באוניברסיטת תל אביב הוקם "המכון למשפט ופילנתרופיה". בנוסף הוקמה יחידה ייעודית ללימוד ופיתוח הפילנתרופיה בישראל בארגון "שיתופים", שמטרתה קידום סדר היום החברתי של ארגוני החברה האזרחית. מכוני המחקר עוסקים בחקר התפתחותה של הפילנתרופיה ומתעדים את השינויים החלים בה מנקודות מבט שונות. תרומתם היא גם בפרסום סקרים על היקף הפילנתרופיה בישראל. לצד

הקמת המכונים שולבו לימודי פילנתרופיה בתוכניות לימוד באוניברסיטאות, וכן גדל מספר החוקרים שתחום העניין שלהם הוא פילנתרופיה. על אלה יש להוסיף את מספר הלומדים והמסיימים לימודי דוקטורט המציגים ידע וגישות חדשות לחקר הפילנתרופיה. מחקרים אלה נתמכו לאורך השנים על ידי קרנות פילנתרופיות שהבינו את חשיבות המחקר, פיתוח הידע, הלימוד והתיעוד של השינויים בפילנתרופיה הישראלית. שינויים אלה תוארו בהרחבה בספר, ויש להניח ששינויים נוספים יתרחשו בעתיד לאור התמורות הצפויות בתחומים החברתיים, הכלכליים, הפוליטיים והמשפטיים-תחיקתיים. אם אכן נהיה עדים לשינויים מהותיים בחברה הישראלית בעקבות "האירועים הגדולים" שהיא חוותה, תצטרך הפילנתרופיה הישראלית לקבוע את עמדתה, לחשב מסלול מחדש ולהתאים את פעילותה ותוכניותיה למציאות המשתנה.

מקורות

- אביטל, י. (26 בפברואר 2023). "ההייטקיסטים אחראים על שלישי ממס הכנסה בישראל", גיקטיים.
- https://www.geektime.co.il/tech-sector-israel-numbers-economy/?fbclid=IwAR1HoLKFvDbQtREArCf7fuG_YAAWl8-jrqNRw3BxDFVagtJsJtPW-D6FDk
- אליאב, מ. (1987). "לנוכח אתגר ציוני", הרבעון למחקר חברתי, תל אביב.
- אלמוג-בר, מ. וזיכלינסקי, א. (2010). "הסיכה שצריכה לעצבן את הפיל: יחסי הגומלין בין קרנות פילנתרופיות לממשלה בפיתוח מיזמים חברתיים". ירושלים, המרכז לחקר הפילנתרופיה בישראל.
- אלמוג-בר, מ. וזיכלינסקי, א. (2010). "זו אמורה הייתה להיות שותפות - יחסי הגומלין בין קרנות פילנתרופיות לממשלה במיזם יניב". ביטחון סוציאלי, 83, 194-161.
- אלמוג, י., חביב, ג. (2013). תדריך יישומי, מדידה משותפת בשדה החברתי. ירושלים, מאירס-ג'וינט ברוקדייל.
- ארגמן-רון, מ. (2023). נתינה פילנתרופית, שיקולים בהקמת קרנות פילנתרופיות בישראל. המכון למשפט ופילנתרופיה, הפקולטה למשפטים ע"ש בוכמן, אוניברסיטת תל אביב.
- ארידור, י. (2006). הוועדה לבחינה מחדש של סיוע המדינה למוסדות ציבור. ירושלים, משרד ראש הממשלה.
- אשקר, א. (2019) "נתינה בקרב מיעוטים - המקרה של המיעוט הערבי בישראל" (2019). חיבור לשם קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה, האוניברסיטה העברית בירושלים.

- בוכ, א. (2020, מרץ 11) "מהפכת ההשקעות החברתיות מאיימת על הפילנתרופיה". דהמרקר.
<https://www.themarker.com/news/2020-03-11/ty-article/premium/0000017f-e1ba-d804-ad7f-f1fa33a30000>
- בן טובים (16 ביוני, 2021). "עובדי ההייטק אחראים על כרבע ממס הכנסה בישראל. גיקטיים.
<https://www.geektime.co.il/israeli-startup-high-tech-2021-report/>
- בן משה, ל. וראביד, ג. (2009). "טיפוסים ומדרגות, אבולוציה של ארגונים לדירוגי אלכ"רים וניתוח הכלים הקיימים בעולם ובישראל". כנס האביב של המרכז הישראלי לחקר המגזר השלישי.
- ברון, א. (16 בדצמבר 2022). "הפיטורים בהייטק: האם הקטר של המשק הישראלי ייצא מהמשבר". N12.
https://www.mako.co.il/news-money/2022_q4/Article-8e371a6ac760581027.htm
- בר רבי, ק., חנן, י. (2017). "פילנתרופים בישראל: תמונת מצב עדכנית" מתוך: דו"ח מצב המדינה, 2017. ירושלים, מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית, עמ' 133-83.
- ברטל, י. (1995). "היישוב הישן בארץ ישראל 1914-1977". בתוך: י. ברטל (עורך), גלות בארץ: יישוב ארץ ישראל בטרם ציונות - מסות ומחקרים, (עמ' 63-49). ירושלים, הספריה הציונית.
- ברנר, נ., חזן, א., רוידין-כהן, א., שמיד, ה. (2010). "סקר קרנות פילנתרופיות וגופי מימון בישראל". סדרת מאמרים, חוברת 11, המרכז לחקר הפילנתרופיה בישראל, האוניברסיטה העברית בירושלים.
- גדרון, ב., בר, מ., כץ, ח. (2003). המגזר השלישי בישראל, הוצאת הקיבוץ המאוחד, ספריית קו אדום.
- בר, מ. וכץ, ח. (2006). "מגזר הקרנות הפילנתרופיות וארגוני המימון בישראל". באר שבע, אוניברסיטת בן גוריון בנגב, המרכז הישראלי לחקר המגזר השלישי.
- שלנגר, א. ואלון, י. (2008). "תרומתן של קרנות פילנתרופיות זרות בישראל". חברה אזרחית ומגזר שלישי בישראל, כ(1), עמ' 3-50.
- גל, ג. (2002). "מדיניות חברתית בישראל", מפה, 38, עמ' 25-27.
- גלזר, ה. (20 באפריל 2022), "מתעשרי ההייטק, שזה כל תל אביב בגדול, הם קמצנים ויהירים", הארץ.

<https://www.haaretz.co.il/magazine/2022-04-20/ty-article-magazine/.highlight/00000180-5bee-de8c-a1aa-dbee4e160000>

פז-פוקס, א. וציון, נ. (2015). מדיניות ההפרטה בישראל: אחריות המדינה והגבולות בין הציבורי לפרטי. ירושלים, מכון ון ליר והוצאת הקיבוץ המאוחד. דהאן, ח. (2017). נגיעות של חסד, ידיעות אחרונות וספריית חמד, ראשון לציון.

דו"ח הוועדה לשינוי כלכלי חברתי, ירושלים, תשרי תשע"ב, אוקטובר 2011. דור, א. (30 באוקטובר 2022). "המשבר בהייטק: המצב יהפוך למכוער במיוחד באמצע 2023". גלובס.

<https://www.globes.co.il/news/article.aspx?did=1001428287>

דורון, א. (1995). "הפרטה של שירותי הרווחה: זירת מאבק חדשה על דמותה של החברה הישראלית", בתוך: א. דורון (עורך). בזכות האוניברסליות: האתגרים של המדיניות החברתית בישראל, הוצאת מאגנס, ירושלים, עמ' 55-77.

_____. (2002). "דבקות באורתודוקסיה כלכלית לא תוציא את המשק ממשבר", מפנה, 38, עמ' 23-25.

הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (2014). "פילנתרופיה של ישראלים לשנים 2009-2011". הודעה לתקשורת של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ויכולים נותנים מיום 3.3.2014, פרסום 053/2014.

הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה בשיתוף עם יוזמת יכולים נותנים והמכון למשפט ופילנתרופיה (2017). "הודעה לתקשורת: פילנתרופיה של ישראלים, 2012-2015". ירושלים, 30.11.17 מס' 353/2017.

המרכז הישראלי לחקר המגזר השלישי (2003). הוועדה לבדיקת תפקידי המגזר השלישי בישראל והמדיניות הננקטת כלפיו. אוניברסיטת בן גוריון בנגב ("ועדת גלנור").

הקרן לירושלים. (2023). הקרן לירושלים - מבט אל ירושלים 2030. <https://jerusalemfoundation.org/he/%d7%94%d7%a7%d7%a8%d7%9f-%d7%9c%d7%99%d7%a8%d7%95%d7%a9%d7%9c%d7%99%d7%9d-%d7%9e%d7%91%d7%98-%d7%90%d7%9c-%d7%99%d7%a8%d7%95%d7%a9%d7%9c%d7%99%d7%9d-2030/>

וורגפס, נ. "האם אג"ח חברתיות יכולות להציל את הזקנים מבדידות?", הארץ מיום 26.12.22.

זיידאן, א. (2005). "התנרבות, תרומות ועמדות כלפי ארגונים בחברה הערבית"

פלסטינית בישראל: בחינה מחודשת, באר שבע, המרכז לחקר המגזר השלישי", אוניברסיטת בן גוריון בנגב, המרכז הישראלי לחקר המגזר השלישי.

זיידאן, א. וג'אנא, א. (2000). "תרומה והתנדבות בחברה הערבית-פלסטינית בישראל". אוניברסיטת בן-גוריון, המרכז הישראלי לחקר המגזר השלישי.

זיתון, י. (21 באוקטובר 2012). "סוף לשנור: השירותים בוטל לאחר 33 שנה", *ynet*.

<https://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4294790,00.html>

חובל, ר. (2014). "השוחר הגדול לבש תחפושת פילנתרופית", *הארץ*.

<https://www.haaretz.co.il/news/law/2014-04-11/ty-article/.premium/0000017f-e90c-d62c-a1ff-fd7f371a0000>

חזן, א. (2010). "על תרומות, הטבות מס ומה שביניהן: תרומות יחידים וחברות למלכ"דים והשפעת מדיניות המס על תרומות אלה". המרכז לחקר הפילנתרופיה בישראל, האוניברסיטה העברית בירושלים.

_____. (2022). "לתרום יותר באותו כסף. מיצוי הטבות מס בגין תרומה". המכון למשפט ופילנתרופיה, הפקולטה למשפטים ע"ש בוכמן, אוניברסיטת תל אביב.

חסקי-לוונטל, ד., וקבלו, פ. (2009). "מהנדיב הירוע ועד הקרן החדשה לישראל. ערוצי תרומה לארץ ישראל ומדינת ישראל משלהי התקופה העות'מנית ועד היום". האוניברסיטה העברית בירושלים, המרכז לחקר הפילנתרופיה בישראל.

JFN ישראל (2023). ייעוץ לפילנתרופיה אסטרטגית.

<https://jfn.org.il/%d7%a4%d7%99%d7%9c%d7%a0%d7%aa%d7%a8%d7%95%d7%a4%d7%99%d7%94-%d7%90%d7%a1%d7%98%d7%a8%d7%98%d7%92%d7%99%d7%aa>

JFN ישראל (2023) פילנתרופיה משפחתית.

<https://jfn.org.il/%d7%a4%d7%99%d7%9c%d7%a0%d7%aa%d7%a8%d7%95%d7%a4%d7%99%d7%94-%d7%9e%d7%a9%d7%a4%d7%97%d7%aa%d7%99%d7%aa/>

כורזים-קורושי, י., לייבוויץ, ש. ושמיד, ה. (2005). "ההפרטה החלקית של שירותי האומנה-סוגיות ולקחים בתום ארבע שנות הפעלה". ביטחון סוציאלי, 29, 56-77.

כץ, ח. וחסקי-לוונטל, ד. (2008). "על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים: השפעת הדת על פילנתרופיה והתנדבות". חברה אזרחית ומגזר שלישי

בישראל, ב(1), 57-72.

כץ, ח., לוינסון, א. וגדרון, ב. (2007). "פילנתרופיה בישראל". אוניברסיטת בן גוריון בנגב, המרכז הישראלי לחקר המגזר השלישי.

כץ, ח., פיט, ג. (2020). "תרומות והתנדבות יחידים בישראל: ממצאי מחקר 2019-2020". המכון למשפט ופילנתרופיה, הפקולטה למשפטים ע"ש בוכמן, אוניברסיטת תל אביב.

לוי, א., כץ, ח. ורמי, י. (2022). "אגרות חוב חברתיות - בין פילנתרופיה להשקעה". המחלקה למינהל עסקים, הפקולטה לניהול ע"ש גילפורד גלייזר, אוניברסיטת בן גוריון בנגב.

לוי, מ. וברגמן, י. (1977). "צדקה ופילנתרופיה". האנציקלופדיה העברית בירושלים, כח, 522-526.

לימור, נ. (2009). "פילנתרופיה וישראל: נייר עמדה למדיניות". אוניברסיטת תל אביב, הפקולטה לניהול, מכון לטכנולוגיה ולחברה.

לסקוב, ש. (1987). "חובבי ציון במאבק עם רוטשילד על פני הישוב", הציונות, מאסף י"ב, 29-71.

מאיר, מ. (1984). ספר המסעות של בנימין מטודלה, הוצאת הקיבוץ המאוחד, ספרית פועלים.

מילון אברהם בן שושן, מהדורת 1973.

מינהל הכנסות המדינה (2009). המלצות הצוות לבחינת קיומן של "עמותות קרן או חברות קרן לתועלת הציבור וההסדרים שיחולו לגביהן בהמשך להחלטות ממשלתה מס' 3190".

מראני, ר. (2019) נדיבות טובה, הוצאת דביר.

משרד ראש הממשלה, השולחן העגול במשרד ראש הממשלה (2018). "תשע שנים של שיח ושיתופי פעולה: סיפורו של השולחן העגול, תובנות והמלצות. אסטרטגיות להשפעה חברתית". שיתופים, ינואר 2018.

משרד המשפטים, רשם העמותות וחל"צ, המכון למשפט ופילנתרופיה, הפקולטה למשפטים ע"ש בוכמן, אוניברסיטת תל אביב, שנתון העמותות 2018.

נט"ל. (2023). אודותינו. <https://www.natal.org.il/about/>

סילבר, א. (2007). "כריזמה ובניית מוסדות בשדה פילנתרופי בהתהוות: המקרה הישראלי", בתוך: ח' הרצוג, ט' כוכבי וש' צלניקר (עורכים). דורות, מרחבים, זהויות, מבטים עכשוויים על חברה ותרבות בישראל, לשמואל נח

אייזנשטדט בהגיעו לגבורות, מכון ון ליר בירושלים, הקיבוץ המאוחד, ירושלים ותל אביב, עמ' 261-282.

סילבר, א. (2008). "עידן הפילנתרופים? המקרה הישראלי", חברה אזרחית ומגזר שלישי בישראל, ב(1), 9-32.

פוגל-ביז'אוי, ס. (1999). "משפחות בישראל. בין משפחתיות לפוסט-מודרניות", בתוך: יזרעאלי, ד., פרידמן, א., דהאן-כלב, ה., הרצוג, ח., חסן, מ., נוה, ח., פוגל-ביז'אוי, ס. (עורכות). מין, מגדר, פוליטיקה, הוצאת הקיבוץ המאוחד, עמ' 107-166.

פורום הקרנות (6 ביוני 2023) "נפגשים מחדש! הכנס הישראלי לפילנתרופיה 2022", כל מה שרציתם לדעת ולא העזתם לשאול.

https://www.youtube.com/watch?v=1LRSZxREjTYandab_channel=%D7%A4%D7%95%D7%A8%D7%95%D7%9D%D7%94%D7%A7%D7%A8%D7%A0%D7%95%D7%AA%D7%91%D7%99%D7%A9%D7%A8%D7%90%D7%9C

פיטובסקי-נוה, נ., אלמוג-בר, מ. ושמיר, ה. (2022). "מהנדסים התנדבות: התנדבות של עובדי חברות עסקיות בארגונים חברתיים", ביטחון סוציאלי, 117, 75-106.

קוגוט, ת. וריטוב, א. (2010). השפעות פסיכולוגיות על המוטיבציה לפעילות פילנתרופית: אפקט הקורבן המזוהה מקורותיו וגבולותיו. האוניברסיטה העברית בירושלים, המרכז לחקר הפילנתרופיה בישראל.

קטן, י. (2008). "הפרטה חלקית בשירותי הרווחה האישיים בישראל. תמונת מצב ולקחים ראשוניים". ירושלים, משרד הרווחה והשירותים החברתיים, האגף למחקר, תכנון והכשרה.

קראוזה-להב, נ. ופיט, ג. (2022). "בין התקרבות לבחינה מחודשת: שותפויות פילנתרופיות ובין מגזריות לנוכח משבר מגפת הקורונה בישראל", קריאות ישראליות, 1, 279-304.

רודיק, א. (2007). "לא רק אהבת האדם: הפילנתרופיה בראי התיאוריה והמחקר". האוניברסיטה העברית בירושלים, המרכז לחקר הפילנתרופיה בישראל.

שבס, ד. (2022). "מהי קרן צמיתה ומדוע היא רק לעשירים?", אתר Funder, אתר ניהול השקעות של ישראל (14.12.2022).

שוורץ, א. וצדיק, ע. (2009). "המשבר הכלכלי העולמי, השלכותיו על כלכלת ישראל והיערכות הממשלה אליו". ירושלים, מרכז המידע והמחקר בכנסת.

שי, ש., לזר, א., דוכין, ר. וגדרון, ב. (1999). "פילנתרופיה בישראל – דפוסי תרומה והתנדבות של הציבור". באר שבע, אוניברסיטת בן גוריון בנגב, המרכז הישראלי לחקר המגזר השלישי.

שילוני, צ. (1990). "הקדן הקיימת לישראל וההתיישבות הציונית 1903-1914". ירושלים, יד יצחק בן צבי.

שמיד, ה. (2011). "מאפייני הפילנתרופיה בישראל במאה ה-21: מניעים וחסמים לנתינה, דילמות, אתגרים וכיווני פעולה לעתיד". האוניברסיטה העברית בירושלים, המרכז לחקר הפילנתרופיה בישראל.

_____. (2010). "השפעת ההפרטה על השליחות החברתית והאזרחית של ארגונים ללא כוונת רווח שמספקים שירותים חברתיים", פרלמנט, גיליון 64. שמיד, ה. ורודיך, א. (2008). "סקר עמדות הציבור הרחב ביחס לפילנתרופיה ופילנתרופים". ירושלים, המרכז לחקר הפילנתרופיה בישראל, האוניברסיטה העברית בירושלים.

_____. (2009). "הפילנתרופיה בישראל – לקט מספרים ונתונים". המרכז לחקר הפילנתרופיה בישראל. האוניברסיטה העברית בירושלים.

_____. (2010). "פילנתרופיה בישראל", גיליון מיוחד של ביטחון סוציאלי, גיליון 83, יוני 2010, 5-18.

_____. (2009). "השלכות הירידה בפילנתרופיה על ארגונים ללא כוונת רווח ושירותי רווחה בישראל". האוניברסיטה העברית, ועידת נשיא ישראל 2009.

שמיד, ה. ושאוול בר ניסים, ח. (2015). "הילכו שניים יחדיו בלתי אם נועדו? יחסי הממשלה והפילנתרופיה בישראל – תמונת מצב וחשיבה לעתיד", ביטחון סוציאלי, 98, 63-95.

שמיר, ר. (2007). "שוק פרטי ולחץ ציבורי: על עיצוב מושג האחריות החברתית של תאגידים", בתוך: ח. הרצוג, ט. כוכבי וש. צלניקר (עורכים). דורות, מרחבים, זהויות, מבטים עכשוויים על חברה ותרבות בישראל, לשמואל נח אייזנשטדט בהגיעו לגבורות. ירושלים ות"א: מכון ון ליר והקיבוץ המאוחד, עמ' 237-258. שמעוני, ב. (2008). "עסקים ופילנתרופיה חדשה בישראל: אתגורפיה של תורמים גדולים". ירושלים: המרכז לחקר הפילנתרופיה בישראל, האוניברסיטה העברית.

_____. (2010). "מה המדינה מצפה מעצמה? פילנתרופיה חדשה וממשלה בישראל: נקודת המבט של תורמים גדולים מהמגזר העסקי". ביטחון סוציאלי, 83, 137-160.

———. (2011). "פילנתרופיה מכוונת - שוק של תורמים גדולים מהמגזר העסקי". *חברה ורווחה*, ל"א 3, 389-410.

Aaker, J. and Akutsu, S. (2009). "Why people give? The role of identity in giving". *The Journal of Consumer Psychology*, 19(3), 267-270.

Abramson, A. J. and Spann, J. (1998). *Foundations: Exploring their unique roles and impacts in society*, Washington, DC: Aspen Institute.

Adam, T. (2004). "Philanthropy and the shaping of social distinctions in nineteenth century U.S., Canadian and German Cities". In: T. Adam (Ed.). *Philanthropy patronage and civil society: Experiences from Germany, Great Britain and North America*. Bloomington, IN: Indiana University Press, 1-20.

Adena, M. and Huck, S. (2022). "Voluntary 'donations' versus reward-oriented 'contributions': two experiments on framing in funding mechanisms". *Experimental Economics*, 25, 1399-1417.

Adloff, F. (2016). "Approaching Philanthropy from a social theory perspective". In: Tobias, J., Phillips, S. D. and Harrow, J. (Eds.) *The Routledge Companion to Philanthropy*, (pp. 56-70), London and New York.

Akee, R., Copeland, W., Costello, E. J. and Simeonova, E. (2018). "How does household income affect child personality traits and behaviors?" *American Economic Review*, 108 (3), 775-827.

Allen, A. and McAlister, B. (2023). "Private foundations: Past research and future opportunities". In: Tinkelman, D. and Parsons, L. M. (Eds.), *Research Handbook on Nonprofit Accounting* (pp. 316-337), Edward Elgar Publishing. *Journal of Public Sector Management*, 27(3), 201-211.

Almog-Bar, M. and Zychlinsky, E. (2012). "A façade of collaboration: Relationships between philanthropic foundations and the government in social policy making in Israel". *Public Management Review*, 14, 795-814.

———. (2014). "Collaboration between philanthropic foundations and government", *International Journal of Public Sector Management*, 27(3), 201-211.

Almog-Bar, M. and Schmid, H. (2018). "Cross-sector partnerships in human services: Insights and organizational dilemmas". *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 47 (4S), 119S-138S.

- Anderson, J. E. (2006). "Philanthropy", In: Kolm, S.C., and Ythier, M.J. (Eds.), *Handbook of the Economics of giving and reciprocity and Altruism*. Amsterdam, North Holland, Elsevier, 2, 1201-1269.
- Andolina, W.W., Jenkins, K., Zukin, C. and Keeter S. (2003). "Habits from home, lessons from school: Influence on youth civic engagement". *Political Science and Politics*, 36, 275-280.
- Andreoni, J. and Miller, J. (2002). "Giving according to GARP: An experimental test of consistency of preferences for altruism". *Econometrica*, 70, 737-753.
- Andreoni, J. and Vesterlund, L. (2001). "Which is the fair sex? Gender differences in altruism". *The Quarterly Journal of Economics*, February, 293-312.
- Andreoni, J. Brown, E. and Richall, I. (2003). "Charitable giving by married couples. Who decides and why does it matter?". *The Journal of Human Resources*, 38(1), 111-133.
- Andreoni, J., and Petrie, R. (2004). "Public goods experiments without confidentiality: A glimpse into fund-raising". *Journal of Public Economics*, 88, 1605-1623.
- Andreoni, J., Payne, A., Davis Smith, J. and Karp, D. (2011). "Diversity and donations: The effect of religious and ethnic diversity on charitable giving". NBER Working Paper 17618, November 2011.
- Andrews, R. and Entwistle, T. (2010). "Does cross-sectoral partnership deliver? An empirical exploration of public service effectiveness, efficiency and equity", *Journal of public Administration Research and Theory*, 20(3), 679-701.
- Andolina, M., Jenkins, K., Zukin, C. and Keeter, S. (2003). "Habits from home, lessons from school: Influence on youth civic engagement". *Political Science and Politics*, 36 (02), 275-280.
- Anheier, H.K. and Daly, S. (2006). *The politics of Foundations: A Comparative analysis*. NY and London: Routledge.
- Anheier, H.K. and Toepler, S. (1999). *Private funds. Public purpose: Philanthropy foundations in international perspective*. NY, Kluwer Academic/ Plenum Publishers.

- Anheier, H.K. (2001). *Foundations in Europe: A comparative perspective*. London School of Economics and Political Science, Center for Civil Society.
- . (2018). "Philanthropic foundations in cross-national perspective: A comparative approach". *American Behavioral Scientist*, 62 (12), 1591-1602.
- Anheier, H.K. and Daly, S. (2006). *The politics of foundations. A Comparative analysis*. New York and London: Routledge.
- Anheier, H. K and Hammack, D. C, (Eds.). (2010). *American foundations: Roles and contributions*. Washington, DC.: Brookings Institution Press.
- Anheier, H.K. and List, R. (2005). *A dictionary of civil society, Philanthropy and the non-profit sector* (1st ed.). New York: Taylor and Francis Routledge.
- Anheier, H., and Leat, D. (2006). *Creative Philanthropy*. London, Routledge.
- Auten, G.E., Sieg, H. and Clotfelter, C.T. (2002). "Charitable giving income and taxes: An analysis of panel data". *The American Economic Review*, 92(1), 371-382.
- Bacon, F. (2014). *Essays of Francis Bacon*. CreateSpace Independent Publishing Platform.
- Bagwell, S. De Las Casas, L., and Van Poortvliet, M. (2013). *Money for good: Understanding donor motivation and behaviour*, New Philanthropy Capital.
- Bandura, A. (1977). *Social learning theory*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
- Bandy, R. and Ottoni-Wilhelm, M. (2012). "Family structure and income during the stages of childhood and subsequent prosocial behavior in young adulthood". *Journal of Adolescence*, 35, 1023-1134.
- Barman, E. (2016). "Varieties of field theory and the sociology of the nonprofit sector". *Sociology Compass*, 10, 442-458.
- . (2017). "The Social bases of philanthropy". *Annual Review of Sociology*, 43, 271-290.
- Basil, D.Z. (2007). "Charitable donations as reflection of national values: An exploratory comparison of Canada and The United States". *Journal of Nonprofit Public Sector Marketing*, 18(1), 1-19.
- Basil, D.Z., Ridgway, N.M. and Basil, M.D. (2006). "Guilt appeals: The

- mediating effect of responsibility". *Psychology and Marketing*, 23, 1035-1054.
- Baston, C. D. and Show, L. L. (1991). "Evidence for altruism: Toward a pluralism of prosocial motives". *Psychological Inquiry*, 2(2), 107-122.
- Bekker, F.B. and deVreeze, C. H. (2011). "Good news for the future? Young people, internet use, and political participation". *Communication Research*, 38, 451-470.
- Bekkers, R. and Schuyt, T. (2008). "And who is your neighbor? Explaining denominational differences in charitable giving and volunteering in the Netherlands". *Review of religious Research*, 50(1), 74-96.
- Bekkers, R. (2005). "It's not all in the ask: Effects and effectiveness of recruitment strategies used by nonprofits in the Netherlands". Paper presented at the 34rd Annual ARNOVA - Conference, Washington, DC.
- . (2007). "Measuring altruistic behavior in surveys: The all-or-nothing dictator game". *Survey Research Methods* I.
- . (2007). "Intergenerational transmission of volunteering". *Acta Sociologica*, 5(2), 99-114.
- Bekkers, R. and Wiepking, P. (2006). "To give or not to give... That's the question". *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 35 (3), 533-540.
- . (2011a). "A literature review of empirical studies of Philanthropy: Eight mechanisms that drive charitable giving". *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 40(5), 924-973.
- . (2011b). "Testing mechanisms for philanthropic behavior". Introduction to special issue of International Journal of Nonprofit and Voluntary Sector Marketing. *International Journal of Nonprofit and Voluntary Sector Marketing*, 16(4), 291-297.
- . (2011c). "Who gives? A literature review of predictors of charitable giving II. Gender, marital status, income and wealth". *Voluntary Sector Review*, 3(2), 217-246.
- Ben-Ner, A. and Puterman, L. (1998). *Economics, Values and Organization*. Cambridge University Press.
- BenShalom, I. (2008). "The dual subsidy theory of charitable seductions". *Indiana Law Journal*, 84, 1047-1096.

- Berman, M. A. (2016). "The theory of the foundation". *Stanford Social Innovation Review*, March 21, 2016.
- Bishop, H. (2006). "The birth of philanthropic Capitalism". *The Economist*, 23 February 2006.
- Bishop, M. and Green, M. (2009). *Philanthrocapitalism: How the rich can save the world*. New York: Bloomsbury Press.
- Blau, P. (1964). *Exchange and Power in social life*, New York: John Wiley.
- Boston, C.D. and Shaw, L.L. (1991). "Evidence for altruism: Toward a pluralism of pro-social motives". *Psychological Inquiry*, 2(2), 107-122.
- Bradley, R. Holden, S., and McClelland, R. (2005). "A robust estimation of the effects of taxation on charitable contributions". *Contemporary Economic Policy*, 23, 545-554.
- Breeze, B. (2006). "Robin Hood in reverse: Exploring the relationships between income and charitable giving". Voluntary Sector Working Papers (3). Centre for Civil Society, London School of Economics and Political Science, London, UK.
- Bremner, R. H. (1996). *An introduction. Giving-charity and philanthropy in history*. New Brunswick, N.J.: Transaction Publication.
- Brinkerhoff, J.M. and Brinkerhoff, D.W. (2002). "Government nonprofit relations in comparative perspective: Evolution, theses and new directions". *Public Administration and Development*, 22(1), 3-18.
- Brown, E. and Ferris, J.M. (2007). "Social Capital and philanthropy: An analysis of the impact of social capital on individual giving and volunteering". *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 26(1), 85-99.
- Brybson, M. J., Crosby, B. C. and Stone, M. M. (2006). "The design and implementation of Cross-sector Collaborations: Propositions from the literature". *Public Administration Review*, 66, 44-55.
- Burgoyne, C.B., Young, B. and Walker, C.M. (2005). "Deciding to give to charity: A focus group study in the context of household economy". *Journal of Community and Applied Social Psychology*, 15(5), 383-405.
- Bushouse, B. K. and Mosley, J.E (2018). "The intermediary role of foundations in policy process, Building coalitions of interest". *Interest*

Groups and Advocacy, 7 (3), 1-23.

Cameron, S. (2015). "Does economic theory lead to a cynical view of philanthropy?", In: Morvardi, B. (Ed.), *New Philanthropy and social justice*, Policy Press, 47-64.

Carroll, J., McCarthy, S, and Newman, C. (2006). "An econometric analysis of charitable donations in the republic of Ireland". *The Economic and Social Review*, 36(3), 229-249.

Clotfelter, C.T. (1985). *Federal tax policy and charitable giving*. Chicago: University of Chicago Press.

Cohen, A. C. and Dromi, S. M. (2018). "Advertising morality: Maintaining moral worth in a stigmatized profession". *Theory and Society*, 47 (2), 175-206.

Conte, A. (1973). *System of positive polity*, volume 1: Containing the general view of positivism, Introductory Principles. New York: Burt Franklin.

Coston, J.M. (1998). "A model and typology of government - NGO relationship". *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 27, 358-382.

Daly, S. (2012). "Philanthropy as an essential contested concept". *Voluntas: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organisations*, 23, 535-557.

Davis, S. (1996). "Philanthropy as a virtue in late antiquity and middle ages", In: J. B. Schneewind (Ed.), *Giving-Western ideas of philanthropy*. Bloomington, Indiana University Press. pp.1-23.

De Wit, A. and Bekkers, R. (2016). "Exploring gender differences in charitable giving". *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 45(4), 741-761.

Defourny, J. Nyssens, M., and Thys, S, (2016). "Venture philanthropy. When philanthropy meets social entrepreneurship". In: Jung, T., Phillips, S. D. and Harrow, J. (Eds.), *The Routledge Companion to Philanthropy*, London and New York: Routledge. pp. 348-361.

Doti Sani, G. M. and Quaranta, M. (2015). "Chips off the old blocks? The political participation patterns and children in Italy". *Social Science Research*, 50, 264-276.

Drezner, N.D., Greenspan, I., Katz, H. and Feit, G. (2017). *Philanthropy in Israel 2016: Patters of individual giving*. The Institute of Law and Philanthropy, Tel Aviv University.

- Duncan, B. (2004). "A theory of impact philanthropy". *Journal of Public Economics*, 88 (9-10), 2159-2180.
- Dunn, E. W. Aknin, L. B. and Norton, M. I. (2014). "Prosocial spending and happiness: Using money to benefit others pay off". *Current Directions in Psychological Science*, 23, 41-47.
- Einoff, C. J. (2011). "Gender of differences in the correlates of volunteering and charitable giving". *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 40(6), 1092-1112.
- . (2017). "Parents' charitable giving and volunteering: Are they influenced by their children's ages and life transitions? Evidence from a longitudinal study in the United States". *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 47(2), 395-416.
- Emerson, R. M. (1962). "Power-dependence relations". *American Sociological Review*, 27 (1), 2159-2180.
- Esping-Anderson, G. (1990). *The three worlds of welfare capitalism*. Polity Press, Cambridge.
- Esposito, V. E. and Foote, J. (2003). "Family foundation in Twenty-First Century America", In: F. Ellsworth and J. Amanda (Eds.). *From grant maker to leader: Emerging strategies for Twenty-First Century*. Foundation, New Jersey: John Wiley and Sons.
- Favorto, A. and Kollman, K. (2019). "Mixing business with politics: Does corporate social responsibility end where lobbying transparency begins?". *Regulation and Governance*, 15 (2), 262-279.
- Fleishman, J. (2007). *The foundation: A Great American Secret*. New York: Public Affairs.
- Fleisch, E. and Sasson, T. (2012). *The new philanthropy: American Jewish Giving to Israeli Organizations*. Maurice and Marilyn Cohen Center for Modern Jewish Studies.
- Fong, C. M. (2007). "Evidence from an experiment on charity to welfare recipients: Reciprocity, altruism and the empathic responsiveness hypothesis". *Economic Journal*, 117, 1008-1024.
- Frumkin, P. (2006). *Strategic giving: The art and science of philanthropy*.

Chicago: University of Chicago Press.

Gazely, B. and Brudney, J. L. (2007). "The purpose (and perils) of government - nonprofit partnerships". *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 36, 389-415.

Giacomantonio, C. (2017). "Grant-maximizing but not money-making: A simple decision free analysis for social impact-bonds". *Journal of Social Entrepreneurship*, 8(1), 47-66.

Gieryn, T. F. (1983). "Boundary work and the demarcation of science: Strains and interests in professional ideologies of scientists". *American Sociological Review*, 48 (6), 781-795.

Giving USA (2022). "Giving USA 2022: The Annual Report on Philanthropy in America for the Year 2021". Indianapolis: Giving USA Foundation and Indiana. Lilly Family School of Philanthropy.

Goldsaker, S. and Moody, H. (2017). *Generation impact: How next generation donors are revolutionizing giving*. Hoboken, NJ: John Wiley and Sons.

Gong, X., Zhang, F. and Fung, H. D. (2019). "Are older adults more willing to donate? The roles of donation form and social relationship". *The Journals of Gerontology Series B*, 74 (3), 440-448

Gordon, J., Harvey, C., Shaw, E. and Maclean, M. (2016). "Entrepreneurial Philanthropy", In: Tubias, J., Phillips, S. D. and Harrow, J. (Eds.), *The Routledge Companion to Philanthropy*, London and New York 334-347.

Gross, R.A. (2004). "Giving in America: From charity to philanthropy". In: L. J. Friedman and M. D. McGarvie (Eds.). *Charity, Philanthropy and Activity in American History*. Cambridge: Cambridge University Press, 29-48.

Hammack, D. and Anheier, A. K. (2013). *A versatile American institutions: The changing ideals and realities of philanthropic foundations*. Washington, DC: The Brookings Institution.

Hannan, M.T. and Freeman, J. (1977). The population ecology of organizations. *American Journal of Sociology*, 82: 929-964.

Hansmann, H. (1987). Economic theories of nonprofit organization. In: W.W. Powell (Ed.), *The Nonprofit Handbook*. New Haven, CT: Yale University Press, 27-42.

Hanson, J. H. (2014). The anthropology of giving: Toward a cultural logic of charity. *Journal of Cultural Economy*, Published online, 23 September.

Harrow, J., Jung, T. and Phillips, S. D. (2016). "Community foundations: Agility in the duality of foundation and community", In: Tubias, J., Phillips, S. D. and Harrow, J. (Eds.), *The Routledge Companion to Philanthropy*, London and New York, 308-321.

Harrow, J., Donnelly-Cox, G., Healy, J. and Wijkstrom, F. (2021). "The management and organization of philanthropy: New directions and contested undercurrents". *International Journal of Management Reviews*, 23 (3), 303-311.

Harvey, C., Maclean, M., Gordon, J. and Shaw, E. (2011). "Andrew Carnegie and the foundations of Contemporary entrepreneurial philanthropy". *Business History*, 53(3), 425-450.

Havens, J.J. O'Herlily, M.A., and Schervish, P.G. (2006). "Charitable giving: How much, by whom, to what and how?", In: W. W. Powell and R. Steinberg (Eds.). *The Nonprofit Sector: A Research Handbook* (2nd ed.), (pp. 542-567). New Jersey, London: Yale University Press.

Healy, J. and Donnelly-Cox, G. (2016). "The evolving state relationship: Implications of big societies and shrinking states". In: Tobias, J., Phillips, S. D. and Harrow, J. (2016). *The Routledge Companion to Philanthropy*. London: Routledge Companion to Philanthropy. London: Routledge, pp. 200-212.

Heist, D., Farwell, M. M., Cummings, B. F., Cnaan, R. A., Andrews, E. and Shamash, R. (2022). "Understanding the donor-advised fund giving process: Insights from Current DAF users". *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 51(2), 327-349.

Herzog, P. S. and Mitchell, S. (2016). "Intergenerational transmission of religious giving: Instilling giving habits across the life course". *Religions*, 7 (7), 93.

Hookway, N. (2018). "The moral self: Class, narcissism and the problem of do-it-yourself moralities". *The Sociological Review*, 66 (1), 1-15

Hood, C. (1991). "A new public management for all reasons?", *Public Administration*, 69, 3-19.

Horvath, A. and Powell, W. W. (2016). "Contributory of disruptive: Do

new forms of philanthropy erode democracy?", In: Reich, R., Cordell, C. and Bernholz, L. (Eds.), *Philanthropy democracies societies* (pp.87-122), Chicago, University of Chicago Press.

Hossain, B. and Lamb, L. (2012). "Does the effectiveness of tax incentives on the decision to give charitable donations vary across donation sectors in Canada?". *Applied Economics Letters*, 19, 1487-1491.

Hubert, M. J. (1961). "The concept of philanthropia in plutarch's lives". *The American Journal of Philology*, 82 (2), 164-175.

Hudson, L. J. (2009). *The enabling state: Collaborating for success*. Report for the FCO into collaborating and partnership. London: Foreign Commonwealth Office (FCO).

Janoski, T. and Wilson, J. (1995). "Pathways to voluntarism? Family socialization and status transmission models". *Social Forces*, 74 (1), 271-292.

Jung, T. and Harrow, J. (2015). "New development. Philanthropy in networked governance - Trading with care". *Public Money and Management*, 35(1), 47-51.

Jung, T., Harrow, J. and Phillips, S (2013). "Developing a better understanding of community foundations in the UK's localities". *Policy and Politics*, 41, 3, 409-427.

Karazi-Presler, T. (2021). "Gendered power at work: Constituting moral worth in hyper-masculine organizational culture". *Cultural Sociology*, 15 (3), 409-429.

Karlan, D. and List, J. (2007). "Does price matter in charitable giving? Evidence from a large-scale natural field experiment". *The American Economic Review*, 97(5), 1774-1793.

Katz, H. and Greenspan, I. (2015). "Giving in Israel? From old traditions to an emerging culture of philanthropy?", In: P. Wiepking and F. Handy (Eds.), *The Palgrave Handbook of Global Philanthropy*, 316-337.

Knusston, M., Martinsson, P., Persson, E. and Wollbrant, C. (2019). "Gender differences in altruism: Evidence from a natural field experiment and matched donations". *Economics Letters*, 176, 47-50.

Konarth, S. and Handy, F. (2018). "The development and validation of the

motives to donate scale", *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 47 (2), 347-375.

Kramer, M. (2009). "Catalytic Philanthropy". *Stanford Social Innovation Review*, 7(4), 30-35.

Krauz-Lahav, N. (2022). *Institutional Philanthropy in Israel. Characteristics, Trends Challenges*. The Institute for Law and Philanthropy. The Buchmann Faculty of Law, Tel Aviv University.

Krauz-Lahav, N. and Kemp, A. (2020). "Elite without elitism? Boundary work and the Israeli elite philanthropy in a changing field of power". *Social Problems*, 67 (2), 324-341.

Lamont, M. (2000). *The dignity of working men: Morality and the boundaries of race, class, and the immigration*, Harvard University Press, 419-444.

———. (2018). "Addressing recognition gaps: Destigmatization and the reduction of inequality". *American Sociological Review*, 83 (3).

Leat, D. (2005). (2005). *Foundations and Policy involvement*. York: Joseph Rowntree Foundation.

———. (2016). "Private and Family Foundations" (2016), In: Jung, T., Phillips, S. D. and Harrow, J. (Eds.). *The Routledge Companion to Philanthropy*. (pp. 293-307). London and New York, Routledge.

Lenon, R. and Eiesenberg, N. (1987). "Gender and age differences in empathy and sympathy", In: N. Eisenberg and Strayer, J. (Eds.), *Empathy and its development*, Cambridge University Press, 195-217..

Lomsky-Feder, E. and Sasson-Levy, O. (2015). "Serving the army as secretaries: intersectionality, multi-level contract and subjective experience of citizenship". *The British journal of sociology*, 66(1), 173-192.

Macaskill, W. (2017). "Effective altruism: An introduction". *Essays in Philosophy*, 18(1), 1-5.

Matthews, T. L., Hempel, L. M. and Howell, F. M. (2010). "Gender and the transmission of civic engagement: Assessing the influences on youth civic activity". *Sociological Inquiry*, 80, 448-474.

Mazany, T. and Perry, D.C. (2014). *Here for good: Community foundations and the challenge of the 21st Century*, Armonk, New York, 95-106.

Mcdougale, L., McDonald, D., Li, M., McIntyre Miller, W. and Xu, C. (2017). "Can philanthropy be taught?". *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 46, 330-351.

Moody, M. (2006). "The construction and evaluation of venture philanthropy: Evidence from proponents and practitioners". *Research paper* 26, Los Angeles, CA.: University of Southern California, The Center of Philanthropy and Public Policy, 1-18

Moody, M. (2008). "'Building a culture': The construction and evolution of venture philanthropy as a new organizational field", *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 37, 324-352.

Moody, M. (2022). *Philanthropy 1992-2022: What difference can 30 years make?*, Dorothy, A. Johnson Center for Philanthropy at Grand Valley State University.

Mosley, J. E. and Galeskiewicz, J. (2015). "The relationships between Philanthropic foundation funding and state-level policy in the era of welfare reform". *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 44, 1225-1254.

Muller, A. R., Pfarrer, M. D. and Little, L. M. (2014). "A theory of collective empathy in corporate philanthropy decisions". *The Academy of Management Review*, 39(1), 1-21.

Musik, M. A. and Wilson, J. (2008). *Volunteers: A social profile*. Indiana University Press.

Mustillo, S., Wilson, J. and Lynch, S. M. (2004). "Legacy volunteering: A test of two theories of intergenerational volunteering". *Journal of Marriage and Family*, 66, 530-541.

Myers, D. J., DeLamatar, J. D. and Michner, A. H. (2004). *Social Psychology*, Wadsworth/Thompson Learning.

Najam, A. (2000). "The four C's of third sector government relations". *Nonprofit Management and Leadership*, 10(4), 375-396.

Nesbit, R. (2013). "The influence of family and household members on individual volunteer choices". *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 42, 1134-1154.

Neuberg, S., Cialdini, R. B., Brown, L. S., Luce, C., Brad, J., Sagarin, B. and Lewis, P. (1997). "Does empathy lead to anything more than

superficial helping?", Comment on Batson et al., *Journal of Personality and Social Psychology*, 73 (3), 510-516.

OECD (2020). *Taxation and Philanthropy*. OECD Tax Policy Studies No. 27, Paris: OECD Publishing.

Osborne, S. P. (2006). *The new public governance. Emerging perspectives in theory and practice of public governance*. London, England: Routledge.

Osili, U., Clark, C., Bergdoll, J., Kalugyer, H. and St. Claire, M. (2016). *A tradition of giving. New perspectives on giving and volunteering within families*. Indiana Lilly Family School of Philanthropy.

Osili, U., Mesch, D. J., Hayat, A. and Dale, E. (2016). "The effects of gender, group composition, and social trust on the volunteer behaviour of Lions Club international members". *Voluntary Sector Review*, 7 (1), 67-87.

Ostrander, S. A. (2007) "The growth of donor control. Revisiting the social relations of philanthropy". *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 36(2), 356-372.

Ostrower, F. (1995). *Why the wealthy give: The culture of Elite Philanthropy*, Princeton, New Jersey, Princeton University Press.

Ottoni-Wilhelm, M., Vesterlund, L. and Xie, H. (2017). "Why do people give? Testing pure and impure altruism", *American Economic Review*, 102 (11), 3617-3633.

Patton, M.Q., Foote, N. and Radner, J. (2015). Foundation's theory of philanthropy: What it is, what it provides, how to do it. *The Foundation Review*, 7(4), 7-20.

Payton, R. L. (1988) *Philanthropy - Voluntary action for the public good*. New York: MacMillan Publishing Company.

Payton, R. L. and Moody, M. P. (2008). *Understanding Philanthropy: Its meaning and mission*. Bloomington, Indiana University Press.

Petzinger, J., Tobias, J. and Kevinon, O. (2023). "Pragmatism, partnerships, and persuasion: Theorizing philanthropic foundations in the global policy". *Policy and Society*, August, 3, 1-13.

Pharoah, C. (2011). *Family foundation giving trends, 2011*, London: Cass Business School.

———. (2016). "What motivates people to give their own private resources for the public good". In: Tobias, J., Phillips, S. D. and Harrow, J. (Eds.). *The Routledge Companion to Philanthropy*. London and New York: Routledge, 71-87.

Phillips, S. D. and Smith, S. R. (2016). "Public policy for philanthropy. Caching the wave or creating backwater?", In: Tobias, J., Phillips, S. D. and Harrow, J. (Eds.) *The Routledge Companion to Philanthropy*, London and New York: Routledge, 213-228.

Piliavin, J. A. and Charny, H. (1990). "Altruism: a review of recent theory and research". *Annual Review of Sociology*, 16, 27-65.

Prewitt, K. (2001). "The foundation mission: Purpose, Practice, Public Pressures". In: A. Schluter, V. Team and Walkenhorst, K. (Eds.), *Foundation in Europe. Society Management. and Law*, London: Directory of Social Change.

———. (2006). "American foundations: What justifies their unique privileges and powers", In: K. Prewitt, M., Dogan, S. Heydemann and S. Toepler (Eds.). *The legitimacy of philanthropic foundations: United States and European Perspectives*. New York: R. Sage Foundation. 27-48.

Prewitt, K., Dogan, M., Heydemann, S. and Toepler, S. (2006). *The legitimacy of philanthropic foundations: United States and European perspectives*, Russell Sage Foundation,

Putnam, R. D. (2000). *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. New York, NY: Simon and Schuster.

Quaranta, M. and Dotti Sani, G. M. (2016). "The relationship between the civic engagement of parents and children: A cross-national analysis of 18 European countries", *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 45, 1091-1112.

Reich, R. (2005). "A failure of philanthropy: American charity short changes the poor, and public policy is partly to blame", *Stanford Social Innovation Review*, Winter: 24-33.

———. (2011). "Toward a political theory of philanthropy", In: Illingworth, P. Pogge, T., and Wenar, L. (Eds.). *Giving well: The ethics of Philanthropy* New York: Oxford University Press, 177-195.

- . (2012). "A failure of Philanthropy. American charity shortenings the poor and public policy is partly to blame". *Civic Investment in Public Education*, 32, 42-48.
- . (2013). "What are foundations for?", *Boston Review*, March/April, 10-15.
- . (2016). "Repugnant to the whole idea of democracy? On the role of foundations in democratic societies". *Political Science and Politics*, 49 (03), 466-472.
- Roberts, S. (1996). "Context of charity in the middle ages-Religious social and civic". In: J. B. Schneewind (Ed.), *Giving-western ideas of philanthropy* (pp. 24-53), Bloomington, Indiana University Press.
- Rushton, P.H. (1980). *Altruism, Socialization, and Society*. Prentice Hall.
- Russell, N. III, J. and Sharpe, D. L. (2007). "The nature and causes of the Unshaped charitable giving profile". *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 36, 218-238.
- Saeri, K. M., Slaterry, P. O. and Zorker, M. (2023). "What works to increase charitable donations? A meta-review with meta-meta analysis". *Voluntas, International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, 34, 626-642.
- Salamon, L. M. (1987). "Partners in the public service: The scope and theory of government - nonprofit relations", In: Walter, W. Powell (Ed.). *The nonprofit sector research handbook*. New Haven, CT: Yale University Press, 97-117.
- . (1992). *America's nonprofit sector: A Primer*. New York: NY: The Foundation Center.
- . (1995). *Partners in public service: Government and the nonprofit sector in the American welfare state*. Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press.
- . (2014). *New frontiers of philanthropy, A guide to the new tools and actors reshaping global philanthropy and social investing*. New York, NY: Oxford University Press.
- . (2014). "The revolution on the frontiers of Philanthropy: An introduction", In: L. M. Salamon (Ed.). *New frontiers of philanthropy, A guide to the new tools and actors reshaping global philanthropy and social*

investing. New York, NY: Oxford University Press, 3-88.

Salamon, L. M., Wojciech, E., Sokoloski, S. and List, R. (2003). *Global Civil Society: An Overview*, Baltimore: Johns Hopkins Center for Civil Society Studies.

Sayer, A. (2005). "Class, moral worth and recognition", *Sociology*, 39 (5), 1-14.

Schervish, P. G. (1988). "Philanthropy", In: R. Wuthnow (Ed.). *Encyclopedia of politics and religions* (pp. 600-603). Washington, DC: Congressional Quarterly.

——. (2005). "Major motives, major donors: The people and purposes behind major gifts". *New directions for philanthropic fundraising*, 47, 49-87.

——. (2006). "The moral biography of wealth". *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 35, 477-492.

Schervish, P. G. and Havens, J. J. (1997). "Social participation and charitable giving: A multivariate analysis". *Voluntas. International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, 8, 235-260.

Shaw, A., Canavan, J. and Dolan, P. (2021). Strategic philanthropy's investment in public systems: A framework for intervention. *International Journal of Management Reviews*, 23 (3), 411-425.

Schmid, H. (2021). "Reflections on the relationships between the government and civil society organizations". *Nonprofit Policy Forum*, 21 (1), 189-197.

Schmid, H. and Almog-Bar, M. (2016). "Correlates of tri sectoral Partnerships in human services: Implications for policy and practice". *Human Service Organisations: Management, Leadership and Governance*, 40, 189-192.

Schmid, H. and Rudich-Cohn, A. (2012). "Elite Philanthropy in Israel", *Society*, 49(2), 175-181.

Schmid, H. and Shaul Bar Nissim, H. (2016). "Government and philanthropy in Israel". *Society*, 33, 307-314.

Schmid, H., Shaul Bar Nissim, H. and Nirel, R. (2020). "Intergenerational transmission of charitable giving among wealthy Israeli donors", *Society*, 57, 59-70.

Schmid, H., Almog-Bar, M., and Nirel, R. (2024). "Donation of money,

volunteering, and civic engagement: How they relate to intergenerational transmission of philanthropic values?" *Voluntas, International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, Vol. 35 (1), 140-152.

Schramm, C. (2006-2007). "Law outside the market: The social utility of the private foundation". *Harvard Journal of Law and Public Policy*, 30, 356-415.

Shaul Bar Nissim, H. and Schmid, H. (2019). "Rethinking the social welfare regime model: The case of public policy toward Israeli philanthropists". *Journal of Public and Nonprofit Affairs*, 5(1), 39-55.

Shimoni, B. (2017). "Mega donors perspectives on philanthropy and government in Israel". *Society*, 54, 261-271.

———. (2019). "Why the hell can't the system work efficiency and properly? The transfer of business-oriented fields habitus to the philanthropic and education fields in Israel". *Journal of Nonprofit Education and Leadership*, 9 (2), 178-197.

Sievers, B.P. (2010). "Philanthropy's role in liberal democracy". *The Journal of Speculative Philosophy*, 24(4), 380-398.

Silber, I. (2011). "Emotions as regime of justification? The case of civic anger". *European Journal of Social Theory*, 14 (3), 301-320.

———. (2012). "The angry gift: A neglected facet of philanthropy". *Current Sociology*, 60, 320-337.

Singh, M. (2023). *The 2007-2008 financial crisis in review*. Investopedia.

Smith, A. (2010). *A theory of moral sentiments*: New York: Penguin Press.

Smith, J.A. (1999). "The evolving role of American Foundations", In: C. T. Clotfelter and T. Ehrlich (Eds.). *Philanthropy and the nonprofit sector in changing America*. Indiana: Indiana University Press, 34-51.

Social finance Israel. (2023, July) Our Story. Social finance Israel.
<https://www.social-finance.org.il/category/Our-Story>

Steinberg, R. (1997). "Overall evaluation of economic theory". *Voluntas*, 8(2), 179-204.

Stets, J. E. and Carter, M. J. (2012). "A theory of the self for the sociology of morality". *American Sociological Review*, 77(1), 120-140.

- Sulek, M. (2009). "On the classical meaning of Philanthropia", *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 39(2), 385-408.
- . (2009). "On the Modern meaning of philanthropy", *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 39(2), 193-212.
- Titmuss, R. (1971). *The gift relationship: From human blood to social policy*. New York: Vintage.
- Tobias, J., Phillips, S. D. and Harrow, J. (2016). *Routledge Companion to Philanthropy*. London and New York: Routledge.
- Verba, S., Schlozman, K. L. and Beady, H. E. (1995). *Voice and equality: Civic voluntarism in American politics*, Harvard Business Review.
- Vesterlund, L. (2006). "Why do people give?", In: Powell, W.E. and Steinberg, R. (Eds.), *The Nonprofit Sector: A research Handbook* (pp. 568-590). New Haven, Yale University Press.
- Weisbrod, B. A. (1997). "Toward a theory of the voluntary nonprofit sector in three sector economy", In: B.A. Weisbrod (Ed.). *The Voluntary Nonprofit Sector* (pp. 51-76). Toronto, Canada: Lexington Books.
- Wertheimer, J. (2018). *Giving Jewish: How big funders have transformed American Jewish Philanthropy*. The Avi Chai Foundation.
- Wiepking, P. and Bekkers, R. (2012). "Who gives? A literature review of predictors of charitable giving, Part two: Gender, family composition and income", *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 3(2), 217-245.
- Wiepking, P. and Breeze, B. (2012). "Feeling poor, acting stingy: The effect of money perceptions on charitable giving". *International Journal of Non-profit and Volunteering Sector Marketing*, 17(1), 12-24.
- Wiepking, P. and Handy, F. (2015). *The Palgrave Handbook of Global Philanthropy*. New York, Palgrave MacMillan.
- Wiepking, P. and Heijmen, M. (2011). "The giving standard: Conditional Cooperation in the case of charitable giving", *International Journal of Nonprofit and Voluntary Sector Marketing*, 16(1), 13-22.
- Wiepking, P. and James, R. N. III (2013). "Why are the oldest old less generous? Explanations for the unexpected age-related drop in charitable giving". *Ageing and Society*, 33(3), 486-510.

Wilhelm, M. O. and Bekkers, R. (2010). "Helping behavior, dispositional empathic concern, and the principle of care". *Social Psychology Quarterly*, 73(1), 1-22.

Wilhelm, M. O., Rooney, P. M. and Temple, E. R. (2007). "Changes in religious giving reflect changes in involvement: Age and Cohort effects in religious giving, Secular giving and attendance.", *Journal for the Scientific Study of Religion*, 46(2), 217-232.

Wilson, J. and Musik, M. (1998). "The contribution of social resources to volunteering". *Social Science Quarterly*, 79, 799-814.

Wolpert, J. (2006). "Redistributional effects of America's private foundations", In: K. Prewitt, M. Dogan, S. Hedemann, and Toepler, S. (Eds.). *The legitimacy of philanthropic foundations: United States and European perspectives* (pp. 123-149). New York: Russell Sage Foundations.

Worcester, J. E. (1860). *Worcester's Dictionary of the English Language*. Hickling, Swan and Brewer.

Young, D.R. (2000). "Alternative models of government - nonprofit sector relations: Theoretical and international perspectives". *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 29(1), 149-172.

——. (2006). "Complementary, supplementary or adversarial? Nonprofit - Government relations", In: E. T. Boris and C. E. Steuerle (Eds.). *Nonprofits and Government: Collaboration and conflict*. Washington: The Urban Institute Press.

Yu-Kang, L. and Chang, C-T. (2007). "Who gives what to charity? Characteristics affecting donation behavior". *Social Behavior and Personality*, 35(9), 1173-1180.

Zunz, O. (2012). *Philanthropy in America*. Princeton: Princeton University Press.

מכתח מושגים

המכון למשפט ופילנתרופיה 45, 47-49,	א
239, 236, 124, 96, 95 (מקורות),	איגרות חוב חברתיות 105
243-241 (מקורות)	אחריות תאגידית 148, 51
התנדרבות מהונדסת 51	אירוע מכונן 37
170, 71, 69, 68 (מקורות), 241	אלטרואיזם 32, 33
244 (מקורות), 242	אימפקט 41, 75, 77, 98, 149, 150,
245 (מקורות)	224, 167, 161, 157, 156
השקעה חברתית 45, 50, 61, 72, 73,	אפקטיביות 10, 40, 151, 157, 166,
137, 136, 118, 106, 105	223, 181
השקעות אימפקט 45, 50, 61, 105,	אקוסיסטם 40, 85, 99, 108
224, 221, 150, 113-108, 106	ארגוני המעטפת 75, 84, 97, 101,
230	121, 117-115, 105, 102
התנדרבות 10, 12-15, 20, 36, 42, 51,	ארגוני התשתית 11, 15, 84, 101-
170, 160, 148, 124, 89, 60, 57	135, 129, 116, 114, 109, 103
207, 199, 198, 195, 179, 172	221, 217, 196, 192, 178, 136
230, 29, 215, 213, 212, 208	230, 224, 223
245-242, 235, 232 (מקורות)	ה
התנהגות פרו-חברתית 11, 12, 31, 33,	הון סיכון 76, 80, 106, 219
232, 218, 207, 197, 196	הזדהות 35, 36, 42
	הטבת המס 52, 53, 166
	העברה בין דורית 12, 87, 195, 196, 199,
	229, 216, 215, 213, 207, 205

מיקור חוץ 68, 70	ז
מניעים 10, 11, 29, 31, 33, 36, 38,	זכאת 21
125-123, 120, 77, 64, 42, 39	
173, 141, 136, 134, 132, 127	ח
225, 211, 210, 207, 185, 177	חרשנות 12, 27, 81, 82, 113, 155,
245 (מקורות)	157, 158, 167, 170, 190, 223,
43-41, 31, 13, 9, 13, 9, 13, 9,	228, 227
171, 169, 154, 138, 132, 71	החברה והאזרחית 10, 13, 14, 28,
226, 218, 179, 176, 174, 173	31, 59, 68, 69, 88, 93, 101,
230	102, 124, 146, 160, 166, 171-
מרכז לחקר הפילנתרופיה בישראל 14,	240, 236, 227, 215, 178, 173
245-239, 236, 95, 17 (מקורות)	244 (מקורות), 243 (מקורות),
משקי בית 46, 47, 49, 50, 52, 56	244 (מקורות)
משקיעים חברתיים 72, 73, 76, 80,	חליפין 37-39, 42
207, 137	
המתעשרים והחדשים 12, 105, 113-	י
224, 200, 199, 134, 121, 119	יזמות 28, 72, 74, 108, 115, 150,
234, 230	228, 227, 187
נ	יזמים חברתיים 28, 40, 59, 79, 119,
הנתינה והכספית 11-12, 20, 25, 29,	239, 225, 220, 183, 165, 148
75, 59, 58, 56, 54, 45, 39, 34	(מקורות)
198, 195, 177, 167-165, 152	יכולים נותנים 45, 46, 50, 84, 85, 93,
215-213, 211, 210, 207, 199	95, 97, 98, 101, 103, 116-
230, 229, 227, 220	119, 121, 124, 127, 135, 172,
נדיבות 17-19, 38, 39, 55, 209, 210,	241, 220 (מקורות)
243, 234, 232 (מקורות)	
ס	ל
סוציאליזציה 12, 36, 92, 102, 195-	לגיטימיות 128, 133, 138, 139
232, 229, 215, 208, 207, 198	למידה חברתית 196, 198, 209, 215
סטטוס והחברתי 40, 42, 225	מ
ע	מגזר וולונטרי 27, 42
עבודת גבול 133, 134	מהגרים להון 91, 92, 200
עזבונות 46, 49, 54	מודל לחיקוי 13, 199, 201, 209-211,
	229, 215
	מורשת והמשפחתית 198, 204, 205,
	210
	מהפכה משפטית 141, 235

- פ**
 פורום הקרנות 84, 101, 102, 119, 226, 244 (מקורות)
 פילנתרופיה חדשה 71, 72, 245 (מקורות), 246 (מקורות)
 פילנתרופיה יזמית 75, 81
 פילנתרופיה מדעית 25, 29
 פילנתרופיה מסורתית 45, 50, 61, 71, 113
 פילנתרופית עילית 10, 73
 פילנתרופיה של ישראלים 10, 45-50, 95, 157, 241
 פילנתרופיה מחו"ל 46-50, 66
- צ**
 צדקה 11, 18, 19, 21-26, 57, 63, 73, 218, 243 (מקורות)
- ק**
 קודרה 103, 104
 קורבן מזוהה 34
 קרן שיתוף תורמים (קש"ת) 98
 קרנות פילנתרופיות 10, 29, 70, 79, 148, 151, 143, 146, 154, 159, 162, 173, 175, 177, 178, 237, 239 (מקורות), 240 (מקורות)
- ר**
 רשת התורמים היהודית 85
- ש**
 [ה]שדה [ה]פילנתרופי 11, 13, 15, 31, 63, 85, 86, 99, 101, 102, 105, 120, 121, 124, 127, 224, 226
 שותפויות בין מגזריות 10, 101, 171, 191, 224, 228, 233
 [ה]שיח [ה]משפחתי 202, 207, 208
- ת**
 תגמולים 31, 38
 [ה]תקופה [ה]פלורליסטית 62, 68, 70
 [ה]תרבות [ה]ארגונית 27, 82, 162, 163, 186, 187, 228
 תרבות [ה]נתינה 98, 105, 121, 179, 232
 [ה]תרומה [ה]פורמלית 55, 59
 תרומה לא פורמלית 59, 229
 תשואה כלכלית 106, 107, 111, 112
 [ה]תשואה [ה]חברתית 21, 105, 106, 111-113, 224
- פ**
 פייכות חברתית 36
 פיינוי חברתי 36, 158, 159, 161, 172, 175
 שנאת עשירים 130, 225
 שקיפות 132, 161, 165, 167, 178, 180, 226, 232

מפתח שמות

א	ל
אולמרט אהוד 178, 162	לאוטמן (קרן) 176, 159, 151, 149
אלטשולר עדי 133, 114	לופוליאנסקי אורי 126
אריסון תר 14, 149, 150, 159, 160,	מ
228, 176	מוזס שולה 175, 93
אריסון שרי 212, 131	מונטפיורי משה 64
ב	מיתר־נחמד דפנה 212
בוך אלי 110, 111, 240 (מקורות)	מנטבר ארנון 14, 9
בן ששון מנחם	נ
ד	נאור אבי 80, 83, 85, 87, 93, 175
דה-רוטשילד אדמונד 14, 63, 66,	עזריאלי דנה 212
149, 108	ר
דה-רוטשילד גיימס 66, 63	רודרמן שירה 212
דואק רוני 85, 93, 161, 191	ש
ה	שוסטרמן צירלס ולין (קרן) 160, 149
הירש משה 65	שטראוס נתן 64
י	שטראוס רעיה 85, 93, 212
יובל רקנאטי יודי 67, 81, 92, 151,	
212	

הפילנתרופיה הישראלית

מגמות ותמורות

הלל שמיד | נטע כהנא

הלל שמיד | נטע כהנא

הפילנתרופיה הישראלית

רסלינג

"המחקר המקיף והעצום של הלל שמיד ונטע כהנא הוא תרומה חשובה לחברה הישראלית ולשדה הפילנתרופיה. חשיבותו אינה מוגבלת לישראל בלבד אלא לכל חברה דמוקרטית בעולם. הספר מאיר בעומק ובפירוט מרשים ממדים ואספקטים שונים בשדה התמיכה-הנתינה האזרחית, אשר לה תפקיד חיוני בחברה במדינה הדמוקרטית".

שלומית דה פריס, מנכ"לית לשעבר של הקרן המשפחתית ע"ש תד אריסון, וכיום יועצת בכירה.

"ספרם של הלל שמיד (מחלוצי חקר הפילנתרופיה בישראל ומייסדו של המכון לחקר החברה האזרחית והפילנתרופיה בישראל) ונטע כהנא מהווה נקודת ציון משמעותית בהבנת ההתפתחויות והמגמות המרכזיות בפילנתרופיה הישראלית. בסגנון כתיבה ברור ומעמיק מצליחים המחברים לשזור ממצאים אמפיריים עם רקע תאורטי וערכי של הפילנתרופיה, וכך לחשוף בפני הקורא את התמורות, המורכבויות והאתגרים שאיתם מתמודדת הפילנתרופיה הישראלית, בעיקר בעשורים האחרונים.

אלי בוך, מנהל פילנתרופיה, קרן אדמונד דה רוטשילד.

"לספר תרומה חשובה להכרת הפילנתרופיה לכל מי שפוגש עולם זה לראשונה; הוא מהווה מקור חשוב להבנת תחום מתפתח, מורכב וחיוני במיוחד על רקע היותו פחות שגור בישראל, כל זאת בהשוואה למצבו במדינות העולם. כאדם שגדל במשפחה שטיפחה וקידמה פילנתרופיה, שהנתינה היא טעם החיים עבורי, תקוותי שהספר יאיר נושא חשוב זה ויסייע להרחבת מעגל הפילנתרופים והשרשת ערכי הנתינה בחברה הישראלית. הערכתי לחוקרים על הקדשת הזמן, עומק המחקר והעבודה המאומצת עד לכדי גיבושו של ספר מרתק זה".

ליאון רקנאטי, איש עסקים, משקיע ויוזם חברתי, יו"ר קרן יהל.

הלל שמיד הוא פרופ' אמריטוס באוניברסיטה העברית בירושלים. תחומי העניין והמחקר שלו הם מנהיגות וניהול בשירותי הרווחה, החברה האזרחית והפילנתרופיה; כיהן כדיקן בית הספר לעבודה סוציאלית ולרווחה חברתית ע"ש פאול ברוואלד; ייסד את תוכנית המוסמך הראשונה בישראל לניהול מלכ"רים וכן את המרכז הראשון לחקר הפילנתרופיה בישראל.

נטע כהנא קיבלה את הדוקטורט שלה מהמחלקה לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה באוניברסיטה העברית בירושלים; הדוקטורט שלה עסק בדרכי המוסריות של תיירות התנדבותית. תחומי העניין והמחקר שלה הם מיצוב מוסרי במודרנה המאוחרת, תיירות וטרנספורמציה אישית וחברתית, ותפיסות של מחויבות מוסרית וביטוייה דרך התנדבות.

רסלינג

0 5850001788 2
דאנאקוד 585-1788
מחיר הספר: 94 ש"ח